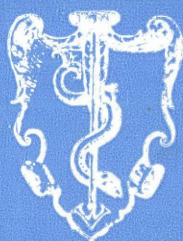

ORVOSTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

COMMUNICATIONES
DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE

54

BUDAPEST

1970

HUNGARIA

ORVOSTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

COMMUNICATIONES
DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE

Szerkesztő bizottság
Moderatorum collegium

ANTALL József (szerkesztő—moderator), FARKAS Károly (elnök—praeses),
FEKETE Sándor, HALMAI János, KATONA Ibolya, NEBENFÜHRER László,
REGÖLY-MÉREI Gyula, RÉTI Endre, SCHULTHEISZ Emil, SÓS József,
SZODORAY Lajos, SZÓKEFALVI-NAGY Zoltán, TASNÁDI KUBACSKA
András, ZALAI Károly, ZOLTÁN Imre

Szerkesztőség
Redactio
Budapest II., Török utca 12.

A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár
(Museum et Bibliotheca Historiae Artis Medicinae de I. Ph. Semmelweis Nominata)
és a MOTESZ Magyar Orvostörténelmi Társaság
(Societas Hungarica Historia Artis Medicinae)
kiadványa

TARTALOM

Réti Endre : Lenin és az egészségügyi politika — a 100 esztendőös Lenin emlékére 13

TANULMÁNYOK

<i>Simonovits István</i> : A magyar egészségpolitika 25 éve	19
<i>Zsebők Zoltán</i> : Visszaemlékezés a magyar egészségügy megszervezésére, 1945—1948	39
<i>Szilvágyi Irén</i> : A közegészségügy megszervezése Fejér megyében 1945-ben ...	51
<i>Kubinyi András</i> : Az egészségügyi foglalkozásúak társadalmi és gazdasági helyzete Budán a XV—XVI. század fordulóján	63
<i>Kubinyi András</i> : The Social and Economic Standing of Persons Concerned with Health Treatment in Buda at the Turn of the 15th and 16th Centuries (angol nyelvű közlemény)	83
<i>Osváth Zsuzsa</i> : Schoepf Merei Ágost Angliában	99
<i>Frankl József</i> : Adatok Somogy megye egészségügyének XVIII—XIX. századi történetéből	123

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Kiszely György—Antalfi Sándor</i> : Néhány adat a genetika történetéhez	141
<i>Görka Tivadar</i> : A Kis Akadémia és a magyar orvostudomány	147
<i>Ruttkay László</i> : Trencsénteplic fürdő a XVIII. században és a XIX. század elején	155
<i>Tóth Tibor</i> : Az uradalmi orvosi állás megszervezése a Somogy megyei mernyei uradalomban (1830)	167

ADATTÁR

<i>Klaniczay Gyula</i> : Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Népjóléti Miniszterének Debrecenben kiadott rendeletei	177
<i>Horánszky Nándor</i> : Ifj. Bene Ferenc párizsi útinaplója 1826-ból	205
<i>Bencze József</i> : Adatok a múlt századbéli magyar kolerajárvány történetéhez	215
<i>Füves Ödön</i> : Nedelko Döme halotti iratai	219
<i>Ifj. Bonnyai Sándor</i> : Arany János, Eötvös József levelei Hirschler Ignáchoz ..	221

SZEMLE
KÖNYVEKRŐL

<i>Hans Hartmann</i> : Georg Agricola 1494—1555 (<i>Bugyi Balázs</i>)	229
<i>Gustav Scherz</i> : Niels Stensen, Denker und Forscher im Barock (1638—1686) (<i>Bugyi Balázs</i>)	230
<i>Hansruedi Isler</i> : Thomas Willis, ein Wegbereiter der Modernen Medizin (1621— 1675) (<i>Bugyi Balázs</i>)	230
<i>Heinz Schröer</i> : Carl Ludwig, Begründer der messenden Experimental-Physio- logie (<i>Bugyi Balázs</i>)	230
Die Vorträge der Hauptversammlung der Internationalen Gesellschaft für Ge- schichte der Pharmazie e. V. während des Internationalen Pharmaziegeschicht- lichen Kongresses in Athen vom 8. bis 14. April 1967. (<i>Vida Tivadar</i>)	231

FOLYÓIRATOKBÓL

Die Grünenthal-Waage. 1959—1969. (<i>Buzinkay Géza</i>)	233
Archiwum Historii Medycyny. 1969. XXXII. 1 (<i>Kapronczay Károly</i>)	234
<i>Herman L. Kamenetz</i> : A Brief History of the Wheelchair. = Journal of the His- tory of Medicine. Vol. XXIV (<i>R. Harkó Viola</i>)	235
<i>David M. Jackson</i> : Bach, Händel, and the Chevalier Taylor. = Medical His- tory. Vol. XII (<i>R. Harkó Viola</i>)	236
<i>Stanislaw Szpilczynski</i> : Józef Strusiek z Poznania — najwybitniejszy lekarz polskiego odrodzenia. = Kwartelnik Historii i Techniki. XIII. 4 (<i>Kapronczay Károly</i>)	237

CONTENTS

<i>E. Réti</i> : Lenin and Health Policy — for the 100th Anniversary of Lenin's Birth	13
---	----

ARTICLES

<i>I. Simonovits</i> : 25 Years of the Hungarian Health Policy	19
<i>Z. Zsebők</i> : Remembrance on the Organization of the Hungarian Public Health (1945—1948)	39
<i>I. Szilvágyi</i> : The Organizing of Public Health in Fejér County in 1945	51
<i>A. Kubinyi</i> : The Social and Economic Standing of Persons Concerned with Health Treatment in Buda at the Turn of the 15th and 16th Centuries. (Written in Hungarian and in English)	63
<i>Zs. Osváth</i> : Ágost Schoepf Merei in England	99
<i>J. Frankl</i> : Data to the History of Somogy County in the 18th and 19th Centuries	123

SMALLER ARTICLES

<i>Gy. Kiszely—S. Antalfi</i> : Contributions to the History of Genetics	141
<i>T. Gorka</i> : The "Little Academy" and the Hungarian Medicine	147
<i>L. Ruttkay</i> : Trencséntépic, Climatic Health-resort in the 18th Century and at the Beginning of the 19th Century	155
<i>T. Tóth</i> : The Organizing of the Employment of a Physician in the Domain of Mernye (Somogy Country) in 1830	167

DATA

<i>Gy. Klaniczay</i> : Departmental Orders of the Caretaker National Government, Given out in Debrecen in Public Welfare Affairs	177
<i>N. Horánszky</i> : Itinerary of Paris Written by Ferenc Bene Jr. in 1826	205
<i>J. Bencze</i> : Contributions to the History of Cholera Epidemic in Hungary in the Last Century	215
<i>Ö. Fűves</i> : Documents Relating to the Death of Döme Nedelko	219
<i>S. Bonnyai Jr.</i> : Letters Written by János Arany, József Eötvös to Ignác Hirscher	221

BOOK REVIEWS

<i>Hans Hartmann</i> : Georg Agricola 1494—1555 (<i>B. Bugyi</i>)	229
<i>Gustav Scherz</i> : Niels Stensen, Denker und Forscher im Barock (1638—1686) (<i>B. Bugyi</i>)	230
<i>Hansruedi Isler</i> : Thomas Willis, ein Wegbereiter der modernen Medizin (1621—1675) (<i>B. Bugyi</i>)	230
<i>Heinz Schröer</i> : Carl Ludwig, Begründer der messenden Experimental-Physiologie (<i>B. Bugyi</i>)	230
Die Vorträge der Hauptversammlung der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V. während des Internationalen Pharmaziegeschichtlichen Kongresses in Athen vom 8. bis 14. April 1967 (<i>T. Vida</i>)	231

REVIEW OF PERIODICALS

Die Grünenthal-Waage. 1959—1969 (<i>G. Buzinkay</i>)	233
Archiwum Historii Medycyny. 1969. XXXII. 1 (<i>K. Kapronczay</i>)	234
<i>Herman L. Kamenetz</i> : A Brief History of the Wheelchair. = Journal of the History of Medicine. Vol. XXIV (<i>V. R. Harkó</i>)	235
<i>David M. Jackson</i> : Bach, Händel and the Chevalier Taylor = Medical History. Vol. XII (<i>V. R. Harkó</i>)	236
<i>Stanislaw Szpilczynski</i> : Józef Strusiek z Poznania — najwybitniejszy lekarz polskiego odrodzenia. = Kwartelnik Historii i Techniki. XIII. 4 (<i>K. Kapronczay</i>)	237

SOMMAIRE

E. Réti : Lenin et la politique de la santé publique — au 100e anniversaire de Lenin 13

ÉTUDES

- I. Simonovits* : 25 années de la santé publique hongroise 19
Z. Zsebök : Ressouvenirs de l'organisation de la santé publique hongroise (1945—1948) 39
I. Szilvágyi : L'organisation de la santé publique dans le comitat Fejér en 1945 51
A. Kubinyi : La situation sociale et économique des personnes appartenantes à Buda à la rencontre du siècle XVe et du siècle XVIe 63
A. Kubinyi : The Social and Economic Standing of Persons Concerned with Health Treatment in Buda at the Turn of the 15th and 16th Centuries (publication en langue anglaise) 83
Zs. Osváth : Ágost Schoepf Merei en Angleterre 99
J. Frankl : Dates de l'histoire de l'hygiène publique dans le comitat Somogy au XVIIIe et au XIXe siècle 123

TEXTES INFORMATIFS

- Gy. Kiszely—S. Antalji* : Quelques renseignements à l'histoire de la génétique 141
T. Gorka : La «Petite Académie» et la médecine hongroise 147
L. Ruttkay : Les bains de Trencsénteplic au XVIIIe siècle et au commencement du XIXe siècle 155
T. Tóth : L'organisation du poste d'un médecin seigneurial au domaine Mernye dans le comitat Somogy (1830) 167

DOCUMENTATION

- Gy. Klaniczay* : Les décrets du Ministère de la Santé Publique du Gouvernement provisoire hongrois à Debrecen 177
N. Horánszky : Journal de voyage parisien de Ferenc Bene jun. en 1826 205
J. Bencze : Contributions à l'histoire de l'épidémie cholérique en Hongrie au siècle passé 215
Ö. Füves : Protocole mortuaire de Döme Nedelko 219
S. Bonnyai jun. : Lettres de János Arany et de József Eötvös à Ignác Hirschler 221

COMPTE RENDU
DES LIVRES

<i>Hans Hartmann</i> : Georg Agricola 1494—1555 (<i>B. Bugyi</i>)	229
<i>Gustav Scherz</i> : Niels Stensen, Denker und Forscher im Barock (1638—1686) (<i>B. Bugyi</i>)	230
<i>Hansruedi Isler</i> : Thomas Willis, ein Wegbereiter der Modernen Medizin (1621— 1675) (<i>B. Bugyi</i>)	230
<i>Heinz Schröer</i> : Carl Ludwig, Begründer der messenden Experimental-Physio- logie (<i>B. Bugyi</i>)	230
Die Vorträge der Hauptversammlung der Internationalen Gesellschaft für Ge- schichte der Pharmazie e. V. während des Internationalen Pharmaziegeschicht- lichen Kongresses in Athen vom 8. bis 14. April 1967 (<i>T. Vida</i>)	231

DES FEUILLES PERIODIQUES

Die Grüenthal-Waage. 1959—1969 (<i>G. Buzinkay</i>)	233
Archivum Historii Medyciny. 1969. XXXII. 1 (<i>K. Kapronczay</i>)	234
<i>Herman L. Kamenetz</i> : A Brief History of the Wheelchair. = Journal of the His- tory of Medicine. Vol. XXIV (<i>V. R. Harkó</i>)	235
<i>David M. Jackson</i> : Bach, Händel, and the Chevalier Taylor. = Medical History. Vol. XII (<i>V. R. Harkó</i>)	236
<i>Stanisław Szpilczyński</i> : Józef Strusiek z Poznania — najwybitniejszy lekarz polskiego odrodzenia. = Kwartelnik Historii i Techniki. XIII. 4 (<i>K. Kapron- czay</i>)	237

I N H A L T

<i>E. Réti</i> : Lenin und die Gesundheitspolitik — zur 100-Jahrfeier von Lenin	13
---	----

AUFSÄTZE

<i>I. Simonovits</i> : 25 Jahre der ungarischen Gesundheitspolitik	19
<i>Z. Zsebök</i> : Erinnerung an die Organisierung des ungarischen Gesundheitswesens (1945—1948)	39
<i>I. SzilvÁgyi</i> : Organisierung des Gesundheitswesens im Komitat Fejér im J. 1945	51
<i>A. Kubinyi</i> : Die gesellschaftliche und wirtschaftliche Situation von Personen des gesundheitlichen Berufsstandes in Ofen an der Wende des XV. bzw. XVI. Jahrhunderts	63
<i>A. Kubinyi</i> : The Social and Economic Standing of Persons Concerned with Health Treatment in Buda at the Turn of the 15th and 16th Centuries (englischsprachige Mitteilung)	83
<i>Zs. OsvÁth</i> : Ágost Schoepf Merei in England	99
<i>J. Frankl</i> : Beiträge zur Geschichte des Gesundheitswesens des Komitats Somogy in den XVIII—XIX. Jahrhunderten	123

KLEINERE MITTEILUNGEN

<i>Gy. Kiszely—S. Antalfi</i> : Einige Beiträge zur Geschichte der Genetik	141
<i>T. Gorka</i> : Die „Kleine Akademie“ und die ungarische Medizinwissenschaft	147
<i>L. Ruttkay</i> : Der Badeort Trentschin-Teplitz im XVIII. Jahrhundert und am Anfang des XIX. Jahrhunderts	155
<i>T. Tóth</i> : Organisierung der Stelle eines Domänenarztes am Landesgut Mernye im Komitat Somogy (1830)	167

BELEGE

<i>Gy. Klaniczay</i> : Die in Debrecen herausgegebenen Verordnungen des Gesundheitsministeriums der provisorischen ungarischen Nationalregierung	177
<i>N. HorÁnszky</i> : Ein Pariser Reisetagebuch von Ferenc Bene jun. aus dem J. 1826	205
<i>J. Bencze</i> : Beiträge zur Geschichte der Choleraepidemie in Ungarn während des vergangenen Jahrhunderts	215
<i>Ö. Füves</i> : Die Sterbeurkunden von Döme Nedelko	219
<i>S. Bonnyai jun.</i> : Briefe von János Arany und József Eötvös an Ignác Hirschler	221

BÜCHERSCHAU

- Hans Hartmann* : Georg Agricola 1494—1555 (*B. Bugyi*) 229
Gustav Scherz : Niels Stensen, Denker und Forscher im Barock (1638—1686) (*B. Bugyi*) 230
Hansruedi Isler : Thomas Willis, ein Wegbereiter der Modernen Medizin (1621—1675) (*B. Bugyi*) 230
Heinz Schröer : Carl Ludwig, Begründer der messenden Experimental-Physiologie (*B. Bugyi*) 230
 Die Vorträge der Hauptversammlung der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V. während des Internationalen Pharmaziegeschichtlichen Kongresses in Athen vom 8. bis 14. April 1967 (*T. Vida*) 231

AUS ZEITSCHRIFTEN

- Die Grünenthal-Waage. 1959 — 1969 (*G. Buzinkay*) 233
 Archiwum Historii Medycyny. 1969. XXXII. 1 (*K. Kapronczay*) 234
Herman L. Kamenetz : A Brief History of the Wheelchair. = Journal of the History of Medicine. Vol. XXIV (*V. R. Harkó*) 235
David M. Jackson : Bach, Händel, and the Chevalier Taylor. = Medical History. Vol. XII (*V. R. Harkó*) 236
Stanislaw Szpilczynski : Józef Strusiek z Poznania — najwybitniejszy lekarz polskiego odrodzenia. = Kwartelnik Historii i Techniki. XIII. 4 (*K. Kapronczay*) 237

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Э. Рети: Ленин и гигиена — на воспоминании столетие со дня рождения Ленина 13

СТАТЬИ

<i>И. Шимонович</i> : 25 годов в венгерской гигиене	19
<i>З. Жебэк</i> : Воспоминание о организации венгерской гигиены 1945—1948	39
<i>И. Силвадьи</i> : Фейер комитату организация общественного здравоохранения в 1945-ом году	51
<i>А. Кубини</i> : Социальное и экономическое положение медицинских работников в Буда на рубеже XV—XVI-ого века	63
<i>А. Кубини</i> : The Social and Economic Standing of Persons Concerned with Health Treatment in Buda at the Turn of the 15th and 16th Centuries (На английском языке)	83
<i>Ж. Ошват</i> : Агошт Шепф Мерси в Англии	99
<i>Ю. Франкл</i> : Данные к гигиенической истории комитата Шомодь в XVIII—XIX-ом веке	123

КРАТКИЕ ЗАПИСКИ

<i>Дь. Кисели—Ш. Анталфи</i> : Некоторые данные к генетической истории	141
<i>Т. Горка</i> : Маленькая Академия Наук и венгерская медицина	147
<i>Л. Руткаи</i> : Курорт Тренченеплиц в XVIII-ом веке и XIX-ого начало столетия	155
<i>Т. Тот</i> : Организация поместной врачебной службы на Мерне в комитате Шомодь (1830)	167

ДОКУМЕНТАЦИЯ

<i>Дь. Кланицаи</i> : Постановления Министерства социального обеспечения Временного Национального Правительства в Дебрецене	177
<i>Н. Горански</i> : Парижский путевой дневник Ференца Бене в 1826-ом году	205
<i>Ю. Бенце</i> : Данные к венгерской истории холерной эпидемии в прошлом столетии	215
<i>О. Фывеши</i> : Свидетельство о смерти Дэме Неделко	219
<i>Ш Боняи</i> : Письма Яноша Араня и Йожефа Этвеша к Игнацу Гиршлеру	221

ОБРАЗ КНИГ

<i>Hans Hartmann</i> : Georg Agricola 1494—1555 (<i>Б. Будьи</i>)	229
<i>Gustav Scherz</i> : Niels Stensen, Denker und Forscher im Barock (1638—1686) (<i>Б. Будьи</i>)	230

<i>Hansruedi Isler</i> : Thomas Willis, ein Wegbereiter der Modernen Medizin (1621—1675) (<i>Б. Буди</i>)	230
<i>Heinz Schröer</i> : Carl Ludwig, Begründer der messender Experimental-Physiologie (<i>Б. Буди</i>)	230
Die Vorträge der Hauptversammlung der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V. während des Internationalen Pharmaziegeschichtlichen Kongresses in Athen vom 8. bis 14. April 1967 (<i>T. Buga</i>)	231

ОБРАЗ ЖУРНАЛОВ

Die Grünenthal-Waage. 1959—1969 (<i>Г. Бузинка</i>)	233
Archiwum Historii Medycyny. 1969. XXXII. 1 (<i>К. Капронца</i>)	234
<i>Herman L. Kamenetz</i> : A Brief History of the Wheelchair. = Journal of the History of Medicine. Vol. XXIV (<i>В. Р. Гарко</i>)	235
<i>David M. Jackson</i> : Bach, Händel, and the Chevalier Taylor. = Medical History. Vol. XII (<i>В. Р. Гарко</i>)	236
<i>Stanislaw Szpilczynski</i> : József Strusiek z Poznania — najwybitniejszy lekarz polskiego odrodzenia. = Kwartelnik Historii i Techniki. XIII. 4 (<i>К. Капронца</i>)	237

LENIN ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI POLITIKA — A 100 ESZTENDŐS LENIN EMLÉKÉRE —

RÉTI ENDRE

A szocialista forradalom előkészítése és megvalósítása legnagyobb egyéniségének köszönhető elsősorban a szocialista egészségügy megteremtése is. Ez az út, amelyen az októberi forradalom vezére az orvostörténelem, az egészségügy világtörténelmének lapjára is rákerül. Nem felejthetjük el, hogy a 8 órás munkaidő bevezetése, ami nemcsak politikai, de egészségi okokból is vitális fontosságú volt, a forradalom győzelmével a béke és a föld dekrétuma után harmadikként került be a forradalom rendeletei közé. *Lenin* erről a politikai harcok idején éles iróniával szólt:

„Azt, hogy megvonták a munkások azon jogát, hogy a gyárban egy bizonyos meghatározott órán túl ne kelljen dolgoznia, igazságtalannak mondták a munkások iránt. Nem szabad üldözni az embert azért, ha a megélhetéshez szükséges anyagiak biztosítására minden erejét megfeszíti, néha a végtelenségig, amikor már a munkája káros az egészségére.” Erre mondta *Lenin*: *„Hajolj meg és köszönd meg orosz munkás! A kormány olyan jó, hogy nem veszi el Tőled a jogot attól, hogy 18 vagy 24 órát dolgozz naponta.”*

Sokat írtak már *Lenin* és a nép egészségének kapcsolatáról, s ezért csak azokat az idézeteket sorakoztatjuk itt fel, amelyek *Lenin* korszakalkotó egészségügyi intézkedései mellett tőle magától ránk maradtak.

Az általános lenini elgondolásnak a megfogalmazása a híres jelszó, amely alatt a szovjet egészségügy kifejlődött: *„A dolgozók egészségvédelme maguknak a dolgozóknak az ügye.”* *Lenin* állandó követelése volt a dolgozók aktív bevonása az egészségügyi rendért folytatott harcba. „Nagy kezdeményezés” című cikkében *„a kommunizmus első csírái”*-nak nevezte a kommunista szombatokkal együtt a mintaszerű étkezéket, egy-egy munkásház vagy lakónegyed példás tisztaságát. *„A mintaétkezők, a mintaszerű tisztaság ebben vagy abban a munkásházban, ebben vagy abban a városnegyedben — minderre újságjainknak is, minden egyes munkás- és parasztszervezetnek is tizszer annyi figyelmet és gondot kell fordítania, mint eddig. Ezek mind a kommunizmus hajtásai, és mindannyiunk közös és elsőrendű kötelessége, hogy ezeket a hajtásokat ápoljuk.”* Azt tanácsolta, hogy a Komszomolt vonják be ebbe az ügybe: *„A fiatal, energikus ifjúság szétrajzik az udvarokban, házakban — meglátjátok, milyen tisztaságot teremt.”*

Felállította a harci tervet a kiütéses tifusz ellen, s erről így szólt: *„... feladatunk harcolni a tetvek ellen, azok ellen a tetvek ellen, amelyek a kiütéses tifuszt*

terjesztik. Ez a kiütéses tifusz a lakosság között — amely éhségtől van legyengülve, beteg, nincs kenyere, szappana, tüzelője — olyan borzalmakat hozhat ránk, hogy nem lesz lehetőségünk semmiféle szocialista építkezéssel megbirkózni. Ez a legalapvetőbb feladat.”

Nagy gondot fordított az egészségügy szükségleteinek biztosítására. Ezt Szolovjevhez 1919. november 1-én írt levele is bizonyítja:

„Szolovjev elvtárs!

- 1. Tekintse át jegyzeteimet, és kérem, küldje vissza bírálatával együtt.*
- 2. Van-e arról statisztikai kimutatás, hogy hány orvos van Moszkvában?*
- 3. Publikálták-e (hol és mikor) az orvosi normákat?*
- 4. Továbbá: az orvosok ellenőrzésének módjait (nincsenek-e feleslegben, szerepelnek-e nyilvántartásban?)*
- 5. Normák (és az orvosok száma) Pétervárott?*
- 6. — más városokban?*
- 7. Nem kellene-e publikálni az orvosok és normák ellenőrző statisztikáját?, röviden, az újságokban, hogy mindenki ellenőrizhesse?*

Üdvözlöm!

Lenin”

1921-ben, a Moszkvai Szovjet ülésén a következőket mondta: *„Itt mindenekelőtt az a soronlevő feladatunk, hogy megtisztítsuk Moszkvát a szennytől és kiemeljük mai elhanyagolt állapotából. Meg kell ezt tennünk, hogy példát mutassunk az egész országnak, amelyben egyre jobban terjed a szenny, s a szennyyel együtt mindenféle járvány és betegség.*

Itt Moszkvában kell példát mutatnunk, olyan példát, aminőt Moszkva már nem egyszer mutatott.”

„Moszkvában példás, (vagy kezdetnek legalábbis tűrhető) tisztaságot kell teremteni. . .”

Ugyancsak ekkor írta levelét Szemaskonak az Egészségügyi Népbiztosságra: *„Az Egészségügyi Népbiztos, Szemasko Elvtársnak, vagy ha Ő nincs ott most, akkor annak, aki helyettesíti őt! Kérem azonnal értesítsenek, volt-e Moszkvában az utóbbi napokban koleraeset és egyéb fertőző megbetegedés. Ha volt: mennyi; mennyivel erősebb ez az előbbiekéhez viszonyítva. A város tisztasága érdekében mit tettek, és milyen egyéb egészségügyi intézkedéseket, határozatokat hoztak és fogadtak el.”*

Lenin személyesen is ellenőrizte az intézkedéseket Moszkvában. Erélyes és türelmetlen volt a formális intézkedésekkel szemben. Ezt legjobban Szemasko-hoz írt levele tanúsítja.

„Szemasko Elvtárs!

Amikor ma aláírtam a majdnem két milliárd rubelt Moszkva megtisztítására, és elolvastam azt a „rendelkezést”, amelyet az Egészségügyi Népbiztosság adott ki az egészségügyi hétről, a lakások, a házak megtisztításáról (Izvesztija júl. 12) arra a következtetésre jutottam, hogy az én gyanúm (hogy teljesen helytelen, semmirevaló határozat az, amit eddig ebben az ügyben kiadtak) mindjobban megerősödik.

A milliárdokat elveszik, szétlopják, elrabolják, de a munka nem megy. Moszkvában el kell érni, hogy példamutató (vagy legalábbis elviselhető legyen az első időben) a tisztaság, mert nagyobb disznóságot, mint a 'szovjet piszok' az első szovjet házakban elképzelni sem lehet,

... Van-e legalább egy megye is, ahol nem csináltak volna mindent meggondolatlanul, szertelenül? Továbbá: Mit tesznek (és mit tettek?) Moszkvában. Ki felel ezért a munkáért? Csak a 'hivatalnokok', akiknek nagy szovjet címük van, akik semmit sem értenek, nem ismerik az ügyet, a lényegét és csak aláírják a papírokat, vagy vannak tényleg komoly, hozzáértő vezetők? És kik?

El kell érjünk a személyi felelősségvállalást, ez a legfontosabb. Mit tettek ennek érdekében? Kiken keresztül ellenőrizték? Az inspektorokon, a felügyelőkön keresztül? Vannak-e ilyenek? Mennyi? Hol és hogyan mutatkoztak meg? Milyen más eszköz van a reális ellenőrzésre? Költenek-e pénzt? Bevásárolnak-e értékes dolgokat (mint a carbol? tisztító eszközök? mennyi van megvéve?). Vagy az új 'hivatalnokok', semmittevők eltartására szolgálnak az anyagi eszközök?"

Lenin az orvosok tömegei megnyerését igen fontosnak tartotta. A VII. Összoroszországi Szovjet kongresszuson 1919. december 5-én tartott előadásában a következőket jelentette ki:

„... az orvosok többsége látja, hogy a nép léteért küzd, látja, hogy a nép azért harcol, mert minden kultúra megmentésének fő kérdését akarja megoldani — és ezek az orvosok ezt a kemény és nehéz munkát nem kevesebb önfeláldozással végzik, mint bármely katonai szakember. Készek minden erejükkel a dogozókat szolgálni.”

A következő évben, 1920-ban az Orvosok és Egészségügyi Dolgozók II. Összoroszországi kongresszusán Lenin többek között ezt mondta:

„... A tudomány és a munkások képviselőinek együttműködésével — csakis ilyen együttműködéssel — lehet megsemmisíteni az ólomsúllyal ránk nehezedő nyomort, betegségeket, szennyet. S ezt meg is valósítjuk.”

Lenin tanítása programot jelent az egészségügyi politika meghatározásakor is. Tanítása és programja — ötven esztendővel e hitvallása után — a valóság próbáján mérhető le. Személyes példája és egész életműve a valóság megismerésére, a felismert igazság megvalósítására tanít bennünket. Fürkésző szeme mindent meglátott és kiméretlen kritikával ostromozta a hibákat. Nagy szavak helyett a valóság feltárását és gyakorlati megoldásokat követelt a hibák kiküszöbölésére. Ez volt Lenin módszere, erre tanít bennünket ma is a 100 esztendő Lenin...

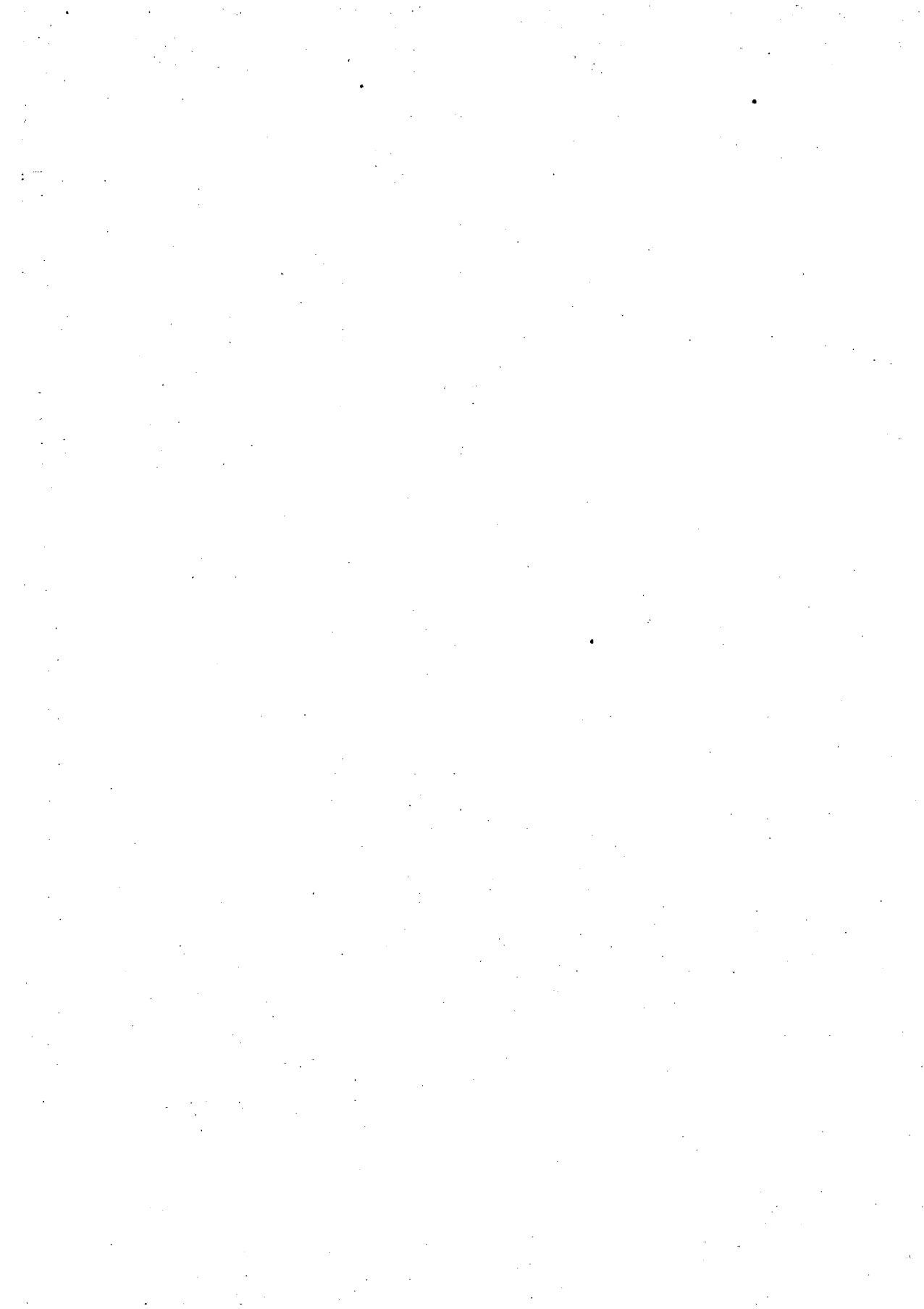
„Mindaz, ami a proletariátusban valóban magasztos és hősiés — a rettenthetetlen elme, a hajthatatlan, szívós, mindent legyőző vasakarat, a szent gyűlölet, a rabság és az elnyomás elleni halálos gyűlölet, a hegyeket megmozgató forradalmi szenvedély, a tömegek alkotóerejébe vetett határtalan hit, a hatalmas szervező tehetség — mindez nagyszerűen testesült meg Leninben, kinek neve az új világ szimbólumává vált kelettől nyugatig és északtól délig az egész földkerekségen!”

Az OK(b)P Központi Bizottságának kiáltványa Lenin halála alkalmából. — Világtörténet. Kiad. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Történettudományi Intézete. 9. köt. Bp. 1966. 24.

... és ahogy a tulsó partról látták

„L e n i n tekintélye ez utóbbi napokban jelentékenyen megnövekedett... Ez az ember annál veszedelmesebb, mert állítólag tiszta, józan, esztétikus életet folytat. Amint én képzelem, van benne valami Savonarolából és Maratból, Blanquiból és Bakuninból.”

Maurice Paléologue pétervári francia nagykövet naplójegyzete 1917. április 21-én. — M. Paléologue: A cár országa a nagy háborúban. 3. köt. Bp. é. n. 255—256.

TANULMÁNYOK

A MAGYAR EGÉSZSÉGPOLITIKA 25 ÉVE

SIMONOVITS ISTVÁN

Ha a magyar egészségpolitika 25 esztendejét értékelni akarjuk, első feladatunk megvizsgálni azt, mi volt az a talaj, amire az utolsó 25 esztendő egészségpolitikáját építettük. Más szóval mi volt az örökség, amit a régi Magyarország hagyott ránk?

A felszabadulás előtti magyar egészségügyet általában úgy szoktuk jellemezni, hogy ennek a kornak egészségügyére jellemző egyrészt az, hogy az orvosok száma az ország lakosságához viszonyítva nemzetközi szinten is igen jó volt, hogy az orvostudományi kutatómunka magas színvonalon állott.

Ha az egészségügyi intézetekkel, elsősorban a kórházi ágyellátottságot nézzük, akkor európai viszonylatban a közepesen ellátott országok között álltunk. A magas színvonalú orvostudomány biztosította azt, hogy az egyes egészségügyi intézményeink működése jó legyen.

Ha az ország egészségügyi hálózatának működését nézzük, igen tarka kép tárul elénk.

A felszabadulás előtti Magyarországon 15 minisztériumnak volt fontos egészségügyi feladata. Az egészségügyi ellátás irányításának fő felelőse a Belügyminisztérium. De az egészségügy fontos részei tartoztak más minisztériumok irányítása alá. Tarka képet mutattak az egészségügyi intézmények fenntartói is. Így pl. kórházakat létesített az állam, a megyék, a városok, a társadalombiztosító intézetek, az egyházak, alapítványok, de magánosok is. Széjjeltagolt a társadalombiztosítás is. Az ország 33 társadalombiztosító intézete egymástól függetlenül létesült és működött. Ez természetesen nagyban rontotta az egészségügyi hálózat működésének hatásosságát.

És ha népiünk egészségügyi helyzetét nézzük, azt kell látnunk, hogy Magyarország nemzetközi viszonylatban a legrosszabb helyeken állott azokban a statisztikákban, amelyek akár a tuberculosis halálózásáról, akár a csecsemőhalandóságról, akár a tífusz megbetegedések számának alakulásáról stb. számoltak be. Pontos vetülete volt ez az ország társadalmi helyzetének, amely az ipari és mezőgazdasági munkásság példátlan kizsákmányolására épült. 1928-ban a munkásság 40%-ának 10 órás vagy annál is hosszabb volt a munkaideje. A munkásságnak még mindig a 8 órás munkaidőért való harc állott célkitűzései elején. Még rosszabb a mezőgazdasági dolgozók helyzete, akikről a kor gazdag szociográfiai irodalma, mint „3 millió mezőgazdasági koldusról” beszélt.

A felszabadulás utáni első időben a helyzet még súlyosabb volt. A háború, a rossz élelmezés következtében súlyos fertőző betegségek lepték el az országot. A kiütéses tifuszosok száma meghaladta a 10 000-t. A német fasizmus oldalán vívott háború következtében egészségügyi szervezetünk szétesett. A hatósági orvosi szolgálat a teljes szervezetlenség képét mutatta. Az orvosi állások nagy része üres volt. Gyógyintézményeink rendkívül súlyos károsodást szenvedtek. Az 1944-es 49 000 gyógyintézeti ágyból a felszabadulás utáni első hónapokban 26—27 000 rosszul felszerelt ágyon folyt a gyógyítás. A műtők az első időben fűtetlenek voltak, a kórtermek ablak nélküliek. 1945 végén a régi 134 tüdőgondozó intézetből 34, a 44 nemigondozóból pedig csak 23 működött. Ez volt az alap, amin az egészségügy újjáépítése megindult.

Egészségügyünk 25 éves fejlesztésében 3 fő szakaszt különböztethetünk meg.

I. Közvetlenül a felszabadulás után a fő feladat a járványok visszaszorítása, a háborús károk felszámolása, az egészségügyi hálózat újjáépítése volt. De tekintettel arra, hogy az egészségügy irányítói: az első népjóléti minisztertől: Molnár Erik-től kezdve, végig kommunisták voltak, az újjáépítés célja már közvetlenül a felszabadulás után a szocialista egészségügy építése volt.

II. 1947-től, az első 3 éves terv indulásától új szakasz kezdődött a népgazdaságban és ezen belül az egészségügy fejlesztésében: megkezdődött a tervgazdálkodás. Ebben az időszakban az egészségügyi tervre egyrészt a felszabadulás utáni első 10 év iparosításának gyors fejlesztése, másrészt az egészségügyi hálózat helyzete nyomta rá a bélyegét. E korszak fő egészségpolitikai célkitűzése az egészségügyi ellátás hozzáférhetőségének kiszélesítése úgy, hogy a magas színvonalú egészségügyi ellátást nyújtani képes intézmények: a megyei központokig épüljenek ki, hogy csökkenjen Budapest és a megyék között fennálló nagy különbség. Megindult a jól tagolt megyei kórházak és szakorvosi rendelőintézetek, a Közegészségügyi Járványügyi Állomások és a megyei gyógyszerügyi központok tervszerű fejlesztése.

III. Szocialista egészségügyünk építésének harmadik szakaszát 1957-től lehet számítani. Ebben a szakaszban lép a parasztság zöme a mezőgazdaság szocialista útjára. Ezzel megszűnik az egészségügyi ellátás kettős jellege, és a díjtalan állami egészségügyi ellátás az egész lakosságra kiterjed. Így kerül előtérbe a járási központok egészségügyi intézményeinek: a járási kórházaknak és a járási szakorvosi rendelőintézeteknek fejlesztése, építése.

A következőkben e szakaszok egészségpolitikájáról részletesebben lesz szó.

I.

A felszabadulás utáni első időben a főfeladat a járványveszély elhárítása, a fel-lépő járványok leküzdése, az egészségügyi hálózat újjáépítése volt.

Az újjáépítés a párt vezetésével óriási lendülettel indult meg. A Debreceni Kormány népjóléti minisztere, dr. Molnár Erik, már 1945. január 4-én kör-rendeletileg felhívta a törvényhatóságok első tisztviselőit az üres orvosi állások, különös figyelemmel a községi és körorvosi állások betöltésére. Egyidejűleg elrendelte az általános egészségügyi adatfelvételt (40.001/1945. N. M.; 43.342/1945. N. M.).

Igen súlyos volt a helyzet Budapesten. Az élelmezés roszt. A lakosság a pincékben. A kormány még Debrecenben volt. Budapesten 1945. január 31-én megalakult az Egészségügyi Tanács, amelynek első elnöke Csordás Elemér, de legaktívabb tagja s lelke Weil Emil volt. A Tanácsot a Budapesti Nemzeti Bizottság feljogosítja az egészségügy irányítására. Az Egészségügyi Tanács az orvosokra, a lakosságra támaszkodva tette meg az első intézkedéseket. Hozzá kellett kezdeni a lakosság tetvetlenítéséhez. Meg kellett indítani Budapest egészségügyi intézményeinek a működését. Be kellett tölteni az üres orvosi állásokat. A Vöröshadsereg orvosainak tanácsára megindult Budapesten a tömborvosi rendszer szervezése. De a Közegészségügyi Tanács nemcsak Budapest egészségügyével kellett, hogy foglalkozzék. A közlekedési viszonyok pl. Szeged és Budapest között jobbak voltak, mint Szeged és a Debrecenben székelő kormány között. Ebben az időben Szegeden volt a kiütéses tifuszbajrávány egyik góca. Az Egészségügyi Tanács Bakács Tibort küldte le kormánybiztosként a szegedi kiütéses tifuszbajrávány felszámolására.

Mindezen feladatok megoldásának alapfeltétele az orvosok, gyógyszerészek s valamennyi egészségügyi dolgozó társadalmi szervezeteinek kiépítése. Hozzá kellett kezdeni az orvosok szervezéséhez. E kor munkastílusára a rövid párszavas feladatkialadás volt a jellemző. Egyik ilyen emlékem: a Köztársaság téren levő Pártközponiban a párt egyik vezetője állított meg: „Weil Emil napokon belül Pesten lesz. Kezdjétek meg az orvosok szervezését”. A régi kamarai rendszer nem volt tartható. Az orvosok szervezése a szakszervezeti keretekben történt. Ez első sorban Weil Emil álláspontja alapján indult így.

Az orvosokat a szakszervezet igyekezett összefogni és mozgósítani. A szakszervezeteknek az első időben az orvosok szakmai védelme mellett első feladata volt az orvosképzés, a tudományos élet megindítása, megalakultak az első szakcsoportok, megkezdődött a tudományos élet. Már 1945. szeptember 1-én megindult közös szerkesztésben az Orvosok Lapja és a Népegészségügy. A kórházakban, klinikákon a szakszervezet megalakította az üzemi bizottságokat, kórházi dolgozók helyi tömegszervét.

1945. április 4-re az egész ország felszabadult. A Debreceni Kormány 1945. április 13-án átteszi székhelyét Budapestre. S ezzel megteremtődnek a központi irányítás feltételei. Ebben az időben, 1945. áprilisától még mindig a fő feladat a járványok elleni küzdelem folytatása, az egészségügyi intézmények életének megindítása, az egészségügyi intézmények újjáépítése, az intézmények orvosokkal, gyógyszerészekkel, egészségügyi középkeaderekkel való ellátása, az orvosok nélkül maradt községek orvosellátása.

A munka már szervezettebb. Megindul az első statisztikai felmérés, hogy képet kapjunk az ország helyzetéről. De ebben az időben is és még hosszú ideig marad jellemző a minisztériumi munkára a gyors, operatív intézkedések rendszere. Hogy ennek néha milyen kis részletkérdésekig kellett menni, arról talán képet ad a következő példa. A háború utolsó esztendeiben rendkívül felszökött a szifiliszos betegek száma. Még 1950-ben is kereken 1300 volt a friss szifiliszos beteg. Ugyanakkor nem volt Salvarsan. Valaki a Magyar Pharma raktárában nagyobb mennyiségű Salvarsant talált. A Salvarsan azonban nem volt ellen-

őrizve. A kipróbálásra egerekre, az egerek táplálására teje volt szükség. Az Egészségügyi Minisztériumnak akkor még fiatal munkatársa, *dr. Solt Oszkár*, aki saját motorbiciklijén közlekedve látta el kezdetben feladatát, a bőr- és nemi-betegségek elleni küzdelem megszervezését, maga ment el a város akkori polgármesteréhez, *Vas Zoltán*hoz, és az egerek részére csecsemőtejjeget szerzett.

Az egyéni kezdeményezések mellett az egészségügy újjáépítésében már az első időktől kezdve nemcsak a régi intézmények újjáépítése volt a cél, hanem egy új egészségügynek az építése. Az első egészségpolitikai programot 1945. szeptember 16-án az „Országos Orvosi Nagygyűlésen” a Vasas színházban mondta el *Molnár Erik*. Referátumának címe: „Demokratikus egészségi politika” volt.

Ebben az időben sok segítséget adtak a Vörös Hadsereg budapesti egészségügyi vezetői, orvosai. De óriási volt a *lakosság, orvosok és nem orvosok öntevékenysége*. A mai Országos Reuma és Fizikoterápiás Intézet (a régi Irgalmas Kórház) egészségügyi dolgozó pl. az akkori igazgató főorvos, *dr. Fülöp József* röntgenfőorvos javaslatára a régi, nem használható röntgenfilmeket mosták meg, varrták össze és azzal „üvegezték” be az ablakokat. Az öntevékenységnek feledhetetlen példája az, amit 1945 tavaszán a Gyulai Tbc-szanatóriumban láttam. A város közvetlen közelében levő tbc-szanatórium (akkor még „Augusta Szanatórium”) teljesen üres volt. Alig néhány régi dolgozó maradt ott. Amikor az üres kórtermeket végigjártam, egyhelyütt azt láttam, hogy valaki meszeli az üres kórtermek falait. Kérdésemre, hogy mit csinál, a festő — sajnos nevére nem emlékszem — a legtermészetesebb hangon azt mondta: „Készülünk a betegek fogadására.” A szocialista egészségügy építésének sok az ilyen — ma már sokszor névtelen — hőse.

Az *infláció* idején a szervezés majdnem minden erejét lekötötte az az erőfeszítés, hogy folytatni tudjuk egészségügyi intézményeink újjáépítését, hogy biztosítani tudjuk meglévő intézményeink működését. A „Szabadság” 1946. október 4-i száma vastag címmel hozza: „*Megszöknek a betegek a kórházakból, mert nem bírják az éhezést.*” A cikkben az áll, hogy „*a kórházak a volt hadifoglyok, a tüdőbetegek érdekében*” nagyszabású társadalmi akció indul. Ez volt a S. A. S. (Siess, Adj, Segíts). Az állami és társadalmi erők összefogása eredményeképpen az újjáépítés gyorsan folyik. A Magyar Vöröskereszt kezdetben nehezen találja meg helyét, új feladatait. Meg kellett szervezni a Nemzeti Segélyt, amely 1950-ig végzi az egészségügy támogatásának társadalmi feladatait. Ezt a fontos munkát 1950-ben az újjáalakított Magyar Vöröskereszt veszi át. Mind e *munkák eredményeit* az alábbi számok mutatják:

	1938	1945	1947 végén
Orvosok száma	10 590	7 240	8 900
Szakorvosi rendelőintézeti napi órák száma	1 820	4 300	4 800
Tüdőgondozók száma	137*	34**	138
Nemi gondozók száma	44*	23**	92
Kórházi, klinikai ágyak száma	48 283	27 000**	40 350
Szociális otthoni ágyak	—	—	8 000

* 1944 évi adatok — ** 1945 éveleji adatok

A hároméves terv indulásakor a háborús fertőző betegségek közül a kiütéses tífuszos betegek száma még 439, de 1949-ben már csak 13.

A népmozgalmi adatok alakulása:

Év	1938	1945	1947
Élveszületések	19,9‰	18,7‰	20,6‰
Halálozás	14,3‰	23,4‰	12,9‰
Csecsemőhalálozás	131,4‰	169,1‰	106,0‰

II.

Alapvető változást hozott a szociálpolitikai célkitűzések megvalósításában az, hogy a Kommunisták Párt javaslatára 1947. VIII. 1-ével megindult az első hároméves terv. Az első terv készítése óriási lelkesedéssel és nagyon kevés tapasztalattal indult meg. A „kórházi osztály” vezetőjével, Nemes Tibor miniszteri tanácsossal, a régi belügyminisztérium nagy tapasztalatú szakemberével még kórházból kórházra, osztályos tagoltságban csináltuk meg pl. a kórházi fejlesztés tervét.

A terv indulásakor nagy nehézséget jelentett az egészségügy szervezetének anarchisztikus széjjeltagoltsága. De a terv indulásánál az egységes magyar egészségügy kiépítésének politikai akadályai voltak. A koalíciós kormányzás idején, amikor négy párt között oszlott meg a hatalom, egy-egy minisztérium egy-egy párt befolyása alatt állott. Egyik párt sem akart területéből, hatalmi pozíciójából engedni. A 3 éves terv lehetőséget adott a tervszerű munka végzésére, s egyben jelentős fegyver volt a munkásosztály számára, hogy a parasztsággal szövetkezve átvegye a hatalmat.

A fordulat éve után, amikor a hatalom kérdése eldőlt, megnyílt a lehetősége a magyar egészségügy egysége megteremtésének, megnyílt a lehetősége az egészségügyi tervgazdálkodás megvalósításának.

A hároméves terv fő feladata a népgazdasági újjáépítés. Az egészségügyi hároméves terv fő feladata pedig az egészségügy újjáépítése volt. De ahogy országosan sem a régi Magyarország újjáépítése volt a cél, az egészségügy területén is, már az első időszakban: 1945—49 között is a fő feladat a kapitalista örökségként ránknehezülő anarchisztikus tökéletes osztályegészségügy helyén a szocialista egészségügy alapjainak lerakása volt: megkezdődött az egészségügy intézményeinek államosítása és az egészségügy egységének megteremtése. Csak így lehetett a tervszerűtlenül létesített egészségügyi hálózat újjáépítése közben hozzákezdeni a Budapest és vidék között fennálló nagy különbségek csökkentéséhez, a vidéki ellátáson belül az egyes megyék között meglévő nagy eltérések felszámolásához.

Már az első időtől kezdve fő feladat volt a magas tuberculosus és csecsemőhalálozás

csökkentése. Már ebben az időszakban megindult a tbc-gondozók, a tbc-s betegek elhelyezésére szolgáló kórházak és szanatóriumok, a csecsemővédelem fejlesztése érdekében pedig az anya- és csecsemővédelmi intézetek, a kórházi csecsemő- és gyermekosztályok gyorsított fejlesztése. Ezt a programot fő vonásaiban már a fel-szabadulás előtt célul tűzte ki a Szociáldemokrata Párt VI. kerületi helyiségeiben működő második kommunista orvoscsoport.

A tuberculosos elleni küzdelem, az anya- és csecsemővédelem kezdettől ki-emelt feladat. Ezt mutatja az 1. sz. grafikon is.

Az első hároméves terv végéig az egészségügyi hálózat újjáépítése lényegében befejeződött:

az orvosok száma:	9 609-re,
a szakorvosi rendelőórák napi száma:	5 700-ra,
a kórházi ágyak száma:	49 980-ra emelkedett.

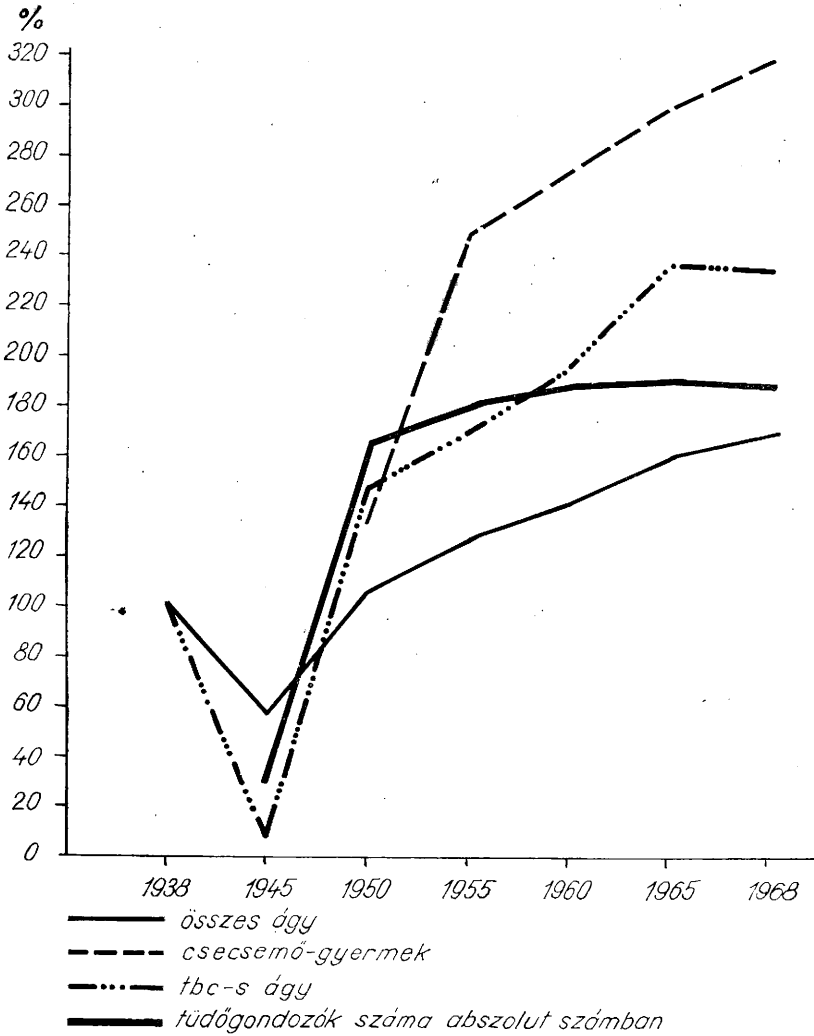
A hároméves terv végére alapvetően *megváltozott az egészségügyi hálózat szervezete*: 1950-ig az egészségügyi hálózat egésze állami kezelésbe került. Az államosítással együtt járt az *egészségügy egységesítése*. Az egészségügy egységesítésében és államosításában különösen nagy jelentőségű esemény volt az, hogy 1950-ben az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) egészségügyi intézményei (kórházai, szakorvosi rendelőintézetek stb.) átkerültek a Népjóléti Minisztérium irányítása alatt álló állami egészségügyi intézmények hálózatába és a „biztosítottak” egészségügyi ellátásának feladatai állami feladattá váltak. A lakosság szociális ellátása, a táppénz, a családi segély, a temetkezési segély, a nyugdíjellátás stb. fokozatosan átkerült a szakszervezetekhez. Így kaptak a szakszervezetek állami feladatot, amelynek intézése a Szakszervezetek Társadalombiztosítási Központ (SZTK) (később Főigazgatóság) feladata lett.

Nagy jelentőségű szakmai-politikai döntést hozott a Minisztertanács 1951. január 28-án, amikor életre hívta az önálló orvostudományi egyetemeket, s azok felügyeletét és irányítását az egészségügyi miniszter irányítása alá helyezte.

Az 1950. évi IV. törvény módosítja az Alkotmányt, s kimondja, hogy a Népjóléti Minisztérium helyébe Egészségügyi Minisztériumot kell szervezni. Az Egészségügyi Minisztérium létrehozása az egészségügy államosításának és egyesítésének egyik legnagyobb állomása.

Egész államéletünk irányításában, demokratizálásában, így az egészségügy irányításában is, nagy jelentőségű lépés a *tanácsrendszernek* 1950-ben történő megalakulása. Az egészségügy egységesítésével párhuzamosan megindult a helyi (megyei, járási, kerületi stb.) intézmények átadása a tanácsok kezébe. A *megyei főorvos* ezzel lehetőséget kapott arra, hogy területe egész egészségügyének irányítója legyen. Ez a keret igazi tartalmat azonban csak 1956 után kaphatott.

Ebben a korszakban, amely 1947. augusztus 1-én a stabilizációval és az első 3 éves tervvel kezdődött, s amelynek vége 1956 végére tehető, sikerült az egészségpolitika fő célkitűzéseit megvalósítani. 1956 végéig sikerült úgy fejleszteni az egészségügyi hálózatot, hogy

1. sz. Grafikon. A csecsemő-, gyermek- és tbc-s betegek ágyainak gyorsított fejlesztése

a) magas színvonalú egészségügyi ellátás elsősorban a megyei központokig jusson el. Ez azt jelentette, hogy a kórházak fejlesztésében első menetben a jól szakosított, nagy megyei kórházak kiépítése a fő feladat. Része volt ez annak az általános egészségpolitikai célkitűzésnek, hogy Budapest s a vidék közti különbség, a budapesti ellátás állandó javítása mellett is csökkenjen.

E feladatot nagyrészt teljesítettük. 1956 végéig 19 megyei központunk közül 16-ban kiépült a jól tagozott megyei kórház.

b) A kórházon kívüli ellátás fejletlensége szükségessé tette a szakorvosi rendelőintézetek, körzetek, üzemi egészségügy gyorsított fejlesztését.

Az egészségügyi hálózat egyes ágazatainak fejlődéséről az alábbi pár adat ad képet:

Év	1947	1956	Növekedés 1947-hez viszonyítva	Abszolút szám, %
Orvosok száma	8 902	13 830	4 928	+ 55,4
Középfokú eu. dolgozók száma	29 850	33 239	3 389	+ 11,4
Szakorvosi rendelőintézetek napi átlagos óraszám	4 800	16 490	11 690	+ 243,5
Kórházi ágyak száma	40 350	64 888	24 538	+ 60,8
ebből: tbc	47 603*	64 888	17 285	+ 36,3
	6 050	10 877	4 827	+ 80
Bölcsődei helyek	1 000*	25 608	24 608	+ 2460,8
Szociális otthoni férőhelyek száma	8 000	18 319	10 319	+ 129,0

* 1944. évi adat.

A táblázatból látható, hogy a felszabadulás után legnagyobb mértékben a szakorvosi rendelőintézeti hálózatot kellett fejleszteni: 1947—1956 között az összes orvos-létszámnövekedés + 55,4%, a kórházi ágyszámnövekedés + 60,8%, a szakorvosi rendelőintézeti órák napi átlagának emelkedése + 243,5%.

A nagy szakorvosi rendelőintézetek elsősorban az ipari megyékben, emellett a rendkívül rosszul ellátott mezőgazdasági megyékben épültek ki.

Nagy jelentőségű, hogy a közegészségügy-járványügy régi vezető intézete, az OKI mellett két új országos feladatokat ellátó intézet létesült: az Országos Élelmezéstudományi Intézet (OÉTI) (1951) és az Országos Munkaegészségügyi Intézet (OMI) (1951). Új korszakot jelent a közegészségügyi-járványügyi hálózat kiépítése, a hatósági jogkör megadása az egészségügyi szolgálatnak, 1953-ban kezdetét veszi a KÖJÁL-ok kiépülése.

A lakosság egészségügyi helyzete tovább javult. Ha azt vizsgáljuk, hogy ebben a korszakban milyen betegségek visszaszorítása adta a fő feladatot, a heveny fertőző betegségek közül elsősorban a hepatitiszt, a dysenteriát kell kiemelnünk. Ebben a korszakban még jobban kibontakozott a tuberculosos és csecsemőhalandóság elleni küzdelem, de már előtérbe kerültek az új népbetegségek, a „civilizációs” megbetegedések, s kiépültek e betegségek elleni küzdelem bázisai: az új „országos” intézetek.

Gyorsabb és minőségben is jobb lett volna a fejlődés, ha ezt a korszakot nem árnyékolták volna be a személyi kultusz évei. Ez az egészségügy szempontjából egyrészt azt jelentette, hogy „a vas és az acél országában” — ahogy akkor hazánkat neveztek — az egészségügy, s így annak fejlesztése másodrendű szerepet kapott, a táppénzes betegek ellenőrzésében előtérben maradtak, sőt erősödtek az adminisztratív módszerek. A gyanakvás és a bizalmatlanság szelleme rontotta az orvos—beteg kapcsolatot, s ezzel romlott az egészségügyi munka hatékonysága. A személyi kultusz éveiben több orvost is bezártak, leváltottak megalapozás nélkül.

III.

Egészségügyünk fejlődése harmadik szakaszának kezdete 1957-re tehető, s napjainkig tart. E korszak kezdetét az ellenforradalom leverése, s egy új demokratikus egészségpolitika kifejlődése jelzi. Az új helyzet adta meg az igazi alapot ahhoz, hogy a kereteket szocialista tartalommal töltsük meg.

A lakosság egészségügyi ellátása szempontjából a kornak forradalmi jelentőségű lépése a falu áttérése a szocialista útra. Forradalmi jelentőségű a lakosság szempontjából, mert a termelészövetkezeti rendszer győzelme a lakosság több mint egyharmada előtt megnyitotta az állami egészségügyi szolgálat kapuit. A mezőgazdaság szocialista fejlődése az egészségügy dolgozói számára egyrészt azt jelentette, hogy az orvosok munkalehetőségei a parasztság egészségügyi ellátásában megjavultak. A falusi orvos most már szabadon küldhette betegét a szakorvosi rendelőintézetbe, ha ennek szüksége felmerült. Most már nem volt anyagi akadálya annak, hogy kórházba utalja betegét. Ugyanakkor meg is sokasodott az egészségügyi dolgozók munkája, mert a kereken 3 millió új jogosult egyszerre nagy terhet is jelentett az egészségügyi hálózat egésze számára, akár a közegészségügyi-járványügyi hálózat, akár a gyógyító-megelőző hálózat, akár a gyógyszer-tári stb. hálózat munkáját nézzük is.

Az átalakulás ütemét az alábbi tábla mutatja:

A társadalombiztosításba bevontak száma családtagokkal együtt (millióban):

Év	Biztosított
1957	6,1
1958	6,4
1959	7,2
1960	8,5
1961	9,4
1962	9,7

A táblázatból világosan látni, hogy az ugrásszerű fordulat 1958 és 1961 között történt.

Az Egészségügyi Minisztérium — melynek élére 1957-ben egy nagy tapasztalatú klinikus és szervező, dr. Doleschall Frigyes került — nehéz feladat előtt állt.

Az egészségügyi kormányzat számára a mezőgazdaság szocialista fejlődése azt jelentette, hogy biztosítani kell az egészségügyi ellátást az ugrásszerűen megnőtt biztosítottak számára. Az egészségügyi hálózat, elsősorban a falusi körzeti orvosok megfeszített munkával álltak helyt és oldották meg nehéz feladataikat. A párt, a kormányzat s az Egészségügyi Minisztérium számára a mezőgazdaság szocialista fejlődésének meggyorsulása azt is jelentette, hogy meg kell gyorsítani a mezőgazdasági vidékek, a járási központok egészségügyi intézményeinek, a járási kórházaknak, a járási szakorvosi intézeteknek fejlesztését, építését. Egészségügyünk e korszakának fejlődését az alábbi számok mutatják:

Év	1957	1968	Növekedés 1957-hez viszonyítva	Abszolút szám, %
Az orvosok száma	13 830	21 200	7 370	+ 53,3
Középfokú egészségügyi dolgozók száma	33 239	69 370	36 131	+ 108,7
Szakorvosi rendelőintézetek napi átlagos óraszám	16 911	28 675	11 764	+ 69,6
Kórházi ágyak száma	67 193	81 004	13 811	+ 20,6
Bölcsődei férőhelyek száma	25 757	38,170	12 413	+ 48,2
Szociális otthoni férőhelyek száma	18 542	25 804	7 262	+ 39,2

Ha az egészségügyi hálózat fejlesztését nézzük, e korszakra az is jellemző, hogy élesebben került előtérbe a mennyiségi fejlesztés mellett a munka minőségi színvonalának emelése.

Az egészségügyi ellátás minőségi javítása már közvetlenül a felszabadulás utáni időktől fontos feladat volt. Ez megmutatkozott abban, hogy a megyei kórházak sok profilú nagy intézményekké fejlődtek. Új osztályok létesültek, mint amilyenek pl. a baleseti sebészetek, a vérellátó osztályok stb. Kiépülnek a szemészeti, fül-orr-gégészeti osztályok, az idegosztályok, a klinikai laboratóriumok hálózata, kiépülnek a röntgenosztályok, a jól felszerelt prosecturák stb. Mindez a diagnosztika és terápia fejlesztését célozta, s ugyanakkor elősegítette a nagy kórházakban folyó tudományos munkásságot.

A kórházi ellátás színvonalának emelésében további nagy lépés a progressív ápolás szervezése, az intenzív osztályok rendszerének fejlesztése.

A munka minőségi javítását célozták a *nagy szakorvosi rendelőintézetek* fejlesztése, a tüdőgondozók diagnosztikai részeinek, a körzeti orvosi hálózatnak, a mentőszolgálat, gyógyszerészeti hálózat stb. fejlesztése.

Az *anya- és gyermekellátás* területén kiemelendő az önállósuló csecsemő- és gyermekellátás, amit a tudományok fejlődése hozott magával. Önálló gyermek-kórház már régebben létesült Budapesten: a Heim Pál Kórház, a Madarász utcai, Miskolci, Pécsi, Veszprémi Gyermek-kórházak. De most 1959-ben megindult a különálló gyermekorvosi körzetek szervezése. És 1960-ban már 28 körzeti gyermekorvos működik vidéken. 1967 végén pedig Budapesten a 250 körzeti gyermekorvos teljesen átvette a csecsemők és gyermekek gyógyító-megelőző ellátását. 1967-ben már vidéken is 224 körzeti gyermekorvos működik.

Erre a korszakra esik a *gondozás* munkamódszerének fokozatos és tervszerű bevezetése a körzeti orvosi ellátásba.

Az egészségügyi munka színvonalának emelését szolgálták azok az intézkedések, amelyek az *orvosképzés színvonalának emelését célozták*: egyrészt az orvosegyetemek újjáépítése, az orvosképzés reformjai, az Orvostovábbképző Intézet létesítése, a középkáderképzés tervszerűbbé és szélesebbé válása, s nem utolsósorban az Egészségügyi Minisztérium országos intézeteinek létesítése. Az Egészségügyi Minisztérium az országos intézményekre, a megyei tanácsok pedig a megyei kórházakra és a megyei KÖJÁL-okra támaszkodhatnak az egészségügyi ellátás minősége emelésében.

A szocializmust építő országokban különösen fontos feladat a *tudományok támogatása*. Ezt szolgálta az irányító szervek, a Magyar Tudományos Akadémia és az Egészségügyi Tudományos Tanács újjászervezése. A hazai tudományos erők összefogása szempontjából különösen hatékony az, hogy 1967 óta az Akadémia és Egészségügyi Minisztérium 16 közös bizottsága kapta a feladatot, hogy a minisztérium és az Akadémia által együttesen kialakított szempontjai szerint koordinálja, támogassa szakterülete tudományos munkáját. A bizottságok — az 1966-ban életrehívott MOTESz — társaságaival együttműködve — nagy felelősséget és lehetőséget kaptak a magyar orvostudományi kutatómunka támogatására. A tudományos munka fejlesztésében nagy lépés a Párt Tudománypolitikai Irányelveinek megjelenése.

Az ellenforradalom leverése után a jobb- és baloldali elhajlások ellen folyó harc eredményeképpen államéletünkben végbemenő demokratizálás, a tanácsi felelősség és hatáskör növekedése az egészségügy területén is a *vezetés új, demokratikusabb módszereit fejleszti ki*. Nő a helyi vezetés, ezen belül a helyi egészségügyi vezetés felelőssége és hatásköre, ami egészében meg kell, hogy gyorsítsa az egészségügyi ellátás színvonalának állandó javulását. Az új *gazdasági mechanizmus* alapvető változást hozott a népgazdaság irányításában. Kedvező jelei az egészségügy területén is érezhetők. Az új mechanizmus jobb lehetőséget nyújt a végzett munka differenciáltabb fizetésére. Több lehetőséget nyújt az egyéni kezdeményezésnek arra, hogy jobbra tegye az intézetek felszereltségét, munkáját stb.

A lakosság életszínvonalának emelkedése, az egészségügyi ellátás színvonala, s a tudományok fejlődése emelkedésének eredményeképpen tovább *javul a lakosság egészségügyi helyzete* :

A lakosság egészségügyi helyzete néhány mutatójának alakulása

Halálozás	Évben, számban	
	1957	1968
Halálozás	103 645	115 354
Csecsemőhalálozás:	10 543 (63 ^o / ₁₀₀)	5 521 (35,7 ^o / ₁₀₀)
Tbc-halálozás	3 375 (3,4 ^o / ₁₀₀)	2 219 (2,2 ^o / ₁₀₀)
Megbetegedés		
Újonnan felismert tbc	27 940	12 413
Typhus abdominalis	815	242
Diphtheria	681	16
Gyermekbénulás	2 334	7

1968-ban változatlanul kedvezőtlen a dysenteria megbetegedések (15 704) és a hepatitis inf. megbetegedések (13 598) száma.

A lakosság egészségügyi helyzetének állandó javulása eredményezte, hogy nőtt a lakosság átlagos életkora. Míg 1941-ben Magyarországon a 60 év felettek száma a lakosság 10,7%-át, 1968-ban 16,4%-át tette. Mindez a változás az egészségpolitikai feladatok egész sorát veti fel.

*

A felszabadulás óta eltelt 25 esztendő alatt alapvetően megváltozott egészségügyünk szervezete, népünk egészségi helyzete: egy anarchikus, önös osztályegészségügy helyén, az egész népet szolgáló állami, egységes, tervszerűen fejlődő szocialista egészségügy épült ki. Olyan fejlődés ez, amely alapvetően javította meg népünk egészségügyi ellátását. Mindennek a fejlődésnek az alapja az a politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális fejlődés, amelynek kapuit a Szovjetunió nyitotta meg. Ezeket a példátlan eredményeket nem lehetett volna elérni a parasztsággal szövetséges munkásosztály győzelmé, az egészségügyi dolgozók szívós munkája nélkül.

Szocialista egészségügyünk 25 éves építése jelentős eredményeket hozott az egészségügyi hálózat fejlesztésének minden területén.

Kiépült az *Állami Közegészségügyi Felügyelet* és a közegészségügyi-járványügyi állomások rendszere. Kiépült a gyógyító-megelőző hálózat. az anya- és csecsemővédelem, az orvosképzés szervezete, a gyógyszerügyi hálózat, a szociálpolitika szervezete stb.

Az orvosok számának alakulásáról az 1. sz. táblázat és a 2. sz. grafikon ad képet.

1. tábla

Orvosok száma

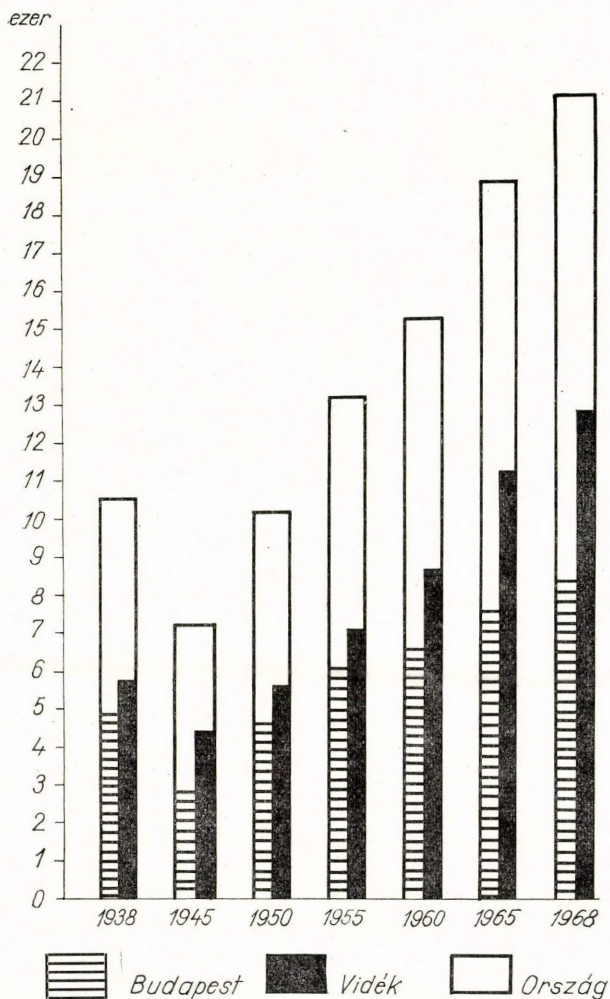
Év	Budapest		Vidék		Ország	
	absz. szám	%	absz. szám	%	absz. szám	%
1938	4818	45,5	5 772	54,5	10 590	100
1945	2848	39,3	4 392	60,7	7 240	100
1947					8 902	100
1949					9 609	100
1950	4603	45,0	5 626	55,0	10 229	100
1955	6093	46,1	7 111	53,9	13 204	100
1960	6576	43,0	8 730	57,0	15 306	100
1965	7618	40,3	11 283	59,7	18 901	100
1968	8390	39,6	12 810	60,4	21 200	100

A szakorvosi rendelőintézetek napi átlagos óraszámát az 1947-es 4800-ról 1968-ban 28 675-re emelkedett: az emelkedés 497,7%-os. (Lásd 3. grafikon, 2. táblázat).

Ezek a táblázatok azt is mutatják, hogy Budapest egészségügyi ellátásának állandó fejlődése mellett a vidék orvosellátottsága, szakorvosi rendelői ellátottsága, kórházi ellátottsága gyorsabban fejlődött, s ezzel nagy lépést tettünk előre Budapest és a megyék egészségügyi ellátottságában fennálló nagy különbségek csökkentésében.

A kórházi-klinikai ágyak száma az 1945-ös 27 000-ről 1968-ra 81 004-re emelkedett, az emelkedés 189,3%-os (3., 4. tábla).

Szociális otthoni férőhelyek száma az 1947-es 8000 férőhelyről 1968-ra 25 804-re emelkedett. Az emelkedés +222,6%-os.

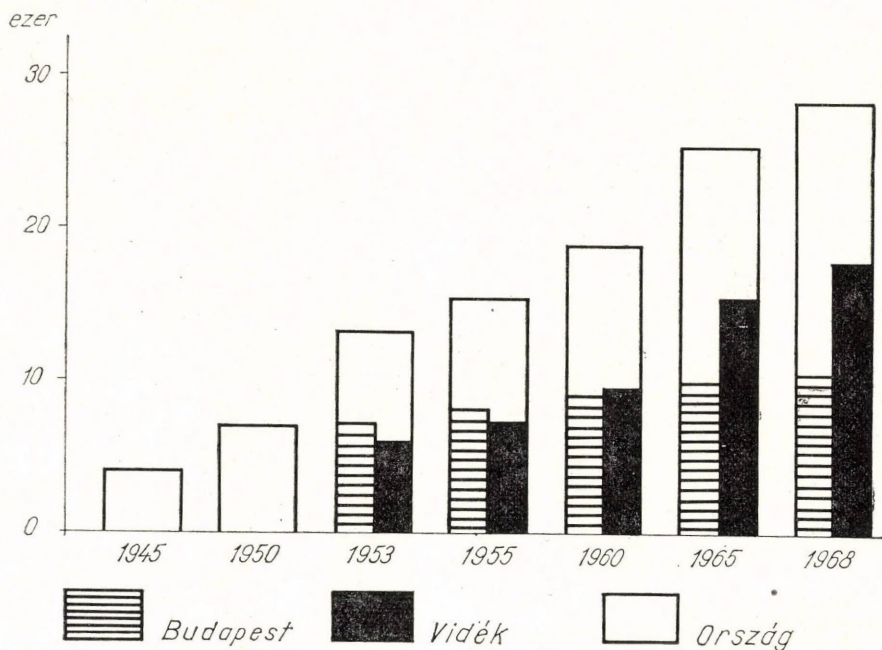
2. sz. Grafikon. Az orvosok számának fejlődése és területi megoszlásuk változása

A bölcsődei férőhelyek számának alakulása: 1944-ben 1000, 1968-ban 38 170. Az emelkedés 38-szoros.

Az orvostudományi egyetemek elméleti intézeteinek és klinikáinak száma 1938-ban 83 volt, 1968-ban 144.

A klinikai ágyak száma az 1946-os 1178-ról 1969. jún. 30-ra 9018-ra emelkedett. Emelkedés: +665,5%-os.

Gyógyszertárak száma 1938-ban 1355 volt. 1968-ban 1412. Az emelkedés +4,2%-os. Kikapultak a megyei gyógyszerári központok.

3. sz. Grafikon. A szakorvosi rendelőintézetek napi óraszámának fejlődése és területi megoszlásának változása

2. tábla

Szakrendelői szakorvosi óraszám

Év	Budapest		Vidék		Ország	
	absz. szám	%	absz. szám	%	absz. szám	%
1938					1 820	100
1945					4 300	100
1947					4 800	100
1949					5 700	100
1950	4 817,0	68,8	2 181,0	31,2	7 000	100
1953	7 173,5	54,4	6 012,5	45,6	13 186,0	100
1955	8 224,5	51,9	7 628,5	48,1	15 853,0	100
1960	9 330,5	49,1	9 665,0	50,9	18 995,5	100
1965	10 032,5	39,2	15 585,5	60,8	25 618,0	100
1968	10 574,5	36,9	18 100,5	63,1	28 675,0	100

Kórházi-klinikai ágyszám fejlődése

Év	Összes ágyszám		Csecsemő-gyermekek		Tbc	
	absz. szám	%	absz. szám	%	absz. szám	%
1938	48 283	100,0	2499	100,0	6 051	100,0
1945	28 000	58,1			500	8,3
1947	40 350	83,6			5 576	92,2
1949	49 981	103,5			8 432	139,4
1950	51 249	106,1	3390	135,7	8 889	146,9
1955	61 765	127,9	6286	251,5	10 241	169,2
1960	69 718	143,2	6894	275,9	11 889	196,5
1965	76 961	159,4	7497	300,0	14 435	238,6
1968	81 004	167,8	7985	319,5	14 260	235,7

Az egészségügy a fentiekben vázolt mennyiségi fejlődés mellett nagy minőségi fejlődésen ment keresztül. Erről az előzőekben volt szó.

A társadalmi fejlődés, ezen belül a közegészségügyi-járványügyi munka eredményeképpen általában *kedvezően alakul a járványügyi helyzet*, különösen azon a területeken, ahol az orvostudomány hatásos fegyvert adott kezünkbe. Az eredményeket mutatja, hogy míg 1938-ban a bejelentésre kötelezett heveny fertőző betegségek halálos áldozatainak száma 10 000 lakosra számítva 3,5 volt, ez a szám 1950-ben 1,9; 1960-ban 0,6; 1967-ben 0,4 (influenza és tbc nélkül).

A hatvanas évek elején *malária, lues és poliomyelitis* gyakorlatilag megszűnt az országban: 1962-ben összesen 5 maláriás, 2 friss syphilises, 1 poliomyelitises megbetegedés történt. A malária s a poliomyelitis területén a helyzet változatlanul jó. A lueses-megbetegedés területén különböző tényezők (nemzetközi forgalom növekedése, sexualis morál változása stb.) következtében jelentős a visszaesés. Ezt mutatja, hogy 1967-ben 438 friss lueses megbetegedést jelentettek. Jelentősek az eredmények a hastífusz (typhus abdominalis) elleni küzdelemben is: 1938-ban 6017 megbetegedés 587 haláleset fordult elő. 1968-ra a megbetegedések száma 242, a haláleseteké 4 volt. Hasonló a helyzet a diphtheria elleni

küzdelem terén: 1938-ban 5641 megbetegedés, 299 halálest, 1968-ban 16 megbetegedés és 1 halálest fordult elő. Nem kielégítőek az eredmények a *dysenteria* és *hepatitis* területén. 1968-ban 15 704 dysenterias és 13 598 hepatitises megbetegedés fordult elő az országban.

A fertőző betegségek visszaszorításában, az anya- és csecsemővédelemben, a tuberculosis elleni küzdelemben elért eredmények megváltoztatták a megbetegedések és a halálokok strukturáját. Világosan szemlélteti ezt a *vezető halálokok* alakulása. (L. 5. táblázat)

A táblázat azt mutatja, hogy 1938-ban az első 6 helyen álló vezető halálokok közül három: az „aggság-öregkor”, a pneumonia és a tuberculosis 46 644 halálesttel az összes halálozás több mint 1/3-át (36%-át) teszi. 1967-re e három halálok áldozatainak száma 4694-re esik, s ezzel az összes halálest 4,6%-át teszi. 1967-re az első három helyre a keringési rendszer megbetegedései, a rosszindulatú daganatok és a központi idegrendszerre ható érsérülések kerültek 77 068 halálesttel. Ezzel az összes halálest 75,5%-át teszik ki. Közülük a daganatos megbetegedések az ötödik helyről a második helyre kerültek. Ugyanebben az

4. tábla
Fekvőbetegek gyógyintézeti ágyszám alakulása

Év	Budapest		Vidék		Ország	
	absz. szám	%	absz. szám	%	absz. szám	%
1938	19 816	41,0	28 467	59,0	48 283	100
1945					27 000	100
1947					40 350	100
1949					49 981	100
1950					51 249	100
1951	22 397	42,6	30 167	57,4	52 564	100
1955	24 418	39,5	37 347	60,5	61 765	100
1960	26 899	38,6	42 819	61,4	69 718	100
1965	27 318	35,5	49 643	64,5	76 961	100
1968	27 831	34,2	53 566	65,8	81 004	100

Vezető halálokok változása Magyarországon

Vezető halálokok	1938		1960		1967	
	absz. szám	10 000 lakosra	absz. szám	10 000 lakosra	absz. szám	10 000 lakosra
A vérkeringési szervek betegségei	22 557	24,6	30 839	30,9	40 224	39,4
Aggság, öregkor	19 413	21,2	4 459	4,5	752	0,7
Pneumonia	14 280	15,6	4 480	4,5	1 589	1,6
Gümőkór	12 846	14,0	3 097	3,1	2 353	2,3
Roszdindulatú daganat	9 078	9,9	16 891	16,9	20 609	20,2
Újszülöttkor rosszul meghatározott betegségei	7 670	8,4	1 303	1,3	1 211	1,2
Központi idegrendszer érsérülései	7 540	8,2	14 410	14,4	16 235	15,9
Az emésztőszervek hurutos megbetegedései	6 680	7,3	699	0,7	356	0,35

időszakban a legsúlyosabb fertőző megbetegedések (hastífusz, diphtheria, pertussis, poliomyelitis, malária) átlagos morbiditása az 1933—36. évi 28 200-ról 1960—63-ra 4328-ra, 1965—68-ra pedig 1091-re csökkent.

Ha eredményeinken végigtekintünk, megállapíthatjuk, hogy az elmúlt 25 év alatt példátlanul nagy utat tett meg a magyar egészségügy. Mégis, úgy gondolom, ezt a nagy fejlődést akkor ünnepeljük helyesen, ha nemcsak a múltra vagyunk büszkék, hanem ha előre tekintünk arra, mi az, amit nem értünk el. Mik az előttünk álló feladatok?

Az elmúlt 25 év fejlődése nem ellentmondás nélküli. Nagyon fejlődött az egészségügyi hálózat, mégis elmaradt a népgazdaság egészének fejlődése mögött. És ez az elmaradás nagyon érezteti hatását a lakosság egészségügyi ellátásában.

Nagyon fejlődött az egészségügyi hálózat. Es alapvetően megváltozott e hálózat szervezete. Az egészségügyi hálózat állami és egységes lett. Intézményei alkalmasak arra, hogy színvonalas, díjtalan ellátásban részesítsék a lakosságot.

Az egészségügyi ellátás díjtalan, ez a díjtalanság azonban a valóságban nem teljes. Erre utal többek között, hogy sok beteg megy magánorvoshoz.

Az egészségügy egységes. De ez az egység csak a fő keretekre vonatkozik: a kórházon kívüli egészségügyi ellátás egységének sok láncszeme szakadozott. Nem tudtuk megvalósítani a kórházi és kórházon kívüli ellátás egységét.

A szocialista egészségügy egyik legfontosabb alapelve az egészségügy preventív jellege. Egészségügyünk szervezeti felépítése, egész társadalmi rendszerünk megadná a lehetőségét annak, hogy egészségügyünkben a megelőzés elve maradéktalanul érvényesüljön. Ez az elv napjainkban mégsem hatja át egészségügyi hálózatunk egészét. Megmutatkozik ez egészségügyünk széles területén. Talán legjelentősebb ebből a szempontból elmaradásunk az orvosképzés területén. Orvosképzésünk igen színvonalas. Mégis egyetemi klinikáink között nem kevés azok száma, amelyeket a „zártág” jellemez. Az egyetem és terület kapcsolatainak lehetősége elvileg megadja a feltételt annak, hogy a klinikai betegeket a kórtermen kívül — munka- és életkörülményei között — is követni lehessen. Mégis a területi kapcsolatok előnye, a betegség korai felismerésének lehetősége csak igen lassan tudatosodik az egyetemeken. Viszonylag sok az olyan intézetünk, amely nem vállalja azt, hogy egy-egy terület egység vezető intézménye legyen. S ez a szemlélet kihat sok kórházunkra, egészségügyi intézményünkre. Úgy látszik hosszú időre van szükség ahhoz, hogy ez a szemlélet meggyökeresedjék, s ezzel együtt a preventív szemlélet elfoglalhassa méltó helyét.

Ellentmondásos fejlődésünk más szempontjából is: egészségügyünk helyzete szükségszerűvé tette, hogy célkitűzéseink elejére a tuberculosist, a szapora csecsemőhalálozás elleni küzdelmet tegyük. Ez a helyzet magával kellett, hogy hozza a tbc-s, anyacsecsemővédelmi ágyak aránytalanul gyorsabb fejlesztését, ami ugyanakkor azt is kellett, hogy jelentse, hogy más területen a fejlődés lassúbb maradt. Így történt pl., hogy az elmebetegek ellátásában elmaradtunk. Ezt legjobban mutatja talán az, hogy az elmebetegek elhelyezésére szolgáló ágyak száma 1945-höz képest 6209-ről 7393-ra emelkedett. Az emelkedés csak 19.1 %-os. Elmaradásunk pótlását a IV. ötéves tervidőszakra kellett halasztani.

Ellentmondásos a fejlődés az orvostudományok területén is. Az utóbbi években szükségszerűvé vált a klinikai orvostudományok fokozott fejlesztése: az intenzív ápolási egységek rendszerének kiépítése stb. Ugyanakkor ez azt hozta magával, hogy jó néhány esztendővel elmaradtunk más területeken, mint pl. a laboratóriumok automatizálásában. E hiányosságok okai részben objektívek, részben szubjektívek.

A kezdet regénybe illő, látványos és jól érzékelhető sikerei után az egészségügy területén végzendő munka új jelleget kapott. Ez nem kevesebb odaadást, áldozatkészséget és lendületet kíván. Az előttünk álló feladatok megoldása sok szempontból nehezebb. Társadalmi-politikai rendszerünk, s ezen belül egészségügyi hálózatunk szilárd alapot, keretet ad ahhoz, hogy további fejlődésünk töretlen legyen.

E munka végén szeretnék köszönetet mondani munkatársaimnak, akik az anyag összeállításában segítségemre voltak: dr. Dubovitz Dénesnek, aki az anyag felépítésé-

ben, *Garancsy Lászlónak, Bianchiné Editnek, Paál Krisztinának, Tóth Czere Ibolyának, Vörös Lászlónénak*, akik az anyag statisztikai feldolgozásában, a táblázatok elkészítésében voltak segítségemre.

Zusammenfassung

In seiner Studie gibt der Verfasser einen Überblick der letzten 25 Jahre der ungarischen Gesundheitspolitik. Seit der Befreiung des Landes verbesserte sich grundlegend die Gesundheitsversorgung der Bevölkerung im Folge der vergangenen 25 Jahre. Der Grund dieser allgemeinen Entwicklung ist jene politische, soziale, wirtschaftliche und kulturelle Entwicklung, welcher Tor die Sowjetunion geöffnet hat und zum Siege hat die Arbeiterklasse mit der Bauerschaft zusammen verholten.

Die Zahl der Ärzte erhöhte sich von 7240 (1945) auf 21 200 (1968); die Zahl der klinischen Bette von 28 000 auf 81 004. Vielfachen Aufstieg sehen wir auf allen Gebieten des Gesundheitswesens. Die Zunahme des Fassungsvermögens der Kinderanstalten ist zum Beispiel auch bedeutend: im Jahre 1944 hatten wir rund 1000 solche Anstalten, diese Zahl ist im Jahre 1968 auf 38 170 gesprungen.

Eine günstige Wendung kam auch auf dem Gebiete der Epidemiekrankheiten: die Zahl der tödlichen Opfer der akuten Infektionskrankheiten aus 10 000 Einwohnern 3,5 war im Jahre 1938, so lange im Jahre 1968 war diese Ziffer 0,4 (ohne Influenza und Tbk-Fälle).

Diese Entwicklung könnte noch schneller und in Qualität noch besser gewesen sein, wenn der Personalkultus die erste Hälfte der 50-er Jahre nicht verschattet hätte. „Im Lande des Eisens und Stahls“ — wie unser Land damals benannt wurde — bekam das Gesundheitswesen und seine Entfaltung nur eine Rolle zweiten Ranges; administrative Methoden blieben im Vordergrund in der Kontrolle der Krankengeldempfänger. Argwohn und Misstrauen votierten die Verbindung zwischen Arzt und Patient und verdarb dadurch die Intensität der Gesundheitsarbeit. Ohne triftige Begründung wurden mehrere Ärzte in den Jahren des Personalkultus einkerkert oder abgelöst.

Nach dem Niederschlagen der Gegenrevolution folgte dann eine Situation, die den wahren Grund lieferte um die Rahmen mit sozialistischem Inhalt zu füllen. Natürlich haben wir noch weitere Aufgaben. Das Netzwerk des Gesundheitswesens hat einen Aufschwung genommen, ist aber doch noch hinter der Entwicklung des Ganzen der Volkswirtschaft zurückgeblieben. Dieses Zurückbleiben lässt sich der Versorgung des Gesundheitswesens der Bevölkerung seine Auswirkung spüren.

VISSZAEMLEKEZÉS A MAGYAR EGÉSZSÉGÜGY MEGSZERVEZÉSÉRE

1945 — 1948 *

ZSEBŐK ZOLTÁN

Szívesen vállaltam, hogy szubjektív beszámolót írjak a magyar egészségügyi politika kezdetéről, a felszabadulás után. Egyre kevesebben leszünk ugyanis, akiknek megadatott, hogy részt vegyünk abban a munkában, amely a II. világháború befejezését követően várt azokra, akik úgy érezték, ezt a feladatot vállalniuk kell.

1945 tavaszán, a debreceni kormánynak már volt Népjóléti Minisztériuma, s akkor a Minisztérium tisztviselői jórészt a Debrecenben élő kollégákból kerültek ki. Munkám 1945. november 17-ével kezdődött. Ekkor alakult meg ugyanis az „Ideiglenes Kormány” nyomdokaiba lépő Tildy-kormány, amelyben a Nemzeti Parasztpártnak jutott többek között a Népjóléti Minisztérium politikai államtitkári állása, amelyet velem kívántak betöltetni.

Felvetődik a kérdés, hogyan lesz valaki politikai államtitkár? Azt hiszem, nincs olyan orvos, aki a pályaválasztáskor vagy éppen doktorra avatásakor egy percig is arra gondolna, hogy ő valaha is az egészségüggyel foglalkozó minisztérium egyik vezető tisztviselője lesz. Valahogy a hivatali íróasztal távolodik terveinktől. Én se gondoltam soha, hogy ebben a munkakörben kell majd dolgoznom.

Az előzményeket röviden érintve el kell mondanom, hogy 1945. március 27-én, mint a 24. gyaloghadosztály tábori kórházának hadnagyorvosa, Szentgotthárdra érkezve alakulatommal, az ott tevékenykedő, az elirányítást végző német vezérkari őrnagynak kijelentettem, hogy semmi körülmények között sem lépem át a magyar határt. Nem teljesítem a németek parancsát, nem települök át alakulatommal Németországba. Nyilatkozatom után 2 perccel az odahívott tábori csendőr főhadnagy letartóztatott, fegyveremet elvették. Két csendőr, feltűzött szurony-

* Zsebők Zoltán professzor visszaemlékezése — amelynek megírására a szerkesztőség kérte fel őt — nem tűzte ki célul a teljességre törekvő feldolgozást, s éppúgy nem a személytelen objektivitást. A szerző csak arról írt, amiben önmagának is szerepe volt. Így sokszor lényeges szervezetek működéséről nem vagy alig szól — pl. az Országos Közegészségügyi Tanácsról vagy a Szakszervezetről —, máskor pedig saját munkájának szemszögéből mutat be egy-egy eseményt. A magyar egészségügyi politika megszervezésének egész történetét megírni továbbra is monográfus feladata marad, s ehhez — megítélésünk szerint — nélkülözhetetlen adalékot jelent Zsebők professzor írása. — Szerk.

nyal elkísért a börtönbe. Alakulatom nagyobb részét kárpátaljai fiúkból állott, akikkel már hosszú időt töltöttem jóban-rosszban a fronton; ezek tüstént oda nyilatkoztak, hogy egy lépést se tesznek, amíg szabadlára nem kerülök. Az alakulat tehát nem lépte át a határt, megtagadta az engedelmességet, és a szentgotthárdi tüdőszanatórium épületében húzódott meg. A rákövetkező nap délután a szovjet csapatok már Szentgotthárd szélén jártak, amikor is szabadlára kerültem.

Így virradt ránk április 1-e, húsvét vasárnapja, amikor is az első szovjet csapatok beérkezvén, azt kértem a velünk kapcsolatba került szovjet főhadnagytól, adjon igazolást arról, hogy mi a szovjet csapatokat Szentgotthárdon bevártuk. Ezt az írást meg is kaptuk, s katonáim unszolására, jobb meggyőződéseim ellenére, elindultunk Szentgotthádról otthonunk, Ungvár, Munkács, Beregszász felé. Mintegy 30 km-nyi út megtétele után azonban egy hadifogoly táborba kerülünk. Innen azután rövid úton búcsút vettem. Nem éreztem ugyanis erkölcsi alapját annak, hogy hadifogoly legyek, hiszen világeletemben antifasiszta voltam, és csak orvosi feladatomat teljesítettem, amikor a háborúban a magyar és a szovjet sebesültek gondozását végeztem.

Rövid kalandozás után végül 1945. május hó elején, Budapestre érkeztem. Velem jött a hadifogságból *dr. Lazarits Jenő*, aki ma a Károlyi Kórház igazgató sebészstanára, továbbá néhány katonám is. Mindjárt az első napok után körül néztem, hogy hol és miképpen tudnék leghamarabb bekapcsolódni az újjáépítés munkájába. Ifjúságom éveit Pestszentlőrincen töltöttem, s így az ottani viszonyokkal voltam leginkább ismerős. Ott laktak szüleim, testvérem, aki ez időben a pestszentlőrinci Nemzeti Bizottság tagja volt. Első gondolatom az volt, hogy legcélszerűbb az lesz, ha mint a beregszászi állami kórház volt főorvosa, a pestszentlőrinci orvoshiány csökkentésére elvállalom a városi orvosi tisztséget. Ajánlatomat örömmel fogadták. Hamarosan nekifogtam, hogy a valaha mintaszerűen szép, de részben szétrombolt egészségházaat mihamarabb újjászervezzem. Segítőkben nem volt hiány. Nem tudnám elsorolni mindazoknak a nevét, akik segítségemre voltak abban, hogy a felszabadulás után Pestszentlőrincen nyílt meg 1945 őszén az első tüdőgondozó intézet. Mégis említenem kell *dr. Kovács Zoltán* és *Darabos Iván* nevét, akiktől a legtöbb segítséget kaptam. A Nemzeti Parasztpárt tagjaként részt vettem azokban a munkákban, amelyeket a párt az egészségügy terén programként maga elé tűzött. Ilyen volt a mezőgazdasági biztosítás kérdése, a parasztság betegellátásának, szervezett orvosi gondozásának az ügye. A Nemzeti Parasztpárt vezetői, akiket már korábban a haladó mozgalmakból ismertem, arra buzdítottak, foglalkozzam ezzel a kérdéssel.

Tervezetet dolgoztam ki, mely sikert aratott úgy annyira, hogy 1945. augusztus hónapban a Parasztpárt javaslatára az OTI önkormányzata megválasztott orvos-aligazgatónak. Feladatomból volt, hogy folytassam a mezőgazdasági munkásság betegellátásának tervezését. Novemberig az OTI orvos-aligazgatójaként tevékenykedtem. Mondanom sem kell, hogy nemcsak a mezőgazdasági biztosítás kérdésével kellett foglalkoznom, hiszen az OTI hálózata is teljesen szétzilált volt. Így jutottunk el novemberig, amikor a népjóléti tárcánál politikai államtitkár lettem.

A történeti hűséghez tartozik, hogy mielőtt kinevezésem megtörtént volna, felkerestem *Molnár Erik*et hivatalában, hogy bemutatkozzam neki. Elképzelhető, hogy 37 éves koromban — ennyi idős voltam ugyanis — nem kelthettem *Molnár Erik*ben a feladatában biztos és programdús fiatalember benyomását. Csak meghatódottsággal emlékezhetem vissza első beszélgetésünkre, amikor azzal bátorított engem, hogy hittel és szívóssággal úrrá leszünk a ránk bízott feladatokon. 1945. november 17-én elfoglaltam hivatalomat, és elkezdtem azt a munkát, amelyről csak azt tudtam, hogy sok és nehéz, s hogy olyan munkatársaim lesznek, akik majd átsegítenek a nehézségeken.

A miniszter két főosztály gondozását bízta rám, az ún. Anyagellátási és az Egészségvédelmi Főosztály vezetését. Szerencsére mindkét főosztály élén akkor már kitűnő szakemberek állottak. Az anyagellátási főosztályt *Ajtai Miklós*, a jelenlegi miniszterelnök-helyettes vezette, az Egészségvédelmi Főosztályt *dr. Tariska István* kollegám. Ez utóbbi főosztályhoz tartozó Országos Közegészségügyi Intézet főigazgatója nekem nagyon régi és kitűnő barátom, *dr. Gortvay György* volt.

A politikai államtitkár munkaköréből folyt, hogy a Minisztérium minden törvényelőkészítő, kinevezési és egyéb országos horderejű tervében, döntésében a politikai államtitkárnak álláspontját, nézeteit a miniszterrel közölnie kellett. Feladatokat nagyban megkönnyítette, hogy államtitkártársam volt *Cseh-Szombathy László*, a kedves barát és orvostárs. Ezenkívül a tárca vezetői között dolgozott adminisztratív államtitkárként *dr. Vikol János* és helyettese, *dr. Simonovits István*. Hosszú lenne elsorolni mindazoknak a nevét, akik ez időben velem együtt fáradoztak azon, hogy a magyar egészségügyet újjáépítsék. Inkább igyekszem képet festeni arról, hogy milyen feladatokat kellett megoldanunk.

Az egészségügy teljesen dezorganizált állapotban volt. A fasiszták a kórházak felszerelését nyugatra hurcolták, s orvosaink nagyobbára a visszamaradt, hiányos felszereléssel dolgoztak. Nem volt intézményeinken tető, ablak, fűtőanyag, fehérnemű és élelmiszer. A pusztulást jellemzi, hogy egymagában a budapesti orvosi fakultás épületekurai mintegy 2 millió dollár értékűek voltak. Bár akadtak olyan intézetek, főképp vidéken, ahol öntevékenyen az állami apparátus, a helyi társadalmi szervek, a pártszervezetek mindent elkövettek, hogy a kórházakat működőképes állapotba helyezték, mégis az egészségvédelmi hálózat, a vidéki OKI állomások, a tüdő- és a nemibeteg-gondozók személyi és anyagi hiányok miatt működésképtelenek voltak. Szinte csodával volt határos, hogy egyes intézményeink miképpen szervezték meg elképesztő nehézségek közt működésképesüket, mint pl. a budapesti gyermekmenhelyet *Waltner Károly* és *Dobszay László* professzorok. Járványok fenyegettek elsősorban typhus, paratyphus stb. Sürgősen meg kellett szervezni az egész országban a védőoltásokat. Egyes vidékeken 50 km-es körzetben nem volt orvos. A megindult infláció külön nehéz gondunk volt. Hiányoztak egyes gyógyszerek. Pótolhatatlan műszer- és gépparkunkat is elhurcolták az országból a németek és a hazai fasiszták, s megmaradt felszerelésünk jelentős része is a háborús események áldozata lett. Magasra szökött a csecsemőhalálozás. Százazres embercsoportok kelet—nyugat és nyugat—kelet irányú vándorlása fenyegető helyzetet teremtett az egészségvédelem területén.

A viszonyokat jellemzi, hogy nem volt az országban senki, aki lyssa-védőoltáshoz szükséges oltóanyagot elő tudott volna állítani. Mindenütt pusztulás, szétesett organizáció, anyag- és eszközhiány. Kivétel volt a funkcióképes klinika, kórház, egészségügyi intézmény. Állandó improvizálásra kényszerültünk, soha el nem képzelhető helyzetekben kellett gyakran „szabálytalan” megoldást találnunk. Csak arra voltunk tekintettel, hogy közérdekű-e amit teszünk, hogy a közt szolgálja-e, amire vállalkozunk? Bizony sokszor mellőztük azokat a formaságokat, amiket egyébként, normális viszonyok között senki se merne figyelmen kívül hagyni, aki minisztériumi íróasztal mellett ül és intézkedik. Sokat vállalva merve jutottunk el odáig, hogy 1946-ban már a magyar egészségügyi hálózat jól-rosszul funkcióképes volt.

Elsősorban szinte megoldhatatlannak tűnt a gépekben és műszerekben mutakozó óriási hiány, s ezt nem lehetett hazai termékekből semmiképpen sem biztosítani. Fűtetlen műtőkben, hiányos felszereléssel, összetákolt röntgengépekkel dolgoztak túlterhelt orvosaink szerte az országban.

Az ún. személyi ügyek napjainkat sokszor megkeserítették. Nem volt könnyű sok esetben eldönteni, hogy ki az, akire valamit rábízhatunk, és ki az, akire nem. A személyi kérdések ma is neuralgikus pontok, de akkor ez fokozottan így volt. Nyilván munkánknak ebben a részében nem is kevés hiba csúszott be. Bízunk olyanokban, akikben nem kellett volna, és talán nem vettük munkatársaink közé azokat, akiket lehetett volna. Elmondhatom azonban, hogy mindig körültekintéssel mérlegeltük döntésünket, s igyekeztünk a lehető legjobb megoldást választani.

Amint mondtam, legnagyobb gondunk a fennálló műszer- és géphiány volt. Ebben a kérdésben kedvező fordulat volt az, hogy 1946 késő tavaszi hónapjaiban a magyar kormány az amerikai hadsereg európai hadszíntérré átszállított, feleslegessé vált hadianyagjából 15 millió dollár értékű vásárlási kerethez jutott. Mondanom sem kell, hogy minden tárca a maga igényeit tartotta elsődrendűnek. Mintha ma lenne, úgy emlékszem rá, hogy a Gazdasági Főtanács vezetőjéhez, *Vas Zoltán* államtitkárhoz voltunk meghíva annak eldöntésére, hogy az egyes tárcák milyen arányban részesüljenek a 15 millió dolláros árukölcsönből. Rendszerre mindenki elmondta, hogy milyen összeget kér a tárcája részére. Az amerikai hadsereg feleslegessé vált hadianyagai között teherautótól a mozdonyig, csokoládétól a kötszerig, gyógyszertől a röntgengépig minden olyan árucikk szerepelt, aminek hazaszállítása többbe került volna, mint a szóbanforgó anyag értéke. Mikor rám került a sor azt mondtam *Vas Zoltánnak*, hogy a népjóléti tárca 5 millió dolláros keretet kér. Mint akit a vipera mar meg, úgy ugrott fel, s rám förmedt: „*Hogyan képezed ezt?*” – Úgy képzelem, hogy én nagyon tiszteletreméltónak tartom a közlekedés, a nehézipar és minden tárca igényeit, de egy állam gépezetében van egy alkatrész ami 20 évig készül, és semmivel sem pótolható; s ez az ember. Ha én az embert nem tudom munkaképes állapotban tartani, akkor a legjobb teherautó vagy esztergapad, vagy mozdony sem ér semmit. Mondanom sem kell, *Vas Zoltán* nem fogadta el könnyen ezt az érvelést, de végül is sikerült a népjóléti tárca részére másfélmillió dolláros kontingenst megszerezni. Úgy éreztük akkor, ha ezt az összeget jól használjuk fel, nagymértékben előrelendítjük

intézményeinket, és a legnagyobb hiányokat pótolni tudjuk. Ilyen előzmények után *Molnár Erik* engem kért meg, hogy menjek Párizsba azzal a delegációval, amelynek feladata volt a beszerzéseket lebonyolítani.

Miután erről még soha semmilyen vonatkozásban nem írtak és nem szóltak, talán nem felesleges elmondanom, hogy miképpen zajlott le a beszerzés. Az amerikaiaknak az egyik párizsi szállóban volt egy hivataluk, amelyben minden országnak volt referense. A mi referensünk egy olyan finn volt, aki az amerikai hadseregben szolgált. Ez nagyon kedvező volt számunkra. Minden nap kiadtak mintegy 30—40 oldalas katalógust, amelyben abc-sorrendben fel voltak sorolva azok az árucikkek, amelyeket meg lehetett vásárolni. Egy ilyen katalógus pl. azzal kezdődött: acidum, aceticum, és a „z” betűvel fejeződött be. Fel volt tüntetve, hogy az áru milyen mennyiségben, hol van tárolva, mennyibe kerül. Nekünk 24 órán belül ajánlatot kellett tenni. Azonos ajánlatok esetén a győztesek, azután a semlegesek és a harmadik helyen a vesztes államok vásárolhattak. Természetesen a győztes és semleges államok is elsősorban olyan cikkek iránt érdeklődtek, amelyek hiánycikkek voltak a háború után. Így nekünk az jutott, amit a győztesek nem igényeltek. Előfordult, hogy a francia Santé Publique minisztérium államtitkárát, *dr. André Cavaillon* orvoskollegát kellett megkérnem, mondjon le a javunkra bizonyos nagyobb, fontos tételekről. Így sikerült sok és értékes anyaghoz jutnunk, többek között mintegy 100 db Picker gyártmányú tábori röntgenkészülékhez, amelyekkel a magyar kórházakat és a tüdőgondozó hálózatot kívántam megsegíteni. Ezek a készülékek hamarosan Magyarországra kerültek, és nem olyan régen még több helyütt használatban voltak. Főképp gyógyszer, kötszert, orvosi műszereket, fehérneműket, pokrócokat, autókat, de a végén még csokoládét is vásároltunk a rendelkezésünkre álló keretből.

A csokoládé „vásárlásnak” van egy derűs és jellemző epizódja. Az antwerpeni raktár sok száz tonna csokoládét tárolt, amit az afrikai hadsereg számára készítettek, és amely a legfontosabb vitaminokat is tartalmazta. Ennek a csokoládénak kilóját 80 dollár-centért lehetett megvásárolni. Akkor úgy láttuk, hogy célszerű, ha mintegy 10 000 kg csokoládét megveszünk, hiszen egy kiló csokoládé kevesebbe került, mint egy kiló cukor. Így került haza az a csokoládé, amiről azután sok mindenféle tréfa járt közre, és amivel kapcsolatban később *Vas Zoltánnal* nem jelentéktelen konfliktusom volt. Ő ugyanis a Gazdasági Főtanács vezetőjeként ezt a csokoládét forgalomba hozta magas áron, és bennünket többszörösen támadtak, hogy miért vásároltunk ilyen drága csokoládét. Védelmemre nyilatkoztam, elmondtam, hogy mi a világ legolcsóbb csokoládéját vásároltuk meg, és tőlünk vajmi kevéssé függött, hogy *Vas* az egyik kereskedelmi szervezeten keresztül milyen áron hozta forgalomba ezt a csokoládét. A „csokoládéügy”-ben keletkezett vitában *Vas* kisserkesztett engem, miszerint ún. „búvárhajó levegőtisztító pasztillát” szereztem be. Az igazság az volt, hogy semmiféle „pasztillát” nem vásároltunk, hanem amikor Liège-ben beraktuk a magyar árukat, akkor a raktárban dolgozó hadifoglyok, akiknek bizonyos kedvezményt szerezünk, hálaából, mintegy ráadásul 5 vagon telecsomagoltak, többek között 5 kilós dobozokkal, amikben natriumhydrocarbonat volt, amit eredetileg a tengeralattjárókban helyeztek el, hogy a légénység által kilehelt széndioxidot elnyelések vele. Az így

hazakerült natriumhydrocarbonat a hazai szappangyártás egyik fontos anyagaként nagyon kellett. Vagyis nem „búvárhajó-pasztillát” vásároltunk, hanem az aján-dékba kapott szódát hoztuk haza.

Az effajta, ma már derűsnek ható történetek (amelyeken ma már *Vas Zoltán* barátommal együtt nevetünk) nagyon jellemzik azt a korszakot, amiben a hazai egészségügy újjáépítése folyt.

Mondanom sem kell, hogy napjaink állandó nyugtalanságban teltek el. A riasztó telefonhírek, levelek, deputációk, panaszkodók orvoslásért kilincseltek napról napra. Szinte egy olyan napunk sem volt, amikor ne késő este jöttünk volna el a hivatalunkból. Nemritkán összetakolt gépkocsikon vidékre kellett utazni, hogy a színhelyen szemrevételezzük a dolgokat, igazságot tegyünk, a felmerült ellentéteket elsimítsuk. Jól emlékszem, volt olyan napom, amikor Budapest, Sopron, Zalaegerszeg, Nagykanizsa útvonalat jártam be, hogy az említett városokban megnézzem, mi a valóságos helyzet. A viszonyok bonyolultságát fokozta, hogy nemcsak állami, megyei, városi, de egyházi fennhatóság alatt álló, sőt különféle alapítványi intézetekkel is együtt kellett működnünk. Súlyos szállítási gondjaink voltak. Ebben az időben sokszor és eredményesen kértük a szovjet hadsereg segítségét bizonyos szállításainkhoz, s nem egy alkalommal a szovjet teherautók segítettek ki bennünket.

Nyilvánvaló, hogy a munkában adódtak hibák. Azonban a körülmények ismeretében ezek a hibák megbocsátható bűneim, hiszen egy rombadőlt országban szinte a nullaponttól kellett elindulni, amit az idevonatkozó statisztikai felmérések, adatgyűjtések jól dokumentálnak. Nemcsak a magyar mezőgazdaság és ipar ment tönkre. A háború és a fasiszta rablás következményeit talán legérzékenyebben az egészségügyi hálózat érezte meg, és ahogy újjá kellett teremteni pl. a magyar vasutat és postát, úgy kellett szinte a semmiből újjáteremteni az egészségügyet, amelynek épületét azoknak az embereknek a hite ragasztotta egybe, akik vállalták ezekben az években az újjáépítés feladatait.

A Minisztériumban számos ilyen kiváló munkatársam volt. Tanácsukra, ítéletükre mindig építeni lehetett. Csak néhány nevet említek: *dr. Páris László*, *dr. Székely Miklós*, *dr. Vilmon Gyula*, *dr. Pesta László*, de még sokan mások, akiknek nevét felsorolni oldalakra menne.

Alig egy esztendő telt el a Népjóléti Minisztériumban, amikor *Erdei Ferenc*, a Nemzeti Parasztpárt főtitkára közölte velem, hogy úgy látnák helyesnek, ha *Keresztury Dezső*nek, aki akkor a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, segítségére lennék. Mondtam, hogy természetesen vállalom, ha szükséges, hogy ezen a helyen szolgáljak. Így kerültem új „állásomba”.

Mint volt beregszászi állami kórházi főorvos, tulajdonképpen állás nélkül voltam, míg azok a főorvos társaim, akik a Felvidékről, Erdélyből visszatértek, általában a fővárosi vagy vidéki kórházakban kaptak megfelelő elhelyezést.

A történelmi hűség kedvéért elmondom, hogy gyors átköltözésemre azért volt szükség, mert hivatali elődöm egy bizonyos ügy kapcsán — mely két párhuzamos tanszékkal, ezek átszámozásával volt kapcsolatban — olyan erősen kifogásolható intézkedést tett, amivel a miniszter nem értett egyet, és ragaszkodott ahhoz, hogy a főosztályvezető elhagyja a minisztériumot.

1946. november 1-én tehát átmentem a Közoktatásügyi Minisztériumba, és átvettem a VI/a és VI/b, a „felsőoktatási” és „tudományos” főosztályok vezetését. A két főosztály súlyát és jelentőségét leginkább az illusztrálja, hogy a tárca költségvetésének 28 százalékát ez a két főosztály tette ki. Minden egyetem, főiskola, tudományos és kutatóintézet, közgyűjtemény ide tartozott. A MTA például a „támogatott” intézetek között szerepelt. A Műegyetemtől a teológiai fakultásokon át a Nemzeti, a Szépművészeti, Iparművészeti Múzeum stb., minden országos gyűjtemény, levéltár, s a tihanyi Biológiai Intézet éppúgy, mint a vácrátóti Botanikus Kert is a mi intézményünk volt. Elődeim között olyanok szerepeltek, mint *Tóth Lajos*, *Szily Kálmán*.

Az egyetemeken és a hozzám tartozó tudományos intézetekben szinte kétségbeejtő állapotokat találtam. Elszomorító volt, amit örököltem romokban és pusztulásban. Az utókor számára, mementóul rögzítettem számos fényképen, s a dokumentumgyűjteményt könyv alakjában közreadtam „*Damna Scientiae Hungaricae*” címen, négy nyelven írt kísérő szöveggel. A képek között található pl. a szegedi Gyermekklinika, melynek helyén csak por és hamu volt, a budapesti egyetemek közül a Műegyetem rombadöntött épülete, a budapesti orvosi fakultás súlyosan károsodott klinikái, a Szépművészeti Múzeum, ahol pl. a kiállítási termekben 1946 telén fél méter hosszú jégcsapok lógtak a plüss fotelekről — és így tovább. A könyv természetesen csak kis töredékét tartalmazta annak a szörnyűségnek, ami ezen a területen fennállt.

Az egyetemek újjászervezése elsősorban a romok, a törmelékek eltakarítása, a tetőépítés, az ablakok beüvegezése volt legfőbb feladatomban. Legelső intézkedésem új munkakörömben az volt, hogy aláírtam 6000 Ft azonnali kiutalását a budapesti II. sz. Nőiklinika ablakainak pótlására. Akkor, 1946 novemberében ugyanis olajos papírral voltak az ablakok beragasztva. Nem volt mindenütt ilyen könnyű gyorsan és jól intézkedni. Helyzetünket talán jellemezheti, ha elmondom, hogy amikor 1946-ban a Kultuszminisztériumba — ahogy akkor nevezték — átkerültem, akkor a budapesti orvosi fakultás kifizetetlen villany-, víz-, gázszámlája olyan horribilis összegű, milliónál több forint volt, hogy a főváros alpolgármestere azzal fenyegetett bennünket, hogy megszüntetik a víz, gáz és villany szolgáltatását.

Legnagyobb gondunk a rommá dőlt Műegyetem volt. Szerencsére *Csűrös Zoltán* professzor lett a Műegyetem rektora, s ő nemcsak rektor volt, hanem majdnem azt mondhatnám, hogy ő volt az egyetem mindenese. Nem lehetett olyan kérdés, amellyel kapcsolatban *Csűrösnek* ne lett volna építő gondolata. A Műegyetem nemcsak, hogy hamar talpra állt, működőképes lett, és az Aula Magnát ismét benépesítették a hallgatók, hanem még arra is volt erőnk, hogy 1947 őszén felállítottuk a Műszaki Főiskolát annak érdekében, hogy Magyarországon textilvegyész, rádió- és autómérnök-képzés váljon valóra.

Azonban nemcsak az újjáépítés konkrét gondja nehezedett vállainkra, hanem ezen felül a rosszul szerkesztett költségvetés és pénzhiány. Aki költségvetési kérdésekben járatos könnyen megérti, hogy milyen körülmények között kezdtük el az egyetemek újjáépítését, amikor a közoktatásügyi tárca költségvetésében az 1947. évre az „Egyetemek” cím alatt 6 millió forint dologi hitel volt elő-

irányozva. Kénytelen voltam erre az előirányzatra 30 (!) millió forint póthitelt kérni. Néhai Rényi Bélának, aki akkor a Pénzügyminisztérium költségvetési osztályát vezette, de nem kevésbé munkatársainak, dr. Bozsó Ernőnek és dr. Mihaletzky Vilmosnak hervadhatatlan érdeme, hogy ők megértették bajainkat. Egy év alatt 30 millió forint póthitelt folyósítottak az egyetemek és tudományos intézetek számára. Nem kevésbé hálásan gondolok dr. Kecső Istvánra, aki akkor az Építészügyi Minisztérium miniszteri osztályfőnöke volt, mert jelentős részben neki köszönhetem, hogy aránylag rövid idő alatt sikerült számos intézményünket, így pl. a budapesti II. sz. Belklinikát is helyreállítani azáltal, hogy besorolta a „legfontosabb helyreállítandó középületek” közé. A sok-sok millió csak töredéke volt annak, amire szükség volt, hogy működésképesse tegyük elsősorban klinikáinkat.

A hároméves terv során sikerült azután a klinikák részére 1947-ben 15 millió forint beruházási keretet biztosítani, és ebből elsőnek a szegedi Gyermekklinikát építettük újjá abban a formájában, ahogy az ma látható.

Egyik első munkám közé tartozott, hogy a „bábaképzést”, amely ugyancsak a közoktatásügyi tárcához tartozott, átszerveztem szülésznőképzéssé, középiskolai végzettséghez kötöttem a tanfolyamra való felvételt. Nagyhamar kiadtuk az új „Szülésznők Tankönyvét” — Szathmáry Zoltán munkáját, ami azt hiszem világviszonylatban a legjobb tankönyvek közé tartozik azóta is.

Az események hamarosan olyan fordulatot vettek, hogy Keresztury Dezső lemondott a miniszterségről, és őt Ortutay Gyula, a budapesti egyetem néprajz professzora, a Rádió és az MTI akkori elnöke követte a miniszteri székben. Az első perctől kezdve a legharmonikusabb együttműködésben dolgoztunk több mint egy évig úgy, hogy szinte egymás gondolatát is tudtuk.

Közös munkánk mennyiségét jellemzi talán, hogy 1946—1948 években, amíg a Minisztériumban dolgoztam, 44 egyetemi tanszék betöltésére került sor. Ha meggondolom, hogy szinte két hetenként kellett egy-egy kinevezést tető alá hozni, akkor érzékelheti az olvasó, hogy milyen felgyorsult munkamenettel kellett dolgoznunk. Ezt a munkát nem is lehetett volna elvégezni, ha nem lettek volna kitűnő munkatársaim. Ezek a kiváló emberek az emberi teljesítőképesség végső határáig feszítve magukat, igyekeztek velem együtt megteremtteni az új magyar egyetemeket.

Sok örömteli és sok bosszankodással teljes hetet, hónapot éltünk át, de igyekeztünk lehetőleg rövid idő alatt mindent lábraállítani, ami szükséges volt ahhoz, hogy a magyar egészségügy minden orvosi fakultás érdekében működésképes legyen. Senki sem veheti tőlem rossz néven, hogy szívemhez legközelebb álltak az orvosi fakultások. Ennek kell betudni azt is, hogy arra törekedtem, hogy olyan új tanszékeket szervezzünk, amelyekre multhatatlanul szükség volt, és amelyek a korszerű egyetemi oktatásban nélkülözhetetlenek. Ekkor szerveztük meg, illetve szerveztük újjá többek közt pl. csupán a budapesti egyetemen az Orvos-Fizikai Tanszéket, a Mikrobiológiai Tanszéket, a II. sz. Kórbonctani Tanszéket (amely korábban már működött) és az Idegsebészeti Intézetet (ezt 1949-ben).

Újjáépítettük a többi között nemcsak a budapesti II. sz. Belklinikát, hanem

felépítettük az Orvos-Fizikai, Közegészségügyi és a II. sz. Kórbonctani Intézetet is a Budapesti Egyetemen. Klinikai rangra emeltük a Központi Röntgen Intézetet. Kötelező tárggyá tettük az orvosképzés 1947-es reformjával mindazt, amelyről úgy gondoltuk, hogy a gyakorló orvosképzésben szükség van rá.

Sokszor kerültünk azonban olyan feladatokkal szembe, amelyeket nem tudtunk megoldani. Viszont a mérleg pozitív oldalán áll, hogy az orvosi fakultásokon megszüntettük a díjtalan állásokat, s egy csapásra a budapesti orvosi fakultáson 1200 új állást szerveztünk az addigi napi és órabéres állásban dolgozók számára. Nem lehet mindent elsorolni, és ma már nem is értem, hogy volt minderre időnk és erőnk.

Említettem már, hogy nem lehetett volna ezeket a feladatokat megoldani, ha nem lettek volna kitűnő munkatársaim. Nem tehetem, hogy legalább egyik-másiknak a nevét ide ne írjam. Gondolok itt *dr. Jencs Árpádra*, *dr. Draskóczy Mihályra*, *dr. Hollán Pálra*, *dr. Sujbert Pálra*, *dr. Ferenczy Emilre* és így tovább, hálával és szeretettel gondolok vissza azokra a munkatársaimra, akik lankadatlanul velem együtt dolgoztak, akik az én hitemet a maguk hitével erősítették.

Ilyen és hasonló töredékek azok, amelyek ezt a korszakot jellemzik. Több, mint 20 év távlatából talán érdemes ezekre visszagondolni. Annál inkább, mert ki tudja ma már azt, hogy milyen körülmények voltak a háború befejeztével a debreceni egyetemen, ahol azért kellett küzdenünk, hogy a sertéshizlalás a klinikai épületek mellett barkácsolt disznóolakban szűnjön meg. Ki tudja azt, hogy a tihanyi Biológiai Intézet igazgatója, *Beznák* professzor az infláció időszakában felvette a Minisztériumban a munkatársai fizetését, leszaladt a pénzzel a közeli tőzsdére, aranyat vásárolt a pénzen, azt vitte le Tihanyba, ott szétmérték aszerint, kinek mennyi járt?! Ha nem ezt tette volna, két nappal később, amikor az akkori közlekedési viszonyok mellett leért a pénzzel, az már úgyszólván fületlen gombot sem ért volna.

Vagy mondjam-e azt, hogy hány felé kellett igazságot tennünk, amikor azt kívánták tőlünk, hogy vegyünk fel mindenkit az egyetemekre, aki korábban nem juthatott be? Ennek eredményeként pl. a budapesti orvosi fakultáson 1000-es évfolyamok jelentkeztek, ami az egyetemet szinte bénult helyzetbe hozta.

A különleges feladatok közé tartozott, hogy pl. biztosítottunk munkahelyet, segítséget mindazoknak, akik kiváló tudósok voltak. Így pl. *Balogh Ernőnek*, *Huzella Tivadarnak* és másoknak.

Hálával gondolok azokra az orvostársaimra, mint *Balogh Károlyra*, *Purjesz Bélára*, *Fornet Bélára*, akik a budapesti, szegedi, illetve debreceni egyetemek dékánjai-, rektoraiént mindenben támogattak engem.

Ennek a korszaknak, s a négypartos koalíciónak minden nehéz következményét hurcolnunk kellett. Megmutatkozott ez minden tanszékkal kapcsolatosan. Amikor pl. a budapesti orvosi fakultás három sebészeti tanszékének betöltéséről volt szó, a személyeket illetően a koalíciós megegyezést sehogyan sem tudtuk létrehozni, annak ellenére, hogy mind a három jelölt kiváló szakember volt. Végül is az országgyűlés elnöke által összehívott értekezlet döntött úgy, hogy javaslatunk elfogadásra kerüljön.

Egyre többször felvetették egyesek ez időben azt a kérdést, hogy rendezni

kellene az egyetemi tanulmányok befejeztével adott doktori címek ügyét. Az állami költségvetés tárgyalása során, 1947 tavaszán, *Rudas László* a Parlamentben kifejtette, hogy helytelennek találja, hogy az orvosok a diplomával egyidejűleg a doktori címet is megkapják. Ennek és más kérdéseknek a megoldása céljából a kultusz tárca vezetői 1947 decemberében megtárgyalták a tárca aktuális kérdéseit. Ennek során *Alexits György* államtitkár, továbbá *Mérei Ferenc* kifejtették kb. ugyanazt az álláspontot, amit *Rudas László* parlamenti beszédében. A tárca vezetői közül többen csatlakoztak ehhez a véleményhez, és szinte egyedül maradtam azon az állásponton, hogy egy hat éves egyetemi stúdium befejeztével reális igény, hogy a diplomával együtt a doktori címet is elnyerjék. Kifejtettem azt is, hogy hazánkban elképzelhetetlen, hogy orvos legyen valaki doktori cím nélkül, hogy nem illeszthető bele a honi viszonyokba az, hogy valaki „okleveles orvos” legyen. Véleményemmel kisebbségben maradtam, és tudomásul vettem, hogy a többségi véleményt kell elfogadni, a kisebbségi vélemény tiszteletben tartásával.

Hamarosan felkeresett a Minisztériumban a Kis Újság egyik munkatársa, aki közölte velem: értesült róla, hogy a Minisztérium azt határozta, hogy az orvosok a jövőben nem kapnak doktori címet. Mondtam, hogy valóban effajta határozat született, de nem értek egyet ezzel. Megkértem, hogy adja írásban a kérdést, és írásban megadom a választ. A kérdésre adott válaszomat természetesen a miniszternek bemutatam. Ezek után megjelent a cikk: „Zsebők Zoltán nyilatkozik a doktori cím eltörléséről”. Mondanom sem kell, milyen nagy felháborodást váltott ki érdekelt körökben az, hogy a Minisztérium azt tervezi, hogy az orvosok ne kapjanak doktori címet. A cikkből az természetesen nem derült ki, hogy én ezt ellenzem. Itt volt a kitűnő alkalom, hogy ezt a tervezett intézkedést ellenem felhasználják. Hamarosan az akkori diákszervezet egyik vezetője tiltakozó gyűlést szervezett a Royal Moziban. Erről értesülve mondtam *Ortutay Gyulának*: a magam részéről állok elébe a tüntető gyűlésnek, s igyekezni fogok lojálisan megvédeni a minisztérium álláspontját. El is mentem a gyűlésre, amely zajos körülmények között zajlott le. Ezután közöltem a miniszterrel, hogy véleményem szerint jobb, ha posztomat olyan valakinek adom át, aki ebben a kérdésben nem exponálta magát. Nekem ugyanis sohasem voltak minisztériumi ambícióim, sohasem kerestem a minisztériumi íróasztalt és mindig orvosnak éreztem magam és visszakíváncoltam a hivatásomba.

Éreztem ezt annál inkább, mert erre az időpontra esett, hogy a szegedi egyetem orvosi fakultásának megbízásából felkeresett *Purjesz Béla* professzor, az egyetem rektora, és közölte velem, hogy a szegedi egyetemnek az a szándéka, hogy az újonnan szervezendő szegedi röntgentanszékre engem, aki akkor a budapesti egyetem magántanára voltam, meghívjon. Számomra nagyon hízelgő volt a *Purjesz* által közvetített meghívás. Mégis úgy véltem, hogy 39 éves koromban helytelen és indokolatlan volna, ha mintegy a minisztériumi állásomtól elválaszthatatlan meghívást elfogadnám, bár hivatali elődeim szinte kivétel nélkül a minisztériumból tanszékekre mentek el. Így azután, miután korábban, 1947 októberében a budapesti egyetem már megválasztott „intézeti tanár”-rá, 1948 tavaszán megállapodtam *Ortutay Gyulával* abban, hogy a körülmények

figyelembevételével visszatérek eredeti hivatásomhoz. Így lettem a budapesti egyetemen intézeti tanár.

Felidézve ezeket az időket ma már szinte alig értem, hogy miképpen győztük erővel, miképpen győztük hittel. De valami olyan belső láz hevített, hogy mi, akik ennek az országnak vagyunk a fiai, akik a népből vétettünk, helyt kell, hogy álljunk, és valóra kell váltani azt, amiről csak álmodtunk: legyen ez az ország és annak minden intézménye a népé, szolgálja azokat, akik ezt az országot fenn-tartották ezer esztendőn át.

Vissza kell térnem nemcsak *Keresztury Dezsőre*, de *Ortutay Gyulára* is. *Keresztury Dezső* miniszterként is az volt, aki korábban. Nagyon művelt, nagyon kulturált, líraian érzékeny, tág látókörű, a szó legszorosabb értelmében vett humanista. Ő az, aki író és költő volt a miniszteri székben. Ez az egyik oka, amiért nem tudta a maga elé tűzött feladatokat elérni.

Ortutay Gyula ezzel szemben — legalább így látom én, és biztos, hogy elfogult vagyok, hiszen legjobb barátaim közé számítom őt, és ezt a barátságot nehéz idők pecsételték elpusztíthatatlan valósággá — maga volt a robbanóanyag: lendület, okos bátorság egyesült benne. A szükségleteket dinamikus programba foglalta, és a kereteket kitöltő erő sugárzott abból a programból, amit magával hozott. Programját hihetetlen készséggel, diplomáciai érzékkel, politikusan tudta előrevinni. Szerintem a magyar kulturális élet vezető posztján valaha is dolgozó személyek közt kevesen voltak, akiknek érdemei, eredményei, készsége, tehetsége felülmúlta az ő képességeit.

Szinte örülni kell annak, hogy ezek az idők olyan távol kerültek tőlünk, hogy ma már csak emlékek, kuriózumok, de úgy vélem szükséges volt mindezt papírra vetni azért, hogy azok, akik talán majd évtizedek múlva olvassák, legyen képük arról, hogy hol és hogyan kezdtük el az ország újjáépítését.

Tudom, hogy amit itt most leírtam, nagyon szubjektív. Nem is kívántam hidegen objektív lenni. Bizonyára sok lényeges momentum kimaradt visszaemlékezésemből. Talán nem a történész pontosságával, kritikájával, patikamérlegesen mértem le az eseményeket, de amit elmondtam, az jellemző, és abból messzemenő következtetéseket lehet levonni.

Azokon a bajokon, amiket a háború hagyott vissza, így tudtuk megteremteni a jövő feltételeit. Egy nagy összefogás eredményeinek kell tekintenünk mindazt, ami 1945-től 1948-ig született. Nem véletlen, hogy azt a korszakot talán legjobban jellemzi a „munkások a tudományért”, illetve „tudósok a munkásságért” mozgalom. Ezzel fejezhetjük ki leginkább azt, hogy milyen módon, milyen eszközökkel állt neki a felszabadult ország az egészségügy újjáteremtésének.

Amikor 1947 kora őszi hónapjaiban a budapesti orvosi fakultás belső klinikai telepén, a kórbonctani intézetben ünnepséget rendeztünk abból az alkalomból, hogy használatra adtuk át a külső klinikai telepén a Gégészeti Klinika, a Sebészeti Klinika, az Urológiai Klinika épületeit, újjávarázsoltuk a Kórbonctani Intézetet, felépítettük nagyrészt az I. sz. Nőiklinika romos részét, éppígy a belső klinikai telep Belklinikájának lerombolt nagy részét, az ünneplők között nemcsak az

államfő és a miniszterek voltak jelen, így a kultuszminiszter és az építésügyi miniszter, hanem ott voltak a Ganz gyári munkások a MÁVAG munkásai és mindazok, akik segítségünkre jöttek, hogy a romokból ismét a beteg embereket, a magyar népet szolgáló intézmények legyenek.

S u m m a r y

Professor *Zoltán Zsebők* worked from 1945 in the Ministry of Welfare as political under-secretary of state at the time of the coalition-government of Tildy. In the next year he became the head of two departments in the Ministry of Education: the departments of higher education and that of science. He participated in the reorganization of the Hungarian Public Health.

Author gives account of the hard time of organizing and pecuniary troubles and even of the spectacularer actions. Among others he was succeeding to buy 100 X-ray apparatuses, pharmaceutical products, bandages, instruments, linen and even chocolate originating from the superfluous equipment of the US-army. His steady work was yet the rebuilding, the reorganization and struggles for public health, to win over the epidemics which spread rapidly in the destroyed country. Their arrest claimed efforts; help came not once from the Sovjet Army.

Great tasks were waiting for him in the Ministry of Education: the reorganizing of the universities. It begun with rubble clearance and was continued by the process of construction. The real organizing work could follow only after these: the filling up of 44 university chairs till 1948 meant that he had to put straight one appointment every two weeks.

This remembrance of individual tone deals not only the affairs of reorganization, but polemics and droll situations too, which are seeming today of no importance.

Author doesn't give account of a summarizing picture of the Hungarian policy of public health, only a few details of it, but these details are able to let feel the substance of the atmosphere of this period.

A KÖZEGÉSZSÉGÜGY MEGSZERVEZÉSE FEJÉR MEGYÉBEN 1945 - BEN *

SZILVÁGYI IRÉN

Fejér megye és Székesfehérvár egyike voltak az ország legsúlyosabb háborús megpróbáltatásokat szenvedett megyéinek. A megye 1944. december 2-től 1945. március 23-ig állandó harcok színhelye. 1944. október 19-én légitámadás következtében elpusztult a Vasútállomás, a Széchenyi utca, a Deák Ferenc utca, a vasútvidéki városrész, a Burtelep. Fejér vármegye közkórháza, a székesfehérvári Szent György Kórház a légitámadások során súlyosan megsérült. A betegfelvételt és kórházi ápolást ezért a kórház területén be kellett szüntetni [1].

Fejér vármegye központjában Székesfehérvárott 1944-ben 84 orvos dolgozott, 1945 júliusában pedig mindössze 25. A háború földig rombolta a kórházat, a németek elhurcolták az egészségügyi berendezéseket [2]. Nem volt gyógyszer, nem volt élelem. Kétségbeejtő volt, hogy az egészségügyi intézkedéseket betartani alig lehetett. A háború részben vagy egészben elpusztította az egészségügyi intézményeket, és az ápolásra, gondozásra szoruló betegeket gyógykezelní nem, vagy alig tudták [3]. 1944. október 21-e után csak az életveszélyes állapotban levő betegeket helyezték el a kórház kihelyezett épületeiben [4]. Székesfehérvárott az egészségügyi és szociális épületek háborús kára a következő volt: kórházi pavilon és az egészségügyi épületek száma 1943-ban 17, ebből teljesen elpusztult 3, súlyosan megsérült 6, könnyebben megsérült 8 épület. Szociális épületeinek száma 1943-ban 8, ebből a háború alatt 4 súlyosan, négy pedig könnyebben megsérült [5]. A város területén a háború alatt a lakóházak zöme elpusztult [6]. A közellátást, élelmiszer-ellátást nyomasztóan bénította, hogy a szántóföldek nagy része — kb. 50%-ban — bevetetlenek maradtak, nagy volt az aknaveszély, a földművesek nem, vagy alig mertek hozzáfogni a földek megmunkálásához [7]. A székesfehérvári járásban az állatállomány 80—90%-os csökkenést szenvedett. Ez súlyos tejellátási zavarokhoz, s ezen keresztül csecsemő- és gyermekhalandósághoz vezetett [8]. Alispáni körrendeletre beküldött községi előljárósági jelentések bizonyítják, hogy Fejér megyében tartalékelelem nem volt, ugyanakkor az állatállomány majdnem teljes egészében elpusztult [9]. A mezőgazdasági munka vontatottan haladt, mert a rendelkezésre álló erőt közmunkák végzésére vették igénybe [10].

* Részlet a szerző „Közegészségügyi helyzet Fejér megyében 1919—1945 között” c. munkájából.

KOCH LÁSZLÓ

Székesfehérvárt 1944. december 23-án szabadították fel először a szovjet alakulatok. A várostól nyugatra és északnyugatra húzódó vonal mögött azonban a németek ellentámadást indítottak Székesfehérvár visszafoglalásáért. A felszabadulás első szakaszában, az 1944. december 23. és 1945. január 22. közötti idő alatt Székesfehérvárott dr. Koch László az első, aki a háború sújtotta városban igyekezett megteremteni a gyógyítási lehetőségeket [11]. Összeíratta és munkára szólította a megye területén élő orvosokat és ápolószemélyzetet. Működésképes apparátust akart minél előbb [12]. Ehhez a munkához igyekezett megszerezni a város lakosságának támogatását. Az ő sürgetésére javították ki, a hatóság támogatásával, a fertőtlenítő intézetet [13]. Megtett mindent, hogy a kórház befogadóképességét növeljék, hogy az OTI mihamarabb megkezdje munkáját. Az ő erőfeszítésének köszönhető, hogy a betegek és járványok Székesfehérvárott nem szedték a maguk áldozatait. Amikor Székesfehérvár tiszti főorvosává választották, a várost körzetekre osztotta, minden körzet élére egy-egy orvost nevezett ki, biztosította a gyógyszerház zavartalan működését. Orvosi hivatásának teljesítése közben időt szakított arra is, hogy részt vegyen a politikai életben, az újjáépítés megszervezésének megindításában. „Romokon építünk” című cikke az újjáépítés programtervezete [14]. Mélyen emberi, humanus gondolatokat érintő cikke bepillantást enged egész emberi lényébe, egész emberi egyénisége világosan áll előttünk. Amikor az újjáépítés programtervezetének gondolatát papírra vetette, nem elsősorban a politikus, hanem az orvos és ember akart szólni a székesfehérvári és Fejér megyei szenvedőkhöz. Cikke az emberiség, a felelősségérzet dokumentuma. Segíteni azokon, akiket megtört a háború tengernyi keserve, odaállni a csöggedők mellé és segíteni: „...*építeni! Letörölni a sok szenvedés okozta könnyet az árvák és özvegyek szeméről, begyógyítani az égő sebeket és orvosolni a fájdalmakat. Szeretettel fogadunk mindenkit magunkhoz és kinyújtjuk feléjük baráti jobbunkat, egy szebb és jobb magyar jövő érdekében. Jöjjetek és építsetek velünk! A múltat felejtjük el. Osztály, faj, felekezet és rangkülönbség nélkül hív mindenkit a Független Magyar Nemzeti Front egy közös harcra, a munka, az építés és az élni akarás nagy munkaközösségébe! Nem fűt bennünket a hatalom vágya és nem kergetünk tündérmókokat, nem építünk kártyavárakra, hanem a való élet rideg törvényei szerint akarunk építeni. Alkotni mindennek előtt...*” És dr. Koch László ott volt azokon a helyeken, ahol legsürgetőbb volt a gyors intézkedés, ahol legtöbbet kellett tenni a holnap, egy jobb jövő érdekében. Megalakította a hét tagból álló intézőbizottságot a város orvosaiból, hogy a szükséges egészségügyi kérdéseket megvitassák és egyben az orvosi kamarát pótló orvosképviseleti szervet megszervezzék [15]. Polgármesterhez írott levelében sürgette a polgármesteri hivatalt, hogy a közegészségügyi szolgálat továbbfejlesztése érdekében rendelje el, hogy a tiszti főorvosi hivatal épületében elhelyeztette érdekében haladéktalan renoválási munkálatai meginduljanak [16]. Iparosok kiküldését sürgette, üvegeseket, asztalosokat, lakatosokat, villanyszerelőket, valamint segédmunkásokat kért a munkák elvégzésének meggyorsításáért [17].

1945 január végén a németek újra támadtak. *Dr. Koch László* akkor is a betegeinél járt, amikor egyik délután hírnök jött a párt utasításával, hogy *dr. Koch László*nak el kell hagynia a várost [18]. *Dr. Koch László*t megrendítette a kérdést: Ezekben a napokban, amikor az élete forgott kockán feltette magának a kérdést: van-e olyan eset, amikor az egyéni problémák előtérbe kerülhetnek egy orvos életében? A helyzet parancsolt. Betegei voltak, akik várták, akik tőle várták a gyógyulást. És *dr. Koch László* Székesfehérvárott maradt. Orvos volt, aki maradéktalanul eleget akart tenni kötelességének. Ott akart maradni mindvégig azon a helyen, ahova őt a párt és a város vezetőségének bizalma állította. 1945. január 22-én a németek elfoglalták Székesfehérvárt [19]. Megérkezett a nyilas számonkérő szék, és megkezdte működését. Ekkor végezték ki a város munkásmozgalmának vezetői közül *Benke Ferencet*, *Szücs Gyulát*, *Kling Józsefet*, *Tőke Jánost* és családját, *Mészáros Józsefet*, *Farkas Ignácot* és ekkor hurcolták el *dr. Koch László*t is [20]. Először *Béres* rendőrfelügyelő hallgatta ki, majd *Fejér* ezredestől engedélyt kapott, hogy az orvoshiányra való tekintettel végezheti munkáját. Nem sokkal a *Béres*-féle kihallgatás után újabb parancs jött, vissza kell mennie az ezredeshez. A kihallgatásra *Kochné* is elkísérte, de vissza együtt már nem jöhettek, *dr. Koch László*t *Fejér* ezredesnél letartóztatták [21]. Kommunista eszmékkel való szimpatizálással, munkaszolgálatból való megszökéssel vádolták. Január 23. és 31. között a Törvényház épületében tartották fogva. Napjában többször kihallgatták és lelkileg teljesen összetörték. Január 31-én a Nádor utcán, a Kossuth Lajos utcán és az István-téren keresztül a Megyeház kisgyűlési termébe vitték. Újból kihallgatás kezdődött, majd meghozták az ítéletet, *dr. Koch László*t halálra ítélték [22]. A sok huza-vona, a véget nem érő kihallgatások mögött vélni lehet, hogy *dr. Koch László* felett a *Fejér* megyei épületben nem akartak pálcát törni. Arra vártak, hogy visszavonja eszméit, hogy megtagadja kommunista múltját, hogy könyörög az életéért, hogy könyörög, megalázkodik azért a munkáért, annak a munkának a továbbfolytatási lehetőségéért, amit elkezdett, amit szeretett, amire a legnehezebb napokban is az életét tette. Ott, a Megyeháza épületében, a tél legkegyetlenebb időszakában választania kellett. A két lehetőség közül a legnehezebbet, az igazabbat és nem a pillanatnyi viszonylatok felé húzót választotta. A hivatás, amit választott egész embert kívánt. Az emberek szeretete vitte közelebb a párthoz, a sok szenvedés látása érlelte kommunistává, olyan emberré, akitől mások is tanulhattak önzetlenséget és önfeláldozást. Jól tudta, vallotta és hirdette, hogy az önzetlenség, az önfeláldozás teszi emberré az embert, igazi, erkölcsös emberré, olyanná, aki nem tud nyugodni addig, amíg nem segít a nehéz helyzetbe kerülő embertársán. Amikor megtagadta a kegyelmi kérvény aláírását, arra gondolt, hogy nem kérhet kegyelmet. Az emberi méltóság nevében nem könyöröghet kegyelemért: az ilyen úton nyert kegyelem a legnagyobb szégyen, mert elárulná azt az ügyet, amiért harcolt. Választása határozott, megalapozott, végiggondolt volt. Mert az ember mielőtt elindul valamilyen irányba, mielőtt valamit vállal, végiggondolhatja, végig kell hogy gondoljon mindent, ami tetteből következik. A vállalkozás egészének kell logikailag megalapozottnak lennie, emberileg erkölcsösnek, összességében pozitívnak az ember és a társadalom számára. Az adott történelmi helyzetben olyan

emberek kellettek, akik nem hátráltak meg, akik ki mertek állni meggyőződésük mellett és mertek vállalni ezért a legnagyobbat — életük feláldozását.

A Megyeház kisgyűlési terméből két csendőr kísérte a Városház térre. A tér tele volt jövő-menő emberekkel. Sokan részvétellel pillantottak rá, mások észre sem vették. Csak a munkások húzódtak döbbenten a Városháza előtt álló lovaszobor árnyékába. Harsant a csendőr parancsoló hangja: „Adjanak helyet!” Néma csend támadt. A másik csendőr fojtott hangon folytatta: „Álljon a falhoz!” Itt? Ennyi ember előtt? — Nem félnek? A sorozat élesen hasított a visszafojtott csendbe. *Koch László*, a kommunista, az orvos holtan esett össze...

Negyedszázada halott. És a város, amelyért oly sokat tett, amelyért az életét áldozta alig tesz valamit emléke ápolásáért, hagyatéka feltárásáért [23].

AZ EGÉSZSÉGÜGY A VÁROS FELSZABADULÁSA UTÁN

Az élet a háború sújtotta Székesfehérvárott a német megszállás alatt tovább nehezedett. 1945. március 2-án elrendelték, hogy a törvényhatóság területén működő kórházakat a feltétlen kórházi kezelést igénylő honvédségek rendelkezésére kell bocsátani [24]. Ez újabb elhelyezési problémát jelentett. A nem életveszélyes polgári egyének kórházba szállítását mellőzték. Nem vették fel kórházi kezelésre a tüdővérzéses és gyomorvérzéses betegeket sem. Székesfehérvár véglegesen 1945. március 23-án szabadult fel. A közegészségügyi intézmények közül egyedül a kórház működött kihelyezett helyiségeiben, igen nehéz körülmények között. Sok volt a beteg, ugyanakkor gyógyszer alig volt. A helyzeten némileg könnyített, hogy áprilisban a Kommunista Párt nagy mennyiségű gyógyszert adományozott a székesfehérvári kórháznak [25]. A párt példájára hivatkozva felhívták Székesfehérvár lakosságát, hogy akinek nélkülözhető gyógyszer van birtokában közölje a kórház vezetőivel vagy a körzeti orrossal, illetve a gyógyszerárak valamelyikével [26]. Ugyancsak a helyi sajtó hozta azt a közleményt, amelyben felkérték Fehérvár lakosságát, hogy ajánlja fel egy napi munkáját a kórház újjáépítése érdekében [26].

Tiszti főorvosi felhívásra a járási tisztiorvosok jelentést tettek 1945 májusában a járások egészségügyi helyzetéről. Jelen tanulmányban a sárbogárdi és a váli járásoktól beküldött jelentéseket ismertetjük.

A sárbogárdi járási tisztiorvos orvoshiányról panaszkodott és arról, hogy a járás területén a gyógyszerárak üresen állnak [27]. A váli járás egészségügyi helyzetét a járási tisztiorvos a következőkben vázolta: a járás területén az orvosellátás igen hiányos, helyettesítéssel azt biztosítani lehetetlen. A járásban 14 hatósági orvos van, ezek közül 4 katonai szolgálatot teljesített, 1 állását nem foglalta el, 1 orvos nem tért vissza. Katonai szolgálatot teljesített a mányi, etyeki, diósdói községi orvos és az alcsúti körorvos. Állását nem foglalta el a felcsúti körorvos, nem érkezett vissza a bicskei községi orvos. A mányi és etyeki községi orvosok helyettesítése megoldhatatlan. Etyek községben rövid ideig működött egy munkaszolgálatos orvos. Diósd községben az orvosi teendőket egy volt nagyváradai tisztiorvos végezte; mint kirendelt helyettes, 1944 őszétől dolgozott.

Bicske községben a két községi orvos közül az ügyvezető orvos egyedül látta el a szolgálatot. Baracska, Martonvásár, Pármánd, Vértesacsca és Vál községekben a hatósági orvosok szolgálatukat nagyjából megszakítás nélkül ellátták, itt csak amiatt szenvedett hiányt az orvosellátás, hogy jármű nélkül a körzet községeit egyelőre nem lehetett látogatni. A járás területén nyolc gyógyszerár volt. Ezek közül az alsúti és martonvásári gyógyszerárak tulajdonosai elmenekültek, a bicskei 2 gyógyszerész a harcéri helyzet miatt a községből elmenekült. A vértesacsai gyógyszerész öngyilkos lett. Az elhagyott gyógyszerárak teljesen tönkrementek, készletüket elhurcolták, a berendezéseket tönkretették. Az orvosi rendelőket romosan álltak, a műszereket, az értékeesebb berendezési, illetve felszerelési tárgyakat elvitték, a bútorokat összetörték vagy eltűzték. Ugyanez volt a helyzet az egészségházakra vonatkozólag is. A járás területén, különösen ott, ahol vasúti közlekedés nem volt, a betegellátás 1944 decembere óta megnehezült. Megszűnt a postaforgalom és a gyógyszerutánpótlás lehetetlenné vált. Ugyancsak nehézségbe ütközött a kórházi kezelést igénylő, műtétekre szoruló betegek elszállítása. A helyzet nem javult, s az említett okok miatt a halálesetek száma emelkedett. Bejelentést tettek a váli gyógyszerár tulajdonosa ellen, aki a helyzettel visszaélve a közérdeket egyáltalán nem tekintve sok panaszra adott alkalmat. Felvetették leváltásának szükségességét. Ebben a nehéz helyzetben külön gondot jelentett, hogy a köztisztaság szinte a minimumra csökkent a járás területén. A lakosság legnagyobb része a három hónapon át tartó harcéri események következtében eltetvesedett és megrühesedett. A tetvesség terén a megszálló csapatok elvonulásával határozott javulás állott be, azonban a rühesség nehezen volt leküzdhető, mert megfelelő gyógyszer hiányában tehetetlenül álltak a betegséggel szemben. A borzalmasan elhanyagolt, állati hullákkal és hullarészekkel, mindenféle szeméttel teleszórt udvarok és utcák állapota már megnyugtatóbb képet adott, azonban a sok gondatlanság következménye ellen küzdeni alig lehetett. Fertőtlenítő szereket beszerezni nem tudtak [28]. A váli járásban a téli hónapokban a heteken át tartó robot és bunkerezés miatt igen elszaporodtak a reumás és egyéb neuralgiás megbetegedések. A fertőző betegségek közül gondot okozott a tuberkulózis elleni küzdelem. Több helyen jelentkezett a hastífusz és a kiütéses tífusz [29]. A fertőző betegeket, amennyiben kórházba szállításuk lehetetlen volt, szigorúan elkülönítették [30]. A váli járási tisztiorvos megjegyezte, hogy sürgős tennivaló a gyógyszerárak sulfamid-készítménnyel való mielőbbi ellátása, valamint az orvosok és egészségügyi személyzet tífusz elleni védőoltása, és azon községek lakosságának védőoltása, ahol járványveszély fenyegetett. A nehezen beszerezhető oltóanyagra való tekintettel el kellett tekinteni attól, hogy az egész járás lakosságára kiterjedő védőoltást eszközöljenek [31]. Jelentésében sürgette a kisdetek diftéria elleni védőoltását és megfelelő mennyiségű méz kiutalását [32].

1945. május 10-én a községi előljáróságokhoz intézett körlevelében a vármegye alispánja felhívta a községi előljáróságok vezetőit jelentés tételre, hogy a községben és az egészségügyi körökben az orvosok és bábák helyükön vannak-e, és folytatják-e orvosi teendőiket. Felhívta a községi előljáróságokat, hogy a nemi betegségek elterjedésének megakadályozása céljából a házasságok előtti orvosi vizsgálatot a legszigorúbban mindenkire ki kell terjeszteni [33].

1945 májusában *Molnár Erik* népjóléti miniszter Fejér megye alispánjához küldött leiratában felhívta a figyelmet arra a körülményre, hogy a Dunántúl nyugati részéről a határon túlról számos esetben érkeztek olyan eltetvesedett, vagy kiütéses tifuszra gyanús egyének, akik otthonuk felé vándorolva útközben vagy otthonukban betegedtek meg. Ezen járványügyi helyzet szempontjából rendkívül veszélyes vándorlás egyik szűrőjeként a Duna-vonal szolgált, ezért felhívták az alispánt, hogy a törvényhatóság területén található, a Duna-átjáróknál átkelő személyek egészségügyi vizsgálatát haladéktalanul rendelje el [34]. Az alispán nyomban intézkedett. Elrendelte, hogy a Duna-menti községek előjárósága köteles állandó őrszolgálattal a rendes átkelőhelyeket (hidakat, kompokat) ellenőrzés alatt tartani és az ott átkelni szándékozó, nem helybeli illetőségű egyéneket csak abban az esetben átengedni, ha azok a községi (kör)orvosoktól igazolványt mutatnak fel, amely szerint sem kiütéses tifuszban nem szenvednek, sem arra nem gyanúsak. Köteles a községi előjáróság elrendelni, hogy a fenti rendelkezés az összes vízijármű-tulajdonosokra is kötelező, tehát azok is csak a fenti igazolvánnyal ellátott, idegen illetőségű egyéneket szállíthatják át a Dunán [35].

Budapesten ugyanebben az időben *dr. Szirbik Ferenc*, Fejér megye alispánja folytatott tárgyalásokat a székesfehérvári Szent György Kórház ellátmányának felemelése céljából. A tárgyalás eredményeképpen 300 000 pengő ellátmányt kapott a kórház, és a viszonyoknak megfelelően biztosítani lehetett a betegek ellátását [36]. A Szent György Kórház — a hadihelyzet alakulása miatt — régi épületeiben a működést nem tudta kifejteni. A fronthelyzet miatt állandó belővések színtere volt, úgyhogy a kórházat 1945. február hónapban az új zirci gimnázium épületében (Jókai utca 10.) kellett áttelepíteni. A felszerelés átszállítása után a kórház működését teljes energiával megkezdte. A hadihelyzet újabb alakulása 1945 márciusában arra kényszerítette a kórházat, hogy a fenti épületből a régi zirci gimnázium helyiségeibe költözzék át. A Szent György Kórház 1945 májusában három helyen működött. A régi zirci gimnáziumban helyezték el az igazgatói szobákat, a belgyógyászati ambulanciát, a személyzeti lakásokat, a konyhát, a raktárt, a gyógyszerteret, a laboratóriumot és a mosodát. A Széchenyi utca 13. szám alatt a Szent Imre Konviktusban helyezték el a betegek nagyobb hányadát, a sebészetet, a belgyógyászatot, a szemészetet, az orr-fül-torok- és gégeosztályt, és valamint a sebészeti és szemészeti osztályokat. Az egészségházban nyert elhelyezést a szülészet és a sebészet. A fertőző osztály Széchenyi utca 7. szám alatt működött, a bőrgyógyászati osztály a tiszti főorvosi hivatal helyiségeiben, a röntgen ideiglenesen az új zirci gimnáziumban működött. A Szent Imre Konviktusban a betegek zsúfoltan voltak elhelyezve. Ennek oka az volt, hogy a betegeket a régi zirci gimnáziumból — az épület tetőnélkülisége miatt — a félig beköltözésre elkészített három kórterembe kellett átköltöztetni. A konviktusban 77 férfi és 36 női beteg nyert elhelyezést. Összesen 113 fő. Csupán 61 vaságy és 36 ágybetét állt rendelkezésre. Az elhelyezési problémákat az ágyak összetolásával és két ágyon három beteg elhelyezésével oldották meg [37]. A zsúfoltsággal együtt járt a takaró és a kórházi fehérnemű hiánya, úgyhogy a betegek elhelyezése komoly nehézséget okozott [38]. 1945 májusában a Szent György Kórházban

az összes beteglétszám 209 fő volt. Ágylétszám a kihelyezett helyiségeket is figyelembe véve 143 darab. Ágybetét 39, magánágy 7, összesen 189 fekvőhely állt rendelkezésre [39]. A kórház személyzeti állománya ebben az időben 10 orvos, 29 ápolónő és 69 egyéb kórházi alkalmazott [40]. A kórház gyógy- és kötszerkészlete olyan csekély volt, hogy kénytelenek voltak több esetben altató és fájdalomcsillapító nélkül operációt végezni. A kórház helyettes igazgató főorvosa sürgette az alkalmazottak fizetésének felemelését arra hivatkozva, hogy a dolgozók fizetése két év óta nem emelkedett, s a háború utáni nincstelenség, ár-emelkedés miatt az alkalmazottak nagy része elhagyta munkahelyét, újak pedig a csekély fizetésért nem hajlandók munkát vállalni [41]. Állandó problémát okozott a járvány elleni küzdelem. Az adonyi járási főjegyző az alispánhoz intézett levelében az Ercsi községhez tartozó Felsőbesnyő pusztán fellépett járványról tudatta az alispánt. A főjegyző a puszta 57 családból álló lakosságát zár alá helyezte és elrendelte, hogy azok közül a pusztát senki sem hagyhatja el. A zárlatot felállított örökkel eszközölte. A bejárati utakra figyelmeztető táblát függesztett ki [42]. Felhívta Ercsi község elöljáróságát, hogy azonnal intézkedjék körfertőtlenítő gép beszerzése iránt [43]. Az egész megyében súlyos problémákkal kellett megküzdeni. Alap községből beérkezett jelentés szerint az ottani orvos, mivel jármű nem állt rendelkezésére, gyalog járt át Alsószentivánra. Az orvosi teendők ellátása mellett iskolalátogatást is végzett mindkét községben. Jelentéséből képet kaphatunk a háború utáni szomorú állapotokról. Egy mondatban írta le az iskolalátogatás során tapasztaltakat: „A gyermekek ruházata hiányos, és igen meglátszik a gyermekeken a jelenlegi szappanhiány.” [44]

1945. január 3-án kelt leiratban a Népjóléti Miniszter Fejér vármegye és Székesfehérvár város tiszti főorvosává dr. Dinnyés Pált, a város és a járás tiszti főorvosi teendőinek ellátásával dr. Pálfalvy Sándor tisztiorvost a város orvosi teendőinek ellenőrzésével dr. Márczy Endre orvost bízta meg [45]. Az újonnan kinevezetteknek elsősorban az orvoshiánnyal kellett megküzdeniük. 1945 júliusában a községi és körorvosok száma Fejér megyében 46. A megyében 1944-ben 40 gyógyszerár működött, ugyanennyi gyógyszerésszel. A háború alatt a dunapentelei gyógyszerész, mint katona a fronton eltűnt, a perkátai gyógyszerész súlyos beteg volt, kilenc gyógyszerár nem működött. Fogtechnikus a megyében egy sem volt. A vármegyében 22 zöldkeresztes egészségvédelmi kör működött ugyanennyi védőnővel. Négy védőnő nem tért vissza, így az alapi, a mányi, a tordasi és a seregélyesi védőnők állása megüresedett. Az említett 40 gyógyszerár közül kilenc teljes egészében elpusztult. A vármegye területén magánkórház a háború után nem volt. Járványkórház Lovasberényben volt, azonban annak felszerelését elhurcolták és az épület üresen állott. Fertőtlenítő intézet nem volt, a megye öt fertőtlenítő gépét a háború alatt megrongálták. Szükségkórház Mórrott 25 ágygal és Csákvárott 15 ágygal működött. Tüdőbeteg-gondozó intézet Pusztaszabolcson volt, és szervezés alatt állt Sárbogárdon. Mindkét gondozó intézetnek teljes felszerelése elpusztult, illetve azokat elvitték, csak az épületek maradtak fenn. 1945 május–június hónapokban a vármegye hat községében szétszórtan kisebb számban kiütéses tifuszos megbetegedés lépett fel, amely azonban rövid időn belül megszűnt [46]. Az első tifuszos megbetegedések után

azonnal megkezdődtek a védőoltások [47]. 1945 évben bejelentésre került 15 kiütéses tífusz, 264 hasi hagymáz, 87 diftéria, 46 vörheny, 26 vérhas, 5 Heine-Medin-kór, 2 trachoma, 32 nyílt gümőkór, 10 szamárköhögés, 4 gyermekágyi láz, 27 malária, 2 kanyaró, 2 járványos agy-, és gerinchártyalob, 2 bárányhimlő [48]. Tífusz elleni védőoltásban 80 000 embert részesítettek. Az oltások eredményeképpen a tífusz-megbetegedések száma minimálisra csökkent [49]. Ugyancsak megtörtént a himlő ellenes oltás és újraoltás is. Ez alkalommal az egyévesek, a tízéves korúak és az elmaradtak oltását eszközölték. Mintegy 12 000 egyén kapott védőoltást [50]. Diftériaoltásban részesítették a második életévüket betöltötteket és a hatéveseket, mintegy 10 000 személyt [51].

A helyi lap nap-nap után hírt adott arról, hogy a háborúból visszamaradt aknák embereket roncoltak össze, a kórház zsúfolásig megtelt sebesültekkel. A kórházigazgató felhívással fordult Fejér megye lakosságához, hogy kézigránatokhoz, aknákhöz, tüzéségi lövedékekhez vagy bármilyen katonai célú anyaghoz senki hozzá ne nyúljon [52]. A központi probléma továbbra is a székesfehérvári Szent György Kórház, ahol a háború utáni nehézségek miatt a betegek szalma nélküli zsákokon feküdtek. Az ellátás biztosítása nehézségekbe ütközött, a városban alig volt élelem, a kórház ugyanakkor gyógyszerhiánnyal küszködött. A tífuszos betegségek gyógyításához szükség lett volna alkoholra [53]. Ezt a szükségletet a lakosságtól adakozás útján vélték beszerezni.

Budapestről figyelemmel kísérték azt az erőfeszítést, amit Székesfehérvárott a helyi pártszervezet és a város vezetősége a tisztí főorvossal együtt tett a közegészségügyi élet megszervezése érdekében. 1945 júniusában a Magyar Népjelölti Miniszter *Vasné*, dr. *Vadas Sára* miniszteri osztálytanácsost küldte Fejér megyébe a vármegye általános közegészségügyi viszonyainak, egészségügyi és egészségvédelmi intézményeinek, valamint hatósági egészségügyi igazgatási és egészségvédelmi szolgálatának felülvizsgálására és a további munkákhoz tanácsadásra [54].

Székesfehérvár város tisztí főorvosa a főispánhoz küldött jelentésében elsősorban a gyógyszerhiányról panaszkodott. Főleg a lázcsillapító szerek, a Salvar-san, a bismuth, a tetanus- és diftéria-szérumok hiányoztak nem volt gyermek-tápszert, szünetelt a szacharin- és cukorkiutalás [55]. A csecsemők halandósága feltűnően magas volt. Ennek oka a hiányos és vitaminszegény táplálkozás, amelynek következtében a csecsemők leromlottak és könnyen kaptak fertőző betegségeket és különböző bélbántalmakat [56].

Az állandó közegészségügyi problémák megoldásáért, a helyzet normalizálása érdekében folytatott küzdelem idején volt idő arra is, hogy dr. *Koch Lászlónak*, a tragikusan elhunyt orvosnak a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének helyi csoportja dízsírhelyet kérjen a város polgármesterétől. Dr. *Koch László a demokratikus Magyarországért való küzdelem mártírja* — írták kérelmükben, majd a következőképpen folytatták: *A város lakossága még nem felejtette el, hogy néhai dr. Koch László milyen súlyos körülmények között vette át a város közegészségügyének irányítását, milyen áldásos tevékenységet fejtett ki, és vértanúhalála méltóvá tette őt arra, hogy a város dízsír hely adományozásával és ott való végleges elhantolásával emlékezzen meg róla* [57].

A háború sújtotta Fejér megye és Székesfehérvár közegészségügyi vezetőinek

nemcsak a betegségekkel kellett megküzdenie, hanem az álhírekkel is. Egyre több oldalról lehetett hallani, hogy tifuszjárvány van Székesfehérvárott, és a vezetőség nem tesz semmit megszüntetése érdekében. Ezzel kapcsolatban *Dinyés Pál* tiszti főorvos az újság hasábjain válaszolt. Nincs tifuszjárvány Székesfehérvárott — írta cikkében. A szórványos megbetegedések nem adnak okot arra, hogy járványról beszéljenek [58]. Igyekezett megnyugtatót mindenkit és felhívni a figyelmet a tisztaság fontosságára és a járványokat megelőző intézkedések betartására.

Komoly nehézséget jelentett a gyógyításnál, hogy nem volt lámpa az egyetlen használható röntgengéphez, kevés volt az orvosi műszer, kétségbeesetten kicsiny az orvosok száma. Egyetlen gépkocsi sem állt az orvosok rendelkezésére. Nem volt cukor. A székesfehérvári gyermekek napról-napra egészségtelenebbek lettek és súlyos betegségeket kaptak, mert lehetetlen volt számukra cukrot szerezni [59]. A székesfehérvári járás tiszti főorvosa, *dr. Román József* 1945 szeptemberében a közegészségügyi viszonyokról jelentve megjegyezte, hogy a járás lakossága az 1944-es adatokhoz képest 20—25 százalékkal csökkent. A viszonylag magas halálzási számokat az jellemezte, hogy sok a gazdasági munkák során felrobbant aknák miatt elpusztult, továbbá idült betegségekben, rákban, tbc-ben elhaltak száma is magasabb a táplálkozási hiányok miatt fellépő marasmus nyomán. A járás területéről szeptember folyamán Abáról 5, Pákozdról 1, Seregélyesről 5, Mohárol 4, Csórról 1, Kőszárhegyről 1, Kápolnásnyékről 4, Kislángról 1, Inotáról 4, Zámolyról 5, Szababattyánról 1, Csőszeről 2, Iszkaszentgyörgyről 1, Nádasladányról 1, összesen 36 eset hastífusz-megbetegedés nyert bejelentést [60]. Diftériát jelentettek Pákozdról 1, Kislángról 1, Gárdonyból 2, Inotáról 3, Csórról 1, Mohárol 1, Agárdról 1, összesen 10 esetet. Vörheny-megbetegedések száma 2, gümőkór 2, Heine-Medin-kór 1. Szeptember folyamán 17 községben 16 000 fő részesült hastífusz elleni védőoltásban, ugyancsak megkezdődött a diftéria ellenes oltás is [61]. A nagyobb számban jelentkezett hastífusz-megbetegedésekről jelentésében a következőképpen számolt be a járás tisztiorvosa: *„a megbetegedéseknek mintegy fele a községek külterületére esik, ahol a puszták szétosztása és a lakosság még el nem helyezkedett volta miatt az egészségügyi viszonyok romlottak. Az egészségügyi ellenőrzés során a kutak és a W. C. karbantartásáért felelős személyt találni nehéz volt. A községi előjáróságok útján tifusz-ellenes propagandát indítottak, az óvintézkedéseket dobszó, templomok, iskolák útján propagálták”* [62].

Tovább folytatódott az egészségügyi intézmények újjáépítéséért vívott küzdelem. Az egészségügyi házakat kijavították, és azokat üzembe is helyezték Sárbogárdon, Ercsiben, Bicskén, Tordason, Gárdonyban és Mórrott, Fehérvárcsurgón és Velencén új egészségvédelmi tanácsadó létesült. Pusztaszabolcsra a tüdőgondozó intézet épületét kijavították és működtetését megkezdték. Adonyban, Ercsiben, Sárbogárdon és Mórrott a gőzfertőtlenítő gépek kijávítása megtörtént. Gyógyszertárak nyíltak és ezzel a legfontosabb gyógyszerelosztás megkezdődött a vármegyében, így Ercsi községben, Vértesacsán, Gárdonyban és Lovasberényben. Ercsi községben a második gyógyszertárat nyitották meg [63]. Perkáta, Polgárdi és Káloz lakossága rövid időn belül újjáépítette az orvoslaká-

sokat és ezzel együtt az orvosi rendelőket is. Fehérvárcsurgón és Velencén új egészségvédelmi kör létesült. Székesfehérvárott pedig megkezdte működését a mentőállomás egy gépkocsival [64]. Említésre méltó az az erőfeszítés, amit a város tisztii főorvosa tett a D-vitamin oltások mielőbbi megkezdéséért. A csecsemő- és gyermekkorban egyik igen gyakori betegség az angolkór, amely a csontok hiányos mésztartalma miatt különféle csontgörbüléssel és elváltozásokban nyilvánul meg. Az angolkóros gyermek szomorú és ismert típusa sok helyen látható és okozója annak, hogy a gyermekek a csökkent ellenállóképesség révén könnyen kapnak mindenféle fertőzést, és hajlamosak a különféle betegségekre. A városi tisztii főorvos minden szülőt figyelmeztetett, hogy három éves korig bezárólag hozzák el gyermeküket védőoltásra [65].

Székesfehérvárott és Fejér megyében a felszabadulás után a közegészségügyi élet megszervezése azonnal megindult. Az erőfeszítések, amelyeket a Párt és a város vezetősége tett ennek érdekében szinte felmérhetetlenek. Jelen tanulmány egyike azoknak a törekvéseknek, amelyek arra irányulnak, hogy felszámoljuk azt a fehér foltot, amely a helytörténeti kutatásokban még napjainkban is megmutatkozik a közegészségügy történetének feltárásánál.

J E G Y Z E T E K

- [1] Fejér megyei Napló I. évf. 116. (1944. okt. 21.).
- [2] Fejér megyei Levéltár (továbbiakban Fm. L.) Székesfehérvár város polgármesterének iratai 1945, Jelzeteletlen.
- [3] *Szűrbik Ferenc*: Fejér vármegye újjáépítése. Szfvár, 1946. 40.
- [4] Fejér megyei Napló I. évf. 116.
- [5] Polgármesteri jelentés az 1946. évről. Szfvár, 1946. 32.
- [6] Fm. L. Székesfehérvár város polgármesterének iratai 1945, Jelzeteletlen.
- [7] Fm. L. Alispáni jelentés 1945.
- [8] Uo.
- [9] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 23/1945.
- [10] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 1945. Jelzeteletlen.
- [11] *Szilvágyi Irén*: Dr. Koch László emlékének. = Fejér megyei szemle 1965. 2. 195.
- [12] Fehérvári Hírek (továbbiakban F. H.) 1945. január 9.
- [13] F. H. 1945. január 9.
- [14] F. H. 1945. április 22. Ezt a cikket dr. *Koch László* a Fehérvári Hírek számára írta 1945. január 16-án. A cikk nyomdai tördelése is megtörtént, de közlésére már sor nem kerülhetett. A németek újra elfoglalták Székesfehérvárt. *Koch László* cikke a város végleges felszabadítása utáni hónapban 1945. április 22-én jelent meg.
- [15] F. H. 1945. január 11.
- [16] Fm. L. Székesfehérvár polgármesterének iratai 14/1945.
- [17] Uo.
- [18] Fejér megyei Szemle uo.
- [19] Uo.
- [20] Fm. L. Mártírok 1919, 1944, 1945. Az MSZMP Fejér megyei Bizottsága által összeállított kimutatás Fejér megye munkásmozgalmi mártírjairól.

- [21] F. H. 1945. április 15.
- [22] *Szilvági I. i. m.*
- [23] Fejér megyei Szemle uo.
- [24] F. H. 1945. április 13.
- [25] F. H. 1945. április 13.
- [26] F. H. 1945. június 10.
- [27] Fm. L. Fejér megye tiszti főorvosának iratai 13/1945.
- [28] Fm. L. Fejér megye tiszti főorvosának iratai 12/1945.
- [29] Uo.
- [30] Uo.
- [31] Uo.
- [32] Uo.
- [33] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 373/1945.
- [34] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 302/1945.
- [35] Uo.
- [36] F. H. 1945. július 1.
- [37] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 819/1945.
- [38] Uo.
- [39] Uo.
- [40] Uo.
- [41] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 669/1945.
- [42] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 997/1945.
- [43] Uo.
- [44] Fm. L. Fejér megye tiszti főorvosának iratai 29/1945.
- [45] Fm. L. Fejér megye tiszti főorvosának iratai 59/1945.
- [46] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 2410/1945.
- [47] Fm. L. Fejér megye tiszti főorvosának iratai 2410/1945.
- [48] Fm. L. Fejér vármegye alispánjának iratai 1945. jelzet nélkül.
- [49] Uo.
- [50] Uo.
- [51] Uo.
- [52] F. H. 1945. július 11.
- [53] F. H. 1945. július 11.
- [54] Fm. L. Fejér megye tiszti főorvosának iratai 106/1945.
- [55] Fm. L. Székesfehérvár város tiszti főorvosának iratai 1945. Jelzet nélkül.
- [56] Uo.
- [57] Fm. L. Székesfehérvár város polgármesterének iratai 5800/1945.
- [58] F. H. 1945. július 15.
- [59] F. H. 1945. július 15.
- [60] Fm. L. Székesfehérvár város tiszti főorvosának iratai 791/1945.
- [61] Uo.
- [62] Uo.
- [63] *Szirbik Ferenc* uo.
- [64] Uo.
- [65] Fm. L. Székesfehérvár város tiszti főorvosának iratai 1945. Jelzet nélkül.

Zusammenfassung

Der Komitat Fejér und die Stadt Székesfehérvár (Stuhlweissenburg) sind eines der vom letzten Weltkrieg am meisten heimgesuchten Komitaten. Székesfehérvár wurde von den Sowjettruppen zum ersten Mal am 23. Dezember 1944 befreit. Am 22. Januar 1945 wurde die Stadt von den Deutschen rückerobert. Das Wirken des interimistisch betrauten Hauptpolizeiarztes, Dr. László Koch entfiel auf die Zeitspanne zwischen diesen zwei Daten. Der Krieg hat den Sankt Georg-Spital in Székesfehérvár bis auf den Grund zerstört. Die Apotheken standen ausgeplündert da. Nach der Befreiung wirkte der Sant Georg-Spital in Lokalitäten ausserhalb des Gebäudes. Ein grosses Problem bedeutete der Kampf gegen die ansteckenden Krankheiten, die Kindermortalität war hoch, der Kampf gegen die venerischen Krankheiten erfordert grösste Anstrengung, denn es herrscht Mangel an Arzneien und auch die vorhandenen sind sehr teuer. Das Regime stellt der Bevölkerung unentgeltlich Salvarsan, Bismut und weitere Arzneien zur Verfügung. Man hat auch mit den Schutzimpfungen gegen Kinderlehmung auf dem Gebiet des Komitats angefangen. Es sind fast unbemessbar jene Anstrengungen, die die Partei und die Stadtverwaltung im Interesse der raschen Organisierung des Gesundheitswesens, der Ausbesserung des ruinierten Spitals und der Ordinationsanstalten auf sich genommen haben. Ihren schnellen Anordnungen ist es zu verdanken, dass die Epidemien und die verschiedenen ansteckenden Krankheiten kein massenhaftes Opfer aus den Reihen der Bevölkerung gefordert haben.

A Z
EGÉSZSÉGÜGYI FOGLALKOZÁSÚAK
TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI
HELYZETE BUDÁN
A XV—XVI. SZÁZAD FORDULÓJÁN

KUBINYI ANDRÁS

A magyar történettudomány nem hanyagolta el a Mohácsot megelőző évtizedek budai orvostörténeti emlékeit, és összegyűjtötte a középkori magyar fővárosban akkor működő orvosokra vonatkozó adatokat is [1]. Természetesen a tulajdonképpeni orvostörténeti irodalom is foglalkozott ezzel, sőt adatokat hozott a többi egészségügyi foglalkozásra is: sebészekre, fürdősökre, borbélyokra, gyógyszerészekre [2]. Elmondhatjuk, hogy elődeink valóban igen gazdag orvos- és egészségügytörténeti anyagot tártak fel, és pedig olyan mértékben, amilyent a főváros történetének más ágaiban hiába keresünk. Látszólag tehát nincs sok teendő hátra, csupán néhány lényegtelen adatot kell pótolni és egy-két tévedést helyreigazítani. Ezek után elfogadhatnánk azt a képet, amelyet az eddigi irodalom elolvasása után magunkban szükségképpen kialakítunk: az ország orvosi művelődése az említett korszakban magas fokú, városaink egészségügye nem marad el a Nyugat mögött, sok és jó orvos működik hazánkban [3]. Ugy érezzük azonban, hogy ez a kép — legalább is az egyetemet végzett orvosi ellátottság tekintetében — módosításra szorul. Történetíróink és orvostörténészeink figyelmét ugyanis az a nagyszámú adat kötötte le, amely az uralkodó és a feudális nagyurak házi orvosairól maradt ránk. Királyaink, és tőlük függetlenül gyakran királynéink ugyanis egyszerre több orvost tartottak. Akár *Mátyás* király, akár a két *Jagelló*-házi uralkodó udvartartását vizsgáljuk, egymással párhuzamosan négy-öt orvossal találkozunk, még ha a sebészeket nem is vesszük figyelembe [4]. Tudunk nem egy főpapi, főúri házi orvosról is. *Estei Hippolit* esztergomi érsek pl. 1489-ben évi 200 Ft — hatalmas összeg — fizetést biztosított olasz házi orvosának [5]. *Mátyás* király fia, *Corvin János* herceg is tartott orvost *de Angelis* (*Angellis*) *János Jakab*, a szabad művészetek és az orvostudomány doktora személyében [6]. (Ennek a hasonló keresztnevű kortárs királyi orvossal való azonoságát nem tudjuk igazolni [7].) Még olyan, viszonylag szegényebb feudális úr, mint *Lossonczy Zsigmond* budai prépost is fogadott fel házi orvost *de Monte Miklós* orvosdoktor személyében, és neki — nyilván fizetés fejében — szolgálata tartamára *Bezdéd* birtokot adományozta. A bizonyára olasz származású doktor fel is vette a „*Bezdédi*” vezetéknevet [8].

A királyi, főúri házi orvosok természetesen nem csupán gazdáikat kezelték. Gyakran fordultak hozzájuk azok a feudális urak, akik vagy nem tartottak saját

orvost, vagy más doktort is konzultálni akartak. Ezt igazolják *Manardus János* királyi orvos fennmaradt levelei is [9]. *Leo* remete királynéi orvos pedig bizonyára úrnője főudvarmesterét, *Jean de Gozont* is kezelte, hiszen végrendeleténél tanúskodott [10]. Amikor pedig a főudvarmester állapotos özvegye ura franciaországi hagyatéka ügyében oda megbízottat küldött, a megbízólevél írásba foglalásánál — nyilván nem véletlenül — *Leonardo de Masseri* orvosdoktor tanúskodott. Ő kezelte két évvel ezelőtt a királyt, amikor azt szélütés érte [11].

Az imént idézett adatok, de azok is, amelyeket a szakirodalomban olvashatunk, egyöntetűen azt mutatják, hogy korszakunkban az uralkodói, főpapi, főúri házi-orvosok zöme olasz származású volt. Mint a *Hippolit* érsek orvosára vonatkozó adat mutatja, magas fizetést húztak, illetve busásan megfizettették tanácsaikat. Nem valószínű tehát, hogy — egy-két gazdag polgárt leszámítva — ezeknek a „házi-orvosoknak” a szolgálatait a polgárság nagy tömege igénybe tudta volna venni. Meg kell még jegyeznünk, hogy abban az időben általában igen magasak voltak az orvosi honoráriumok. Ezt a szomszéd Ausztria fővárosának példájával is igazolhatjuk [12]. A magas orvosi tiszteletdíjak ismeretében felvetődik a kérdés, hogy élhettek-e egyáltalán olyan orvosok Budán, akik elsősorban a polgárságot kezelték, ha igen, milyen volt társadalmi helyzetük, ha nem, akkor betegség esetén kihez fordulhattak a polgárok. Tanulmányunkban ezekre a kérdésekre igyekszünk feleletet adni. Feladatunk nem könnyű. Buda levéltára elpusztult a török időkben, polgárkönyv, adóösszeírás nem maradt ránk, és így más levéltárak anyagából kell a gyéren fennmaradt adatokat összegyűjteni azzal a tudattal, hogy bármilyen nagy munkát végzünk is, teljes képet nem kaphatunk. Fel kell ezért használnunk az analógiákat, amelyeket más magyarországi városok múltjából meríthetünk.

A jelentősebb városokban a XV—XVI. században már a város által fizetett orvosok, újabb kori fogalmak szerint tisztiorvosok működtek, köztük olyanok, akik az egyházi rend tagjai, Pozsonyban pl. helyi kanonokok voltak [13]. Valószínű azonban, hogy ezek a városi tanács által felfogadott orvosok is elsősorban a város vezetésében részt vevő tekintélyes polgárokkal, nem pedig a nincstelen plebejusokkal foglalkoztak. Rajtuk kívül azonban alig maradt adat orvosra. Még a jelentékeny Pozsonyban — ahol pedig gazdag és teljes levéltári anyag áll rendelkezésre —, is csak viszonylag kevés orvost ismerünk [14]. Hasonlóképp gazdag levéltára maradt fenn Sopronnak. Itt *Mátyás* uralkodása idején csupán egy *Tamás* nevű orvost említenek az adatok. Elég tekintélyes, gazdag polgár volt, és mivel gyakran felmentették a városi adó fizetése alól, bizonyára városi orvos [15]. Itt a Jagelló-korban három orvosról tudunk, akik azonban csak egy-egy évre tűnnek fel a forrásokban. *Tamás* orvos tekintélyét azonban nem érték el [16].

Azt hisszük, hogy ezek után korszakunkban a magyar fővárosban sem kereshetünk a királyi, feudális úri szolgálatban állókon kívül nagyobb számú orvost. Ezt a nézetünket csak megerősítik azok az adatok, amelyeket a bécsi egyetem orvoskarának jegyzőkönyveiben olvashatunk. Igaz, ezek az adatok nem teljesen mérvadók, hiszen orvostudományi vonatkozásban a kor legnépszerűbb egyetemei az olaszországiak voltak, tehát ezek anyakönyveit is át kellene vizsgálni. Ezt a munkát — nem csupán orvoskari viszonylatban — elvégezte *Veress Endre*,

s nem lehet véletlen, hogy publikációiban ebben az időben budai származású orvoshallgatóra nem találunk adatot [17]. A Veress-féle negatív képet teljesen alátámasztja a bécsi egyetem példája. Itt, ahol a budai polgárfiak a legnagyobb számban, és legszívesebben tanultak, korszakunkban mindössze egy budai születésű orvoshallgatót ismerünk: 1521-ben *Ottman Jánost* [18]. A testvérvárosból, Pestről szintén csak egy hallgató iratkozott be a bécsi orvoskarra: 1504-ben *Sartoris* (azaz szabó fia) *János* mester [19]. Minden jel arra mutat tehát, hogy a budai és pesti polgárfiak nem törekedtek az orvosdoktori diploma megszerzésére. Csak az lehetett ennek az oka, hogy kevés orvosra volt szükség a fővárosban. (A király és nagyurak, mint láttuk, elsősorban híres külföldi doktorokhoz fordultak, azokban jobban bíztak.)

Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy az a néhány orvos is, aki a budai polgárság között kimutatható, mind idegen. Ezeknek a „polgári” orvosoknak társadalmi és gazdasági helyzetét szeretnénk megvilágítani, és erre életpályájuknak vázolója látszik a legalkalmasabbnak. Az első jelentősebb orvosi személyiség budai gyógyító tevékenységére ugyan nem maradt adatunk, de ezt — múltját ismerve — feltétlenül igazoltnak kell vennünk. A *Kirchhaimer* néven is emlegetett Dr. *Johannes Kellner* 1449-ben nyerte el Bécsben az orvostudományi doktorátust, és ott maradt tanárnak. Négy ízben töltötte be az orvostudományi kar dékáni tisztségét. A gyógyító és oktató tevékenység azonban nem elégítette ki a már hallgató korában is tanáraival szembe forduló, ambiciózus doktort, ezért a politikába vetette magát. Az 1462/63-as bécsi polgárháború idején VI. *Albrecht* főherceg pártjának egyik vezetőjeként ő tartóztatta le a császárpárti városi tanácsot; maga is tanácsstag lett. *Albrecht* azonban 1463 végén meghalt, és így elűzött bátyja, III. *Frigyes* császár visszazerezte Bécset. *Kirchhaimer* dr.-nak menekülnie kellett. Katedráját, bécsi vagyonát elhagyva Budára költözött. Itt is halt meg 1468-ban [20]. A magyar fővárosban is rövidesen nagy tekintélyre tehetett szert, mert három leánya előkelő, tekintélyes budai polgár házastársa lett. A három *Kirchhaimer*-vő közül az egyik a *Kronacher* patricius családhoz tartozott, a másik, *Mayr György* tekintélyes ötvös, akinek leányát az ismert budai könyvkiadó, *Pap János* vette el, míg a harmadik *Wild Engelhart* gyógyszerész volt [21].

Wild személye vezet át bennünket egy másik, ugyancsak idegen eredetű budai orvoshoz. (Megjegyezzük, hogy *Wild* életrajzírója, *Ernyey József*, keresztnévét vezetéknevűnek fogta fel, és így a rá vonatkozó adatokat összekeverte egy *Bálint* keresztnévű másik apothecariuséval [22].) *Ernyey* vetette fel azonban azt a valószínű feltevést, amelyet ugyan forrásokkal nem támasztott alá, hogy *Engelhart Heydentrich* (másként *Ehrenreich*) *János* erfurti eredetű budai orvos rokona lett volna, és azzal együtt jött a magyar fővárosba [23]. Az *Ernyey*nél idézett adatokból, de főleg *Ernuszt János* szlavón bán és királyi kincstartó 1476. március 2- és 3-án kelt végrendeleteiből azonban nyilvánvaló, hogy mindketten a budai kereskedőből nagyúrrá lett *Ernuszt* üzleti megbízottai voltak [24]. Ezek az adatok azt igazolnák, hogy *Heydentrich* dr. orvosi praxisából megélni nem tudván, üzleti tevékenységre adta magát [25]. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az akkori orvosok, főleg, ha városi polgárok voltak, nem vetették meg a kereskedelmet [26]. Inkább azt hisszük ezért, hogy *Ernuszt* polgári származású és üzleti

érzékkel megáldott háziorvosát nem csupán gyógyításával bízta meg. Mind az *Ernuszt*-végrendeletben, mind a nyolcvanas években bekövetkezett halálával kapcsolatban említett „venerabilis” címe alapján viszont arra kell következtetnünk, hogy jelentősebb egyházi javadalommal rendelkezett: illet pedig bizonyára nem a kereskedő, hanem az orvos *Heydentrich* kapott [27]. Nevét tudományos körökben is ismerték, ahogy ezt a *Rohrbeck*-levélváltásból tudjuk. Nem valószínű azonban, hogy a budai egyetem tanára lett volna [28].

A következő orvos — *Kuntstock Gergely* dr. — pályája szinte iskolapéldája a magyar főváros „polgári” orvosai életútjának. 1470. augusztus 20-án iratkozott be a bécsi orvoskarrá a helyi születésű *Weger Gergely*, majd 1474. szeptember 13-án egyszerre tett orvostudományi baccalaureatust a „mesteri” (azaz a „szabad művészetek mestere”, mai fogalmak szerint bölcsészdoktor) címet viselő *Gergely* a szintén „mester” *Tichtellel*, a későbbi híres bécsi orvosprofesszor és naplóíróval [29]. Két év múlva, 1476. december 18-án ugyancsak *Tichtellel* együtt megszerezte a doktorátust, tehát hat évig tanulta az orvostudományt [30]. *Weger* valódi nevét a bécsi egyetem orvosdoktorainak egyik jegyzékéből és egy 1494. évi orvoskari határozatból ismerjük meg. E szerint *Kuntstock Gergely*nek hívták, és bár bécsi születésű és származású volt, Budán lakott. Mindenki azonban *Weger*nek nevezte [31]. *Kuntstock* származását kutatva a bécsi okleveles anyagban találtunk egy *Hans Kuntstock* nevű bécsi polgárt, aki 1447-től 1472-ig városa hites „*Weger*”-je, mérlegmestere volt. Nyilvánvaló, hogy *Gergelyt* apja negyedszáz éven át viselt állásáról nevezték el *Weger*nek [32]. *Gergely* doktorátusa után nem sokkal költözöködhetett Budára. 1482-ben és 1491-ben említenek egy budai Mindszent utcai (ma *Úri u.*) házat, amelynek tulajdonosa egy *Gergely* nevű orvosdoktor. Mindkét alkalommal „*egregius*” címmel illetik, de másodszor azt is hozzáteszik, hogy a város polgára [33]. 1499-ben azután 4%-os kamatra 400 Ft kölcsönt vett fel házára az esztergomi Szt. István káptalantól. (Formailag, az egyházi kamatszédési tilalom megkerülése végett, ez házadásvételi szerződés, ahol hitelező a fizetendő kamat fejében bérbe veszi az „eladott” ingatlant.) *Kuntstock Gergelyt* „*egregius*” úrnak, a szabad művészetek és az orvostudomány doktorának, a város esküdtjének (azaz a tizenkéttagú tanács tagjának) nevezi az oklevél. Felesége *Anna*, fia *Kristóf* [34]. Ezek az adatok két szempontból érdekesek: egyrészt az állandóan használt *egregius* cím miatt: az akkori Magyarországon ez vagy a középbirtokos nemeseknek, vagy a magasabb rangú királyi és főúri tisztviselőknek járt csupán [35], másrészt városi tanácstagsága miatt, mert ez meg azt mutatja, hogy a városi patriciátushoz számított.

Kristóf nevű fiát szintén Bécsbe küldte tanulni. Arra nincs adat, hogy apja hivatására készült volna *Kristóf*. 1496. április 14-én iratkozott be a bécsi egyetem „*artes*” fakultására, majd három évvel később az egyetem ún. magyar nemzetébe is felvettette magát. Első alkalommal *Chuntstock*, másként *Weger Kristófnak* írták a nevét: a bécsiek tehát még emlékeztek nagyapjára, míg a „magyar nemzetnél” csak vezetéknevvel fordul elő. Mindkét esetben azonban nobiles, azaz nemes címmel illették [36]. *Kristóf* neve még egy ízben fordul elő forrásainkban. A *Fugger*-cég 1527. évi leltára a régi magyarországi adósok között tünteti fel elég tekintélyes adóssággal, 118 Ft, 34 d-al [37].

Nyilvánvaló, hogy *Kuntstock Gergely* dr. szerezte, és pedig Magyarországon a nemességet. Polgári családból származott ugyanis, és mint láttuk, hamar Budára költözött. A család címére — újnemes létére — igen büszke lehetett, mert a többi nemes általában ritkán tüntette fel beiratkozásakor rangját, mert akkor magasabb beiratási díjat kellett fizetnie. Rendszeresen kitett egregiusi címe alapján valami nagyon tekintélyes feudális úr, talán maga a király orvosának kell tekintenünk, akinek ura járta ki (a király esetében adta) a nemességet. A nemesség megszerzése után sem szakadt el azonban a polgári életformától, és városi tanácsosként részt vett a magyar főváros várospolitikájának intézésében. Szakmáját sem hanyagolta el. Régi egyetemével fenntartotta a kapcsolatot, és ezt a bécsi orvoskar nemcsak neve dicsérő nyilvántartásával, hanem ottani tartózkodása idején a kari tanácskozásokon való részvétel engedélyezésével is honorálta [38].

Az a *Joannes Jacobus* orvos, akit fent *de Angelistól* megkülönböztettünk, ugyancsak budai háztulajdonos, és egy 1506-os adat szerint szintén budai polgár volt. Neki is megadták az egregius címet [39]. Királyi orvos volt, és mint ilyen Óbudán házat kapott [40]. *II. Lajos* király egyik olasz származású orvosát, *Mota Jakabot* bízta meg 1525-ben a beteg naszádoskapitány, *Radics Bosith* gyógyításával. Mohács után *János* király pártjára állott, aki az egri püspökség (jvai) kormányzójának nevezte ki, de fogságba esett. Ekkor tudjuk meg, hogy ő is felvette a budai polgárjogot. „*Emberölésben jártas és hazug*” embernek tartották [41]. Vele egyidőben — kb. a húszas évek elejétől 1529-ig, a budai németek elköltözéséig — működött a fővárosban *Weynmann János* orvosdoktor. A rá vonatkozó adatok szinte kizárólag *György* brandenburgi örgróf egyik legbizalmasabb, nagy hatáskörrel felruházott tisztviselőjének mutatják, aki gazdája nagy kiterjedésű magyarországi uradalmi gazdasági ügyeinek intézésében vett részt. Budai polgár volt, akinek háza — az örgróftól kapta — a város központjában állott. 1529-ben a német patríciátus szervezetének, a Krisztus teste céhnek előjárójaként ismerjük meg. Később, 1542-ben a céh nürnbergi vagyonát akarta felvenni [42]. 1529 táján távozhatott el Budáról *Raymon János* dr. is, akivel *Dévai Bíró Mátyás* 1530-ban Nürnbergben találkozott (amennyiben neve nem elírás *Weynmann* helyett! [43].

A felsorolt életpályák és az említett analógiák már feljogosítanak bizonyos következtetésekre. Feltűnően kevés orvost találunk Buda polgárságában, ha a többi hazai városnál többet is. Akár a polgárjogot nem igénylő, de szintén a fővárosban élő kollégáik, ők is többségükben királyi, nagyúri házi orvosok voltak. Mégis, bizonyos okokból arra törekedtek, hogy a helyi polgárság befogadja őket. Nem mutatható ki hivatásuk kizárólagos gyakorlása sem. *Heydentrich*, *Mota* és *Weynmann* királyi vagy főúri szolgálatban már elsősorban gazdasági ügyekkel foglalkozott. Egy valamennyiüknél általános: a polgárság legfelső, legtehtentélyesebb, leggazdagabb rétegéhez tartoztak. Az orvosdoktorok tehát nagy befolyást élveztek, amit feltétlenül hivatásukkal szereztek meg, még akkor is, ha a betöltött királyi, nagyúri szolgálatukon keresztül érvényesült. A „polgári” orvosok — legyenek azok többségükben németek vagy kisebbségükben olaszok — szintén elsősorban nem polgártársaik, hanem az előkelők gyógyításával foglal-

koztak. Ebből két kérdés vetődik fel. „Polgári” orvosaink külföldön születtek, többségükben feudális úri szolgálatban állottak, gyakran nemességet is szereztek, mégis, miért törekedtek a budai polgárjog elnyerésére? Ha pedig ők sem törődtek a szegény polgárság tömegeivel, akkor ki gyógyította azokat?

Az első kérdést nehéz megválaszolni, hiszen a szóban forgó orvosokra bizonyára szubjektív, lélektani okok is hatottak. Kivétel nélkül polgári származásúak voltak, polgárok közt nőttek fel, ott érezték jól magukat. *Kuntstock*nak bizonyára jól esett, hogy a magyar főváros vezető polgársága a tanácsba választotta, *Weymann*nak pedig, hogy idegen létére a legbefolyásosabb patríciusi szervezet előljárói tisztét viselhette. Kell azonban objektív okot is keresnünk. Budai polgárnak lenni sok kiváltsággal járt, pl. vámmentességgel, úgyhogy ez akkor még nemesek számára is vonzóvá tette a budai polgárjog megszerzését [44]. És hogy ez valóban hozzájárult ahhoz, hogy idegen orvosokból budai polgárok váljanak, azt a szakirodalomból is jól ismert *Szilveszter* királyi sebész példája mutatja [45]. (Meg kell jegyeznünk, hogy *Szerémi* kivételével, aki királyi orvosnak [fiscus] nevezi, minden forrásban csak chirurgusként, azaz sebészként szerepel [46].) A firenzei származású nemes *Figgini Szilveszter* sebész — aki leányát a dalmata eredetű gazdag budai kereskedőhöz, *Sankó Miklóshoz* adta hozzá [47] — ugyanis 1514-ben pecsétes igazolványt szerzett a budai tanácstól, amely szerint polgártársuk, és így rá és szolgálaira is vonatkozik a Magyarországi határain belül élvezett vámmentességi jog [48]. A királyi sebész, aki a fent idézett adatok szerint ebben a minőségben is jól keresett, beolvadt a budai polgárságba, és maga is kereskedett. (Ugyanakkor nemesként birtokot is szerzett.) A polgári, kereskedői életforma vonzását nem tagadhatjuk tehát le.

Figgini mester példája már a második kérdéshez is átvezet bennünket, hiszen — mint tudjuk — a sebészi teendőket a középkorban nem csupán, sőt elsősorban nem egyetemet végzett orvosdoktorok látták el [49]. Sőt, a szorosabb értelemben vett sebészeken kívül sebészkedtek a borbályok és fürdősök is, akik gyakran a „chirurgusokkal” közös céhet alkottak vagy hasonló rendelkezéseknek voltak alávetve [50]. Azt persze nem tudjuk, hogy *Figgini* — a királyi sebész — nem volt-e egyben orvosdoktor is. Nem tarthatjuk azonban véletlennek, hogy egyetlen egy forrás sem nevezi doktornak. Egyetemen azonban járhatott, viszont bizonyára csak az artes fakultásra, és ott szerezhette az adatokban előforduló mester címét. Kétségtelen azonban, hogy a borbélyokénál jóval magasabb kategóriához tartozott. Az ő kivételével korszakunkban Budán más sebészre nem maradt adatunk, és így különös jelentőségükkel itt nem számolhatunk [51].

Nyilvánvaló, hogy Buda polgárságát betegségek esetén elsősorban nem orvosok, sőt nem is vizsgázott sebészek kezelték. Sebészi beavatkozást igénylő bajban a borbélyokra és a fürdősökre szorult a nép, míg egyéb esetekben talán a gyógyszerészekhez fordult. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a negatív kép sem kizárólag a magyar fővárosra jellemző. Igen tanulságosnak látszik ezzel kapcsolatban egy pillantást vetnünk a szomszéd Ausztria fővárosára. Bécsben épp úgy éltek udvari orvosok a Habsburg uralkodók környezetében, mint Budán a magyar királyokéban. Az osztrák fővárosban azonban jelentős praxist folytathattak még az egyetem orvoskarának professzorai. Ennek ellenére a bécsi polgárság sem látogatta gyak-

ran az orvosokat. 1465-ben az orvoskarnak határozatot kellett hoznia, hogy hozzájárulásuk nélkül egyetlen egy „empiricus” vagy más ne praktizáljon Bécsben, kivéve azt, akit valamely egyetem doktornak elismert. A kari határozatból kiderül, hogy tartottak a gyógyszerészekről, továbbá gyógyítással foglalkozó és gyógyszerert áruló apácáktól, végül az „empiricus”-nak nevezett kuruzslóktól, azaz a gyógyítás tudományát gyakorlatban, nem pedig egyetemen elsajátítóktól [52]. Nem csoda, ha a bécsi polgárok a drága professzorok helyett közvetlenül fordultak a gyógyszerészhez, esetleg apácákhoz, szerzetesekhez, akik bizonyára gyakran csupán alamizsnát kértek, valamint a nem sokat kérő kuruzslókhöz [53]. Budán és környékén sem lehetett más a helyzet.

A középkor végi magyar főváros polgárságának egészségügyi ellátását az orvosokon és sebészeken kívül, sőt azok helyett, szintén a borbélyok, fürdősök és gyógyszerészek látták el, ezért nem érdektelen az ő gazdasági és társadalmi helyzetükre is egy pillantást vetni. Természetesen náluk a gyógyítás főfoglalkozásuk mellett csak — gyümölcsöző — melléktevékenységet képezett. A borbélyoknak és fürdősöknek a gyógyászatban játszott szerepét az orvostörténeti irodalom részletesen tárgyalja, erre itt nem térünk ki. Jóval többen éltek ezekből a mesterségekből Budán, mint orvosok vagy sebészek. Pl. két, véletlenül fennmaradt budai szőlődézsma-jegyzékben, amelyek a város szőlőbirtokos lakosságának egy részét sorolják fel, 1505-ben és 1510 körül összesen hat borbély neve olvasható. Hárman közülük a Várban, a legjobb fekvésű utcákban, a negyedik a mai Vízivárosban (akkor Szent Péter város) lakott, a többi lakóhelyét nem ismerjük [54]. Az említett tizedlajstromok említik még *Mátyás* és *II. Ulászló* királyok borbélyát, a kereskedelemmel is foglalkozó, birtokot, nemességet szerző későbbi óbudai várnagyot, majd Óbuda zálogbirtokosát, *Raguzai Istvánt* [55].

A borbélyok — még ha leszámítjuk a nagyúrrá lett királyi borbélyt — adataink szerint nem tartoztak a legszegényebb polgárok közé, ámbár a patríciusi szintet nem érték el. Néhány példa a tizedlajstromokon kívül: *Ottó* borbélynak a Vár Mindszent (mai Úri) utcájában volt háza [56]. *Nemegyi Bálint* budai borbély pedig csepeli rokonaitól ottani nemesi telket vásárolt 1518-ban [57]. A borbélyok anyagi helyzetére a dézsmaalajstromokból is következtethetünk:

Budai borbélyok bortermése (budai köbölben) [58]

Név	1505	1510 k.
<i>János</i>	405	160
<i>István</i>	335	108
<i>János (másik)</i>	306	177
<i>Miklós</i>	155	16
<i>Bálint</i>	70	38
<i>Albert</i>	24	30
<i>Péter</i>	—	85
Összesen:	1295	614

Megjegyezzük, hogy 1510 körül általában jóval rosszabb termést szüreteltek Budán, mint öt évvel korábban. Átlagban tehát egy borbély 215,8, ill. 87,7 köböl bort termelt. (A budai köből 8,484 liter űrtartalmú [59].)

Velük összehasonlítva a fürdősök bortermése jóval alacsonyabb, és ebből már gazdasági helyzetük alacsonyabbságára is következtethetünk. 1505-ben három fürdős — *Pesthy Bálint, Fürdős György és László* — össztermése 193, 1510 körül *Bálinté és Lászlóé* összesen 32,5 köböl volt. Az előbbi, 1505-ös tizedlajstromban is mindössze egy, *László* szüretelt több, mint 100 köbölt: 142-t. Érthető is ez, hiszen a fürdők általában nem egyes polgárok, hanem egyházi testületek vagy a király birtokában voltak. A fürdős szemben az önálló borbélylyal csupán alkalmazottként, esetleg bérlőként vezette a fürdőt [60].

Sokkal jelentősebb szerepet játszottak azonban ezeknél a gyógyszerészek, akkor is az orvosok után legfontosabb egészségügyi foglalkozási ágak képviselői. A gyógyszerészek, apothecariusok, korábbi magyar nevükön patikárosok [61] egészségügyi foglalkozási jellege azonban vitatott [62]. Újabban *Fügedi Erik* egy kisebb tanulmánynak is beillő alapos jegyzetet szentelt az apothecarius-kérdésnek [63]. Hatalmas történeti és szótári anyagot feldolgozva a következő eredményekhez jutott. A középkorban az „apotheca” szó eredetileg mindenféle raktárt jelentett: a magtártól a könyvtárig, később árusítóbódét. Majd a kifejezés értelme leszűkült: ahogy v. *Below* német történész írja [64], olyan elárúsítóhelyet neveztek apothecának, amelyben főként fűszereket, hüvelyeseket és gyógyszeranyagokat, ezeken kívül cukrászati dolgokat, viaszt, salétromot, de papírt és selyem szöveteket is árultak. (Még látni fogjuk, hogy korszakunkban Budán hasonló volt a helyzet.) Csak később válik a gyógyszerkészítés és árusítás főfeladatává. *Fügedi* végül eredményeit a következő szavakkal foglalja össze: „*kezdetben nálunk is a latinul institor-nak, németül kramernak nevezett szatócsokat neveztek apotecarius-nak, boltjukat pedig apotecanak. A XIV. század folyamán talán nálunk is megindul olyan fejlődés, amellyel folyamán a szatócsok soraiból a szó szorosabb értelmében vett apotecariusok kiváltak. Ezt a fejlődést talán a városok is előmozdították (Buda). Ezek a specializálódott apotecarius-ok sem voltak azonban a mai értelemben vett „gyógyszerészek”, hanem olyan vegyeskereskedők, akiknek „főprofiljuk” a gyógyszerek és fűszerek eladása volt, mellékesen azonban még más cikkeket is tartottak*” [65]. *Fügedi* érvelését alátámasztják a legújabb középlatin szótár adatai is. Elsődleges jelentése az apothecariusnak: „mercator (fere aromaticorum vel medicamentorum) — (Gewürz-) Händler, Apotheker” [66]. Ezzel szemben a korabeli magyar „patika”, ill. „patikáros” szavaknak a jelentésére a Magyar Nyelvtörténeti Szótárban olvasható adatok inkább a maihoz közelebb álló jelentést engednek feltételezni (l. pl. a Cseh-kódexet (1513): „*O mennyey orwosagoknak nómós patykaya*”; ill. a Döbrentei-Kódexet (1508): „*mikenth patikaros gartot kedves illato kenetek.*” [67])

Budán adataink szerint a patikárosok annyiban valóban gyógyszerészek voltak, amennyiben csak ők állíthattak elő és adhattak el gyógyszert, ez a tevékenységük azonban még korszakunkban sem volt egyetlen feladatuk. A XV. század első évtizedeiből származó Budai Jogkönyvnek az eddigi szakirodalomban is mindenki által idézett és felhasznált 102. és 298. cikkelyei is ezt bizonyítják. Ez a rendel-

kezés ugyanis a patikárosoknak csak a gyógyszerek esetében engedí meg az éjjeli és nappali árusítást. Üzletüket különben még vásár- és ünnepnap is nyitva tarthatták, de csak a vesperásra szóló harangszó után [68]. Mit árulhattak azonban munkanapokon és az ünnepnapok engedélyezett szakaszában, nyitott üzlet-helyiségben? A rendelkezés csak azt modja: „*egyedül azt, ami régóta az apotékához tartozik.*” Röffel mért árut eladniuk tilos, azaz a várost irányító posztókereskedők üzletágába nem kapcsolódhattak, nem lehettek vetélytársaik. Nyilvánvaló a szövegből, hogy az „*apotékához tartozás*” a bővebb fogalom, és a gyógyszer, ami ugyan szintén oda tartozik, a szűkebb [69]. Bizonyára mindazokat a fűszer-, ásvány- stb. féleségeket, amelyekből gyógyszert is készítettek, akkor is patikában lehetett vásárolni, ha más célokra használták fel őket. Egy feltehetően XV. századbéli bécsi gyógyszer-ármaximáló szabályzatban (tehát nem a tágabb értelemben vett patikaárurkról van szó!) pl. a különféle szirupok, laxatívák, pilulák, illatszerek, kenőcsök, flastromok, olajok, párlatok mellett növények, mégpedig a gyógyszernövények mellett majoránna, ibolya, gyökerek; köztük: petrezselyem, spárga, magok; köztük: dinnye, tök stb. szerepel a „*gyógyszerek*” közt [70].

A korszakunknál későbbi, XVI–XVII. századi magyarországi forrásanyag alapján sem sorolhatjuk az „*apotékához tartozó*” árukat minden további nélkül a gyógyszerekhez. Joggal írhatta ennek a korszaknak kiváló ismerője, *Takáts Sándor*: „*A régiek minden oly dolgot, amit a boltban (vagyis patikában) vásároltak, patikaszerszám névvel neveztek. Ezzel a patikaszer, vagy patikaszerszámok azonban távolról sem voltak gyógyszerek . . . Szövegetek, házi cikkek és gyógyszerek voltak a rendes áruk.*” . . . „*A régi patika szót a gyógyszerhárral összetéveszteni nem szabad. . . . A régi patika szót tehát a mai értelemben használnunk nem szabad, mivel az nem patikát (gyógyszertárat), hanem kalmárboltot, kereskedést jelentett*” [71]. A „*patikaszerszámok*” között korszakunkban különösen a gyertyákat kell kiemelniük. A királyi udvar 1494–95-ben elsősorban ezeket vette patikárosoktól [72]. Különösen jó képet nyújt a budai „*gyógyszertárak*” áruiról *Zsigmond lengyel hercegnek, II. Ulászló királyunk* öccsének, a későbbi lengyel királynak budai számadása. A herceg a XVI. század első éveiben lakott bátyjánál Budán. Az itteni patikákban alig vásárolt gyógyszert vagy ezzel kapcsolatos dolgokat [73]. A „*gyógyszertár*” szállította viszont a hercegnek az íráshoz szükséges tintát [74], a piros és zöld pecsétviaszt [75], a festékeket [76], gyertyákat [77], és főleg a fűtési időben a lakosztályok fűstölésére szolgáló anyagokat [78]. Nyilván ezt a célt szolgálta a tömjén is [79]. Ezek után nem tarthatjuk véletlennek, hogy az 1521: 6. tc. (a *Corpus Iuris*ban tévesen 1522. évi) a patikárosokat a kereskedők között, mégpedig előkelő helyen sorolja fel, amikor megszabja az „*üzérkedők*” (szó szerint uzsorások!) rendkívüli vagyonadóját. Ezek szerint „*az összes kereskedők, kalmárok, patikárosok, posztókereskedők, boltosok és más üzérkedők*” áruik huszadát kötelesek fizetni, ha fallal kerített városban laknak [80]. A patikárosok tehát a középkori városok legjelentősebb kereskedőkategóriáival állottak egy szinten.

Végeredményben minden jel arra mutat, hogy a patikárosokat elsősorban kereskedőknek, és mint ilyeneket, a városi vezetőréteghez tartozónak tekintették.

Bécsben pl. a középkorban öt nagy, patríciusi jellegű korporációt ismertek: 1. patikárosok, 2. posztómetszők, azaz posztókereskedők, 3. pénzverők, 4. nagykereskedők, 5. írnokok céhei [81]. A Buda és Bécs között a középkorban igen szoros gazdasági és családi kapcsolatok ismeretében feltételezhetjük, hogy a magyar fővárosban is hasonló szerepet játszhattak a patikárosok. E mellett szól a patikák területi elhelyezkedése is. A budai helyrajz története kitűnő kutatójának, *Pataki Vidornak* köszönhetjük, hogy — mások, így pl. *Gárdonyi Albert* téves nézetével szemben [82] — meghatározta helyüket a mai Tárnok utcában, ill. annak nyugati házsorában [83]. *Pataki* megnyugtatóan bizonyította állításait, ezekhez nem kell sokat hozzáfűznünk. A patikáknak a város életében betöltött szerepe megismerése szempontjából azonban az általa is többségükben felsorolt adatok közül néhányat újból elő kell vennünk. Az oklevelek 1475-től 1500-ig több ízben említenek egy házat, amely előbb *Nagy Fülöpé*, majd özvegye új férjéé, *Iváncsy Sebestyén* deáké volt, és amely után a felhívízi Szt. Lélek Ispotály és később az esztergomi Szt. András Kápolna járadékot élvezett. 1500-ban az épület déli szomszédja *Szabó Pál* volt. A házat „a patikák között”, „a patikárosok utcájában, vagyis során”, „a patikáros házak rendjében”, „a patikárosok során” helymegjelöléssel illették [84]. Az egyik szomszéd házat 1475-ben így írták le: a patikárosok utcájában áll, északi szomszédja *Nagy Fülöp* háza (amelyről eddig beszélgettünk), déli a zsemlyék széke (in vicinitatibus . . . sedium semellarum), szemben keletről *Bornemissza Imre*, nyugatról pedig a mészárszékek szomszédosok [85]. Az azonositást bizonyítja az, hogy a fent idézett 1505 és 1510 évi bortizedlajstromokban szerepel a *Nagy Fülöp—Iváncsy Sebestyén*-féle ingatlan déli szomszédja, *Szabó Pál* háza a következő megjelöléssel: prope Semlyesek, azaz a Zsemlyeszék közelében, az 1510 körülben pedig (*Iváncsy*) *Sebestyén* deák özvegyéé a következőképp: „in teatro prope Zemlyzek”, azaz a (fő) téren, a Zsemlyeszék közelében. Meg kell még jegyeznünk, hogy a magyarul Zsemlyeszéknek, latinul szó szerinti fordításban sedes semellarumnak nevezett árusítóhelyet Zsemlye-patikának is nevezték. 1528-ban az esztergomi Krisztus Teste Kápolna háza ferdén dél felől „ex opposito apotece semellarum” azaz a zsemlyék patikájával szemben feküdt [86]. Végül még egy adat. Az esztergomi Szt. Jeromos Kápolna a XV. század végén járadékot élvezett egy budai ház után, amely a patikárosok során, a város- (tanács-) házával szemben állott [87]. Ezt csak jobban megvilágítja a következő adat: az 1510 körüli tizedlajstrom egy bizonyos *Rácz János* lakóhelyét „in teatro, ex opposito consistorii”, azaz a (fő)téren, a tanácsházával szemben határozta meg [88].

Az idézett adatok azt bizonyítják, hogy a Patikárosok-sora vagy utcája tulajdonképpen nem volt szabályos utca, hanem a városi főtérenek egy része, mégpedig közepe, amely a mai Szentháromság utcai múzeumépület táján állhatott város-háza és a Dísz téri Honvédemlékmű helyén emelkedett Szt. György Templom között elterülő szabad terület beépítése után keletkezett. A jogkönyvből tudjuk, hogy előtte árultak a fókák és mögötte húzódtak a mészárszékek [89]. A Patikárosok sora tehát a város gazdasági — és a városháza miatt politikai — központjában feküdt [90]. A patikárosok társadalmi súlyát csak emelte árusítóhelyeik központi elhelyezkedése. II. *Ulászló* király temetése (1516) idején ezért

vált egy budai, főtéri patika egy izgalmas esemény színhelyévé. Egy *Bódy Gáspár* nevű nemeset vettek üldözőbe *Somlyai Báthory István* szolgálai úgy, hogy előlük *György* budai aromatarius [91] patikájába menekült, aki erre segédeivel, *Varasdi Gáspárral* és *Wenczoni Andrással* bezáratta az ajtót. Végül a nádor hírt kapván a „lázadásról” két emberével magához vitette *Bódyt*. Addigra *Báthory* emberei már be akarták törni az ajtót. Az úgyről később egy pécsi kanonok és négy nemes szemtanúként, más főurak, nemesek, a budai bíró, valamint polgárok, köztük olasz és spanyol származásúak is tanúvallomást tettek [92].

Feltehetően a legtöbb patika a róluk elnevezett háziorvos volt elhelyezve, ugyanis egyelőre nem ismerünk adatot, amely másutt fekvő „gyógyszertárra” vonatkozna. Nem lehetett tehát sok patika a városban, hiszen a róluk elnevezett sor viszonylag rövid és adataink azt mutatják, hogy nem is kizárólag patikárosok laktak. Ez viszont azt jelenti, hogy a nem nagy számú gyógyszerész egymásnak nem okozhatott komolyabb konkurenciát, és így könnyen meggazdagodhattak. Az is elősegítette ezt, hogy — mint láttuk — nem csupán gyógyszerert álltak. Hozzá kell még tennünk, hogyha Bécsben a gyógyszerészek az orvosoknak komoly vetélytársai lehettek, akkor Budán, ahol kevesebb orvos élt, még többet foglalkozhattak „gyógyítással” is. Más magyarországi városban még kevesebb patikárosra maradt fenn adat [93]. Így talán az sem véletlen, hogy céhszervezetükre sem tudunk forrásokat idézni, ami természetesen még nem bizonyítja azt, hogy nem is rendelkeztek céhhel, azaz érdekvédelmi szervvel [94].

Vagyoni helyzetüket jól mutatják a már említett tizedlajstromok adatai. 1505-ben négy patikárosnak, *Bálintnak*, *Mihálynak*, *Péternek* és *Smelczer Jánosnak* összesen 1231, 1510 körül pedig az előbbi háromnak együttvéve 614 köből bora termett. Azaz egy patikáros átlagban 1505-ben 308, 1510 körül pedig 205 köből bort szüretelt, ami világosan mutatja a viszonylag jobb anyagi helyzetben levő borbélyokhoz képest is magasabb vagyoni színvonalat [95]. Ez pedig megközelítette a patriciátusét. A Mohács előtti évtizedek budai patikárosairól fennmaradt adatok valóban azt mutatják, hogy a város vezető rétegéhez tartoztak. A legismertebb köztük kétség kívül az előbb említett *Mihály* (*Michael Apotecarius* vagy *Aromatarius*) volt, akinek a város Kegler nevű szőlőhegyén írtak össze 1505-ben 271, 1510 körül 381 köből bortermést. *Boldizsár* nevű fia 1508-ban iratkozott be a bécsi egyetemre [96]. *Mihályt* 1516-ban és 1518-ban a város bírójává, 1517-ben pénzbírájává választották, de még az 1530-as tanácsi évben (az április 24-i választástól számított egy évig) is városi esküdt volt [97]. 1532-ben a (sasadi) Szakadát szőlőhegyen fekvő szőlőjét említik [98]. 1539. február 28-án már nem él, özvegye *Apollónia* asszony [99].

Nem ő volt az első és egyetlen apotecarius, akit a tizenkéttagú budai tanácsba választottak. Már 1462-ben olvasunk *Apotecarius János* tanácsagról [100]. Egy bizonyos *Bálint* (*Valtin Apoteker*) 1509-ben szintén a tanácsbeliek közé tartozott [101]. Feltehetően annak a hasonló nevű királyi apotecariusnak a fia lehetett, aki 1495-ben gyertyákat szállított az udvarnak, és akit *Ernyey* a már említett *Wild Engelhart* „gyógyszerésszel” cserélt össze [102]. *Bálintot* 1520-ban is említik [103], azonban bizonyára rövidesen meghalt, sőt legidősebb fia, *Gál* is. 1539-ben ugyanis *János* király eladományozta a budai főtéren, *Angelus* patikáros

háza mellett fekvő (azaz a Patikárosok-során álló) házát, amelyet azért kobzott el, mert a néhai *Bálint* patikáros gyermekei, a szintén néhai *Gál*, ugyancsak patikáros, valamint *István*, *Sebestyén* és *Lúcia* a német párthoz csatlakoztak, *Lúcia* pedig egy német pártihoz ment hozzá [104].

A szőlőbirtokos patikárosok között felsorolt *Péter* is a budai patriciátushoz tartozott. Több ízben (1518, 1520) előljárója volt a Krisztus Teste céhnek, a fővárosi német patriciátus szervezetének [105]. Az ő fia lehetett az az *Angelus* patikáros, akinek a *Bálint* patikárussal szomszédos házát az imént említettük [106]. Még egy adatot idézünk a korszakunkban élt budai „gyógyszerészek” vagyoni és társadalmi színvonalára. Mátyás uralkodása idején — még 1483 előtt — élt *István* budai patikáros, aki nemes asszonyt vett feleségül. Özvegye épp úgy pereskedett vidéki nemesi birtok (Sáp), mint visegrádi ház tulajdonjogáért [107]. A birtok ugyan bizonyára az özvegy örökségéhez tartozott, a házat azonban feltehetően a patikáros szerezte. Az is, hogy birtokos nemes kisasszonyt vehetett feleségül, mutatja társadalmi színvonalát. A patikáros pálya más magyarországi városban, így Pozsonyban is tekintélyesnek számított. Az itteni „gyógyszerészek” közül is többen jutottak be a tanácsba vagy voltak a Krisztus Teste (Úrteste) társulat tagjai [108].

A „gyógyszerési” hivatás különben a középkori Buda egyik leginternacionálisabb foglalkozásának számított. A fővárosi patikárosok között a legkülönbözőbb származású polgárokat találunk. *Mihály* budai bíró magyar ember volt, magyar részről választották akkor a főváros fejének, amikor a bírónak az egyik évben magyar, a másikban német származásúnak kellett lennie. Ezzel szemben *Wild*, vagy a *János* királlyal szemben *Habsburg Ferdinánd*hoz csatlakozó *Bálint* patikáros családja már teljesen németnek számított. Eddig nem is különös jelenség ez, hiszen ha voltak is Budán külön magyar és német céhek, mégis a legtöbb foglalkozási ágban mindkét nemzetiség képviselve volt. Érdekesebb azonban, hogy olasz, sőt francia „gyógyszerészre” is maradtak adataink. Olasz volt pl. az irodalomban is említett *Simon*, akiről legutóbb *Czagány István* írt [109]; francia pedig *Johannes de Ruta* apothecarius gallicus, akinek a neve egy Budán élt francia hölgy végrendelete tanújaként fordult elő [110].

Egy két patikárusról tudunk még a Budával szomszédos városokban vagy városiasodó falvakban is, akik a jelek szerint helységükben nagy tekintélynek örvendtek. Az óbudai *Pathikarws Bálint* pl. 1485-ben a királyné nevében mondott ellent (Óbuda-) Örs iktatásának. (Óbuda a királyné birtoka volt [111].) Vele egyidőben élt *Patykaros György* Békásmegyeren, az óbudai apácák birtokrészén [112].

Tanulmányunk végére jutottunk. Az egészségügyi hivatásokat művelő személyek társadalmi helyzetét vizsgálva megállapíthattuk, hogy mind a szakképzett, egyetemet végzett orvosok, mind a gyógyszerészek a polgárság legjobb anyagi helyzetű, társadalmilag vezető rétegéhez tartoztak még akkor is, ha nem állottak a király szolgálatában. „Értelmiséginek” csak az orvosdoktor számított, egyetemi végzettsége emelte társadalmi tekintélyét, noha a busás honoráriumok által szerzett vagyona is elég lett volna ennek megszerzésére. Mivel a középkori várost kereskedők irányították, talán nem is véletlen, hogy a vezető rétegbe

jutott orvosok követték patricius kollégáik példáját és vagyonuk egy részét kereskedelembe fektették. Az általában egyetemet nem végzett patikárosok tekintélyüket pedig éppenséggel a kereskedelemnek köszönhették. Az egyik legfontosabb kereskedőcsoport tagjaiként érvényesültek, nem pedig a gyógyászatban játszott szerepükért. Egészen másként kell a borbélyokat és fürdőösöket értékelnünk. Ők az iparossághoz számítottak, társadalmi helyzetük tehát a céhpolgárságának, a középkori város középpolgárságának felelt meg. Bár külföldi adatok szerint — különösen a fürdősök — nem részesültek megbecsülésben, és „becstelennek” (unehrlich) számítottak, ennek a szemléletnek sem helyességét, sem helytelenségét Budán nem tudjuk igazolni [113]. Vagyonilag viszonylatban a borbélyok a tekintélyesebb, a fürdősök a szegényebb iparosokhoz tartoztak, azonban az előbbieket közül is csak azok tudtak a patriciátusba, vagy még magasabbra emelkedni, akik az uralkodó szolgálatában állottak.

J E G Y Z E T E K

- [1] L. pl. *Horváth Henrik*: Zsigmond király és kora (Budapest Székesfőváros Várostörténeti Monográfiái VIII.), Bp., 1937, 93. — *Balogh Jolán*: A művészeti Mátyás király udvarában, I. k. Bp., 1966, 653–54. — *Fógel József*: II. Ulászló udvartartása (1490–1516), Bp., 1913, 93–95. — *Uo.*: II. Lajos udvartartása 1516–1526, Bp., 1917, 79–81. stb.
- [2] L. pl. *Herczeg Árpád*: Manardus János (1462–1536) magyar udvari főorvos élete és művei, Bp., 1929. — *Farkaslaki Hints Elek*: A középkori orvostudomány. Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében (Különös tekintettel a magyar viszonyokra) II. k. Bp., 1939. — *Korbuly György*: Egészségügyi állapotok (Magyar Művelődéstörténet II. k. Magyar renaissance, é. és h. n.). 365–380. — *Engländerné Brüll Klára*: Orvosok és kórházak Pest-Budán a legrégebbi időktől a városok egyesítéséig, Bp., 1930, 20–29. stb.
- [3] Vö. *Korbuly* i. m. 365. skk.
- [4] L. fenn az 1. j.-ben id. irodalomban említetteket. Egy-két kiegészítés: *II. Ulászlónak Brixeni* (nem brissiai!) *Lőrinc* nem sebésze, ahogy azt *Fógel* írta (II. Ulászló, i. m. 95), hanem orvos volt. „*Laurentius de Brixia italus medicus . . . regis Hungarie*” Orsz. Lt. Középkori Gyűjtemény (a továbbiakban DL.) 46950. — Az 1514-ben említett *Leo* remete királyi orvos (*Fógel*: II. Ulászló i. m. 94.) már 1506-ban királynéi orvos volt. „*. . . excellenti doctore domino Leone heremita phisico reginalis maiestatis*” . . . Archives du Château du Vigan I. B. 1/3. (Az oklevél fényképmásolatát Franciaországból *Vajay Szabolcs* barátom (Párizs) szíves segítségével kaptam meg, amit ezúton is köszönök.) — Megjegyzem, hogy az oklevelet feldolgozó *Jean Lartigaut* (La succession de Jean de Gozon Grand maître de la maison du roi de Hongrie. = *Revue de Rouergue*, 19. 1965. 374.) a R^{lis} M^{tis} rövidítést tévesen *Regalis Maiestis*-ra oldotta fel, és így királyi orvosnak nevezte.
- [5] A fizetés egy részével adós maradt. — *Fügedi Erik*: A szesztergomi érsekség gazdálkodása a XV. század végén. = *Századok* 94. 1960. 552. Összehasonlításként egy-két adat. Egy jobbágytelek évi királyi adója 1 Ft, egy ökör ára 2–3 Ft volt. Olyan tekintélyes szabad királyi város, mint amilyen Kassa volt, 1489-ben, tehát akkor, amikor *Hippolit* érsek orvosát 200 Ft évi fizetéssel fogadta fel,

- 1000 Ft adót fizetett a királynak. *Teleki József*: Hunyadiak kora Magyarországon, XII. k. Pest, 1857, 477. — *Hippolit* utódai is tartottak háziorvost. 1510-ben *Bakócz* primás orvosát Jánosnak hívták. Dl. 46 950.
- [6] 1503: *J. B. Tkalčić*: Monumenta liberae regiae civitatis Zagrabiae, XI. k. Zagreb, 1905, 82—85. — Vö. *uo.* 79, 88.
- [7] L. rá pl. *Fógel*; II. Ulászló i. m. 94 és alább 39—40. j.
- [8] A Tomaj-nemzetségbeli Losonczy Bánffy-család története. Oklevéltár, II. k. 392—93, 396—97. — Vö. még *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221—1864 (Mon. Hung. Italica. Olaszországi magyar emlékek III. k.), Bp., 1941, 414.
- [9] *Herczeg* i. m. 39—43. — Elődjének, *Brixeni Lőrincnek* a főúr *Podmaniczky* bizonyára elmaradt honoráriumá fejjében tartozott 40 Ft-tal. Dl. 46 950.
- [10] L. fenn, 4. j.
- [11] Archives Départementales de l'Aveyron, E. 2584. Cahiers 1 — ff-es 2 et 5. Fényképmásolatát *Vajay Szabolcs* barátomnak köszönöm. (L. fenn, 4. j.) — V. ö. még *Fógel*: II. Ulászló 94.
- [12] A bécsi egyetem orvosi kara 1494. június 18-án tartott ülésén, amelyen *Kuntstock Gergely* dr. budai orvos is megjelent, foglalkozott azokkal a vádakkal, hogy a doktorok csak 2 dukát (kb. annyi mint 2 magyar Ft) ellenében tartanak betegvizitét. (*Karl Schrauf*: Acta facultatis medicinae universitatis Vindobonensis, III. k. Wien, 1904, 25.) — Két dukát egy vizitért olyan hihetetlenül magas összeg, hogy feltétlenül túlzásnak kell tekintenünk. Nyilvánvaló azonban, hogy az adatot teljesen nem vethetjük el. Ha csak egy dukátot, vagy akár felet kért az orvos, az is olyan magas összeg, hogy a polgárság zöme nem tudta megfizetni.
- [13] Vö. pl. *Hints* i. m. II. k. 308—309. — *Korbuly* i. m. 370. — *Ortvay Tivadar*: Pozsony város története, II/4. k. Pozsony 1903, 285. stb. — Német városokban már a XIV. században adtak ki orvosi rendtartásokat, *Zsigmond* király pedig 1426-ban minden német városnak elrendelte városi orvos alkalmazását. *Hermann Peters*: Arzt und Heilkunst. (Monographien zur deutschen Kulturgeschichte, Bd. III.) é. és h. n. 20. skk. — *Ernst Königer*: Aus der Geschichte der Heilkunst. Von Ärzten, Badern und Chirurgen. (Bibliothek des Germanischen National-Museums Nürnberg zur deutschen Kunst- und Kulturgeschichte, Bd. 10.) München, 1958, 44. skk.
- [14] *Ortvay* i. m. II/4. k. 284—87. — Megjegyezzük, hogy *Ortvay* kissé túloz, és nem minden nála szereplő orvos lehetett valóban az. Az „Arzt” vezetéknevűek egy részének ez bizonyára valóban vezetékneve, nem pedig foglalkozásmegjelölése volt.
- [15] Őt is „Arzt” vezetéknevvel említik, de az időnként neve mellé helyezett mester címe alapján talán mégis orvosnak tekinthetjük. *Házi Jenő*: Sopron sz. kir. város története, Sopron, I/5. k. 300—301; II/4. k. 162, 192, 208, 230, 244, 282, 295, 298, 311; II/6. k. 195, 219.
- [16] *Házi* i. m. II/5. k. 168; II/6. k. 285.
- [17] *Veress Endre*: A paduai egyetem magyarországi tanulójának anyakönyvei és iratai (1264—1864). Fontes rerum Hungaricarum. Magyar Történelmi Források I. k. Bp., 1915, és *u. ö.*, Olasz egyetemeken... i. m.
- [18] *Schrauf* i. m. III. k. 145. — Lehet, sőt valószínű, hogy azzal a szintén budai *Uthman Jánossal* azonos személy, aki 1524-ben Wittenbergben iratkozott be, feltehetően *Luther* hívéként. *Frankl Vilmos*: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században, Bp., 1873, 294. (A lapszám sajtóhibával 296-nak van nyomva!)

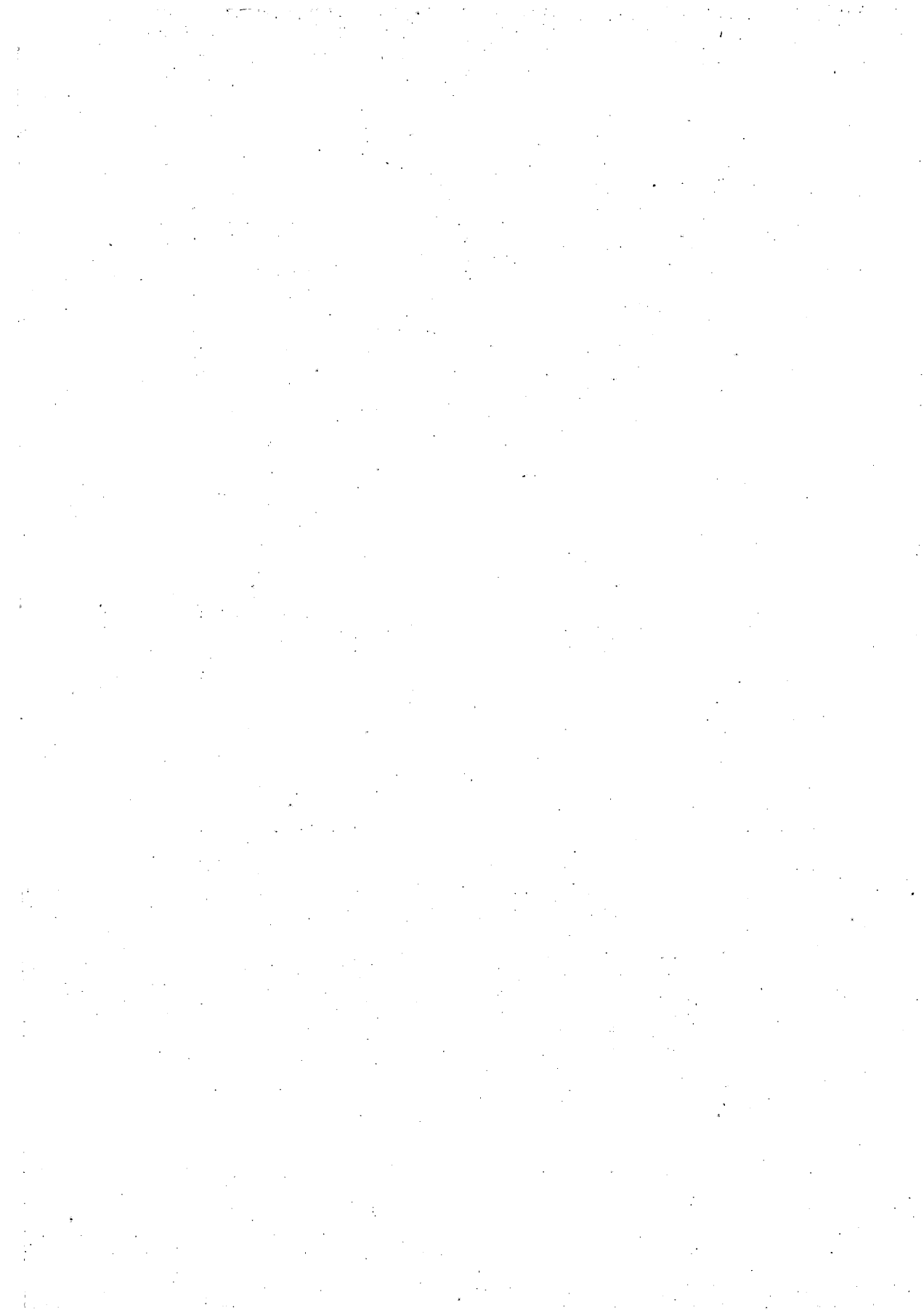
- [19] *Schrauf* i. m. III. k. 52.
- [20] *Uo.* II. k. Wien, 1899, passim. és *Richard Perger*: Neue Hypothesen zur Frühzeit des Malers Lukas Cranach des Älteren. = Wiener Geschichtsblätter 21. (81.) 1966. 72. L. itt a legfontosabb régebbi irodalom idézését is. Vö. még *Geschichte der Stadt Wien*, hsgg. von Alterthumsvereine zu Wien, II/2. Bd. Wien, 1905, 551. skk.
- [21] *Perger* i. m. 70–77. — *Kubinyi András*: Budai és pesti polgárok családi összeköttetései a Jagelló-korban. = Levéltári Közlemények 37. 1966. 251–53.
- [22] *Ernyey József*: Egy német gyógyszerész Budán Mátyás és II. Ulászló idején. Kny. a Magyar Gyógyszerésztud. Társaság Értesítője 1940. évi 4. sz.-ból. Pápa, 1940, 1–27. — Megjegyezzük, hogy *Engelhart* magát többnyire keresztnevén és foglalkozásán nevezte, azonban egy oklevélen, amelyen mint *Engelhart App'* (azaz rövidítve *Appoteker*) szerepel, látható a pecsétje, és ezen a címerén kívül *E. W.* monogram. (Címere különben malomkereket ábrázolt.) *Helmut Frhr. Haller v. Hallerstein*: Deutsche Kaufleute in Ofen zur Zeit der Jagellonen. = Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 51. 1962. 469. o. 13. j. Kéziratomban nyomdába adása után találtam meg a bécsi egyetem anyakönyvében *Engelhardus Wild de Hersprugk*-ot, aki 1458-ban iratkozott be — nyilván az artes fakultásra — mint az egyetemi rajnai nemzet tagja. (L. alább, a 36. j.-ben idézett bécsi anyakönyvet: Die Matrikel... 59.). Ezek szerint *Wild* 1476-ban kb. 35 éves lehetett. Hersbruck, szülővárosa Nürnberg mellett fekszik. Az nem tudjuk, hogy elvégezte-e *Wild* az artes fakultást. Orvostudományt — tudomásunk szerint — nem tanult.
- [23] *Ernyey* i. m. 1–3, 16, 18.
- [24] *Ernyey* érthetetlenül, az általa idézett végrendelettől és *Madzsar* tanulmányától eltérően 1474-re tette az első végrendelet keltét, de a második dátuma is hibás. *I. m.* 16, 18. — Vö. Zala vármegye története. Oklevéltár (szerk. *Nagy Imre, Véghelyi Dezső és Nagy Gyula.*) II. k. Bp., 1890, 605–610. — *Madzsar Imre*: Ernuszt János és háza Budán, Századok 52. 1918. 58–59, 67. (*Ernyey* sajtóhibával idéz.)
- [25] Mint ahogy azt *Ernyey* is feltételezte, *i. m.* 1.
- [26] A fent említett Tamás soproni orvos is szerepelt egy ízben kereskedelemmel összefüggő ügyben, *Házi* i. m. I/5. k. 300–301.
- [27] Ezt már *Ernyey* is helyesen látta. (*I. m.* 19.) A cím az Ernuszt-végrendeletben is előfordul: Zala vm. története i. m. II. k. 605.
- [28] Vö. *Ernyei* i. m. 18–19. — Érvelése azonban nem helyes: a magister cím nem csupán a professzoroknak járt ki. A fent említett pesti származású orvos-tanhallgató is már artium magisterként iratkozott be az orvoskarra. — *Ábel Jenő*: Egyetemeink a középkorban, Bp., 1881, 42. is megkérdőjelezi főiskolai tanárságát.
- [29] *Schrauf* i. m. II. k. 215, 165. — *Tichtelre* 1. pl. *Alfons Lhotsky*: Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband XIX), Graz–Köln, 1963, 426–427. — *Balogh* i. m. I. k. 646. és az ott id. források és irodalom.
- [30] *Schrauf* i. m. II. k. 208–209.
- [31] „*Gregorius Weger alias Kundstochk, nacione et studio Viennensis*”, *Schrauf* III. k. 1. — 1494: „*egregius doctor Magister Gregorius Kunntstochk de Buda, natus quidem Viennensis, sed Bude residens, quem ferme omnis homo Weger cognominabat*” uo. III. k. 25. — L. még uo. 306.

- [32] Quellen zur Geschichte der Stadt Wien II/2. k. Wien, 1900, 497; II/3. k. u. o. 1904, 563. o. névmutatók, *Kunststock* címszó.
- [33] Dl. 18 669. — Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. Lad. 64. fasc. 1. nr. 20.
- [34] Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. Lad. 53. fasc. 3. nr. 20.
- [35] Vö. *Kubinyi*: Budai és pesti i. m. 235. — Csak kevés polgárt hívtak így.
- [36] Die Matrikel der Universität Wien II/1. k. Graz—Köln, 1959, 249. — *Schrauf Károly*: A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig (Magyarországi tanulók külföldön IV. k.), Bp., 1902, 60.
- [37] *Jakob Strieder*: Die Inventur der Firma Fugger aus dem Jahre 1527. = Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, Ergänzungsheft XVII. Tübingen, 1905, 107.
- [38] L. fenn, 12. és 31. j.
- [39] Dl. 21 648. — Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. Lad. 53. fasc. 3. nr. 28.
- [40] *Kálmán Gusztáv* iratai alapján *Mályusz Elemér* Budapest történeti regesztái a Budapesti Történeti Múzeumban. — Vö. *Fógel*: II. Ulászló i. m. 94.
- [41] *Frankói Vilmos*: II. Lajos király számadási könyve 1525. január 12—július 16. = Magyar Történelmi Tár 22. 1877. 116. — *Mályusz* id. reg. 1764. sz. (Bécsi Staatsarchiv Ung. Allg. Akt. 16. fasc.)
- [42] 1524-től vannak adatok: *Mályusz* reg. 1619, 1702, 1721, 1726, 1729, 1735, 1737, 1738, 1753, 1799, 1830. sz. (Müncheni áll. lt. Brandenburg.) — L. még *Veress Endre*: Gyula város oklevéltára (1313—1800), Bp., 1938, 86. — *Peter Ratkoš*: Dokumenty k banickemu povstaniu na Slovensku (1525—1526), Bratislava 1957, 464. — Egyháztörténelmi Emlékek a magyarországi hitújítás korából IV. k. 8—9. — *Kubinyi*: Budai és pesti i. m. 272, 286.
- [43] Egyháztört. Eml. i. m. III. k. Bp. 1906, 113—114.
- [44] L. erre adatokat: *Kubinyi*: Budai és pesti i. m. 275—76, 279—82.
- [45] *Fógel*: II. Ulászló i. m. 94. — *Uő.*: II. Lajos i. m. 80.
- [46] *Szerémi György* II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484—1543, közli *Wenzel Gusztáv*. (Magyar Történelmi Emlékek II/1. k.) Pest 1857, 47. — Dl. 22 607. — Ol. Ft. Pozsonyi kpt. lt. Protocollum Budense 530. — *Frankói*: II. Lajos i. m. 96, 133.
- [47] *Kubinyi András*: Pesti Gábor családi összeköttetései. = Irodalomtörténeti Közlemények 72. 1968. 84—85.
- [48] Dl. 22 607.
- [49] Vö. *Peters* i. m. 32—34. — *Königer* i. m. 29. skk. — *Hints* i. m. II. k. 286—87.
- [50] L. pl. Bécs viszonylatában: *Heinz Zatschek*: Handwerk und Gewerbe in Wien von den Anfängen bis zur Entstehung der Gewerbefreiheit im Jahre 1859, Wien 1949, 66, 71—72, 151, 160—61, 165, 171, 185, 199. L. még az előző jegyzetet.
- [51] Nem lehet véletlen, hogy a Budai Jogkönyv fennmaradt kéziratok kihagyták a sebészekre vonatkozó cikkely (103) szövegét. — Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn, hsgg. von *Karl Mollay*, (Mon. Hist. Budapest. I.) Bp., 1959, 100.
- [52] *Schrauf*: Acta im. II. k. 119—21, 242—45. — A kuruzslókra 1 pl. *Königer* i. m. 31.
- [53] Az orvosi, stb. költségekről értesülhetünk a bécsi Szt. István prépostság egy besztercebányai eredetű alkalmazotta esetéből. Tizedszedés közben nyíllal meglőtték, majd lóval megtaposták. A sebésznek fizetett 32 magyar Ft-ot, két orvosnak összesen 12 magyar Ft-ot, „den knechten von den kristieren” 1 rajnai Ft-ot, különféle gyógyszerészeknek összesen 6 és fél magyar Ft-ot

- és 6 font dénárt. Orvosi és gyógyszerkiadása tehát felért egy tekintélyesebb ember évi jövedelmével! Quellen zur Gesch. der St. Wien II/3. k. 4606. sz.
- [54] Dl. 38 658. — Veszprémi kpt. gazdasági lt. Budai bortizedlajstrom.
- [55] L. rá a készülő Budapest Története I. k.-be írt fejezetünket.
- [56] Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. Lad. 71. fasc. 2. nr. 12.
- [57] Prot. Budense 458—59.
- [58] L. az 54. j-ben id. tizedlajstromokat.
- [59] *Lederer Emma*: Régi magyar úrmértékek. = Századok 57—58. 1923—24. 317. — A borbélyokra, sebészekre stb. a korabeli Erdélyben l. *Stefan Pascu*: Meştesugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea, H. n., 1954, 221—24.
- [60] Vö. *Kubinyi András*: Budafelhévíz topográfiája és gazdasági fejlődése. = Tanulmányok Budapest múltjából 16. 1964. 140—41, 159—62.
- [61] Ezt mutatják az 54. j-ben id. tizedlajstromok. — Vö. *Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond*: Magyar Nyelvtörténeti Szótár a legrégibb nyelvmélekektől a nyelvújításig, II. k. Bp., 1891, 1247.
- [62] Vö. *Ernyey* gyógyszerésztörténeti szempontból kissé apologetikus ízü i. m., különösen 12—16.
- [63] *Fügedi Erik*: Topográfia és városi fejlődés a középkori Óbudán. = Tanulmányok Budapest múltjából 13. 1959. 44.; 30. j.
- [64] *Fügedi* előbb id. helyén szószerint idézve.
- [65] *Fügedi* előbb i. m. 46.
- [66] *Mittellateinisches Wörterbuch* I. Bd. Lieferung 5, Berlin 1962, 768—770. Az idézet: 770. hasáb.
- [67] *Szarvas—Simonyi* i. m.
- [68] *Mollay*: Das Ofner Stadtrecht i. m. 99, 158. — *Ernyey* i. m. 12. skk. a szöveget kissé félreértette.
- [69] Hozzánk hasonlóan értelmezik a szöveget *Fügedi*: Topográfia i. m. 45—46, valamint *Gárdonyi Albert*: Buda középkori helyrajza. = Tanulmányok Budapest múltjából 4. 1936. 85. Ez utóbbi azonban tévesen a boltosokkal, azaz selyemkereskedőkkel is azonosítja a patikárosokat.
- [70] *Joseph Chmel*: Materialien zur österreichischen Geschichte aus Archiven und Bibliotheken, II. k. Wien 1838, 393—401.
- [71] *Takáts Sándor*: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból (Nemzeti Könyvtár, Bp. 1961, 142, 141. — Megjegyezzük azonban, hogy teljesen nem értünk egyet *Takáts*csal. Bár a patika szó jóval tágabb értelmű kifejezés a gyógyszerzárnál, nem azonos a kalmárbolttal, amelynek szintén megvoltak a speciális áruai, mint ahogy a patikának is a sajátjai. L. erre részletesen a Budapest Története I. kötetébe írt fejezetünket.
- [72] *J. Chr. v. Engel*: Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer, I. k. Halle 1797, 96, 170, 179.
- [73] *Divéky Adorján*: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500—1502, 1505). = Magyar Történelmi Tár 26. 1914. 43, 198, 199, 202, 211.
- [74] *Uo.* 22, 23, 28, 39, 44 stb.
- [75] *Uo.* 136, 195, 204.
- [76] *Uo.* 186, 211.
- [77] *Uo.* 153, 186.
- [78] *Uo.* 70, 74, 77, 81, 86, 93, 103 stb.
- [79] *Uo.* 73.

- [80] „*Item universi mercatores, institores, apothecarii, pannicidae, boltharii et alii foeneratores in liberis et aliis civitatibus muratis residentes, vigesimam partem rerum eorum mercimonialium fideliter conscientioseque contribuere teneantur.*” Magyar Törvénytár. 1000—1526. évi törvényczikkek, Bp., 1899, 790. — Megjegyezzük, hogy a Törvénytárban kiadott fordítás (791. l.) több helyen téves. Pl. *pannicida* szószerint posztómetsző, helyesen posztókereskedő. *Mályusz Elemér*: Budai Farkas László. = Tanulmányok Budapest múltjából 15. 1963. 157—158. — *Boltharius* pedig boltos, azaz bolthajtásos helyiségben kereskedő, németül *Gewölbherr*, selyemkereskedő. Uo. 160. — Vö. még *Georg v. Belov*: Probleme der Wirtschaftsgeschichte. Eine Einführung in das Studium der Wirtschaftsgeschichte, Tübingen, 1926, 331—33.
- [81] *Karl Schalk*: Aus der Zeit des Österreichischen Faustrechts 1440—1463. Das Wiener Patriziat um die Zeit des Aufstandes von 1462 und die Gründe dieses Ergebnisses. (Abhandlungen zur Geschichte und Quellenkunde der Stadt Wien, III. Bd.) Wien, 1919, 472—479.
- [82] *I. m.* 84—86.
- [83] *Pataki*: A budai vár középkori helyrajza. = Budapest Régiségei 15. 1950. 249—51. — A középkori elnevezéseket nem teljesen helyesen „*Boltosok-utcájának*”, „*Fűszerezek-sorának*” fordítja, de jól mondja, hogy a patikusok üzletei fűszer, pipere és gyógyáruboltok. (Bolt itt mai értelemben értendő!)
- [84] *Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. Lad.* 67. fasc. 7. nr. 3; *Lad.* 71. fasc. 1. nr. 13—14, 17—19.
- [85] *Dl.* 17 675. — Vö. még *Czagány István*: A budavári „Arany sas” patika. = Orvostörténeti Közlemények 44. 1968. 54—55.
- [86] *L. fenn* 54. j., továbbá *Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. Lad.* 72. fasc. 1. nr. 5. — Ez is *Pataki* mellett szól. 1465-ben a Krisztus teste-kápolna házát a Szt. György piac keleti oldalára, a templommal szemben határozta meg, azaz a mai Disz-téren állott. Fővárosi Lt. Mohács e. gy. 2.
- [87] „*in serie apothecariorum ex opposito praetorii*”, Történelmi Tár, 1901, 256.
- [88] *L. fenn*, 54. j.
- [89] *Mollay*: Das Ofner Stadtrecht i. m. 113—115. (154. cikkely.) — Ez különben megfelelt a középkori városokban szokásos elhelyezkedésüknek. Lübeckben pl. az apothecariusok árusítóhelyei a többi „*Cramboda*” között, a főtéren állottak. (Vö. a budai „*stain kremen*” a Jogkönyv id. h.-én.) *Fritz Rörig*: Wirtschaftskräfte im Mittelalter. Abhandlungen zur Stadt- und Hansegeschichte, Weimar, 1959, 84—86.
- [90] A főtérré l. még *A. Kubinyi*: Topographic Growth of Buda up to 1541 Nouvelles Études Historiques publiées à l’occasion du XIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois, I. k. Bp., 1965, 142—143.
- [91] Vö. *Mittellateinisches Wörterbuch*, I. Bd. Lief. 7. Berlin, 1964, 972. hasáb: a szó a patikáros szinonimája.
- [92] *Dl.* 22 801, 37 194.
- [93] Sopronból csak egy adatot idézhetünk, 1495-ből: *Házi* i. m. II/5. k. 46. — Az erdélyi városokban is kevesen éltek: *Pascu* i. m. 224. o. 1. j.
- [94] *Gárdonyi* ugyan (i. m. 84.) érthetetlen módon még latinul is idézi egy 1462. szeptember 1-én kelt oklevél szövegét, amely a Patikárosok során állott „*apothecariusok testülete (confraternitas)*” házát említi. Sajnos azonban, hogy az idézett oklevélben (*Dl.* 15 766) „*confraternitatis carnificum*” olvasható]
- [95] *L. fenn*, 54. j.

- [96] Die Matrikel der Univ. Wien i. m. II. k. 355. — *Schrauf*: A bécsi egyetem i. m. 163.
- [97] Dl. 22 770, 23 032. — Ol. Ft. Tiszántúli ref. egyhk. lt. 132. — Egy. Kvt. Kézirattára Litt. et. Ep. Orig. 39.
- [98] Magyar-Zsidó oklevéltár IX. k. Bp., 1966, 89.
- [99] Budapesti Tört. Múz. *Mályusz*-reg. 1824. sz. (Nagyszombati lt. Miss.)
- [100] Dl. 15 766.
- [101] *Borsa Gedeon*: Egy budai könyvkereskedő végrendelete 1509-ből. = Magyar Könyvszemle 73. 1957. 360—63.
- [102] *Engel* i. m. I. k. 179. — *Ernyey* i. m. I. skk. — Az 1509-ben említett *Bálint* lehetett az a *Valentinus Apotecarius filius*, akinek 1505-ben 195, 1510 körül 193 köből bora termett Buda Kegler nevű szőlőhegyén. L. az 54. j.-ben id. tizedjegyzékeket.
- [103] Ol. Ft. Beszterce v. lt. 414.
- [104] Ol. Ft. Kassa v. titkos lt. Különböző családok lt. A. 58.
- [105] *Kubinyi*: Budai és pesti i. m. 286. — A Krisztus-teste céhre l. még uo. 241, 272.
- [106] L. a 104. és 99. j.-ekben id. okleveleket.
- [107] Ol. Ft. Esztergomi kpt. orsz. lt. Capsa 42. fasc. 2. nr. 4. — *M. G. Kovachich*: Formulae solennes styli, Pesthini 1799, 331.
- [108] *Ortvay* i. m. II/4. k. 275—78. — A saját maga által felhozott adatokkal azonban ellentétes következtetéseket vont le. (Uo. 280.)
- [109] *Czagányi* i. m. 55.
- [110] Archives départementales de Tarn et Garonne, Société Archeologique, Liasse 7. nr. 2. Fonds de Gozon. — Az oklevél fényképéért ezúton is köszönetet mondok dr. *Vajay Szabolcs* barátomnak (Párizs).
- [111] Ol. Ft. Esztergomi kpt. magán lt. Lad. 40. fasc. 5. nr. 34.
- [112] Dl. 30 903. — Ol. Ft. Erdélyi Nemzeti Múzeum lt. Törzsgyűjtemény 95.
- [113] *Erich Maschke*: Die Unterschichten der mittelalterlichen Städte Deutschlands, (Gesellschaftliche Unterschichten in den südwestdeutschen Städten, hsgg. von *Erich Maschke* und *Jürgen Sydow*. = Veröffentlichungen der Kommission für Geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, Reihe B. Forschungen 41. Bd. Stuttgart 1967, 13.) (Ugyanitt idézve a legfontosabb irodalom.) — *Ortvay* Pozsonnyal kapcsolatban szintén állítja, hogy a borbélyokat és fürdősokeket nem sokra becsülték. Erre azonban helyi adatokat nem idéz, csak külföldi analógiákat hoz. (I. m. 282—83.)

THE SOCIAL AND ECONOMIC STANDING OF PERSONS CONCERNED WITH HEALTH TREATMENT IN BUDA AT THE TURN OF THE 15th AND 16th CENTURIES

by ANDRÁS KUBINYI

Hungarian historiography has not neglected the medical historical relics of Buda of the decades preceding the Battle of Mohács, and has collected the data relevant to the physicians practising in the medieval Hungarian capital [1]. Of course, medical historical literature proper, too, has dealt with this subject, and has accumulated data on the other sanitary occupations as well: on surgeons, bath managers, barbers, apothecarians [2]. We may say that our predecessors have unearthed very rich material indeed in medical and sanitary history, to an extent which one looks for in vain in the other fields of the history of the capital. Consequently the impression would be that there is not much else to be done then to add some insignificant details, to correct one or two mistakes. After that one might accept the picture which at present would be undoubtedly formed after reading the relevant literature: in the period under discussion the medical culture of the country was on a high level, the sanitary conditions of the towns did not fall behind the West, there were many and good doctors practising in Hungary [3]. But we feel that this picture—at least as far as the supply of doctors with a university degree is concerned—needs revision. It seems to be that Hungarian historians and medical historians were equally deluded by the great number of data left behind on the private physicians of the sovereign and of the feudal barons. As a matter of fact the kings, and very often the queens as well, kept several doctors simultaneously. Both in the court of King *Matthias Corvinus* and any of the two *Jagello* Kings, one can find four or five physicians simultaneously, not to mention the surgeons [4]. There is evidence of private physicians even in the service of several prelates and greater noblemen. For instance in 1489 *Hippolit of Este*, Archbishop of Esztergom, gave his Italian private physician an annual salary of 200 florins — an enormous sum [5]. The son of King *Matthias*, Prince *János Corvinus*, also kept a private physician in the person of *János Jakab de Angelis (Angellis)*, Doctor of the liberal arts and of medical science [6]. (The identity of the latter with a royal physician having the same Christian name cannot be verified [7].) Even a relatively less opulent feudal lord like *Zsigmond Lossonczy*, provost of Buda, could hire a private physician, *Miklós Monti*, and bestowed on him the tenure of *Bezdéd* for the duration of his service—undoubtedly by way of a salary. The doctor (most probably of Italian origin) even assumed the surname „*Bezdédi*” [8].

The doctors of the Court and of the barons, of course, did not treat their masters exclusively. Other feudal lords, who did not keep physicians of their own, or wanted to consult another doctor, often turned to them. This supported also by the surviving letters of *János Manardus*, royal physician [9]. The hermit *Leo*, physician of the Queen, is also sure to have treated the Lord Steward of his mistress, *Jean de Gozon*, as he was a witness at his will [10]. And when the pregnant widow of the High Stewart sent an agent to France to act in the cause of her husband's inheritance, doctor of medicine *Leonardo de Masseri* was a witness in drawing up the letter of credence — surely not just by accident. Two years before that it was he who treated the King when he suffered a stroke [11].

The data quoted above, and many others to be read about in the relevant literature, all bear evidence to the fact that in the periode under discussion the majority of the physicians serving the sovereign, the prelates and the barons were of Italian origin. As shown by the case of the doctor of *Hippolit of Este*, they drew a high salary, or their advice was generously paid for. Therefore it is unlikely that the great majority of the citizens — apart from some rich ones — could take advantage of the services of these private doctors. It should be added that at that time doctors' fees were generally very high, which is substantiated by the example of the capital of the neighbouring Austria [12]. In view of the high fees the question emerges: whether there could live in Buda doctors whose main task was to treat the citizens, and if could, what was their social position like; if could not, where could these citizens turn in case of an illness. This article aims at giving answer to these questions. The task is not an easy one. The archive of Buda was destroyed in the Turkish period, no Citizens' Book or assessment of taxes was left behind, and so the scarce evidence must be collected from the materials of other archives, knowing that however much effort is taken, we cannot gain a full picture. Therefore we must make use of the analogies one can draw from the past of the other Hungarian towns

The major towns of the 15th and 16th centuries already kept physicians in their pay (corresponding to the municipal health officer of to-day), some of them belonging to the Church; e.g. at Pozsony they were local canons [13]. But in all probability these doctors, employed by the Town Council, treated mainly the more illustrious citizens, who ran the affairs of the town, and not the poverty-stricken plebeians. Besides them there is hardly any evidence of trained physicians. Even in an important town like Pozsony (to-day Bratislava, Czechoslovakia), which there is rich and complete archival material, at our disposal, we know of relatively few doctors [14]. Sopron has a similarly rich archive. Here we have data of only one physician, named *Tamás*, during the age of King *Matthias*. He was quite a respected, rich citizen, and as he was often exempted from paying town rates, he must have been a town-physician [15]. In the age of the *Jagellonian* kings we know of these doctors here, but they appear in the sources only for one year each. They did not reach the prestige of Doctor *Tamás* [16].

We believe then that one cannot expect to find a greater number of physicians in the capital either, apart from those in royal or baronial service. This view is

only confirmed by reading the records of the medical faculty of the Viennese University. True, these data are not wholly reliable, as the most popular medical faculties at that age were to be found in Italy, consequently their matriculations should, too, be studied. This latter work has already been done by *Endre Veress* —not exclusively for the medical faculties — and it cannot be accidental that in the publications of Veress one does not find reference to any student of medicine who is of Hungarian origin [17]. This negative picture drawn by *Veress* is fully supported by the example of the University of Vienna. Here, where sons of the Buda townsmen studied in the greatest number and most willingly, in the discussed period we know of only one medical student born in Buda: *János Ottman* in 1521 [18]. Similarly there was only one enrolled student of medicine from the twin city of Pest: Master *János Sartoris* (i.e. son of taylor) in 1504. [19] So all signs indicate that the sons of the townsmen of Buda and Pest did not strive to get a degree in medicine. Its sole reason could be that the capital did not need a greater number of physicians. (As we have seen, the King and the barons preferred famous foreign doctors, in whom they had more confidence.)

Then one should not find it surprising that the few physicians who can be found among the citizens of Buda, are, too, all foreigners. Here we shall try to illuminate the social and economic position of these "civilian" doctors, and drawing a sketch of their careers seems to be the best way to achieve that. Through there is no data left on the medicating activities of the first celebrated physician of Buda, but knowing his past, the existence of such activities can be taken for granted. Dr. *Johannes Kellner*, also known by the name of *Kirchhaimer*, received his doctor's degree in the medical sciences in 1449 in Vienna, and he stayed there to teach. He was Dean of the Medical Faculty four times, but curing and teaching was not enough for the ambitious doctor, who had been in conflicts with his professors already as a student, consequently he turned to politics. During the civil war in Vienna in 1462/63, as a leader of the supporters of Archduke *Albrecht VI*, it was him who arrested the pro-Emperor town council, and he himself became a councillor. But at the end of 1463 *Albrecht* died and his expelled brother, Emperor *Friedrich III*, recaptured Vienna. Doctor *Kirchhaimer* had to flee and moved to Buda, leaving his chair and fortune behind. It was here where he died in 1468 [20]. He must have soon become respected in the Hungarian capital, too, as three of his daughters married distinguished, illustrious burghers of Buda. One of the three *Kirchhaimer* sons-in-law belonged to the patrician *Kronacher* family, the other, *György Mayr*, was a celebrated goldsmith, whose daughter in turn was to marry the noted publisher of Buda, *János Pap*, while the third was an apothecarian, *Engelhart Wild* [21].

The person of *Wild* leads us to another doctor in Buda, also of foreign origin. (We may remark here that *Wild's* biographer, *József Ernyey*, mistook his christian name for a surname, and consequently mixed up the data relevant to *Wild* with those of another apothecarian, whose christian name was *Bálint* [22]. (But the same *Ernyey* made a quite probable suggestion (through un-

ported by evidence), namely that *Engelhart* may have been a relation of *János Heydentrich* (or *Ehrenreich*), a physician in Buda coming from Erfurt, with whom he arrived in the Hungarian capital together [23]. On the other hand, both the data quoted by *Ernyey*, and especially the will of *János Ernuszt*, Banus of Slavonia and royal treasurer, dated from the 2nd and 3rd of March, 1476, make it obvious that both of them were the business agents of *Ernuszt*, a merchant in Buda turned baron [24]. That might suggest that dr. *Heydentrich*, being unable to make a living out of his medical practice, took up trading [25]. But it should be born in mind that the physicians of that age, especially if they were town citizens, did not look down upon trading [26]. So we rather believe that *Ernuszt* entrusted his private physician, who was of bourgeois origin and had a sense for commerce, not only with looking after his health. On the other hand the title of „*venerabilis*”, by which *Heydentrich* was referred to both in the will and at his death in the 'eighties, induces us to suppose that he owned considerable Church benefices as well: such could pass only on the physician and not on the merchant [27]. His name was also known in scientific circles, which is shown by his correspondence with *Rohrbeck*, but it is importable that he was a professor at the shortlived University of Buda [28].

The life of the next physician, *Gergely Kuntstock*, is almost typical of the career of a "civilian" physician in the Hungarian capital. On 20th August 1470 *Gergely Weger*, a man of local birth, matriculated at the medical faculty in Vienna. On 13th September 1474 Master *Gergely* (master meaning "magister artium liberalium", corresponding to our doctor of philosophy) became Bachelor of the Medical Sciences together with another "master", *Tichtel*, who was later to become famous as professor of medicine in Vienna and as diarist [29]. Two years later, on 18th December 1476, they both obtained the doctorate, so one spent six years with studying medicine [39]. *Weger's* real name is known from list of the medical doctors at the Vienna university, and from a decision in 1494 reached by its medical faculty. According to them his name was *Gergely Kuntstock*, and although he had been born in Vienna, he lived at Buda. But everybody called him *Weger* [31]. Looking through the records of Vienna in search of the origin of *Kuntstock*, we found a Viennese burgher named *Hans Kuntstock*, who had been the sworn "*Weger*", weighing master if his town between 1447 and 1472. So it is obvious that *Gergely* was called *Weger* after his father's post, held through a quarter of a century [32] *Gergely* must have moved to Buda soon after his doctorate. In 1482 and 1491 there is mention of a house in the Mindszent (to-day Uri) Street, which was owned by a doctor of medicine. On both occasions he was referred to by the title "egregius", but at the second time it was added that he was a citizen of the town [33]. Then in 1499 he raised a loan of 400 florins on his house, from the St. Stephen chapter of Esztergom, at an interest of 4 per cent. (Formally, to avoid the apperance of the Church collecting interest, this was masked as a selling transaction: he "rented" the "sold" real estate for the sum of the interest due.) The charter calls *Kuntstock* "dominus egregius", doctor of the liberal arts and of medicine, sworn councillor of the town (i.e. member of the twelve-member town council).

His wife was *Anna* his son *Kristóf* (*Christopher*) [34]. These data are interesting from two aspects, First, for the constantly used title "egregius", which in Hungary then was due only either to the medium estate owner nobility, or to the higher-ranking royal and baronial office-holders [35]. Secondly, for his membership of the town council, which shows that he belonged to the patricians of the town.

He sent also his son, *Kristóf*, to Vienna for a study. But there is no evidence that the son intended to follow his father's profession. On April 14 1496 he entered the "artes" faculty of the Vienna university, and three years later he had himself enrolled in the so called Hungarian nation of the University. On the first occasion his name was written as *Kristóf Chuntstock* or otherwise *Weger*: so the Viennese still remembered his grandfather, whereas among the member of the "Hungarian nation" only his surname was mentioned. But in both cases he was referred to as *nobilis*, that is nobleman [36]. There is still another mention of *Kristóf* in the sources. The 1527 inventory of the firm Fugger lists him among their old debtors in Hungary with a considerable debt, 118 florin 34 dénár [37].

It is obvious that doctor *Gergely Kuntstock* received his nobility in Hungary. As we have seen, he was of bourgeois origin and soon moved to Buda. The family must have been rather proud of their new nobility — a symptom not uncommon: a noblemen seldom stated his rank at matriculation because then he had to pay a higher matriculation-fee. The constantly used epithet "egregius" suggests that he must be considered to have been the physician of a very high-ranking feudal lord, perhaps the king himself, who obtained the nobility for him (or granted it). But he did not give up the civilian way of life even after receiving his nobility, and he took his share in conducting the affairs of the Hungarian capital as a town councillor. But he did not neglect his profession either. He kept up his contacts with his former university, which was honoured by the medical faculty not only by the honourable mention of his name, but also by allowing him to attend the faculty meetings when he stayed in Vienna [38].

The already mentioned physician *Jacobus Joannes*, who is to be distinguished from *de Angelis*, was also a house-owner in Buda, and, according to an evidence dating from 1506, a burgher as well, and was also given the title *egregius* [39]. He was a royal physician, and as such, was given a house at Óbuda [40]. In 1525 King *Lajos II* commissioned one of his physicians, *Jakab Mota* of Italy, with the treatment of his ill captain of the sloops-of-war, *Bosith Radics*. Following the defeat at Mohács *Mota* took sides with King *János Szapolyai*, and was appointed „gubernator" of the Episcopate of Eger, but was later taken prisoner. On that occasion we learn that he also took up the citizenship of Buda. He was looked upon as a man "skilled in murder and a liar" [41]. At the same time, from about the early 'twenties until 1529, the departure of the Germans of Buda, doctor of medicine *János Weynmann* worked in the capital. Data relevant to him show him almost without exception as one of the most confidential officials of *George*, Marquis of Brandenburg, who was entrusted with wide responsibilities, and took part in conducting the economic affairs of the great

Hungarian estates of his master. He was a citizen of Buda, whose house—received from the Marquess—stood in the centre of the town. In 1529 we meet him as a principal of the organization of the German patricians, the guild Corpus Christi. Later, in 1542, he attempted to take possession of the fortune of the guild, deposited in Nuremberg [42]. It must have been around 1529, too, that doctor *János Raymon* left Buda, who was met in Nuremberg in 1530 by the famous Hungarian Protestant preacher *Mátyás Dévai Bíró*. (If the name was not misspelt for *Weynmann* [43]).

The above recounted careers and the analogies mentioned already enable us to draw some conclusions. There are conspicuously few physicians among the burghers of Buda, although more than in the other Hungarian towns. Like their colleagues who did not wish to hold citizenship in the town, but also lived in the capital, most of them were royal or baronial private physicians. All the same, for certain reasons, they seem to have endeavoured to be accepted by the local town population. But the exclusive exercising of their profession cannot be proved. When in royal or baronial service, *Heydentrich*, *Mota* and *Weynmann* dealt mainly with economic affairs. They had one in common: they all belonged to the highest, most respected, most wealthy stratum of the bourgeoisie. The undoubtedly great influence held by the physicians was without doubt due to their profession, even when it was displayed through their position in the service of the king or a feudal lord. Even the "civilian" physicians—both their German majority and their Italian minority—were engaged mainly in the treatment of the notabilities, not their fellow-citizens. There are two questions arising here. If the "civilian" physicians of this country were born abroad, most of them were in feudal service, often they received nobility, then why did they strive to win the citizenship of Buda? And if even they did not look after the mass of the poorer citizens, who treated those?

It is difficult to give an answer to the first question, as the doctors in question were undoubtedly influenced by subjective, psychological motives as well. Without exception all of them were of bourgeois origin, they were brought up among the burghers, with whom they felt themselves at home. *Kuntstock* and *Weynmann* must have been pleased to be elected into the council by the leading citizens of the capital, or to be a chief magistrate of the most influential patrician organization, though he was a foreigner. But we must find some objective motives, too. The citizenship of Buda was concomitant with many privileges, for instance exemption from duties, which made it attractive even for nobles to be won [44]. Its appeal is shown by the well-known example of *Szilveszter*, the royal surgeon, which manifests the way how foreign physicians became burghers of Buda [45]. (We might remark here that all the sources know him as *chirurgion*, that is *surgeon*, with *Szerémi* as the only exception, who calls him royal physician, "fiscicus" [46].) As it happened, surgeon *Szilveszter Figgini*, a nobleman of Florence, whose daughter married a wealthy Buda merchant of Dalmatian origin, *Miklós Sankó*, [47] obtained a sigillated certificate in 1514 from the council of Buda saying he was a fellowcitizen and as such the exemption from duty within the borders of Hungary also applied to him and to his servants

[48]. The royal surgeon, whom the evidence quoted shows to have earned well in this capacity, became assimilated to the citizenship of Buda and himself, too, took up trading. (At the same time, as a nobleman, he procured an estate as well.) On the whole one cannot deny the attraction of the civilian, merchant way of life.

The example of master *Figgini* already leads us to the second question, for—as it is well-known—in the Middle Ages surgical activities in most cases were performed not by doctors of medicine having a university degree, but by people lacking that [49]. What is more, in addition to the surgeons proper, surgical tasks were administered also by barbers and bath managers, who often formed a common guild with the "chirurgions", or were submitted to similar regulations [50]. Of course we have no evidence that *Figgini*, the royal surgeon, had not a doctor's degree in medicine at the same time. But it cannot be merely accidental that no source refers to him as doctor. Yet probably he did go to university, but only to the arts faculty, where he could receive a master's degree, which occurs in the sources. But he undoubtedly, belonged to a category much above the barbers. There is no data left of any other surgeon in Buda save him in the period discussed, so here we need not consider them to have had great importance [51].

It is obvious then that in case of illness the townspeople of Buda generally were not treated by physicians, not even by qualified surgeons. If the disease required surgical interference, people had to fall back on barbers and bath managers, while in the rest of the cases they turned to the apothecarians. But it must be born in mind that this negative picture was not characteristic of the Hungarian capital alone. In this respect it might be well worth casting a glance at the capital of the neighbouring Austria. In Vienna there lived court physicians in the household of the Habsburg sovereigns just as well as at the Hungarian kings. But in the Austrian capital even the professors of the medical faculty could maintain a considerable practice. In spite of that even the citizens of Vienna did not often see the doctors. In 1465 the medical faculty felt compelled to pass a decision that no "empiricus" or anybody else was entitled to practice in Vienna without their assent, except those holding a doctor's degree issued by any university. The faculty decision shows the objects of the anxiety: pharmacists, nuns active in curing and selling medicaments, and finally quacks known as "empiricus", that is people who learned medication in practice, not at universities [52]. It is no wonder that the population of Vienna turned to apothecarians, sometimes to nuns, monks, who in most cases were content with mere alms, or to quacks not requiring high fees, instead of seeing the expensive professors [53]. The situation could not be much different at Buda and its vicinity.

At the end of the Middle Ages the sanitary needs of the Hungarian capital, too, were administered by barbers, bath managers, apothecarians, besides, or instead of the physicians and surgeons, therefore it is not without interest to have a look at their social and economic position. With them curing, of course, could be only a secondary occupation, even if a profitable one. Their role in therapeutics has been adequately dealt with in medical history, here we cannot

treat that at length. The number of people making a living out of these professions greatly exceeded that of the physicians or the surgeons. For example in two accidentally surviving records of the vine-tithe, which list a part of the vine-growing population of the town, one can find the name of six barbers in 1505 and around 1510. Three of them lived up on the Castle Hill, in the best situated streets, the fourth lived in today's Viziváros (Water-district, then called Saint Peter's Town), while the residence of the rest is not known [54]. In addition, the same tithe-lists mention the barber of Kings *Matthias* and *Ulászló II, István of Raguza*, who was interested in trading, too, and later acquired an estate, was made a nobleman, became constable and finally holder of Óbuda on pawn [55].

In the light of the evidence at our disposal the barbers—even apart from the royal barber who became a great lord—did not belong to the poorest section of the population, though they did not reach the level of patricians. Some additional examples: the barber *Ottó* owned a house in the Mindszent (to-day: Uri) Street of the Castle Hill [56]. *Bálint Nemegyi*, a barber at Buda, bought an estate at Csepel from his relatives living there [57]. The financial position of the barbers can be judged also from the tithelists:

Vintage of some Buda barbers (in *köböls*) [58]

Name	1505	c. 1510
<i>János</i>	405	160
<i>István</i>	335	108
<i>János</i> (other)	306	177
<i>Miklós</i>	155	16
<i>Bálint</i>	70	38
<i>Albert</i>	24	30
<i>Péter</i>	—	85
Total:	1295	614

It should be added that around 1510 the vintage at Buda was generally much worse than five years earlier. On the average a barber had 215,8 and 87,7 *köböls* of wine respectively (One Buda *köböl* was equivalent to 8,484 litres.) [59].

By comparison, the vintage of the bath managers was significantly lower, which suggests that economically they were worse off. In 1505 the total vintage of three bath managers: *Bálint Pesthy*, *György* and *László Fördös* was 193, around 1510 (of *Bálint* and *László*) 325 *köböls* all together. Only *László* had more than

100 köbölcs in 1505: 142. This is understandable as generally the baths were not owned by individual citizens but by Church corporates or by the king. The bath manager, as opposed to the independent barber, could run the bath only as an employee, sometimes as renter [60].

The apothecarians, who already then represented the second most important line of occupation in healing (after the physicians), had a considerably more significant role. But the sanitary nature of the pharmacist or apothecarian (in their contemporary Hungarian name: patikáros) [61] occupation is still debated [62]. Recently Erik Fügedi treated the question of the apothecarians in a detailed note which would pass for an article [63]. Using vast historical and lexical material he reached at the following conclusions. In the Middle Ages the word "apotheca" originally meant all sorts of storing-rooms, from granary to library, later a stand for selling articles. Still later the meaning of the term became restricted: according to the German historian, v. Below [64] apotheca was a stand for selling mainly spices, pulses and medicinal drugs, as well as confectionery, wax, saltpetre, but also paper and silk. (As we shall see, in Buda the situation was similar.) It is only later that the making and selling of drugs becomes its main function. Fügedi sums up his results: "in the beginning here, too, the general dealers (in Latin *institor*, in German *Kramer*) were called apothecarians, and their shop apotheca. In the 14th century the process started perhaps in Hungary, too, in the course of which the apothecarians proper got separated from the general dealers. This development was perhaps facilitated by the towns (Buda). But even these specialized apothecarians were not "pharmacist" in the present sense of the word, but grocers, whose main job was the selling of drugs and spices, but they still dealt in other articles as a sideline." [65] The reasoning of Fügedi is supported by the newest Middle-Latin dictionary. The primary meaning of apothecarius is "*mercator (fere aromaticorum vel medicamentorum) — (Gewürz-) Händler, Apotheker.*" [66] On the other hand, the examples given by the Historical Dictionary of Hungarian on the words "patika" and "patikáros" lead us to accept a meaning rather close to that of the present [67]. See for instance the Czech-codex of 1513 "O mennyey orvosságoknak nomos patykaya"; or the Döbrentey-codex of 1508: "mikenth patikaros gartot kedves illato kenetek."

The evidence suggests that in Buda the apothecarians were really pharmacist in the sense that they were alone entitled to prepare and sell drugs, but that activity was not their sole task, even in the period under discussion. This is also demonstrated by the often quoted and used articles 102. and 298. of the *Budai Jogkönyv* (Buda Law Book) dating back to the first decades of the 15th century: the regulation permits the apothecarians to sell both at night and in daytime only in the case of drugs. Otherwise they were allowed to keep their shops open even on Sundays and on holidays, but only after the chime calling for vespers [68]. But what did they sell on the week-days and during the permitted period of the holidays, in their open shops? The regulation simply says: "only what has since long belonged to the apothecaries." They were forbidden to sell goods measurable by the yard, which meant that they were not permitted to enter trade of the clothmerchants, who held the leading posts of the town, they

could not become their rivals. It is obvious from the text that the things "belonging to the apothecaries" constituted the wider category, while the drugs the narrower [69]. Most probably the spices, minerals and other articles which were used for making medicaments, could be obtained in the apothecaries even wanted for purposes other than drug-making. For example a regulation fixing the prices of drugs in the Vienna of the (presumably) fifteenth century (i.e. it did not deal with the apothecary-goods in their stricter sense) besides the various tinctures, laxatives, pills, scents, ointments, plasters, oils and distillates, mentions plants, and not only herbs, but marjoram, violet and roots, including parsley as well as asparagus, and seeds including melon, pumpkin etc. among the "medicaments" [70].

Even the source material available on the Hungary of the 16th and 17th centuries, a period later than ours does not permit as to range all the articles „belonging to the apothecaries" under the term drugs. An outstanding expert of that period, Sándor Takáts, was right in saying: „Our ancestors termed all the objects bought in the shop (i.e. in the apothecary) "patikaszerszám", apothecary instrument. But these objects were far from being just drugs. . . Cloths, household articles and drugs were the common goods." "We should not mix up the old apothecary with the pharmacyshop. . . Consequently one is not justified to use the old word patika (apothecary) in its present meaning, because it did not mean a pharmacy but a grocery, a shop." [71]. In our period the candles should be mentioned first among the "apothecary instruments". Between 1494—95 the Court bought mainly these from the apothecarians [72]. An account prepared in Buda for the younger brother of King *Ulászló II*, Prince *Sigismund*, later to become King of Poland, offers an especially good picture of the goods of the "apothecaries" of Buda. The Prince lived with his brother in Buda in the first years of the 16th century. He hardly bought any medicaments or related things in the apothecaries there [73]. But the "apothecary" supplied the Prince with ink for writing [74], red and green sealing-wax [75], paints [76], candles [77], and (mainly in the heating season) fragrant materials to fumigate the apartments [78]. Most probably the frankincense also served for that purpose [79]. Then it cannot be a mere accident that Article VI of 1521 (the *Corpus Iuris* mistakenly attributes it to 1522) lists the apothecarians among the merchants, and at a high place when it fixes the amount of the special property-tax to be paid the profiteers (usurers, as it is put). According to it: "all merchants, traders, apothecarians, drapers, shopkeepers and other profiteers are obliged to contribute one twentieth of their goods, if they live in a town surrounded by a wall". [80]. According to this the apothecarians stood on the same level with the most important categories of the medieval merchants.

After all all signs indicate that the apothecarians were regarded first of all as merchants, and as that, belonging to the leading strata of the town. E.g. in medieval Vienna there were five bigger corporations with a patrician character: the guilds of 1. the apothecarians, 2. the cloth-cutters, that is drapers, 3. the minters, 4. the wholesale dealers, 5. the scribes [81]. On the basis of the very close economic and family-connections between Buda and Vienna in the Middle

Ages we may assume that the apothecarians had a similar role in the Hungarian capital, too. The topographical layout of the apothecaries supports this observation. Thanks to an excellent researcher in the topography of Buda, *Vidor Pataki*, who refuted *Albert Gárdonyi's* erroneous views [82], to-day's Tárnok Street, more exactly in its western row of houses [83]. We need little to add to *Pataki's* well-supported contention. But in order to get acquainted with the role of the apothecaries in the life of the town, we should re-examine some of the data, most of which had already been dealt with by him. The characters mention a house several times between 1475 and 1500 which was owned first by *Fülöp Nagy*, later by the new husband of the former's widow, literatus (clerk) *Sebestyén Iváncsy*, after which the Szt. Lélek (Holy Ghost) hospital of Felhévíz, and later the Szt. András (St. Andrew) chapel of Esztergom drew an annuity. In 1500 the southern neighbour of the building was *Pál Szabó*. The location of the house was given as "among the apothecaries", "in the street that is in the row of the apothecaries", "in the array of the apothecarian houses", "in the row of the apothecaries" [84]. One of the neighbouring houses was described in 1475 in the following way: it stands in the street of the apothecaries, its northern neighbour is the house of *Fülöp Nagy* (the one we have mentioned above), its southern one is the seat of the buns (in vicinitatibus . . . sedium semellarum), while it is facing *Imre Bornemissza* in the east, and the butchers' stalls in the west [85]. The identification is supported by the above quoted wine tithelists of 1505 and 1510, which mention the southern neighbour of the *Nagy-Sebestyén* house, *Pál Szabó*: prope Semlyesek, i.e. near the Zsemlyeszék (Seat of the buns), and in 1510 the same house, owned by *Sebestyén's* widow is described: "in teatro prope Zemlyzek", i.e. in the (main) square, near the Zsemlyeszék. It should be added that the selling stand called Zsemlyeszék in Hungarian, and in Latin (in literal translation) "*sedes semellarum*" was also known as Zsemlyeapothecary. In 1528 the house of the Corpus Christi chapel of Esztergom lay athwart from the south "*ex opposito apotece semellarum*", i.e. apposite to the apothecary of the "zsemlyék" (buns) [86]. Finally there is another datum. At the end the 15th century the Szt. Jeromos chapel of Esztergom drew an annuity after a house in Buda, which stood in the row of the apothecarians, opposite to the house of the town (council-) hall [87]. That is further explained by the following description: the list of 1510 mentions the house of a certain *János Rác* "*in teatro, ex opposito consistorii*", which means in the (main) square, opposite to the council-hall [88].

The data quoted prove that the Row or Street of the Apothecarians was not a street strictly speaking, but a part of the main square of the town, actually its centre, which came into being when the vacant place lying between the townhall (at the site of the present museum in Szentháromság Street) and the St. Georg Church, standing at the place of the present Honvéd Memorial Statue, was built in. The Buda Law Book informs us that the marketwomen were selling in front of it, and the butchers' stalls were behind it [89]. Hence the Row of the Apothecarians lay in the economic — and due to the town-hall, political — centre of the town [90]. The central position of the selling stands

of the apothecarians even added to the weight of their social position. That is why one of the central apothecaries of Buda became the scene of an exciting event during the funeral of King *Ulászló II* (1516). The servants of *István Báthory* of Somlyó began to chase a nobleman called *Gáspár Bódy*, who took refuge in the apothecary of the Buda aromatarius, *György* [91], and the latter had his assistants, *Gáspár Varasdi* and *András Wenczoni* closed the door. Finally, when the palatinus was given word about the "rebellion", he had *Bódy* fetched to him by two of his men. By then the men of *Báthory* were already on the point of breaking the door. Later a canon of Pécs and four noblemen, as well as other barons, nobles, the judge of Buda, and several burghers, including some of Italian and Spanish origin, were called to give testimony on the case [92].

Presumably most apothecaries were to be found in the row of houses named after them, at least until now there have been no evidence of any "apothecary" found elsewhere. Consequently there could not be many apothecaries in the town, as their row was relatively short and—as shown by the evidence—it was not even inhabited by them exclusively. That in turn suggests that there was no strong competition among the not very numerous apothecarians, who could thus easily grow rich. That was facilitated, too, by the fact that they were selling not only medicaments. It must be added that if in Vienna they could become serious rivals for the physicians, they could spend even more of their time with "curing" in Buda, where physicians were scarcer. In the other towns of Hungary there is even less data on apothecarians [93]. So perhaps it is no mere chance that we are unable to quote any sources on their guild-organization, which, of course, is still not sufficient evidence to claim that they had no guilds, or any organization safeguarding their interests [94].

Their financial position is well reflected in the above mentioned tithe-lists. In 1505 four apothecarians, *Bálint*, *Mihály*, *Péter*, and *János Smelczer* vintaged altogether 1231 köböl, while the first three around 1510 614 köböl wine, which means that on the average one apothecarian vintaged 308 köböl in 1505, and 205 in 1510. That shows that their financial situation was even higher than that of the relatively well-to-do barbers [95]. So they came close to the patricians. The data available on the Buda apothecarians in the pre-Mohács decades really indicate that they belonged to the leading strata of the town. Most noted among them was undoubtedly the already mentioned *Mihály* (*Michael Apotecarius*, or *Aromatarius*), whose vintage on Hill Kegler was recorded as 271 köböls in 1505 and 381 around 1510. In 1508 his son, *Boldizsár* matriculated at the Vienna university [96]. In 1516 and in 1518 *Mihály* was elected judge of the town, in 1517 judge of finances, but even in the council year of 1530 (a year's period following the election on 24th April) he was town magistrate [97]. In 1532 his vineyard on Hill Szakadát (present-day Sasad) is mentioned [98]. On 28th February 1539, he is no longer alive, his widow is called *Apollónia* [99].

He was not the first and only apothecarian elected to the twelve-member Buda council. Already in 1462 we can read of councillor *János Apotecarius* [100]. A certain *Bálint* (*Valtin Apoteker*) also belonged to the council in 1509 [101].

Probably he was the son of the royal apothecarian with the similar name, who in 1495 supplied the Court with candles, and whom Ernyey mistook for "apothecarian" *Engelhart Wild* [102]. There is another mention of *Bálint* in 1520 [103], but he must have died soon, and so must his son, *Gál*, because in 1539 King *János* gave over his house standing on the main square of Buda, besides that of the apothecarian *Angelus* (standing in the row of the apothecarians), which had been confiscated because the children of the late apothecarian *Bálint*: the late *Gál*, himself also an apothecarian, as well as *István*, *Sebestyén* and *Lucia* joined the German party, and *Lucia* married a member of it [104].

Peter, listed among the apothecarians owning a vineyard, also belonged to the patricians of Buda. On several occasions he was principal of the guild *Corpus Christi*, the organization of the German patricians of the capital [105]. His son could be the apothecarian *Angelus*, whose house neighbouring *Bálint's* has just been mentioned [106]. One further datum on the financial and social position of the „apothecarians" living in the period discussed. During the reign of King *Matthias*—even before 1483,—there was a Buda apothecarian, *István*, who married a noblewoman. His widow sued for the ownership of both a demesne (*Sáp*) and a house at *Visegrád* [107]. While the demesne must have belonged to the inheritance of the widow, but the house was probably obtained by the apothecarian. His social position is reflected by the fact that he could marry a landed noble mistress. The profession of the apothecarian was considered a respected one in the other Hungarian towns as well, for example in *Pozsony*. Several of the "apothecarians" there were also elected to the council, or were members of the *Corpus Christi* association [108].

Furthermore, this profession was considered as one of the most "international" occupations in the medieval Buda. The apothecarians of the capital were people of the most varied origin. Judge *Mihály* was of Hungarian origin, he must have represented the Hungarian side when judge had to be of Hungarian stock in one year and of German in the other. On the other hand *Wild*, or the family of *Bálint*, who took the side of *Ferdinand of Hapsburg* against King *János*, were regarded as purely German. This is not surprising, as in most professions both nationalities were represented, even if there were independent German and Hungarian guilds. It is more interesting, however, that there is evidence left of Italian, and even of French "apothecarians". The well-known *Simon*, recently dealt with by *István Czagány* [109], was for instance Italian, and *Johannes de Ruta*, apothecarius gallicus, whose name appears as the witness to the will of a French lady living in Buda, was, of course, French [110].

In addition we know of one or two apothecarians, who lived in the towns or greater villages near Buda. They appear to have enjoyed great authority in their locality. E.g. *Bálint* Pathikarws of Óbuda opposed the registration of (Óbuda-) Örs on behalf of the Queen. (Óbuda was the demesne of the Queen [111].) *György* Patykaros was his contemporary at *Békásmegyér*, on the estate of the nuns of Óbuda [112].

In conclusion, after the investigation into the social position of those active in the occupations concerned with health treatment, we feel justified to claim

that both the trained, university graduate physicians and the apothecarians belonged to the financially most opulent and socially leading stratum of the bourgeoisie, even when they were not in the king's service. Only the doctor of medicine was considered an "intellectual", whose social prestige was greatly enhanced by his university degree, though his fortune obtained through the high fees would have in itself been enough to achieve that. As the medieval town was governed by the merchants, it is perhaps more than accidental that the physicians who reached the higher circles of the town followed the example of their patrician fellow-citizens and invested part of their fortune in trade. At the same time the prestige of the apothecarians, who generally lacked a university degree, was due precisely to commerce. Their reputation was based on being the member of one of the most important groups of merchants, and not on their role in curing. The appraisal of the barbers and bath managers must be based on quite different considerations. They were counted among the tradesmen, consequently their social position corresponded to that of the guild members, the middle bourgeoisie of the medieval town. Although according to the foreign sources they—especially the bath managers—were not respected, and were regarded as dishonest (*unehrlich*), in Buda neither the correctness, nor the incorrectness of this view can be demonstrated [113]. Financially the barbers belonged to the more illustrious, and the bath managers to the lesser tradesmen, but even from the former only those could rise to the level of patricians or still higher, who were in the service of the sovereign.

NOTES

For notes see the Hungarian text of the article.

- [4] See above, note 1. Some additions: *Lőrinc Brixeni* (not *Brissiai*) was not a surgeon, as claimed by *Fögel*, but a physician of King Ulászló II. (...) The hermit *Leo*, mentioned in 1514 as royal physician, was the Queen's physician already in 1506. (...) It might be worth while mentioning that *Jean Lartigaut*, who used the charter, explained the abbreviation *R^{lis} Mis* erroneously as *Regalis Maiestatis*, and consequently called him royal physician.
- [5] He failed to settle the whole sum. (...) By comparison let us quote some data. The yearly tax due to the king after one serf-plot was 1 florin, the price of an ox 2–3 florins. In 1489, when Archbishop *Hippolit* offered 200 florins to his physician, an important "free royal city" like Kassa (to-day Košice, Czechoslovakia) paid the king 1000 florins as tax. (...) The successors of *Hippolit*, too, kept private physicians. In 1510 the physician of Primate Bakócz was a man called János. (...)
- [9] His predecessor, *Lőrinc Brixeni*, had a claim of forty florins on *Podmaniczky*, a baron, which must have been an unpaid fee. (...)
- [12] The meeting of the medical faculty of Vienna university on 18th June 1494, also attended by the Buda physician, *Gergely Kuntstock*, discussed the charges that the doctors visit the patients only against the payment of two ducats (roughly corresponding to two Hungarian florins.) (...) Two ducats for a visit is such an incredibly high sum that by all means it must be regarded as

an exaggeration. But obviously the charge cannot be wholly discarded. Even if the doctor demanded only one, or just half a ducat, it was too high a sum for the bulk of the burghers to pay.

- [13] Some German towns issued regulations for doctors already in the 14th century, and in 1426 King *Sigismund* ordered all the German towns to employ a town physician. (...)
- [14] We have to point out that *Ortvay* slightly exaggerates as regards the number of physicians. In many cases the word "Arzt" could be a real surname and did not one denoting the profession.
- [15] He is also referred to by the name "arzt", but the epithet "master", often used with his name, suggests that he might have really been a physician. (...)
- [18] It is possible, or even probable, that he is identical with *János Uthman*, also of Buda, who in 1524 matriculated at Wittenberg, most likely as a follower of *Luther*. (...)
- [22] We may note here that *Engelhart* mostly called himself by his Christian name and occupation, but in a charter he appears as *Engelhart App'* (short for *Appoteker*), and his seal is attached to it which bears his initials *E. W.* in addition to his coat of arms (which happened to show a millstone. (...)
- [24] It is quite baffling why *Ernyey* put the date of the first will to 1474, contrary to the will quoted by him and to the article by *Madzsar*. His second date is also incorrect. (...)
- [25] As it was supposed by *Ernyey*, too. (...)
- [26] The above mentioned physician at Sopron, *Tamás*, also appeared once in a case connected with commerce. (...)
- [27] That was correctly noticed already by *Ernyey*. The title appears in the *Ernuszt-will*, too. (...)
- [28] *Ernyey's* reasoning is not correct: the title *magister* was not due only to professor. The above mentioned student coming from Pest was already *artium magister* when he matriculated at the medical faculty. (...)
- [51] It cannot be accidental that the surviving manuscripts of the Buda Law Book left out article 103, which referred to the surgeons. (...)
- [53] There is a good source on medical and related costs: the case of an employee of the St. Stephen provostship in Vienna. The man, whose birth place was *Besztercebánya*, was shot by an arrow and trampled by a horse while collecting the tithe. He paid the surgeon 32 Hungarian florins, and additional twelve to two physicians, "*den knechten von der kristieren*" one Rhenish florin, and to various apothecarians six and a half Hungarian florins and six *font dénár*. So his expenditures taken together amounted to the annual income of a rather respectable person. (...)
- [71] But let us remark that we do not fully agree with *Takáts*. Though the term *apothecary* had a much wider meaning than pharmacy, it was not identical with the grocery, which had its own peculiar goods, just like the pharmacy. (...)
- [80] We have to point out that the translation in the Statutebook is wrong at several places. E.g. *pannicida verbatim* means clothcutter, and its correct meaning is draper or cloth merchant. (...) *Boltharius* means shopkeeper, or more exactly a shopkeeper trading in a vaulted room, in German *Gewölbherr*, silk merchant. (...)
- [83] His translation of the medieval street names: "Shopkeepers' Street", "Grocers' Row" is not entirely accurate, but he is right in saying that the apothecarians dealt in spices, fancy goods and medicinal drugs. (...)

- [86] That also supports Pataki's view. In 1465 the Corpus Christi chapel was located as standing at the eastern side of the marketplace Szt. György, opposite to the church, which means that it stood in to-day's Disz Square. (...)
- [89] Actually it corresponded to their usual position in the medieval town. In Lübeck for instance the selling stands of the apothecarians stood among the other "Crambodae", in the main square. (...)
- [93] In Sopron we find only one reference, from 1495: (...)
Only few lived in the Transylvanian towns, too: (...)
- [94] Surprisingly enough, *Gárdonyi* quotes the text of a charter even in Latin dated from 1st September 1462, which gives mention of a house owned by the "corporation (confraternitas) of the apothecarians" which stood in the Apothecarians' Row. Unfortunately, however, the charter quoted says "confraternitatis carnificum". (...)
- [102] A man called *Bálint*, mentioned in 1509, could be identical with *Valentinus filius*, who vintaged 195 köböl wine in 1505, and 193 köböl around 1510 in his vineyard on Kegler Hill of Buda. (...)
- [113] In connection with Pozsony *Ortvay* asserts that the barbers and bath managers were not thought very highly of. But he does not cite any local evidence, only refers to foreign analogies. (...)

SCHOEPF MEREI ÁGOST ANGLIÁBAN

OSVÁTH ZSUZSA

Schoepf Meri Ágost 1849 nyarán, a szabadságharc összeomlásakor Törökországba menekült, s onnan már néhány hónap elteltével, 1849 novemberében sikerült továbbindulnia Anglia felé. Egyévi bizonytalanság és hányattatás után — amelynek állomásai Párizs, London, Edinburg és ismét Párizs volt — 1850 októberében Manchesterben telepedett le. Ott azután hézagtalan és tervszerű következetességgel élt és dolgozott még hét és fél évig. A császári amnesztiák idejét *Schoepf Meri* nem érte meg. A magyar tudományos gyermekgyógyászat megalapítójának, a világ negyedik gyermekkórháza: a Pesti Szegénygyermek Kórház megteremtőjének (1839) hazai működése 1849 nyarán örökre véget ért. Neve ezután már csak az egyetemi igazolóbizottság, a császári haditörvényszék és titkos rendőrség aktáiban szerepel. Újból nyomtatásban majd csak a róla szóló nekrológ élén, 1858-ban, az Orvosi Hetilapban [1] jelenik meg.

Schoepf Meri a hányattatás és bizonytalanság évében, a menekült hazafiak sajátos kezdeti optimizmusával még a közeli hazatérhetés reményében él. Értethető, hogy amíg ez a remény meg nem semmisül, sem érzelmileg, sem gondolatban nem tud elszakadni a pesti gyermekkórháztól. Az átváltás az angliai pályára (amire pedig közben szüntelenül felkészíti magát), csak akkor lehet számára elfogható realitássá, amikor végképp elválik, hogy nem térhet haza. Akkor gyorsan határoz. Manchesteri orvos lesz. Nemcsak abban az értelemben, hogy Manchester-t választja további működése színhelyéül, hanem abban az értelemben is, hogy munkája konkrét tartalmát és konkrét terveit Manchester város sajátosságaihoz, a helyi feladatokhoz igazítja.

Az aradtól Manchesterig tartó ötnegyedév e szűkszavú összefoglalásával — bevezetőül — egyetlen kérdést, a főkérdést kívántam exponálni:

Része-e *Schoepf Meri Ágost* manchesteri munkássága a magyar orvostörténetnek, amelynek *Schoepf Ágost* pesti gyermekgyógyász egyik büszkesége — vagy csupán az angol gyermekgyógyászat és kórházügy történetében juthat neki, bár igen tiszteletreméltó, de mégis csak rövid fejezet?

Mert való igaz, hogy a magyar gyermekgyógyászat hézagtalanul lépett tovább *Schoepf Meri* hazai munkásságának zárófejezete (1848–49) után *Bókay* működésének korszakával. Maga *Lumniczer Sándor* is ezt fejezi ki 1860 decemberében elmondott nagyon szép emlékbeszédében [2]: „... *Tanári képességének köszönhető legközelebb, hogy az általa alakított tér, bár korán veszté el teremtőjét, — árva*

helyzetben nem maradt, mert szelleme megfogamzott s szült — a gyermekgyógyászatnak méltó utódot.” De való igaz az is, hogy Lumiczser Sándor ugyanebben az emlékbeszédben a manchesteri időszakról is bőséges anyagot, pontos biográfiai és bibliográfiai alapvetést gyűjtött egybe, és mentett meg az elkallódástól. Ám az emlékbeszédnek ez a része, akárcsak egy életrajzi cikk egy lexikonban, azonbannyomban megmerevedett, és egyenest bekerült az utókor páncélszekrényébe. Ott nyugszik azóta is, közel száztiz esztendeje.

Plauzibilis válasz volna, hogy ami ennyi évtized alatt sem tudott nagyobb érdeklődést felszítani, az talán nem is lehet nagyon érdekes. De felvetődhet az a nyugtalanító kérdés, hogy az arányos érdeklődés hiányáért nem valami alapvető, sajnálatos optikai tévedés-e a felelős.

Ez a közlemény nem vindikálja magának a feladatot, hogy az általa exponált kérdésre a választ megadja. De leghatározottabb célja és indítéka, hogy a kérdést felvesse és megoldásához dokumentációval szolgáljon. (E dokumentációt a szerző 1968 nyarán gyűjtötte Manchesterben, ill. Londonban, és utóbb kiegészítette Budapesten.)

ARADTÓL MANCHESTERIG

„A gyászbororult apát két elárvelt gyermekével Arad vár falai alatt láttam utoljára” . . . emlékezik Lumniczer . . . „hol kétségbeesítő helyzetében egy méla gondolkodásba merült perc határozott. Vagyon nem lévén, gyermekeinek saját egyéni szabadsága épségben maradásával tartozott — velük török földre menekült.”

A gyász, amely Schoepf Merei Ágostot 1849 júliusában érte, feleségének halála volt. A kolerajárvány áldozata lett Szegeden, hadba vonult férje távollétében, néhány héttel a szabadságharc végnapjai előtt.

Meg kell itt jegyeznünk, mert későbbiekben magyarázatul szolgál majd a tény, hogy Schoepf Merei ekkor, az olasz légió főorvosaként használja, tudomásunk szerint először, a Merei nevet, mégpedig a levetett Schoepf név helyett, annak értelemszerinti magyarosításául. Ezt a nevet a hadseregen kívül még kevesen ismerik. Egressy Gábor törökországi naplófeljegyzései szerint is [3] a viddini táborba szeptember 5-én érkezett polgári menekültek között volt „Schoepf orvos családostul”. A szeptember 19-i feljegyzés szerint egy ügynöktől szerzett útlevéllal, „szökve menekült meg családostól Schoepf orvos is”.

„Viddinből angol útlevéllal szabadulván”, folytatja krónikáját Lumniczer, „Konstantinápolyban állapodott meg először. Ritka nyelvismerete . . . a kereskedelmi-, a világ minden részéből összecsozdult közönség kebelében pár hónap alatt őt oly orvosi hatáskörhöz segíté, hogy jövőjét már anyagi tekintetben biztosítva látá. Sőt, a török kormány részéről Resid pasa által biztos és szép évdíjjal állomással kínáltatt meg. De a társadalmi viszonyok, a polgárosodás alacsony foka, minden tudományos mozgalom hiánya és szellemi setétség tűrhetetlenné tevék e helyen maradását . . . Felkarola egy neki tett ajánlatot s 1849 november végével tengerre szállt s 13 nap alatt Smyrna, Athén, Málta, Marseillesbe s innen Párizsba érkezett, ideiglenes

végcélja Edinburgh lévén, ahova őt a neves Keith orvosnak már 1839-ben Pesten kötött s azóta tudományos levelezések által táplált baráti viszonya vonzta.”

Az 1850. év pontos kronológiájához és a helyváltoztatások teljes motivációjához Lummiczter emlékbeszéde már nem ad kielégítő információt. Ezt a hiányt pótolják nagy részben a levelek, amelyeket Pulszky Ferenc kéziratos hagyatékában találunk [4]. Tizenhárom levél maradt fenn, amelyeket Schoepf Merei Ágost dr. Merei vagy egyszerűen Merei aláírással küldött Pulszky londoni címére 1850 januárja és 1857 júliusa között. Ezekből az első öt esik az 1850. évre, de az 1851. április 2-án Manchesterben kelt — hatodik — levelet is ennek a szakasznak dokumentumai közé kell sorolnunk. Meg kell még jegyeznünk, hogy a levelek keltezése több esetben hiányos: vagy évszám, vagy helység, esetleg mind a kettő hiányzik. A hatodik levél keltezése pl. „Szerda 2. ápr. 121 Oxford St. oppos. All Saints”. Ez pontosan megfelel Manchester topográfiájának; a levél Kossuthra vonatkozó mondatából pedig meg lehet állapítani, hogy az évszám 1850. még nem, 1852. már nem lehetett.

Schoepf Merei 1850. január 15-én Párizsból írja első levelét Pulszkyknak; személyesen akkor még nem ismeri. Egy Glucky nevű úrral, aki Párizsból Londonba utazik, Schoepf Merei orvosi dolgozatokat küld, s kéri Pulszky segítségét: „esz-közölje kinyomtatásukat angol orvosi lapban”.

1850. január 26-án kelt a következő levél. Glucky úr már visszatért, és szíves választ hozott Pulszkytól. Érdemes e levélből néhány mondatot szósz szerint idézni:

„... Nagyon jótékonyan hatott rám Ön szíves részvétele. Két gyermekem van s még mindig nem írják, hogy hamar fogok visszatérhetni ... Megismerkedtem a legelső orvosi hírességekkel s kitűnő szíves fogadtatást nyertem. Itt létezik Trousseau, a legfőbb ember Európában gyermekgyógyászat körében. Nyilvános leckéiben igen érdekes viszonyba léptem vele s talán mindenek előtt ezeknek eredményét fogom közölni ... Ha pár hónapot itt töltök ... sokat tanulok s némely becses ajánlóleveleket is nyerve biztosan mehetek akárhova. Az orvosi gyakorlat elemem s ezt valóban nagyban üztem, gyermek- és nőgyógyászatban kevés orvos mérközhet velem.”

Február 20-án azonban egészen más hangú levelet ír. A nagyszerű szellemi élet melegében kivirult jogos önbizalom hirtelen lefagyott. Párizsból menni kell. „Minden további nap csak növeli költségemet.”

Mi okozta ezt a változást? A pusztán tény, hogy Pestről néhány nappal előbb levél érkezett: csak jövő hó vége felé várhatja az onnan remélt segédelmet. „Bús szívvel, vonakodva, de mint családátya kétszeresen kénytelen voltam Önökhöz segítségért folyamodni.” Pulszky Ferenc kezeli ugyanis a segélyalapot, amely magyar menekültek részére gyűlt össze Angliában, hogy átmeneti időre, míg egzisztenciát alapítanak vagy tovább vándorolnak, kisegítsék őket. Schoepf Merei annyit kér, hogy a legszükségesebb sebészi műszereket Párizsban megszerezhesse, az utat Londonba megtehesse, s Londonban március 20-ig élhessen. Ez körülbelül 30 font. Részletekben fizeti majd vissza.

Ekkor marad hátra Párizsban tizenöt éves leánya, Augusztza, aki ott énekelni tanul. Ugyancsak párizsi intézetben elhelyezve tanul Augusztánál két évvel fiatalabb fia, Frigyes. Róla az apa majd egy későbbi levelében tesz említést.

Itt kell hát rögzítenünk azt az időpontot, amelyről Lumniczer így ír:
„1850-ben Londonba átkelven honvágy érte utól s ezért valaha oly hosszasan ingatag jövő állandó letelepedése helyének kitűzésében, mintegy félő, nehogy . . . hazatérésének lehetőségét megsemmisítse.”

Hagyjuk egyelőre függőben e mondatban jelzett kauzális összefüggés kritikáját. Figyeljük csak tovább a hányattatás esztendejét.

Párizsból a pénzzavar kínja kergette el Londonba február végén, s onnan ismét nyomorúságos pénzkérdés űzi tovább, június elején. Mert június 5-én újból Pulszkyhoz kell fordulnia. Saját részére 15 fontot, a két gyermeke részére összesen 15 fontot kér. „Utolsó percig e lépéstől vonakodtam, honról várván pénzt. A gyermekeknek tüstént kell küldeni 300. — Frcs-t, nekem pedig innét kevesb költségű helyre mennem. Minden napi késedelem e summát sikertelenné teszi mindhármunk részére.”

Három hónap nem sok idő az idegenben való megtelepedésre; még próbának sem ahhoz, hogy vajon kétszer annyi idő alatt sikerült volna-e? És London nagyon „nehéz hely” volt, még Schoepf Merei nagy kvalitásainak és nagy felkészültségének is.

Történetesen Edinburgh volt Schoepf Merei számára az a „kevesb költségű hely”, ahova elmehetett. Régi jó barátja, dr. George Keith féltve várta már. Sokáig ott sem volt maradása. Július 27-én riasztotta Párizsból a hír Augusztus súlyos megbetegedéséről. Heveny reumás láz következtében két alsó végtagja paralyisisbe esett. Ekkor kezdődik újabb háromhónapos párizsi tartózkodása, amelyről 1850. október 12-én kelt levele nyújt összefoglalást:

„Igen tisztelt Honfitárs!

Hosszas távollét után életjelt adok, hogy Ön, ki irántam nem közönséges szívességet tanúsított, megtudja, mint állnak dolgaim. — Az útlevél úgy nem oly könnyű s egyszerű, mint sokan gondolják. Érettem július óta számos jóbarátok érdeklék, augusztusban azt írták, minden jó, csak nyújtsak be kérelmet a francia követségnél; 3 hét múlva meglesz az útlevél. Ezt megtevé. Az itteni követ (augusztus 24-én) erősen biztatott, hogy 15-ik szeptemberre meglesz. Azóta már kétszer ott voltam, 17-re ismét oda vagyok rendelve. De már utolszor ott lévén azt vettem észre, hogy nem illy nyájasan fogadtak s az egyik titoknok azt adta értésemre, hogy ha netalán bűnösnek érzem magam, bármily csekély mértékben, célszerű lett volna egyenesen bocsánat és kegyelemért könyörögni. Pestről sem kaptam még kielégítő tudósítást; azt írják . . . hogy bizonyos „mentegető declaratio” mellett tüstént megküldötték volna az úti levelet, e nélkül sok függ a policiától, melly ha úgy tesz Szegedre, Orsovára, Constantinápolyba s Isten tudja hova nem complicálhatja a dolgot. Nagyon meguntam ezt az állapotot s minthogy újonnan szűkölködési nyomorba esni nem akarok, a kevés pénz pedig fogy s az orvosi praxis lassan fejlődik, még utóbb nyelvtanításhoz fogok Edinburghban vagy más ajánlkozó városban. Nagyon sikáig így már nem mehet . . .”

Megvárja-e a 17-ét, elmegy-e még egyszer a követségre? Nem tudjuk, de alig hihetjük. Leveléből kicseng, hogy nincs több illúziója. A Pestről vett tudó-

sítás, célzások policiára, Szegedre, Orsovára, Konstantinápolyra, nem arra val-lottak-e, hogy az egyetemi igazoló bizottság 1849 őszén meghozott súlyos hatá-rozatával [5] nem zárult le Pesten az ő ügye . . . ?

Schoepf Merei gyorsan határoz, s még abban a hónapban, 1850 októberében Manchesterbe érkezik, és ott letelepedik.

Csak hosszú hetek múlva értesül arról, hogyan végződött ügye. 1851. április 2-án kelt levelében írja *Pulszky Ferencnek*: „*Rokonaim távolról sem remélik, sem tanácsolják hazamenetelemet . . .*” Sógora, ki a bécsi Zollkongress tagja volt, eredménytelenül járt közbe a minisztériumban. „*Olly dolgokat tudtak meg a policiánál, mellyekről kevés ember tudott s mellyek miatt nagyon ellenségesked-nek.*”

A csak hiányosan fennmaradt levéltári anyagokból sem nehéz megfejtetni, mik lehettek ezek a „dolgok”. 1850 szeptember-októberétől, éppen abból az időpontból, amikor *Schoepf Merei* Párizsban is megérezte a hangulatváltozást, két tételt találunk a császári katonai rendőrség titkos iratainak fennmaradt iktató könyvében, amelyek az akták híján is nyomra vezetik a kutatót [6].

1850. szeptember 24-én a tejhatalmú polgári hatóság felvilágosítást kér *dr. August Merei* magatartásáról, és hogy az bizalmas kapcsolatban állt-e *dr. Schoepf-fel*?

1850. október 22-én tesz jelentést a pesti városi kapitányság „*dr. August Merei alias Schoepfről*”. Ebben a becsmérő formában kapcsolja össze a *Haynau-rém-uralom* a *Schoepf* és a *Merei* neveket.

Ezután már csak az vár tisztázásra: mi hívta fel a figyelmet *dr. August Mereire*?

Egyetlen akta örökítette meg szereplését: *Alessandro Monti*, az olasz hadosztály parancsnokának 1849 júliusában kelt levele a hadügyminisztérium egészségügyi osztályának főnökéhez [7]. *Monti* e levélben arra kéri a Táborig Főváros Urat, hogy helyezze át *dr. Mereit*, az olasz légió főorvosát törzsorvosi rangban a Kor-mányzó Úr által parancsnoksága alá rendelt hadosztályhoz. A délfelé irányuló háború nehéz feladatával, írja *Monti*, csak úgy tudna nyugodt lélekkel szembe-nézni, ha olyan törzsorvost tudna maga mellett, ki sokféle kiváló tulajdonságával minden helyzetben támasza lehetne. Ez a „délfelé irányuló háború”: *Kossuth-nak* Viddini leveleiben ismertetett végső forradalmi-stratégiai terve volt, amely „*ha sor kerül rá, iszonytatóan nagyszerű lehetett volna*”. Már nem került rá sor. De a Viddini leveleket is, *Monti* levelét is ismerték a haditörvényszéken.

Hogy *Schoepf Merei Ágost*, Világos és október 6-a után, mégis egy álló eszten-deig kergethette a hazatérés ábrándját, azt csak lélektani motivációval érthetjük meg egészen. A nemzeti katasztrófa e szűkebb egyedi színterén ugyanis nem az volt a nagy történelmi dráma hogy „*az általa alakított tér elveszté alkotóját*”, hanem az, hogy ez az alkotó elvesztette teremtményét, noha tovább élt, termé-keny szellemi ereje teljességében, alkotói hűséggel és ragaszkodással az addig elvégzett munkához, s feloldhatatlan elkötelezettséggel a befejezetlen feladatok iránt. Hogy ebből a drámából mégsem lett szokványos emigrációs tragédia, abban része volt a hozzátársult *dr. James Whitehead* segítségének. *Dr. Whitehead* ugyanis nem 1856-ban a kórházalapításkor csatlakozott hozzá, hanem már várta Manchesterben, 1850 októberében.

MANCHESTER, DR. WHITEHEAD ÉS A CHATHAM STREET

Dr. James Whitehead, manchesteri szülész és nőgyógyász, 1850-ben harmincnégy éves volt, hét évvel fiatalabb *Schoepf Merei Ágost*nál. Szülővárosában akkor már tizenkét éve folytatott sebészi magánygyakorlatot, s nyolc év óta ugyancsak sebészként dolgozott az ottani St. Mary's Lying-in Hospitalben [8]. 1850-ben szerezte meg Londonban a Medical Doctor (M. D.) címet, abban az évben, amikor megnyílt a Chatham Street School of Medicine. *Whitehead* az iskola törzsgárdájához tartozott; az első évben a „Nők és gyermekek betegségei” tárgyának ő volt az előadója.

A Chatham Street School a negyedik volt a manchesteri orvosi iskolák sorában. Az elsőnek, a nagynevű *Joseph Jordan* sebész és anatómus iskolájának története jellemzi legélesebben a XIX. századi Anglia reformokra váró társadalmának kiáltó ellentmondásait [9]. *Jordan*, a város tekintélyes polgára és tudós orvosa sirrablóktól titokban vásárolt hullákat boncolt háza padlásán, azokból készítette preparátumait, gyűjtötte össze anatómiai múzeumát. Iskoláját majd húszéves működése után ismerte csak el a londoni College of Surgeons, a boncolást megengedő Anatomy Act (1832) megszavazása után.

Az 1820-as években gyors egymásutánban létesült a második és harmadik iskola. A vidéki városokban a Medical Schoolok elsőrendű jelentősége abban állt, hogy a tanulni vágyó ifjak szülővárosukban már nem csak inaskodhattak egy-egy patikus, sebész vagy orvos mellett, hanem elméleti oktatásban is részesültek, hogy felkészülhessenek diplomájuk elnyerésére valamelyik privilegizált egyetemen.

Manchesterben, a „vidéki” város” másodrendű helyzetének árnyékában kibontakozott a természettudományok nagy forradalma is. A XVIII. század utolsó évtizedeitől, mostoha körülmények között is, Manchester *Daltonon*, *Jouleon* kezdve a kimagasló tudósok hosszú sorát vonzotta falai közé, illetve adta a világnak [10].

Az 1850-ben megnyílt Chatham Street School of Medicine nem egy orvos, hanem szépszámú orvoscsoport, kétségtelenül tudatos orvosi mozgalom kezdeményezésének szülte. Igaz, hogy Manchesterben csak 1880-ban avatták fel a modern „Redbrick University”-k modelljévé vált egyetemet, s azon 1883-ban adták ki az első orvosi diplomát; de orvosi fakultásának ma is elismert bölcsője a Chatham Street School, illetve a helyi iskolák fúziója által a Chatham Street-iből lett Manchester School of Medicine [11].

*Schoepf Merei Ágost*ot még az év utolsó heteiben két népszerű nyilvános előadás megtartására kérték fel a Chatham Street Schoolon. E próbaelőadások nagy sikere után az iskola nyomban, 1851 januári kezdettel, állandó fizetett előadójaul szerződteti. *Whitehead* körültekintését egy kis sajtóepizód is tükrözi. *Schoepf Merei* 1850 novemberében Edinburghban megjelent tanulmányát [12] a Manchesterben megjelenő félhavi orvosi folyóirat: a Provincial Medical and Surgical Journal 1851. február 19-i számában szemleciikkben ismerteti. A szövegbe sajtóhiba csúszott: a kettős név, egybeolvadva, *Schoepfereire* torzult. *Dr. Whitehead* helyreigazítást kér. Az 1851. március 5-én megjelent rövid levél a szerkesztőhöz

— címe: *Dr. Merei* — a városukban megtelepedett nagymúltú, érdemes magyar orvos bemutatása. *Whitehead* ugyan jól tudhatta, hogy *Schoepf* nem keresztnéve *dr. Mereinek*, de nyilván a könnyebb érthetőségért így magyarázta a kettős nevet. Ettől fogva Manchester közönsége megtanulhatja, s mert könnyebben ejti, könnyebben meg is jegyezheti *dr. Merei* nevét. Azon a néven tartják számon emlékét ma is. Ő maga nyomtatott közleményein azontúl is együtt használta a magyar hazafi felvett nevét a nemzetközi tudományos világban már régebről ismert eredeti nevével. Így lett: *A. Schoepf Merei M. D.* S így vesszük tudomásul mi is, honfitársai az utókorban, helyesen írt kettős nevét, akár magyaros formában is: *dr. Schoepf Merei Ágost* [13].

Schoepf Merei átveszi az iskolán *dr. Whitehead*től előadói témakörének egyik felét: a gyermekek betegségeit.

1851. január 14-én tartotta meg tizenhat előadásból álló, hasonló című tanfolyamának bevezető előadását. Tartalmát igyekszünk itt tézisekbe sűrítve ismertetni.

— A XIX. század előtt a legnagyobb orvosok is csak keveset tudtak a gyermekek betegségeiről. A fejlődés legújabb irányának eredménye, hogy az orvostudomány e területe esszenciálisan hitelt érdemlővé vált, minthogy sokezer kórházi eset megfigyelésére és nem kevesebb kórbonctani leletre támaszkodik. A gyermekkorházak léte új korszakot nyitott az orvostudomány történetében.

— A kontinens minden nagyvárosában van már gyermekkorház, némelyikben, nem is egy. Remélhető, hogy Anglia is rövidesen erre az útra lép. Minthogy valószínű, hogy a jelenlevő hallgatók maguk is részt vesznek vagy részt vehetnek majd ilyen munkában, bővebben kifejti nézeteit.

— Gyermekkorháznak csak azok az intézmények nevezhetők, amelyekbe gyermekeket bennfekvő betegként vesznek fel, s ahol minden, a környezet, a berendezés, a gyógyellátás megfelel a csecsemők és gyermekek, valamint betegségeik életkori sajátosságainak.

— A legfontosabb követelmény, hogy a csecsemőket már egyhetes kortól felvegyék, s ami ennek szoros következménye: hogy a 3 éven aluli gyermekekkel együtt felvehessék anyjukat, ill. dajkájukat. Sajnálatos, hogy e tekintetben a létező kórházak többsége nem megfelelő. A pesti gyermekkorház volt az első, amelyet ezen az elvi alapon létesítettek. — A gyermekkorházak hármasságának célja: „*gyermekéletek megmentése*”, — „*a tudomány fejlődése és az orvosképzés*”, — „*anyák oktatása és nevelése a világra hozott zsenge életek megtartására*”.

— A diagnosztika a gyermekgyógyászatban sokat fejlődött, amióta gyermekkorházak vannak. A terapiáról ez nem mondható el. Nagy reformokra van szükség, kettős tendenciával: egyszerűsítés és negativizmus, egyfelől; az aktív gyógykezelés módszereinek tökéletesítése, másfelől. Csak jól szervezett és jó orvosi ellátottságú kórházakban lehet megteremteni azokat a feltételeket, amelyek mellett megállapítható, mikor lehet szabad utat engedni a betegség természetes lefolyásának és mikor és milyen módon kell gyógyszerekkel beavatkozni. Az ilyen tüzetes, összehasonlító klinikai megfigyelések hosszú, hosszú sorával az orvostudomány győztesen fog kikerülni — legyőzve a sarlatanizmust.

A bevezető előadás: sine qua non tudományos elvek meghirdetése. A további

tizenhat előadásra az oktató szerényen csak azt ígéri, hogy szavahihetően fogja elmondani mindazt, amit maga tapasztalt a gyermekbetegségek körében.

Az elődóterem zsúfolásig megtelik, nemcsak orvosnövendékekkel, hanem fiatal orvosokkal is. A Provincial Medical and Surgical Journal május 15-én kezdi meg, s a következő év tavaszán fejezi be az előadások teljes szövegének folytatólagos közlését. Három előadását átveszi és német fordításban közli a berlini Journal für Kinderkrankheiten [14].

1851. április 2-án írja *Pulszkynak* (abban a levélben, amelyből más vonatkozásban idéztünk már): „*Állásom olyan, hogy minden valószínűsége megvan biztosított jövőmnek. Volt már néhány fontos orvosi esetem. Az életet itt megszoktam és megszerettem.*”

Augusztá is már Manchesterben van. Az apának „*mély bűt okoz*”, hogy leánya még mindig sántit és bottal jár. Ilyen lassú előrehaladással eltarthat így egy évig is ... Maga veszi kézbe gyógyítását.

A KÓRHÁZALAPÍTÓK

Most meg kell szakítanunk *Schoepf Merei Ágost* manchesteri tevékenységének szoros kronológiai rendjét, amihez *Lumniczer* Emlékbeszédének adatszolgáltatása megadja a vezérfonalat.

Lumniczer időrendben felsorolja az első öt év (1851—1855) tömegében is nagy munkáját, majd így zárja le e munkásság mérlegét: „*Ily fáradhatatlan szorgalmú és szilárd törekvéssel oly hitelre vergődött, hogy képes vala még ez év (1856) elején ugyancsak Manchesterben Whitehead orvos, a manchesteri orvosi tanodán a szülészet magántanítója — barátjával szövetkezve a pesti kisdud-kórház módjára és mintájára alakítva gyermekgyógyintézetet életbeléptetni... E sikerkoronázta fáradozásról a fejlődő intézet két évi jelentései tanuskodnak.*”

Tagadhatatlanul rendkívüli eredmény. Hogy egy kontinentális száműzött, idegenként érkezvén a szigetországba, öt év alatt ezt eléri, az valóban a munka és tehetség hősi próbája, de egyben — *Lumniczer* tanúsága szerint — a munka érdeme szerinti jutalma is. Csakhogy nem úgy történt. Am ami történt, sokkal érdekesebb és — előrebocsátjuk — nézetünk szerint nagyobb tudományos tett is volt, mind *Schoepf Merei*, mind *Whitehead* részéről.

Kezdjük a végén. A kórház, amely 1856 elején „*Clinical Hospital for Diseases of Children*” címmel Manchesterben (Stevenson Square 8.) egy bérbevett kis magánházban megnyílt, *Schoepf Merei* olyan szilárdan hangoztatott elvi definíciója szerint nem is volt kórház: mindössze két ágy állt benne. Az alapítás előzményeiről így számol be a két orvos az általuk kiadott első jelentésében:

„*Az intézmény, amelyről az első jelentést nyújtjuk át a közönségnek, működését a folyó év legelején kezdte meg, olyan terv alapján, amit mi magunk készítettünk és egy sor barátunk helyeselt, akik 1853-ban néhai Mr Salis Schwabe elnökletével összegyűltek, hogy a tervet felkarolják és a megvalósításra bizottságot alakítsanak. A nagy jötevő hirtelen és fájdalmas elvesztése azonban megfosztotta a tervet leghatékonyabb előmozdítójától s ezért a további erőfeszítések egyidőre abbamaradtak.*”

Mínt hogy azonban félő, hogy a további halasztást sokan úgy értelmeznék, mintha feladtuk volna a tervet, amely mindkettőnk meggyőződése szerint sok jónak lenne forrása és eszköze, magunk láttunk hozzá a megvalósításhoz és sikerült is, szűkebb keretek közt, mindmáig segítség nélkül, működésbe hozni."

A „szűkebb keretek” a két szilárd és következetes orvos részéről a kórház alapelvének rovására súlyos megalkuvásnak látszik. Nem könnyű megérteni: hogyan kényszerülhettek erre. Megdöbbenő, hogy Schwabe halála után három év alatt sem akadt senki, aki a tervet hozzá hasonlóan támogassa. De erről nem szól a beszámoló. Azt megtudjuk belőle, hogy az első angliai gyermekkórházat, amelynek közeli megvalósulására Schoepf Merei célzást tett 1851-ben a bevezető előadásban, 1853-ban tető alá hozták Londonban, Viktória királynő személyes védnöksége alatt. Példájukat követve Manchesterben „tekintélyes állású és nemes lelkületű személyiségek” néhány ágygal szerelték fel a meglévő járóbeteg-gyermekrendelőt.

Ez a néhány ágy szívta volna el a nagy és gazdag polgári Manchester minden filantrópus készségét és lehetőségét?

Aligha. Maga Whitehead és Schoepf Merei hártotta el az esetleges készséget is még 1851-ben azzal a nyolcoldalas nyomtatott körlevéllel, amelyet „Suggestions for a Clinical Hospital for the Diseases of Children” címmel küldtek szét Manchesterben.

Ez a körlevél konkrét javaslat gyermekkórház létesítésére Manchesterben. Rövidesen azután íródott, hogy Londonban (1851. március 18-án) egy filantropokból álló előkelő társaság ünnepélyes ülésen elhatározta gyermekkórház létesítését. Lordok, püspökök, a királynő háziorvosa vitték a szót. A körlevél idéz is a hozzászólásokból.

Ők maguk körlevelükben minden lényegeset elmondanak a gyermekkórházak szerepéről és fontosságáról, a hármas célról és az elengedhetetlen követelményekről. Egy manchesteri gyermekkórház létesítése mellett ezen felül speciális érvek is szólnak: „Manchesterben igen nagy az orvostanhallgatók száma és ott a gyermekek betegségeinek tanulmányozása most már az orvosi oktatás külön ágát képezi”. Továbbá ez a nagy kiterjedésű város „az ország egyik legelső városa intelligencia és gazdagság tekintetében, de szegényeinek nyomorúságát és gyermekhalandóságát sem szárnyalja túl egyetlen város sem”.

A körlevél jelentőségét a következő két bekezdés fokozza: „Ami a jelen terv előterjesztőit személy szerint illeti, őszinte és komoly szándékuk, hogy mindennemű szolgálatot vállalnak az intézet körül, amire csak tudásuk és tapasztalataik alkalmassá teszik őket. Többet nem tehetnek; a létesítés és fenntartás költségei meghaladják anyagi erejüket. Mindazonáltal nem hajlandók alávetni magukat azoknak a korlátozásoknak és formai kööttségeknek, amelyek üzleti tranzakciókkal járnak, sem pedig a bizottságok mindenkori mérlegeléseinek, amelyek nagyobb kórházakban elkerülhetetlenek. Javasolják tehát kezdetnek egy olyan intézmény létesítését, amelynek költségeit könnyen viselhetnék azok a barátok, akik fenntartás nélküli bizalmukkal ajándékoznák meg kettőjük odaadó úgyszeretetét. Egy 6–12 ágyas, a részletezett elvek alapján megszervezett intézmény már bizonyosságot adhatna arról, hogy milyen nagy és sokféle jót eredményeznek a ráfordított eszközök.

Néhány jóbarátunk, akik melegen bátorították tervezésünket, egyetértenek szándékainkkal; e szándékot most előterjesztjük másoknak is, kiket ügyünk hasonlóképpen érdekelhet. Úgy véljük, kívánatos is, hogy a vállalkozás jelenleg ne lépje túl a kölcsönös bizalomra és együttműködésre alapozott magánvállalkozás méreteit . . . mindaddig, míg a megfelelő eredmények megmutatkoznak és szélesebb nyilvánosság rokonszenvét igényelhetik."

Ezt követően a Program 12 pontjában a legtúzetesebben részletezik a kórház feladatkörét, működési elveit és ügyrendjét. A szükséges anyagi eszközöket üzleti pontossággal határozzák meg. Az esetleg 6–8 ágygal is megindítható kórház kétévi próbaidejének teljes költségvetése évi 200 font. Tehát mihelyt 400 font biztosítva van, 6–8 ágygal indulni lehet és kell is. Az ügyvitel fölött kezdettől fogva megfelelő bizottság végezze a felügyeletet.

Ügylátszik, e körlevél nyilvánossága sem lépte túl a kölcsönös bizalomra épített magánvállalkozás kereteit. Manchesteri könyvtárakban példány nincs belőle, sőt bibliográfiák sem őrzik nyomait. A két úttörő orvostól szóló megemlékezésekben nyoma sincs annak, hogy a megemlékezőknek tudomásuk lett volna ezekről az elvi előkészületekről. Nyilvánvalóan *Lumniczer* sem tudta, hogy a *Clinical Hospital* két éve, amelyről a jelentések fennmaradtak, eleve megtervezett kétévi próbaidő, a két független orvos független kísérlete volt. Hogy erről a körlevélről most tudomást szerezhettünk és tartalmát megismerhettük, azt a londoni *The Wellcome Institute for the History of Medicine* könyvtárának köszönjük, amely a körlevélnek az Egyesült Államokban (*National Library of Medicine, Bethesda, Maryland*) megőrzött példányáról a mi Orvostörténeti Múzeumunk részére a fotókópiát meghozatta.

A két orvos aggályai nem voltak alaptalanok. *Schoepf Merai* még Pesten tapasztalta a nehézségeket, „amelyeknek az egyes állású orvos ki lehet téve egy egyesület ellenében, amelynek sok és különböző tagjai a vállalat sajtósági szakismeretével nem bírván hibás nézeteknek és végzéseknél adhatnak helyt”, úgyhogy a kórház ügyét már hajótörés fenyegette, amikor „*Pest megye több jeles férfiúja* humanus és határozott támogatással az orvosi hatást megerősítették . . .” [15] *Whitehead*nek is megvoltak a maga tapasztalatai. Éppen abban az időben éles konfliktusok zajlottak orvosok és a jótékony „*General Board*” között a *St. Mary's Hospital*ban; egyik leggerincesebb orvos-szereplőjük *Whitehead* volt [16]. De azért nem sok precedens lehetett arra, hogy orvosok, akik kórházalapításhoz anyagi alapot kerestek, keményen kijelentsék: „nem hajlandók magukat alávetni . . .” *Whitehead* és *Schoepf Merai* így akarták eleve megóvni a manchesteri gyermekkórházat a pesti gyermekkórházban kialakított és bevált elvek és követelmények csorbításától.

Mr. Salis Schwabe alighanem az anyagi támogatás oroszánrészét, ha ugyan nem teljes összegét vállalta volna magára; ezért lehetett pótolhatatlan. A Németországból Manchesterbe elszármazott dúsgazdag gyárosról, műgyűjtőről és mecénásról, *Cobden* legjobb barátjáról, „*ki üzletben és politikában nagy sikerrel működött*”, *Pulszky* több ízben megemlékezik *Életem és korom c.* könyvében [17].

ADDIG IS...

A két dokumentum elemzése után bizonyítottnak tekinthetjük, hogy *Schoepf Meri* letelepedése Manchesterben eleve két orvos, egy szülész és egy gyermekgyógyász szövetkezése volt közös programra. Különösen a „Suggestions” megismerése és elemzése figyelmeztet, s a további dokumentumoknál sem téveszthetjük szem elől, hogy minden, ami 1851 és 1856 között történt, előkészület — felkészülés a gyermekklinika munkájára.

Ez persze nem jelenti, hogy vulgáris értelemben is „csak a tudománynak élt”. Gyakorló orvosi tevékenységében az a körülmény, hogy csak 1856 júniusában tett Londonban orvosi szigorlatot, s okleveles angol orvossá csak akkor avatták fel, páciéntúráját nagyobbára a Manchesterben élő vagy ott időző idegenek köre-re korlátozta [18]. Ez a kör az ipari és világkereskedelmi nagyvárosban nem volt csekély. Néhány érdekes gyermekgyógyászati eset leírásából kiviláglik az is, hogy egy-egy angol család kisgyermekéhez valamelyik helybeli orvossal együtt ment el; valószínű tehát, hogy mint konziliáriust igénybe vették. A manchesteri Union Workhouse szegény gyermekeit 1851-ben és 1852-ben — természetesen önkéntes alapon — rendszeresen látogatta.

Tudományos gondolkodása ezalatt sem vesztegelt a várakozás mozdulatlan-ságában. E gondolkodásnak fő tápláléka a megfigyelés és legnagyobb ereje a folyamatosság volt. Ezért nem lett számára a pesti gyermekkórház azokban az években, amikor kórház nélkül, klinikai munka lehetősége nélkül maradt, az elvesztett paradicsom nosztalgikus emléke, hanem az új tapasztalatokkal szembe-síthető tapasztalatok kimeríthetetlen tőkéje. Tudományos gondolkodását a kör-ülmények kényszere is az összehasonlító tudomány irányába terelte.

Az 1855. év második felében, tehát néhány hónappal a Clinical Hospital megnyitása előtt megjelent könyvének [19] előszavában írja: ... „*Rendkívüli események és körülmények sodortak engem ide a Kontinens egy távoli helyéről, ahol kiterjedt kórházi és magánorvosi tevékenységet folytattam, hogy most itt üzzem tovább hivatásomat. Ezért állt módomban az itt kifejtésre kerülő kérdésekben összehasonlító megfigyeléseket és kutatásokat végezni mind a jelenségek természetéről, mind előfordulásuk gyakoriságáról, mindpedig a különböző éghajlatok és egyéb külső hatások rájuk gyakorolt befolyásáról.*”

E könyv teljes és pontos címe magyar fordításban: „A csecsemők és kisgyermek-ek fejlődésének zavarairól és az angolkórról; előljáróban: Megfigyelések a vér-mérsékletek természetéről, sajátlagos befolyásáról és módosító hatásairól”.

A címlap különös szerkezete, úgyszintén tipográfiája világosan érzékelteti (ami a tartalommutató felépítésében és tipográfiájában, sőt az egész könyv beosztásában és tipográfiájában nem mutatkozik meg), hogy a könyv fő része a csecsemő-és kisgyermekkorai fejlődési rendellenességek és az angolkór. A rövid előszóból megtudjuk, hogy a vérmérsékletekre vonatkozó rész a Chatham Street Schoolon 1852-ben megtartott előadások újabb tapasztalatokkal bővített anyaga, s hogy e tapasztalatok táplálkozási vonatkozásokban hasznosak lehetnek a csecse-mő egészséges fejlődését biztosító tényezők sorában. Más szerkesztési módszerrel ez a rész függelék lehetett volna. Sőt, ha *Schoepf Meri* e kiadványával arra törek-

szik, hogy műve valamiféle gyermekgyógyászati kézikönyv legyen, bizonyára nem ezt, hanem az 1851. évi, a gyermekbetegségekről szóló általános, alapvető előadásait köti egybe a speciálisabb vonatkozású fő résszel. Ilyen könyvről azonban mind forma szerint, mind hangvételében szó sincs. *Schoepf Merei* ezúttal is hangsúlyozza: „*Szándékom alig több, mint beszámolni tényekről és illusztratív esetekről, amelyeket változatos és széleskörű tapasztalataimból merítettem*”.

Tapasztalatainak eredményeit azonban sohasem tekinti lezártnak. Nem is tekintheti, míg az elméleti tudomány azokat meg nem erősíti. Csakhogy az elméleti tudomány „*jelenleg sötétben tapogatózik*”. Fogalmai homályosak, tartalmuk igen sokszor ismeretlen. Addig is, míg a fogalmak homályossága fel nem tisztul, az orvosnak a tapasztalásban és megfigyelésben kell a tudományos szavahihetőség maximális mértékére törekedni.

„*Ezek az ókori orvostudományból ránk maradt fogalmak — írja a vérmérsékletekről — mindmáig egy moccanásnyit sem haladtak előre, sem az anatómiai, sem a fiziológiai értelmezés útján. A gyakorlat embere számára szembeszökő az igazság, ami e régi konstrukcióban rejtőzik; jóllehet a tudomány nem képes sem alapjait feltárni, sem világos értelmét kibontani. Így hát addig is, míg nem rendelkezünk világosabb fogalmakkal egy jobb elmélet megalkotásához, okosabbat nem tehetünk, mint megtartani a régit, és minden tőlünk telhető igyekezettel, minél több fényt deríteni rá.*”

E dokumentációnk szempontjából azonban ennek a résznek sok jelentősége nincs. Érdekessége inkább csak kor- és kultúrtörténeti, és — *Schoepf Merei* személyét illetően — életrajzi vonatkozású.

A könyv fő része is ketté oszlik; annak egyharmadnyi tartalma viseli a könyv fő címét: „*On the disorders of infantile development and rickets*”; utána következő kétharmadnyi tartalmának eredeti címe: „*Rickets*”. Értelmező fordításban így mondhatnánk magyarul: Az angolkór-probléma.

„*A második rész — írja Schoepf Merei ugyancsak az előszóban — „hosszú időn át folytatott, széleskörű és alapos kutatás eredményeit tartalmazza a csecsemő- és kisgyermekkor legfőbb fejlődési zavarairól.*” E hosszú idő: a pesti gyermekkorház tíz éve; a kutatás széles köre: mintegy tizenötezer kis páciens; az eredmény: a gyermekorvos egyik legfontosabb feladatkörének kiművelése: a fejlődési zavarok megelőzése, a csecsemőkortól kezdve. E kutatások sokoldalúságát és módszerességét is jól tükrözi a második rész tartalommutatója. Fordításban adjuk vázlatát:

„*Lelassult, illetve rendellenes testi fejlődés*”

Az első fogzás, annak rendellenes lefolyása; pathológiai vonatkozások.

A későn záródó nagykutacs; kórtani összefüggések.

A vázizomzat gyengesége; későn kezdődő járóképeség.

„*Az infantilis marasmus, a csecsemő-atrophia, a thymus késleltetett visszafejlődése, a pajzsmirigy és a tonsillák túltengése — ezek összefüggése a fejlődés zavaraival.*”

„*Lelassult, illetve rendellenes fejlődést okozó tényezők.*”

(Táplálkozás, környezeti tényezők, lezajlott betegségek.)

„*A rendellenes fejlődés pathológiája és terapiája; a praedispositio kérdése.*”

E gyermekorvosi főfeladat (a fejlődési zavarok megelőzése) két alapproblémá-

ját *Schoepf Mereti* még távolról sem tekinti megoldottnak. Az egyik: az egészséges és a kóros fejlődést megkülönböztető kritériumok pontos anatómiai és fiziológiai meghatározása és korai stádiumban való felismerése. Ez egy gyermekklinika további hosszantartó, türelmes és alapos munkáját igényli. A másik: a fejlődési zavarok etiológiája. *Schoepf Mereti* ezzel kapcsolatban felvet egy „desideratum”-ot: topográfiai statisztikát a fejlődési rendellenességekről különböző országokban és éghajlatok alatt, különböző fajok egyedeiben, más-más nemzeti és szociális adottságok és életmód mellett.

(Amire *Schoepf Mereti* ekkor *Whitehead*-del együtt készül — a manchesteri helyi etiológia felderítése — egy ilyen topográfiai világstatisztika rájuk eső részfeladata lehetett volna.)

Schoepf Mereti Ágost Angliában megjelent fő művének utolsó részét, a „Rickets” című tanulmányt tekintjük most át. A tanulmány tizenkét fejezetből áll; idézzük címeiket.

Az angol kór története — Modern nézetek a rachitistról — A rachitis viszonylagos gyakorisága különböző éghajlatok, helyi és szociális feltételek mellett — A rachitis Manchesterben — Angolkór a kontinens országában — Etiológiai konklúziók — A rachitises alkat; a szimptomák fellépésének sorrendje; jellegzetes megnyilvánulások — A rachitis korai diagnózisa — A rachitis kapcsolata a scrofulo-tuberculosus elváltozásokkal — A rachitises gyermekek főbb megbetegedései — Kutatások a rachitis alapvető okainak felderítésére — A megelőzés és gyógyítás módjai.

Ez az írás — bármit mondjon is szerzője — teljességre törekvő, szoros és logikus felépítésű munka. Kötelezett is erre az az orvos, aki Manchesterben gyermekorvos-nemzedéket akar nevelni. „Nincsen még egy hely, amely ilyen alkalmas terep volna erre a stúdiumra; amely ekkora kiterjedésen ennyire bővelkednék a gyermekkori fejlődési rendellenességekben és azok legmagasabb fokú, legszomorúbban jellegzetes formájában: az angolkórban.”

És szükséges ez a tanulmány országosan is. (A könyv a londoni Churchill cégnél jelenik meg, nem, mint addigi írásai, Manchesterben.)

„Az orvostudomány modern irányának megfelelően — írja a „Rickets” bevezető soraiban —, többen foglalkoznak, s nem is eredménytelenül a rachitises csontok pathológiájával. De a rachitis klinikai tanulmányozása nem sokat haladt a modern időkben. Legújabbban megjelent rendszeres, összefoglaló gyermekgyógyászati munkák a rachitistról egyáltalán nem adnak ismereteket. A megjelenő speciális tanulmányok általában szűklátókörűek . . .”

„Az itt következő lapok távolról sem pótolhatják ezeket a hiányokat; céljuk csupán az, hogy e betegség néhány fontos problémájába behatoljanak, és hogy felhalmozott tapasztalati tények összehasonlító szemléltetésével hozzájáruljanak okainak és miénlétének, a megelőzés és gyógyítás módjainak megvilágításához.”

A könyv előszavában hálás köszönetet mond kollégáinak („my professional brethren” írja angolul; magyarul „ügyfeleim”-nek nevezte volna őket), „a szíves segítségért, amelyet a rachitis etiológiáját megvilágító tények és körülmények közlésével nyújtottak”.

Huszonegy különböző éghajlatú, fekvéső és jellegű angol helységről származó

tájékoztató adatokat közül az angolkór, „a szegények betegsége” előfordulásáról vagy elő nem fordulásáról, utalva a helység jellegére. A fogalom kitérő, illetve specializálódik. „Az ipari munkások zsúfoltan élnek, rosszul csatornázott utcákban, ahol sok szűk, sötét, levegőtlen udvar és sikátor van, stagnáló pöcegödörök, eldugult lefolyók, túlnépesedett lakóházak . . . Ugyanannak a tájnak, sőt esetenként ugyanannak a városnak mezőgazdasági területén élő agrár-szegények gyermekei mégha ugyanolyan szegények is és táplálkozásuk sem bőségesebb, ezektől a fejlődési zavaroktól mentesek maradnak.”

Az angolkór egyetlen kontinentális országban sem ritkább, mint Angliában. Az angol nagyvárosok a rachitis számarányában fölülmúlják ugyan a kontinens nagyvárosait, de nem szabad szem elől téveszteni, hogy a kontinensen nincsenek olyan nagy városok, olyan zsúfoltan települt munkássággal, mint amilyenek az angol nagyipari városok.

„Régebben magam is azt a nézetet vallottam” — írja Schoepf Merei a „Rickets”-ben, „hogy a korai táplálkozás nehéz, lisztes vagy keményítőtartalmú ételekkel, egyik fő oka az angolkórnak. További kutatásaim, és különösen ebben az országban tett megfigyeléseim összehasonlítása azokkal a behatásokkal, amelyeket a kontinensen, különösen Pesten észleltem, megváltoztatták etiológiai nézeteimet. Szilárdan hiszem most, hogy a városépítés jobb módja, tágas utcák jó csatornázással, jól szellőztethető és tisztogatható lakásokkal, nagyban előmozdítaná a rachitises tendenciák megelőzését, illetve csökkentését a gyermekek soraiban.” A túlszűfolt munkáslakónegyedek ártalmait mellett, „amikor egyes utcákban olyan túlnyomó számban látni deformált gyermekeket, mintha ez volna a gyermekkor természetes állapota”, a helytelen táplálkozás játssza a legnagyobb szerepet.

A MANCHESTERI GYERMEKKLINIKA

A Stevenson square-i kis kórház úgy kezdte meg működését 1856 legelején, hogy az egyetlen híradás erről a 8. sz. kapu fölé kiakasztott tábla volt: „Clinical Hispital for Diseases of Children”. Az első évi jelentés [20] ezért nemcsak beszámoló az elvégzett munkáról, hanem az első alkalom is a programadásra. Ez voltaképpen meglehetősen eltért a Pesti Szegénygyermek Kórház programjától. Nem volt gyermekkórház a „hármaskör” értelmében: a Stevenson square-i kis intézményben mindössze két ágy volt. A kényszerűség azonban nem válhatott megalkuvássá; az intézet célját kellett — és nemcsak szavakban — átfogalmazni. „Nem elsődleges jövevő intézmény ez” — (a szegény betegek ellátására létesült kórházak ebbe a kategóriába tartoztak) — „hanem Klinikai Iskola (Clinical School) az orvostudomány ama ágában, amelynek szenteltetett”. A pesti „hármaskör” első pontjának ideiglenes elhanyagolásával a cél négy pontban fejeződött ki:

— Tudományos kutatást végezni a gyermekek betegségeinek okairól, természetéről és gyógykezeléséről;

— Kutatni a gyermekek Manchesterben leggyakrabban előforduló legfontosabb betegségeinek karakterét és okait; a gyermekkori testi fejlődés folyama-

ségének diagnosztikai, kórtörténeti és statisztikai feldolgozása kimutatta, hogy a manchesteri gyermekek legsűrűbben előforduló és leggyakrabban halálos kimenetelű betegsége a bélhurut és a hörghurut. A rendszeren diagnosztizált eseteknek csak kis része volt akut jellegű; legtöbbje már hónapok, esetleg egy-két év óta fennálló elhanyagolt, idült állapot.

A betegek statisztikájához csatlakozott a halálozási kimutatás is.

Az első év másik kutatási feladata: a fejlődési zavarok. Ezer meg ezer adat került feljegyzésre és feldolgozásra a jól fejlődő, lelassult fejlődésű és kórosan fejlődő gyermekek fizikai tulajdonságairól hétre, hónapra pontosan meghatározott korban. Ezekből szelektálja a Jelentés az egymással szembeállítható csoportok minuciózus adatainak táblázatait.

A második év kutatási feladata a külső etiológiai tényezőkre vonatkozó adatgyűjtés: a higiénés és a szociális környezet. Az élő tényezők: 1. Az anyák, fizikai és morális tulajdonságaik, gazdasági helyzetük, egészségi állapotuk stb. 2. Az apák, foglalkozásuk, hetibérük, a páciensek százalékaránya szerint csoportosítva. 3. A páciensek „családi állapota” [árva, félárva (apátlan vagy anyátlan), törvénytelen, elhagyott, koraszülött, ikerszületésű — rendezett). A tárgyi tényezők: az utca, a ház, a lakás leírása és állapota; a háztartás állapota. A Jelentés e tényezőkkel szemben rendkívüli óvatosságra int és óvatosságot tanúsít is. Csak nagyon sokrétű, tüzetes adatgyűjtéssel lehetne megbízható eredményekre jutni. A különböző kauzális összefüggések olykor fedik egymást. „Nagy a túlzások és tévedések veszélye.”

Egy másik kutatási fő téma a második évben: a szegénygyermekek különösen magas halálozási száma Manchesterben, és annak okai. Az etiológiai tényezők kutatása mellett különleges súlyt kap ebben az évben az anyák egészségvédelme. Meg kell említeni, hogy a páciensek megnövekedett száma mellett a statisztikai megállapítások értéke egyre nő. Van olyan kérdés is — a kisgyermek anyatejellátottsága, összefüggésben a családfő keresetével —, amelynek kivizsgálását 952 anya adataiból végezték el. A mesterséges táplálás szükségessége ráirányítja a figyelmet a munkásnegyedekben árusított élelmiszerek rossz minőségére, első sorban a vizezett, hamisított, gyakran romlott, s mégis túldrága tehéntejre. (*Schoepf Meret* közös könyve az intézet önkéntes vegyész-munkatársával a tehéntej-problémáról már előkészületben volt.)

*

Az intézet sikere már az első jelentés után eldőlt. Néhány nappal megjelenése után feltűnést keltő cikk jelent meg a Manchester Guardian-ben [22] a két orvos kezdeményezésének az egész társadalmat érintő nagy jelentőségéről. Néhány nappal később a Manchester Courier közöl hasonló szellemben írt ismertetést az intézményről [23]. (Ekkor figyel fel a St. Mary's igazgatósága. A néhány hónapig zajló konfliktussorozat *Whitehead* azzal zárja le, hogy önként és indoklás nélkül elhagyja a kórházat, amelyben 15 évig dolgozott [24].)

1857 nyara egyébként is igen mozgalmas. Londonból felkéri *Schoepf Meret*, tartson ott néhány előadást. *Schoepf Meret* ugyan fáradtnak érzi magát, reumás

eredetűnek vélt fájdalmak kínozzák, de rövid skóciai üdülés felfrissíti, s eleget tud tenni a megtisztelő londoni meghívásnak.

Ebben az időben írja az utolsó fennmaradt levelet *Pulszkynak*. Augusztáról is szó esik, aki, úgy látszik már nyilvános fellépésre készül. A július 9-én, Manchesterben kelt levelében írja *Schoepf Merei* :

„... *A gyermekclinica dolgában elvégre tegnapelőtt teljesen kielégítő meeting volt. Tervem — az orvosi szolgálat organisatioja fizetésekkel (engem kivéve), illetőleg continentális modorra, teljesen elfogadtatott. A terv olyan, hogy tudományos s nem felületes routine-üzletre van számítva s alkalmazva. Ilyesmi itten egészen új — s hihetőleg hasznossá fog válni; azért — merem kimondani — már majd csak egy kis szerencsét, vagy is tetemes hasznot érdemelnék.*”

A „meeting” — a „Suggestions” eredeti terve szerint — a barátokból alakított felügyelő bizottság. Az első évi jelentésben még nem esett róla szó. A második Report bevezető sorait már a Clinical Hospital Bizottságához intézi.

A bizottság 1858. február 10-i ülésén fogadja el a jelentést. Két albizottság alakul, az egyik *Schoepf Merei* és *Whitehead* részvételével, hogy előkészítse az intézmény új igazgatási szabályzatát; a másik, hogy megtegye az előkészületeket alapítványok és évi hozzájárulások gyűjtésére.

Schoepf Merei a második jelentés egyik legelső példányát elküldte Londonba, dr. *Routhnak* [25], a Samaritan Free Hospital for Women and Children orvosának. *Routh* nyomban tollat fog, hogy felhívja a figyelmet e tudományos dokumentumok ritka értékére. „*Nincs benne egyetlen tény sem, amelyet ne fedeznének tüzetes és pontos statisztikai kutatások... Ha ezentúl minden kórház így dolgozna és ilyen jelentéseket adna munkájáról, akkor nem mondhatnánk többé, hogy a kórházi munka nem viszi előbbre a szaktudományt.*” A bizottság körlevele bőven idéz *Routh* cikkéből, hivatkozik több kiváló orvos elismerésére, valamint a szegények szeretetére és ragaszkodására.

Mire azonban a februári keltezésű körlevél és a mellékelt aláírási ív kikerül a nyomdából, még egy jelentést kell mellékelni: gyászjelentést *Schoepf Merei* haláláról. Február 10-én még részt vett a bizottsági ülésen, amelyen beérett a hétévi küzdelem első eredménye. Még tervezett, szervezett, vállalkozott. Február 23-án már nem tudott felkelni ágyából. Mindössze tizenhét nap volt még hátra az életéből. Májrákban halt meg, 1858. március 12-én. Négy nappal később temették. Dr. *Whitehead* a bizottság kérésére habozás nélkül elvállalta, hogy amíg szükséges, egymaga végzi tovább kettejük munkáját.

POSTHUMUS KRÓNKA

Dr. *Schoepf Merei* Ágost betegségének lefolyását és halálának napját a londoni Medical Times and Gazette és a British Medical Journal nekrológiai [26] örökítették meg. Az előbbit *Markusovszky Lajos* fordításában közölte az Orvosi Hetilap 1858. évi két áprilisi száma. Most előkerült Manchesterben *Schoepf Merei* végrendelete, amelyből még egyet-mást megtudunk. Halálos ágya mellett ott volt dr. *J. Whitehead*, dr. *G. Keith* és az a dr. *Gumpert* nevű fiatal orvos,

This is the last Will and Testament of me
August Schoepf ^{of the City of Manchester} Meret, Doctor of Medicine Squire Clerk
and bequeath all and singular my real and personal estate
and Effects whatsoever and wheresoever situate unto George &
Wright of Edinburgh Doctor of Medicine Charles Vernon of London
Merchant and Joseph Eller of Manchester Merchants and the
survivor of them his Executors and Administrators Upon trusts to
call in and make sale of the same as soon after my decease
as conveniently may be done and out of the monies so to come to
the hands of my said Trustees to pay my funeral and testamentary
^{and to discharge my just debts} expenses and the residue which shall then remain to invest in
their joint names in good landed or other securities which I hereby
empower my said Trustees to vary from time to time as they may
think fit And the annual or other interest and produce of such
Investments I direct my said Trustees to divide into two equal half
parts or shares the one of which half parts so to be paid to my son
Frederic and the other to my daughter Augusta for their respective
lives nevertheless as to such annual interest and produce of my
daughters share in case of her marriage I direct that the same
shall be paid to herself for her own use free from any control of
any husband and without power of anticipation during her
marriage And with respect to the principal monies so to be
invested I direct my said Trustees upon the death of either of my
said children to divide the same in like manner as the said
annual interest and produce and to apply one half part of such
principal monies as my son may by Will or Deed executed in
his lifetime appoint and direct, if my son shall be the first of
my children who shall depart this life and if my daughter shall
be the first so departing this life then to apply the other half part
as she may in like manner direct and appoint And I hereby em-
power my said Trustees to pay to my son one fourth part of such
principal monies as when a division of the whole thereof in case
of death as aforesaid would be applicable to the purposes of my
said Will or Deed of appointment that is to say one fourth of
one half share as my son's right And if such one fourth of one
half share shall not amount to fifty pounds I direct my said

Schoepf Meret

trustees to apply such further sum out of my son's half share of
the said principal as shall make the same equal to fifty pounds
and thereby give to my said Trustees all and every the powers and
authorities usual and customary in Wills and settlements and in
execution thereof I authorize them if in their discretion they shall
think fit to divide the aforesaid principal monies during the
lifetime of both my children and to pay one half share thereof to
son for his own use and benefit and the other half share thereof
to my daughter for her own use and benefit any advances made
by the said trustees to either of my children being duly allowed for
and well respect to the direction justly humbly contained in
a certain my said Trustees to suffer and permit my son and
my daughter to sell before such sale such articles within my
dwelling house or any other of them may desire the estimated
value of each and every such article so selected by either of them
being set against the respective share of the child so selecting and
I hereby nominate & appoint my said Trustees the Executors
of this my Will whereunto I have subscribed my name the seventh
day of March in the year one thousand eight hundred and
fifty eight. The mark of X August Schoepf. Merce
Signed by the said August Schoepf. Merce in witness
of his hand and mark as and for his last will and testament
in the presence of us the undersigned who at his request and in
his presence and in the presence of each other at the same time
have hereunto subscribed our respective names the day and year
above written as witnessing and attesting the same the words
"and to discharge my just debts" being first interlined in the first
page of this paper. James Whithead M.D. — Edward Gungorby M.D.
x^o

Noting that the foregoing is a true copy of the
Original Will of August Schoepf. Merce
deceased proved in the District Court at
Manchester

(Not to be regd)
In Her Majesty's Court of Probate. OFFICE COPY.

The District Registry of the City of Manchester and Hundred of Salford.

In the Goods of August Schoepf Merri deceased.

I, James Whitehead of the city of Manchester in the County of Lancashire Doctor of Medicine make oath and say that I was on present on the seventh day of March now last past together with Edward Gumpert of the said City Doctor of Medicine and did in the presence also of the said Edward Gumpert see August Schoepf Merri late of the said city of Manchester Doctor of Medicine now deceased affix or sign his name to the paper writing hereunto or annexed which he declared to be his last Will and Testament And that I this deponent and the said Edward Gumpert did at the request and in the presence of the said August Schoepf Merri and also in the presence of each other affix our names to the attestation of the execution of the said Will written at the foot thereof and that the mark affixed to the said Will is the mark made as aforesaid by the said August Schoepf Merri and that the names "James Whitehead M.D." and "Edward Gumpert M.D." subscribed to the attestation of the execution of the said Will are the respective handwritings of this deponent and the said Edward Gumpert And I further make oath and say that immediately previous to the affixing by the said August Schoepf Merri of his sign or mark to the said Will as aforesaid the said Will was read over to the said August Schoepf Merri in my presence and that he appeared fully to understand the same and stated that it was in accordance with his wishes And that when he so expressed his approval thereof and affixed as aforesaid his mark thereto he appeared to me this deponent to be quite capable of so comprehending and to comprehend the full purport and intention of the said Will although in consequence of bodily exhaustion he was not able without greater effort than I this deponent thought proper to allow him to make to sign his name in his usual manner at the foot of the said Will.

J. Whitehead M.D.

Sworn at the City of Manchester in the County of Lancashire the Seventh day of March One thousand eight hundred and fifty eight.
Before me
Robert Northcote
a Commissioner to administer oaths in Chancery in England.

Dr. Whitehead vallomásá Schoepf Merri végrendeletéhez

aki a Clinical Hospital második évében segédorvosként működött *dr. Schoepf Merei* mellett, s tanítójának halála után bentlakó orvosként kötötte össze sorsát a gyermekkórházzal. *Schoepf Merei* aláírása a végrendeleten az írástudatlanok kézjegye: egy kereszt. A végrendelet melléklete: *dr. Whitehead* eskü alatt tett vallomása arról, hogy a végrendelet hiteles, de a nagybetegnek nem volt már annyi fizikai ereje, hogy nevét le tudja írni. Még egy dokumentummelléklete van a végrendeletnek: a szerény hagyaték felbecsülése. *Schoepf Merei* két gyermeke (Augusztá, az elsőszülött, és Frederic, az öccse) még kiskorú. A végakarat végrehajtói: *Joseph Eller* manchesteri kereskedő, a Clinical Hospital kórházbizottságának tagja és *dr. G. Keith*.

(*Kertbeny* Namenslistéjéből mind a két gyermek sorsáról értesülünk. Augusztá Bombayba ment férjhez. Frederic mérnök lett, és Angliában maradt.)

Még nyolc évig állt a Clinical Hospital eredeti helyén, a Stevenson Square-i kis épületben. Csak 1867-ben nyitják meg az új épületet, egészségesebb települési környezetben, 24 ágygal és járóbeteg-rendeléssel. 1902-ben a kórház neve megváltozott: Northern Hospital for Women and Children lett. 1906-ban ünnepelte fennállásának 50 éves jubileumát. . . 1956 októberében a 100 éves jubileumot. Időközben (1934-ben) ismét újabb, impozánsan bővített modern, pavilonrendszerű épületkomplexumba költözött. Ma közkórház, neve: Northern Hospital.

A jubileumok évszámái is mutatják, hogy alapítóinak „*dr. Mereit és dr. Whiteheadet*” tekintik; minden alkalommal, amikor a kórházra akarják irányítani a közvélemény figyelmét, megemlékeznek a két alapító orvos úttörő munkájáról.

E. W. Jones, a *History of the Northern Hospital* című könyv szerzője (1933) azt írja *dr. Schoepf Merei*ről, hogy „*tevékenysége a Clinical Hospitalban, a gyermekek egészséges fejlődése törvényeinek kutatásával, nemcsak dr. Whitehead, de számos más orvos munkájának alapját vetette meg a hatvanas-hetvenes évekre.*”

J E G Y Z E T E K

- [1] *Schoepf Merei Ágost.* = Orv. Hetil. 1858. 14., 15.
- [2] *Lumniczer Sándor* : Emlékbeszéd stb. Pest 1860. Melléklet az Orv. Hetil. 1861. 1. számához.
- [3] *Egressy Gábor* : Törökországi Napló. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, 1127 Fol. Hung.
- [4] *Merei (Schoepf) Ágost* — Pulszky Ferenchez. Orsz. Széchényi Kvt. Kézirattára. Fond. VIII/682.
- [5] *Győry Tibor* : Az orvostudományi kar története, Bp. 1936. 492—94.
- [6] O. L. — D.36. K. K. III. Armeé Commado, Polizei Section, Geheimes Protokoll I. Heft 1849 — 688. tétel (24/9 1850.) és 913. tétel (25/10 1850.)
- [7] O. L. Hüm. 1849. eüo. 2660 H. — Orvostörténeti Közlemények 15—16. (1959) 222—223. is közölve.
- [8] Dictionary of National Biography (London 1900.) Vol. LXI.
- [9] *Jordan, F. W.* : Life of Joseph Jordan. Manchester, 1904.
- [10] *Fairbrother, F.—Birks, J. B. etc.* : The History of Science in Manchester. = Manchester and its Region etc. Manchester 1962. pp. 88—89.

- [11] *Brockbank, W.*: History of Medical Science in Manchester. = Manchester and its Region, etc. Manchester, 1962. 200.
- [12] *Schoepf Merei, A.*: On Spasms and Convulsions of Children. = Monthly Journal of Medical Science. 1850. 11.
- [13] A *Schoepf* nevet is váltakozó helyesírással írták az évtizedek folyamán (*Hőgyes, Győry* pl. hol *Schoepf*nek, hol *Schöpf*nek, a purifikációs eljárások aktáin kizárólag *Schöpf*nek. A róla elnevezett kórház is ezt a névformát használja). Ő maga élete folyamán kézírásban, nyomtatásban kivétel nélkül mindig *Schoepf*-öt írt, ezért ezt kell elfogadnunk. *Jáki Gyula* kitűnő tanulmányából (Adatok *Schoepf Merei* Ágost élettörténetéhez. = Orvostörténeti Közlemények. 5. (1957.) 5—51.) tudjuk, hogy *Kőszegen* apját és nagyapját is *Schoepf* néven írták az anyakönyvekbe; *Schöpf Ágost* születési anyakönyvi bejegyzését elírásnak tekintetjük.
- [14] Über die Fieber, etc., eine Vorlesung an der Chatham Street School of Medicine in Manchester von Prof. Dr. *Merei (Schoepf)* aus Pesth. = Journal für Kinderkrankheiten, Berlin XIX., 265., XX., 240. és: Über das biliöse und rheumatische Fieber etc. zwei Vorlesungen dasbst. von Prof. Dr. *Merei (Schoepf)* aus Pest. = Journal für Kinderkrankheiten. Berlin XX, 392.
- [15] *Schoepf Ágost*: A Pesti Gyermekkorház és annak 3 ¼ évi hatásának rövid vázolatja. Pest, 1842.
- [16] *Young, J. H.*: St. Mary's Hospital in Manchester 1790—1963. Edinburgh—London, 1963.
- [17] *Pulszky Ferenc*: Életem és korom I—II. 1884. II. 30., 156, 157.
- [18] *Lumniczer S.*: i. m. 20.
- [19] *Schoepf Merei, A.*: On the Disorders of Infantile Development, and Rickets. Preceded by Observations on the Nature, Peculiar Influence, and Modifying Agencies of Temperaments. London, 1855. 218.
- [20] *Schoepf Merei, A.*—*Whitehead, J.*: Children's Diseases. — First Report of the Clinical Hospital for Diseases of Children, Stevenson Square, Manchester, 1856. 52.
- [21] *Schoepf Merei, A.*—*Whitehead, J.*: Second Report of the Clinical Hospital for Diseases of Children Stevenson Square, Manchester, 1857. 31.
- [22] The Manchester Guardian, 1856 Dec. 30. 3.
- [23] Hospital for the Diseases of Children. = The Manchester Courier and Lancashire General Advertiser, 1857. January 3.
- [24] *Young, J. H.*: i. m.
- [25] *C. H. F. Routh*: Ugyanaz az angol orvos, aki már 1848-ban ismertette *Semmelweis* felfedezését az angol orvosegyletben és több folyóiratcikkben.
- [26] The late Dr. Schoepf Merei. = Medical Times and Gazette. London 1858. 359. és: The late August Schoepf Merei M. D. = British Medical Journal, London, 1858. 296—97.

S u m m a r y

August Schoepf Merei (1804—1858), creator of Hungarian scientific pediatrics and founder of the fourth children's hospital in the world (the Children's Hospital of Pest, 1839), had come after the defeat of the Hungarian war of independence as a refugee to England and settled there finally in Manchester (October 1850). The mayor data of Schoepf Merei's professional life in Manchester had been summed up

in a memorial lecture of *Sándor Lumnitzer* as early as 1860. However, the necessity of inquiring into further particulars of Schoepf Merei's Manchester years, in order to integrate this eminent personality of 19th century's medical history, has become more and more obvious in our days.

A number of new details, above all those concerning the close cooperation of A. Schoepf Merei with *Dr. James Whitehead*, has thrown new light on the matter. It has been found that this cooperation commenced not in 1856, as known so far, but with the first days when Schoepf Merei had arrived in Manchester and joined the staff of the Chatham Street School of Medicine. (The Chatham Street School which marked a turning point for medical training in Manchester, had been opened a year before and J. Whitehead was member of the first staff.) From this time, all the joint efforts of the two medical men were devoted to a common cause: the establishment of a children's hospital in Manchester, to be the first English clinical hospital for the training of medical students in pediatrics. Their "Suggestions for a Clinical Hospital for the Diseases of Children", a small leaflet printed and circulated in 1851, gave all particulars of the scheme and also special arguments for its establishment in Manchester. But, as the two doctors were not willing to subject themselves, as they has stated it in the "Suggestions", to restrictions and alterations on their projected scheme, they decided finally to organise and start in 1856 unaided the Clinical Hospital for the Diseases of Children, for a two years term of probate. The First and the Second Report (1856, 1857) were tests of the operations of the model institute, and careful, accurate statistical reports of scientific investigations. After the great success, friends of the hospital met instantly to organise the public support for the maintenance of the institution. Suddenly, on 12th March 1858, Schoepf Merei died unexpected of hepatic cancer, seventeen days after breaking off his intense activity. Dr. Whitehead continued their common work, assisted by Dr. E. Gumpert, a young disciple of A. Schoepf Merei, and supported by public contributions, on a growing scale.

ADATOK SOMOGY MEGYE EGÉSZSÉGÜGYÉNEK XVIII—XIX. SZÁZADI TÖRTÉNETÉBŐL

FRANKL JÓZSEF

1886. nov. 12-én foglalta vissza *Bádeni Lajos* serege Kaposvár (Kaposújvár) várát a törököktől. A mintegy 150 éves hódoltság alatt a vármegye bozóttokkal, nádasokkal, mocsarakkal és irdatlan erdőségekkel telt, elvadult tájjá züllött. A városban pedig a kuruc-labanc harcok alatt két ízben is tűz pusztított, s azt csaknem teljesen megsemmisítette. 1702-ben a várat lerombolták; erről a kaposvári úrbéri szerződés is említést tesz [1]. A bontási anyagból: fagerendák-ból, sövényből, faszindelyekből építették fel valószínűleg még ugyanabban az évben a piactéren (ma Kossuth tér) az első plébánia templomot, amelyet temető vett körül [6]. Az első utcák lakóházai sárral tapasztott sövényből készültek, csupán a század második felében tértek át a tömésfalra, majd a téglából való építésre [2]. Az épületeket náddal vagy zsuppal fedték; a megyei orvos lakása nádfödeles volt [3]. A földszintes házak mentén futó, közvetlen járdák mellett nyitott árkokban folydogált a bűzös szennyvíz. Kaposvár ekkor tulajdonképpen még falu, a vármegyei összeírás azonban már 1733-ban mezővárosnak nevezi [4]. A Kapos kiöntése és a mocsarak kigőzölgése miatt levegője egészségtelen volt, s ezért váltóláz, malária szinte minden évben járványszerűen jelentkezett falai között [5]. 1712-ben megindult az újratelepülés. Ennek folyamán kezdetben a földművesek, majd az iparosok voltak többségben [12].

Az újratelepített földeken nehéz volt az élet. Járványok, betegségek pusztították a népet, amelynek tudatlanságát a babonák sötétsége csak fokozta. Közben a földesurak egyre növelték az úrbéri terheket, a jobbágyi szolgáltatásokat; az ispánok pedig verték, bebörtönöztették, sőt megbotoztatták még a panaszt tevőket is. „*A somogyi jobbágy — telkes, zsellér és árendás, akit egyaránt nyomott a robot, a fonópénz, a disznó- és méhtized, az összes parasztnyomorító kilenced, a földesúri követelések egész sorával — titkos összejövetelre bújt össze napszállat után a falvakban, földből, vagy vályogból vert házainak szalmafedelei alatt*” [7]. A durva elutasítás után saját kezükbe vették sorsukat az elkeseredett parasztok. „*1745-ben Cserti György Csurgón, Szalai Sándor Alsokon, Kasza János pedig Nagymartonban szólította fel ellenállásra a falvak lakosságát, elűzték a dézsmarovókat, kiverték falvakból az uradalom tisztjeit és megtagadtak minden úrbéri szolgálatot*” [7]. A földesúr bosszút állott. A parasztok mozgalma futótűzként terjedt el a megyében, majd a kaposvári „*lázadás*” fegyveres letörésével ért véget 1766-ban. A helyzetet — a jobbágyok terheit, a velük való bánásmód veszélyeinek ismeretében egy kevéssel csökkentve — az urbárium szabályozta 1767-től fogva.

AZ EGÉSZSÉGÜGY ÉS AZ ORVOSI ELLÁTOTTSÁG

Az egyre erősödő abszolútizmus a század közepétől gyarmati sorba taszította hazánkat: a nép minden erőlködése és látástól vakulásig tartó kemény munkája dacára nyomorba süllyedt, szinte csak vegetatív életet élt. Higiénéről még álmodni sem lehetett, tehát az egészségügyi helyzet folytonosan romlott, az elcsigázott, csonttá bőrré aszott parasztokat tömegesen vitték el a betegségek, a járványok.

Ez volt az oka annak, hogy az uralkodóház aktív lépéseket tett az egészségügy rendbehozatalára.

Az ország talpra állítása érdekében az első lépés a Magyar Királyi Helytartótanács létesítése volt 1723—24-ben a nádor elnöklete alatt. Ennek tagjaiból tevődött össze az állandó egészségügyi bizottság: *Comissio in Re Sanitatis Stabiliter Ordinata* [Com. San.], amelynek kezdetben tanácsadó, később valóságos helytartósági tanácsosi minőségben működő orvos tagját 1786-ban országos proto-medikussá nevezték ki. 1752-ben rendelkezést adtak ki, hogy „minden megyében és minden városban közközltségen nyilvános orvostudort kell alkalmazni” [8]. Később megengedték, hogy a „megyei főorvos” mellett „megyei sebész” is legyen, aki az addig alkalmazott borbély is lehet. A főorvos „conventionatus” volt, ami azt jelenti, hogy fizetését „bér” címen kapta, és a „szolgák” sorába tartozott.

Somogy orvosi ellátottságáról *Szaplonczay Manó* írja: „1719-ből találjuk feljegyezve, hogy Szigetváron évi 100 frt fizetéssel orvosdokort alkalmaztak. Azelőtt csak sebészek és borbélyok, de leginkább kuruzslók és javasok működtek. 1740-ben szervezték meg a fizikátust, amikor is Toppó János medikus orvost választották meg, évi 500 frt fizetéssel, kinek lakása a vármegyeházában volt”. Az adatok nem pontosak, mert *Kanyar* adatai szerint [9] „1754. jún. 23-án jelentette a megye a helytartótanács egészségügyi bizottságának, hogy a megyében egyetlen orvos van, Toppó János tisztiorvos, aki 1754. ápr. 18-án szerezte diplomáját Páduában. Alig ért hazánkban a fiatal, olasz származású orvos — aki útközben még Velencében orvosi gyakorlatot is végzett s arról bizonyítványt is szerzett —, azonnal a megye tisztiorvosi székébe ültették”.

A Somogy megyei levéltárban található közgyűlési jegyzőkönyvek közül az 1767. évi kötet 789. oldalán latin nyelven a következők olvashatók:

Az 1767. jún. 3-i ülésen az alispán jelenti, hogy személyesen beszélt *Gömöry Dávid*dal, aki a megyébe óhajt jönni physicusnak. Ajánlásai nagyon jók, nem kétes, hogy „*in curanda communi valetudine*” megfelelő lesz. Eszközöket, gyógyszereket kapni fog. Ezután *Gömöry Dávid* úr doktorátusi bizonylatait (*testimoniales super doctoratu*) a maga igazolására bemutatta; azokat nyilvánosan megvizsgálták.

Házat jelöltek ki számára lakásul. Fizetése évi 500 Ft. Vállalta a gyógyszerészi tisztséget is.

Az alispán bejelentését egyhangúlag elfogadták.

Gömöry Dávid vindobonai (bécsi) diplomája szóról-szóra be van másolva a 793—795. oldalra. Eszerint 1765. okt. 23-án nevezték ki az orvostudományok licentiatúsává. „*Dissertatio inaug. phys. — med. sistens tentamen de indole aeris Hungarici*” [10].

Talán nem véletlen, hogy a győri születésű és bécsi diplomával rendelkező Gömörly éppen az *Eszterházyak* uradalmához tartozó Kaposvárra jött el megyei fizikusnak, bátran mondhatjuk rendkívül sanyarú körülmények közé. Ti. apjáról 1778-ban ezt írja *Weszprémi*: „1733 okt. 26-án a jénai egyetemen megkérte és megkapta a már kiérdemelt orvosdoktor címet az általa írt, kiadott és megvédett „*Dissertatio de peripneumonia*” című értekezéseért. Utána Rozsnyóra, majd egy év múlva Győrbe költözött. Itt aztán nemcsak a városban és a róla elnevezett megyében, hanem a Dunán innen fekvő messze területen is olyan ügyes orvosi működést fejt ki negyvennél is több év óta mindmáig, hogy gyógyításbeli nagy érdemeit *Eszterházy herceg fényes udvarában is elismerik és nagyrabecsülik (ut excellentia eius in medendo merita et cognoscantur et aestimentur in ipsa quoque splendidissima Principis Eszterhazy aula*” [12]).

Feltehető, hogy fia az *Eszterházyak* kérésére töltött el néhány évet a megyei főorvost nagyon nélkülöző Somogyban.

Gömörly Dávid alkalmazását a vármegye 1767. jún. 3-án jelentette a Com. San.-nak. Mind a felterjesztés, mind annak 1767. júl. 11-én tartott ismertetése megtalálható az OL-ban [13]. Ekkor a vármegyei egészségügyi szervezet [14] a következőképpen alakult:

Székhely: Kaposvár

Megyei tisztí főorvos: nemes Gömörly Dávid orvosdoktor

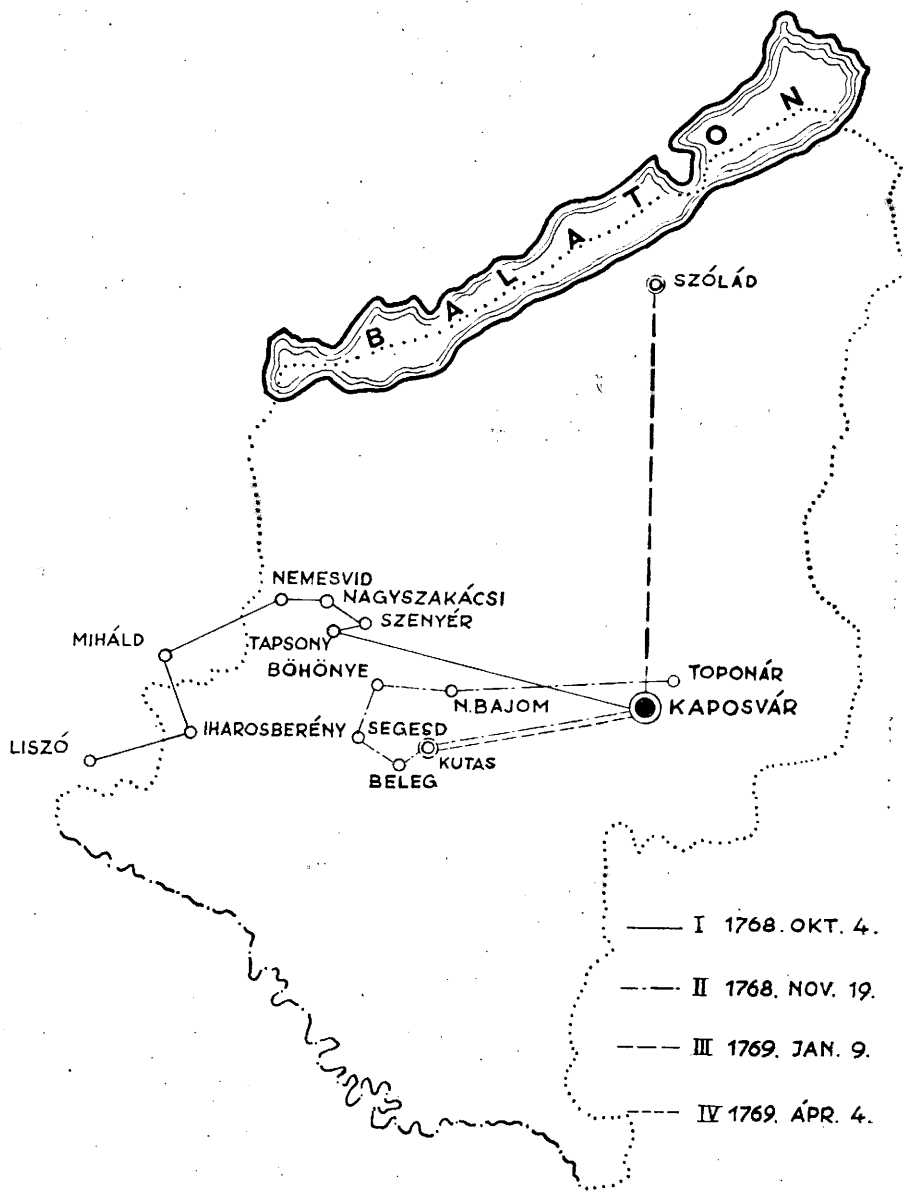
Kirurgusok: Koller János,

Pankenhetter Mátyás,

fejenként évi 150 Ft fizetéssel.

Ifj. Gömörly Dávidról, aki a harmadik Dávid a családban, már *Weszprémi* is megemlékezik a *Succincta* II. kötetében a XVII. cikkben, amely részletesen szól az apáról. A négy fiú közül Dávid a legidősebb, s „apjától nemcsak nevét, hanem természetét is örökölte s igen megérdemli (— *commemoratione dignissimus* —), hogy itt megemlítssem. Őt *A magyar levegő jó természetéről* című avató értekezése alapján az orvosi rendbe vették föl Bécsben, s miután Somogy megyében három évig a megyei fizikus hivatalát töltötte be, hazatért szülőföldjére. Ma [— 1778! —] Pozsonyban gyakorló orvosi működést fejt ki”.

Somogy megye 1769. évi közgyűlési jegyzőkönyvének 751. oldalán kezdődik Gömörly beszámolója. Ebből élénk táru az 1768/69-ben dúló dysenteria-járványok kapcsán kifejtett gyógyító orvosi tevékenysége, amely méltó apjához és többi orvosi mintaképéhez! Négy „kiszállás” folyamán kereste fel a dysenteriás somogyi betegeket, akik betegségük, a nagy távolság és nem utolsó sorban nyomorúságuk miatt nem tudtak bemenni hozzá a megyeszékhelyre. Első útja — amint az I. térkép mutatja — Tapsonyba vezetett. Innen Szerénybe, Nagyszakácsiba, Nemesvidre, Miháldra, Iharosberénybe és Liszóra kocsizott. Második útján Kutast, Beleget, Segesdet, Böhönyét, Nagybjomot és Toponárt kereste fel. Harmadik útján Szóládra, a negyediken Kutasra ment ki. — Mindenkit megvizsgált, aki nála jelentkezett vagy akihez elhívták, mindenkit ellátott tanáccsal és gyógyszerrel. Eredményesen alkalmazta az apja által előállított gyógyszer-

Dysentéria-járványok Somogyban 1768–69. évben

ket, köztük egy lázcsillapítót, a családi antidysenteriás port és saját compositióit. Összesen 180 betegről számolt be, akiknek fele dysenteriás volt, 40 maláriában, a többi egyéb betegségekben szenvedett. A malária akkor még endemiás volt megyénkben. Mindenkit ingyen kezelt és ingyen látott el gyógyszerrel. 200 év távlatából nem lehet megállapítani, tudásvágya vagy emberszeretete volt-e nagyobb!

A II. térkép Gömör „körzetét” mutatja. A feltüntetett helyekről származtak azok a betegek, akikről — a járványokon kívül — beszámol. Eredményei nagyon jók, pedig sikertelen kezeléseiről is említést tesz.

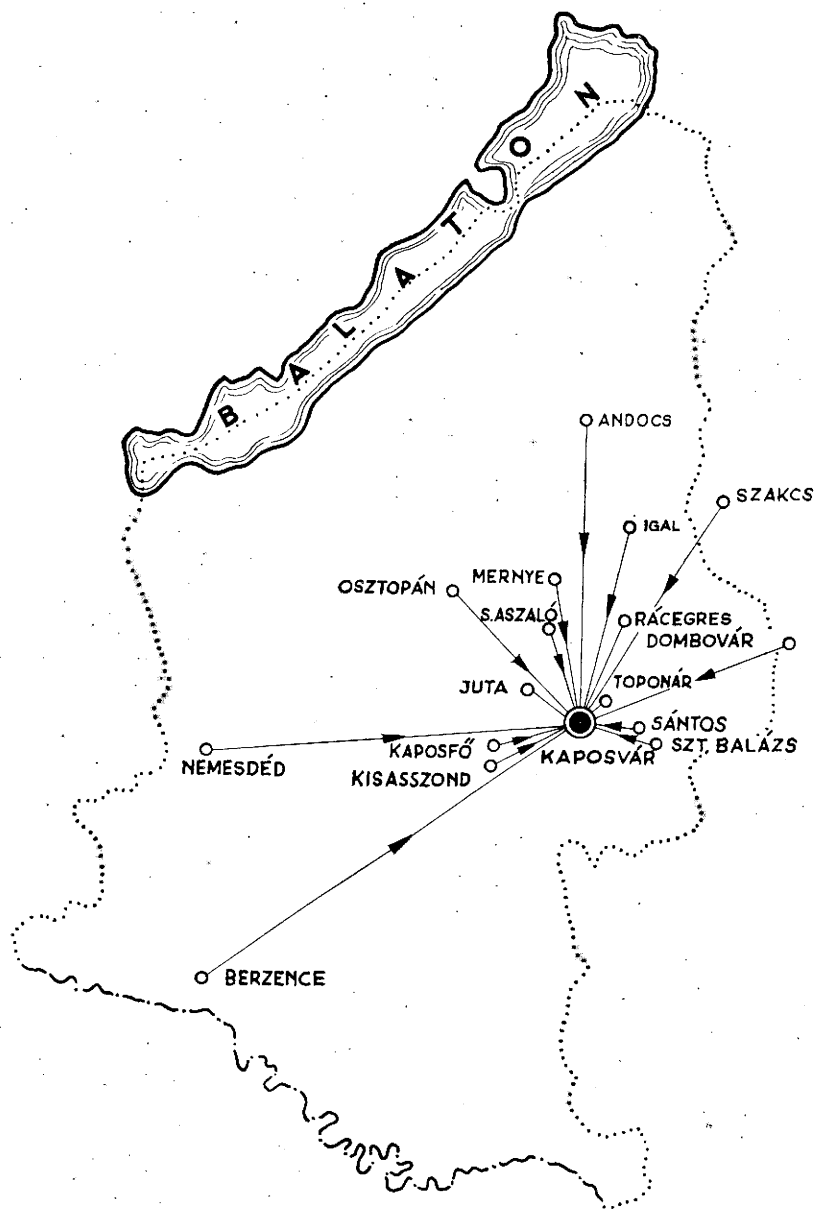
Gömör valószínűleg 1770-ben adta át helyét utódjának. A helytartótanács ugyanis az általa 1770. márc. 8-án elrendelt adatszolgáltatás alapján [15] latin nyelvű összesítő kimutatást készített, s ebben „Az orvosok neve” című rovatban két név van feltüntetve, de mindkettő át van húzva. Az áthúzás alatt az alábbi bejegyzés olvasható: „Gömör Dávid, ki orvosdoktori képzését Jénában szerezte meg. Most pedig First János Ádám, de róla nem jelenti a megye, hogy van-e orvosdoktori képzése.” E kimutatásban a Gömörre vonatkozó adat helytelen, mert Jénában az apját avatták, aki szintén Gömör Dávid volt; a fiú, a Somogy megyei főorvos Vindobonában, azaz Bécsben szerezte meg diplomáját. A másik adat is hibás. Az új főorvos pontos neve „Friesel József János. Dissertatio inaug. med. de apoplexia. Vindobonae. 1769” [10].

Mind Gömör, mind Friesel megyei tisztiorvosi fizetése évi 500 Ft volt, aminek közlése után ez a mondat következik: „Az orvos ennek ellenében köteles a szegényeket ingyen gyógykezeltetni” [15].

1771-ben a megyében 13 kirurgus működött [15]. Ezek részben Gömör, részben Friesel előtt tették le az approbációs vizsgát, amelyet a helytartótanács utasítására a vármegye máj. 7-én rendelt el [15]. E rendelet visszamenő hatályú volt, s a borbély-kirurgusokra, gyógyszerészekre és bábákra egyaránt vonatkozott. Mindenkinek meg kellett jelennie egy bizottság előtt, amely a megyei főorvos javaslatára adta ki a működési engedélyt.

Gömör gyors távozásában talán szerepet játszott az is, hogy lakása egészségtelen és kicsiny volt. A megye vezetői is belátták, hogy csak úgy tudják Frieselt megtartani, ha megfelelő lakásról gondoskodnak számára. Amint a közgyűlési jegyzőkönyv igazolja: 1771. I. 29-én a Kaposvárott tartott közgyűlés elhatározta, hogy a Kaposvárott levő, régi megyei orvosi házat, amelynek csak egy része volt téglából, szilárd anyagból újjáépítteti. Egyben az orvosra való tekintettel a lakás kibővítését is megszavazták [16].

Egyelőre nem tudjuk, hogy Friesel meddig Működött Kaposvárott. A nyolcvanas évek megyei főorvosára azonban néhány pontos adattal rendelkezünk. Weszprémi Succinctájának IV. kötetében Torkos János dr. munkáinak tárgyalása kapcsán egy lábjegyzetben felsorolja Magyarország összes orvosait, akik a megyékben és részekben 1781. okt. 26-án működtek: „Qui sint Comitatum et Districtum Medici provinciales in universo Hungariae regno, tempore hoc degentes”. Somogy megyében Müller Józsefet említi: „In Simighiensi Comitatu Ios. Müller”. Külön megemlítjük, hogy Weszprémi a IV. kötet végén — szokása szerint — névsorban közli azoknak a kiváló orvosoknak nevét, akikről a követ-

Gömör Dávid megyei physicus működése

kező kötetben meg akar emlékezni. Két somogyi vonatkozású névvel találkozunk itt: *Gömöry Dávid junior* és *Müller József*. (*Győry : Müller József Antal. Dissertatio inaug. med. de frictione. Tyrnaviae. 1777. Hőgyes : 1776/77. Müller József, Győr.*) Végül 1788 őszén *Müller József* saját kezű aláírással lát el egy iratot, amely a Com. San.-ról jött „*Pirker József*” kaposvári gyógyszerésznek [17], de csak a felzete van meg.

A XVIII. század utolsó éveiben kezdi meg megyei főorvosi működését *Varga István*, ez már átnyúlik a XIX. századba. (*Hőgyes : 1798/99, Varga István, Uza-Panyit, Gömör m.*) Mint érdekes adatot említjük meg, hogy igazgatta az elemi iskolát [18], s ezt igazolni is lehet [19]. Ugyancsak ő lett a paedagogiumnak, majd az abból kifejlődött gimnáziumnak is első igazgatója [19]; nemcsak szakmai, hanem általános műveltsége is rendkívül nagy volt.

A MEGYE GYÓGYSZERÉSZETE

Molnár István dr. főlevéltárnoktól származik az az adat, amely dr. *Jobst Pál* pécsi egyet. magántanárral és annak rokonságával [20] közölt is, hogy „elődjük *Jobst Jakab* gyógyszerész, aki *Württemberg*ből származott, 1752-ben *Kaposvárott* engedélyt kért és kapott gyógyszerár nyitására. A feltétel az volt, hogy a gyógyszerárát saját költségén kell berendeznie, s a város által adományozott telken házát fel kell építenie.” E gyógyszerárra a későbbiekben számos utalás történik, mint magánkézben levő vagy mint városi patikára. Az engedély magadásában bizonyára nagy szerepet játszott, hogy *Mária Terézia* 1752-ben (— majd 1753-ban is —) felszólította a megyéket, hogy területükön egy gyógyszerárat állítsanak fel. A megyék — köztük Somogy is — e kötelezettségüknek jóval később tettek eleget [21].

1767-ből származik a következő adat: „Az egész megyében csak a birtokosok tartottak borbélyt, sebészt, de gyógyszerárat rajtuk kívül [— ez bizonyára az ún. házi patikára vonatkozik —] csak *Andocson* volt [— a ferencsekénél —] és *Szigetváron* [— az őrségnél —], de ezekről a főorvosnak nem volt jó véleménye. *Kaposváron* egy özvegyasszony kezén volt a patika [— ez lehetett a *Jobst*-féle, az ún. városi patika —], amit a megye nem helyesel. Egyébként a vándor sebészek és a gyógyszerár áruló felvidékiek (*Trencsénből, Liptóból*) sok halálesetnek voltak okozói. Mindezerért a megye 1767 jún. 3-án elrendelte, hogy az egész megye használatára *Kaposváron* gyógyszerárat kell létesíteni, melynek szükségleteiről: vezetőről, laboránsról, gyógyszerekről a főorvos gondoskodik” [22].

Külön megemlítjük, hogy 1767-ben a városban a földműves, iparos és kereskedő lakosságon kívül 3 nemest tartanak nyilván, köztük az „*Apothecariusnét*” [23].

Gömöry jelentésében, amelyet a vérhasjárvánnyal kapcsolatosan terjesztett be, azt írja, hogy „a helyben lévő gyógyszerárból a lakosság számára gyógyszereket adott”; 1768–69-ben tehát működött a városi patika [24].

A helytartótanács kimutatásából, amely az 1770. március 8-i rendeletre beküldött adatokat összegezte, kitűnik, hogy „a vármegye területén 3 patika van.

Az egyik Kaposvárott [bizonyára a Jobst-féle —], a másik Andocson [— a ferenceseknél —] és a harmadik Segesden [— szintén a ferenceseknél —]. A vármegye ezekre vonatkozóan — a helytartótanács utasításainak megfelelően — elrendelte az évenként megtartandó és a megyei tisztiorvos által lefolytatandó váratlan vizsgálatot” [25].

A helytartótanács rendeletére [27] 1773 elején ismét összeírták a megyében levő gyógyszertárakat. Eszerint a barátoknak (ferenceseknek) Andocson és Segesden, az őrség orvosának Szigetvárott volt patikája. A nagyobb helyőrségekben, így Szigetvárott is, a XVI. század végétől kezdve katonai gyógyszertárakat állítottak fel [26]. Kaposvárott — mint a jelentés mondja — már régóta létezik gyógyszertár, amely mindenféle gyógyszerrel bőven el van látva (— ez csak a Jobst-féle patika lehetett —). Ahol nincs patika vagy nagyon távol esik, ott az orvosok maguk állítják össze a gyógyszereket, esetleg engedéllyel rendelkező gyógyszerkereskedőktől vásárolják meg [27].

Az 1781. évi közgyűlési jegyzőkönyvben [28] ezt olvashatjuk (latinul): II. József első rendelkezései közé tartozott, hogy a szerzetesrendnek működését korlátozta. A megyében működő segesdi és adoncsi ferencesrendi patikákat bezáratta. Az 1781. dec. 3-án tartott közgyűlésen nagy megrökönyödést keltett e rendelet felolvasása, mert az egész megyében csak egy nyilvános világi patika volt: Kaposvárott [28] (— itt talán már a Pirker-féle patikára történik utalás —). A közgyűlés felírt Sigray Károly főispánhoz, amelyben feltárja a szomorú helyzetet: „*vármegyénknek határai Kaposvári Patikátul oly messze essenek, melly miatt a Távul levő Betegek mindenekelőtte orvossághoz és orvoshoz juthatnak, vagy terhesen szülni, vagy éppen gyámoltalanul el veszni kényszerítessenek.*” Már régóta törekszik a megye arra, hogy minél több világi patikát állítsanak fel, de csak Kanizsáról sikerült a (— ferencesrendi —) patikát Segesdre áttelepíteni.

A kaposvári patikus (— ez megerősíti feltevéssünket, hogy Pirkerrel van szó —) még fiatal és kezdő, nem biztos tehát, hogy gyógyszertárában lesz-e mindig elég gyógyszer az egész vármegye számára. Ezért tehát a két másik patika fenntartása igen fontos, legalább addig, míg helyettük világi patikákat fel nem állítanak. E két patika nem rontja a kaposvári gyógyszerész üzleti forgalmát, sőt egy városban két-három patika is megél. Maga a megyei főorvos is megerősíti, hogy a kaposvári patika már messzesége miatt is elégtelen a megye betegeinek gyógyszerrel való ellátására.

A gyógyszertárakat illetően helyesnek látszik Schédy [26] megállapítása, amely szerint gyógyítással minden kolostorban foglalkoztak, így a ferenceseknél is. E célból gyógyszereket is kellett tartaniok, amelyeket szükség esetén fel is használtak. E „házi” gyógyszertárak a forgalomtól függően fejlődtek tovább, az „orvos” egy személyben „gyógyszerész” is volt.

A ferencesek magyarországi múltja évszázadokra nyúlik vissza. Az első magyar ferences, Ábrahám testvér neve 1221-ből ismeretes, s kétségtelen, hogy 1232-ben már magyar ferences rendtartományról beszélhetünk. Virágzása az Anjou-királyok idejére esik 40—43 kolostorral. A reformáció és a török hódoltság korában, a XVII. század elején csak 4 kolostoruk volt. Az ellenreformáció és a török kiűzésének hatására következett a másodvirágzás a XVII. század végén és a XVIII.

században. Ekkor keletkezett (1725) az andocsi, majd a felsősegesi (1752) kolostor, utóbbi helyen már 1290 táján is kolostor állott. 1747-ben hazánkban összesen 47 gyógyszertár működött, közülük 20 kolostorokban, így a ferenceseknél is. A ferencesek Schematismusa megemlíti, hogy „*Saeculo XVIII. Provincia etiam aliquas apothecas sustentabat, et quidem... Andocsini...*” A segesi kolostor nyugati szárnyán a vármegye külön építette a patika részére, amelyet 1769-ben Nagykanizsáról telepítettek át. A gyógyszertár officina helyisége jelenleg a segesi plébániahivatal, amelynek mennyezetét még az eredeti gyógyszertárból megmaradt, az irgalmas szamaritanus jelenetét ábrázoló freskó díszíti [1. és 2. kép].

Az „Arany oroszlán”-hoz címzett gyógyszertárát *Pirker József* okleveles gyógyszerész állította fel, s az még ma is működik, természetesen modern formában, a Május 1 u. 19. sz. alatt. Épülete műemlék, bejárata fölött és a rajta elhelyezett emléktáblán 1774 szerepel, mint alapítási adat. *Répay* szerint az engedélyezés éve 1772. *Csorba* szerint 1784-ben jött létre. Ezt a dátumot fogadja el *Szaplonczay* is. A vármegyei nagygyűlési jegyzőkönyv 1781. jún. 25-én kelt jegyzőkönyvének 34. sz. bejegyzése szerint *Pirker* 1781-ben állította fel gyógyszertárát. Fent említett adataink is emellett szólnak, bár kétségtelen, hogy egy patika teljes berendezése és elindítása éveket vehetett igénybe. A megye második patikája 1790-ben keletkezett Marcaliban.

A gyógyszerészet értékelését illetően érdekes, hogy a bérletet a boltokkal egy szinten számolták el. Az *Eszterházy* hercegség úriszéke ugyanis 1792. márc. 6-án

1. kép. A segesi plébániatemplom (a bekeretezett ablak volt a patikáé)

2. kép. A volt patikahelyiségben, a mai plébániahivatalban látható mennyezeti freskó:
Az irgalmas szamaritánus

a boltok között szabta meg a gyógyszerértár bérletét is: „20 Ft-ot fizessen évente Pirker József gyógyszerész” (latinból fordítva) [29]. A gyógyszerészt a név szerint felsorolt kereskedőktől, árusoktól, boltosoktól mégis határozottan elkülönítették. Ezt bizonyítja egy latin nyelvű irat 1792. márc 8-áról, amely szerint „A kaposvári gyógyszerész sem nem tart az előbbi kereskedőkkel közös árukat, sem nem azonos a hivatása velük, tisztára csak gyógyszerész” [30]. Végül a patikussal szemben mind Bécsben, mind Somogyban támasztott igényekről számol be az a német nyelvű irat, amelyben Pirker József „a vármegye jóváhagyott patikusa” bejelenti 1792. márc. 8-án herceg Eszterházy úriszékénél, hogy bécsi engedélye („Dispensatorium”) előírja patikájának tökéletes színvonalon való tartását, a vármegye pedig arra kötelezi, hogy minden előforduló betegség gyógyszeréről gondoskodják; a bécsi taxa birtokában van, ezzel a városi patikus (— ez csak Jobst utódja lehetett —) nem rendelkezik [31].

WINKLER MIHÁLY ÉS AZ AGGÁPOLDA

A Winkler-féle aggápolda részletes ismeretéből tárul elénk a „kórházi” helyzet Somogyban a XVIII. század végén. Csorba „Somogy vármegye ismertetése” c. munkájában ez áll: „Már régebben is volt Kaposvárott egy betegek menhelye Winkler gödrei plebanus által alapítva, ’s több megyei jötevők által gyámolítva:

előbb csak ügyefogyottak, szegény öregek tápláló helye volt ez; időmben 's eszköz-
lésemre úgy rendeztetett, hogy 10—12 fekvő beteg is ápolthatatik benne; fájdalom,
hogy az alapító-level betű szerént történt magyarázata miatt, 's legtisztább czél-
zat ellenére ez össze nem olvadhatott amaz nagyobbbal, 's így csak kaposvári lako-
sokra 's mesterlegényekre korlátozva a nagyobb közönség gyámolítását nélkülözi.”
Erről az időszakról Bergel József dr. a következőképpen nyilatkozik: „Az egészség-
ügy ide költözködésem alkalmával [1836] meglehetősen gyenge lábón állott. Bizonyos
Winkler Mihály gödrei lelkész által 1800-ban alapított aggápolda is volt a város-
ban, hanem oly nyomorúságos állapotban, hogy az alapító nemes céljának egyáltalá-
ban nem felelt meg. Midőn én 1846-ban annak orvosi ellátását átvettem, valóságos
herkulesi munkába került az intézményt csak némileg is jó állapotban fenntartani.
Azon iparkodtam, hogy egy részét ispotálylyá alakítsam át és rendezzem be, mely-
ben beteg mesterlegények csekély fizetség mellett befogadtatást s szükséges ápolást
találhassanak.” Szaplonczay Manó dr. így ír: „A város irattárában őrzik a vár-
megyének 1800. évi május hó 20-án kelt, Kaposvár mezővárosához intézett jk.-
vének 469. sz. kivonatát, melyből megtudjuk, hogy Winkler Mihály a pécsi fő-
egyház kanonokja, gödrei plébános emlékezetül adja, hogy ő Kaposvár lakosainak,
szegényeinek és minden segélyt nélkülöző betegeinek, hogy legyen hova fejeiket le-
hajtani, ápolgat kíván állítani és hogy ennek felállítására a földesuraságtól, herczeg
Eszterházy Miklóstól engedelmet nyert.” Az alapítvány 3000 Ft volt. A helybelieket
„folytonos ápolásra” vették fel, a más vidékről jötteket, minden valláskülönbség
nélkül, csak arra az időre, amíg meggyógyultak. Megjelöli az alapítólevel, hogy
„minden Kaposváratt lakó uradalmi tisztnek s minden egyéb itteni lakosnak szolgálói
és szolgálói, mesteremberek segédjei, inasai, ha odahaza terhül esnek, ez ápoldába
felvételnek és a többi szegényekkel együtt ápolgatnak. A szegények élethossziglan
vétessenek fel.”

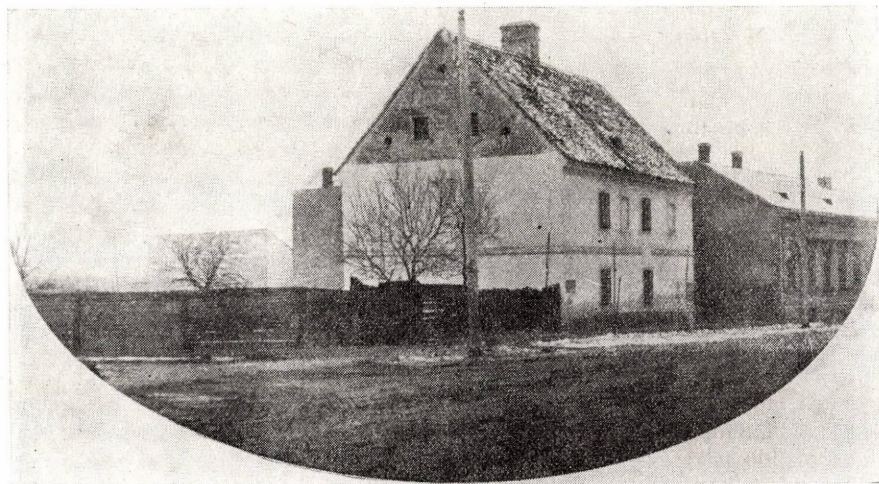
Zádor Mihály szerint az 1797-ben alapított aggápolda 1807. november 19-én
nyílt meg a mai Május 1 utca és Tóth Lajos utca sarkán, ahonnan 1898-ban
a Szigetvári utcába költözött át. „A múltszázadeleji városfejlődés tette szüksé-
gessé a kaposvári ispotály [kórház] megfelelő épületének kialakítását is. Csorba
József megyei orvos hosszas harcai árán 1810—20 között folyt a régi ispotály meg-
nagyobbítása hivatalos hatósági engedély nélkül, miért a Helytartótanács meg is róttá
a megyét. Ez az épület azonban nem felelhetett meg a követelményeknek, mert nem-
sokára ismét napirendre került egy új kórházi épület építésének kérdése.”

Érdemesnek látjuk Winkler Mihály életének és működésének ismertetését.
Kőszegen született 1729. szept. 7-én. Tanulmányait Egerben és Pesten végezte;
a teológiát Pécsen. 1754. jan. 13-án szentelték pappá. Utána Magyarorszácon
káplán, majd 1757. jan. 18-tól Gödrén lelkész. Klimó püspök ajánlatára vállalta
1759-ben a szakadáti plébánia vezetését. Itt tíz éven át működött. Eközben saját
költségén kibővítette a templomot, tornyot emeltetett hozzá, s egyben felépített-
te a gödrei templomot is. 1769-ben Bonyhádra ment, ahol szintén új templom
és aggápolda jelzi tevékenységét. Később ismét elvállalta — Eszterházy gróf
püspök felszólítására — a gödrei plébánia irányítását. Gödrei plébános korában
építtette fel saját költségére a bikali templomot, s a kaposvári aggápoldát. 1810.
március 2-án halt meg; Gödrén temették el. A kaposvári gimnáziumnál nemcsak

4000 Ft-os alapítványt tett, hanem még végrendeletében is hagyományozott rá. — Anyagi forrásainak természetéről többféle híresztelés járta. A papság szerint egy előkelő haldokló tiszttól kapta a pénzt, hogy tetszés szerint fordítsa kegyes célokra. Mások szerint a kormánytól, mint magvaszakadt nemesi családok hagyatékát. Ismét mások egy gróf barátnőjét emlegetik, mint adakozót. A nép hiedelme az ördöggel való cimboraságra vagy a földben talált kincsekre gondol. Önmaga ünnepélyesen úgy nyilatkozott, hogy adományainak eredete kizárólag egyszerű, takarékos életmódja volt. Nem kétséges, hogy abból ennyi építkezésre nem futotta volna. Valószínűleg nemcsak az egyszerű néptől gyűjtött, hanem kapcsolatai és személyes fellépése révén a gazdag nemesi és főúri köröket is ajándékozásra bírta. Tudománykedvelő pap volt. Ezt bizonyítja, hogy ő adományozta az egyetemi könyvtárnak a nevéől *Winkler-kódexnek* (Cod. Hung. 2.) elnevezett kéziratot, továbbá a veszprémi kéziratot. Pénzgyűjteményét 1803-ban a budapesti egyetemnek adta. Kaposvárt nagyon szerette, végrendeletében így nyilatkozik róla: „*Ti kaposváriak, Isten után minden örömem*”.

Az aggápolda felállítása nehezen indult el. 1799-ben *Vály János, Eszterházy* kaposvári ügyvédje ezt írja a jószágkormányzónak: „*Várom Ófenségének kegyes határozatát a kórház ügyében, most van ugyanis idő arra, hogy a fát kivágják hozzá [— február eleje volt —] és a többi előkészületet megtegyék, mivel az alapító kanonok már a pénzt is letette részint az Uraság Kasszájába, részint a gondnoknak (Provizor) átadta, hogy a Kasszába elhelyezze...*” [32].

Ugyancsak a kormányzóhoz intézett latin nyelvű levelében *Thanhoffer Miklós* ozorai inspector közvetítő megoldást terjesztett be: „*Winkler esperes úr neheztel, hogy a kaposvári kórház építése még meg sem kezdődött, állítólag ebben az évben megindul...*, a kaposváriak azzal mentegetőznek és azt mondják, hogy nincsenek

3. kép. A kaposvári aggápolda

abban a helyzetben, hogy egy ilyen új épületet építsenek még, bár a legforróbban kívánnák. Kezeimhez is juttattak egy csatolt kérvényt, hogy engedtesék meg nekik, hogy építkezés helyett Vály fiskális úr egyik házát alakítsák át kórházzá, ennek fejében mind az alapítótól az épületre szánt 700 frt., mind Ófensége anyagi hozzájárulása Vály fiskális úr háza ellenértéke gyanánt szolgáljon s ígérik, hogy az idők folyamán és amint kedvezőbb körülmények közt lesznek, ... építkeznek." A kormányzó válaszában ez van: „E kórház felállítását hogy mennyire sürgetik a kaposváriak, s a fiskális Vály úr, ismeretes Uraságod előtt ... Ófensége döntése kedvező” ami azt jelentette, hogy támogatja az új kórház-aggápolda felállítását [33].

Miként Hoss megállapítja: „Winkler-alapítványából nem lehetett a 12 ágyas aggáppoldát fenntartani. A hiányzó összeget úgy pótolták, hogy az alapító szándéka szerint alamizsnát gyűjtöttek mind a városbeliektől, mind a környező falvaktól az aggáppolda javára. Ezenkívül az iparosmesterek és mesterlegények hozzájárulása, a városi pénzbírság és adományok tették az aggáppolda jövedelmét, mely midvégig a város intézménye maradt.” [3. és 4. kép].

4. kép. Winkler Mihály gödrei plébános, az aggáppolda alapítója

J E G Y Z E T E K

- [1] Eszterházy levéltár (továbbiakban: Eh. lt.) Repositorium (továbbiakban: Rep.) 35. Fasciculus (továbbiakban: Fasc.) X. Nr. 623.
- [2] Veszprémi püspöki levéltár (továbbiakban: Pp. lt.) Visitatio canonica (továbbiakban: Vis.) 1748. p. 221.
- [3] Somogy megye (továbbiakban: Sm.) lt. Protocollum instantiarum (továbbiakban: Prot. inst.) c. actis 1774. Fasc. 1.
- [4] Sm. lt. Fasc. Conscriptio status aedificiorum etc. (továbbiakban: Conscr. st. 1773.)
- [5] Somogy 1887. 5. sz.
- [6] Pp. lt. Conscriptio proventuum parochialium (továbbiakban: Conscr. prov. par.) Fasc. 1.
- [7] Kanyar József: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Kaposvár, 1967.
- [8] Varga Lajos: A közegészségügy rendezése... = Commun. ex Bibl. Hist. Med. Hung. Suppl. No. 1. Bp. 1962.
- [9] Kanyar i. m.
- [10] Győry Tibor: Magyarország orvosi bibliográfiája 1472—1899. Bp. 1900.

- [11] *Weszprémi István*: *Succincta medicorum Hungariae...* Második száz. Első rész. XVII. cikk. 155.
- [12] Sm. lt. Conscr. individuales (továbbiakban: ind.) Fasc. 1712—1718. Nr. 6.
- [13] Országos Levéltár helytartótanácsi levéltár (továbbiakban: OL. Htt. lt.) Acta Sanitatis ladula (továbbiakban: San. Lad.) D. Fasc. 9. — OL. Htt. lt. Acta San. Lad. A. Fasc. 33. No. 1. (II. Rsz. 2411.)
- [14] Közgyűlési jegyzőkönyv (továbbiakban: Kgy. jkv.) 1768. 128.
- [15] OL. Htt. lt. Acta San. Lad. A. Fasc. 34. No. 16/II.
- [16] Kgy. jkv. 1771. I. 29. 386.
- [17] OL. circolare Fasc. 8. No. 42.
- [18] Sm. lt. Fasc. Gimn. Kivonatok 4. sz. 7. l.
- [19] Uo. protocollum 125. p. 307.
- [20] *Jobst Pálné* levele
- [21] *Varga* i. m.
- [22] Kgy. jkv. 1768. 124.
- [23] *Zádor Mihály*: Kaposvár. Bp. 1964.
- [24] Kgy. jkv. 1769. 751.
- [25] OL. Htt. lt. Acta San. Lad. A. Fasc. 34. No. 16/II.
- [26] *Schédy Sándor*: A magyar gyógyszerészet rövid története. Bp. 1897.
- [27] Kgy. jkv. 1773. I. 163.
- [28] Kgy. jkv. 1781. III. 648.
- [29] OL. Eh. családi (továbbiakban: Cs.) lt. Úriszéki iratok (továbbiakban: Űr.) Fasc. OO. No. 2. Fol. 24.
- [30] OL. Eh. Cs. lt. Ur. Fasc. OO. No. 2. Fol. 16 (Sub).
- [31] OL. Eh. Cs. lt. Ur. Fasc. OO. No. 1. Fol. 11.
- [32] OL. Eh. Cs. lt. EEE. Acta Regent. 1799. No. 113. Fol. 1—2.
- [33] OL. Eh. Cs. lt. EEE. Acta Regent. 1799. No. 254. Fol. 1—2—3.

*

- Bereczk Sándor*: Kaposvár r. t. város története és fejlődése. Bp. 1925.
- Bergel József*: Kaposvár 40 év óta. Kaposvár, 1877.
- Bécsy Márton—Prilisauer Adolf*: A kaposvári m. kir. állami főgimnázium története 1806—1895. Kaposvár, 1896
- Csorba József*: Somogy vármegye ismertetése. Pest, 1857.
- Frankl József—Tarián László*: A kaposvári kórház története. = Somogy megye kaposvári kórházának jubileumi évkönyve 1846—1966. 5—34.
- Hoss József*: A kaposvári plébánia története. Veszprém, 1948.
- Hőgyes Endre*: Emlékkönyv a budapesti kir. magy. tud. Egyetem orvosi karának múltjáról és jelenéről. Bp. 1896.
- Magyary-Kossa Gyula*: Magyar orvosi emlékek. I—IV. köt. Bp. 1929—1940.
- Merő Béla—Pap Antal* (szerk.): A kaposvári Táncsics Mihály Gimnázium jubileumi évkönyve. 1812—1862.
- Répay Lajos*: Somogy megye gyógyszerészetének múltjából. Kadarkút, 1968. (Kézirat.)
- Szaplonczay Manó*: Közegészségügyi viszonyok. = Magyarország vármegyéi és városai. Somogy vármegye. 223—232.
- Székely Sándor*: Az orvostudomány története. Bp. 1960.
- Szigeti Gyula Sándor*: Somogy vármegye kaposvári kórházának története. Kaposvár, 1905.

Zusammenfassung

Die Arbeit besteht aus vier Teilen.

Der erste Teil beschäftigt sich mit der ökonomisch-politischen Situation des Komitates Somogy und in dessen Rahmen mit jener der Stadt Kaposvár nach der Befreiung von der Türkenherrschaft, d. i. seit 1686 bis zum Ende des 18. Jahrhunderts.

Der zweite Teil behandelt das Gesundheitswesen des Komitates Somogy seit der Errichtung des Statthaltereirats. Es werden der Reihe nach die einzelnen Komitatsphysiker aufgezählt, von denen der erste *János Toppó* war. Das individuelle und familiäre Leben des Komitatsphysikers *Dávid Gömöry* wird ausführlich behandelt. Anhand der im Komitatsarchiv Befindlichen Protokollen der Komitatsitzungen werden seine vier Dienstreisen anlässlich der in den Jahren 1768—69 wütenden Dysenterie-Epidemien, weiters sein „Kreis“ aufgezeichnet; beide auch mittels Mappen vorgestellt. Macht die Wirkung der nach *Gömöry* folgenden Hauptärzten des Komitats bekannt, die bis jetzt noch nicht beschrieben wurden.

Der dritte Teil bringt auf Grund origineller Forschungen Belege hinsichtlich der Pharmazie des Komitates Somogy, behandelt ausführlich das Wirken der Franziskaner als Erhalter der Apotheken. Durch Belege aus origineller Forschung wird die Errichtung der ersten offiziellen, weltlichen Apotheke dargestellt.

Im vierten Teil erfolgen die diesbezüglichen Daten von *Csorba*, *Bergel*, *Szaplonczay* und *Zádor* im Zusammenhang mit der ausführlichen Bekanntmachung des *Winklerschen* Altersheimes bezüglich. Das Leben und Wirken von *Winkler* werden nach *Hoss* behandelt.

VASALGIN *tabletta*

Összetétel: Tablettánként 100 mg Acid.5-allyl-5-(β -hydroxypropyl)-barbitur. hatóanyagot tartalmaz.

A Vasalgin hypnotikus hatástól mentes, elsősorban vascularis fejfájások csillapítására alkalmas, jól tűrhető analgeticum.

Mellékhatások még tartós alkalmazás után sem mutatkoznak, de egyéni túlérzékenység esetén kifokú szédülés, álmoság-érzés előfordulhatnak.

Javallatok: Vasomotoros fejfájás, migrén, posttraumás fájdalmak, Raynaud-kór, illetve acrocyanosis.

Ellenjavallatok: Súlyosabb máj-, vagy vesemegbetegedések.

Adagolás: Átlagos adagja felnőtteknek naponta 3-szor 1 tablettá kúraszerűen. Súlyosabb esetekben a kezdő adag naponta 3-szor 2 tablettá. Ez az adag 6—8 nap után fokozatosan csökkenthető napi 3-szor 1 tablettára. Egy kúra általában 4—6 hétig tart. Szükség esetén a kúraszerű adagolás megismételhető. A javulás első jelei legkorábban 1—2 hét után várhatók.

Csomagolás: 50 db á 0,1 g tablettá

21,30 Ft

Megjegyzés: Társadalombiztosítás terhére szabadon rendelhető.

CHINOIN

Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára
Budapest, IV., Tó u. 1—5.

MORGALIN

draszé

Összetétel: Draszénként 1 mg methylhomotrop.bróm., 100 mg acid.ascorb. és 100 mg N¹,N¹-anhydro-bis-(β -hydroxyaethyl)-biguanid.hydrochlor. hatóanyagot tartalmaz.

Javallatok: Herpes zoster, herpes corneae és keratitis kezelése.

Ellenjavallat: Glaucoma.

Adagolás: Átlagos adagja felnőtteknek általában naponta 3-szor 2 draszé, gyermekeknek napi 3-szor 1 draszé, 6-8 napon át.

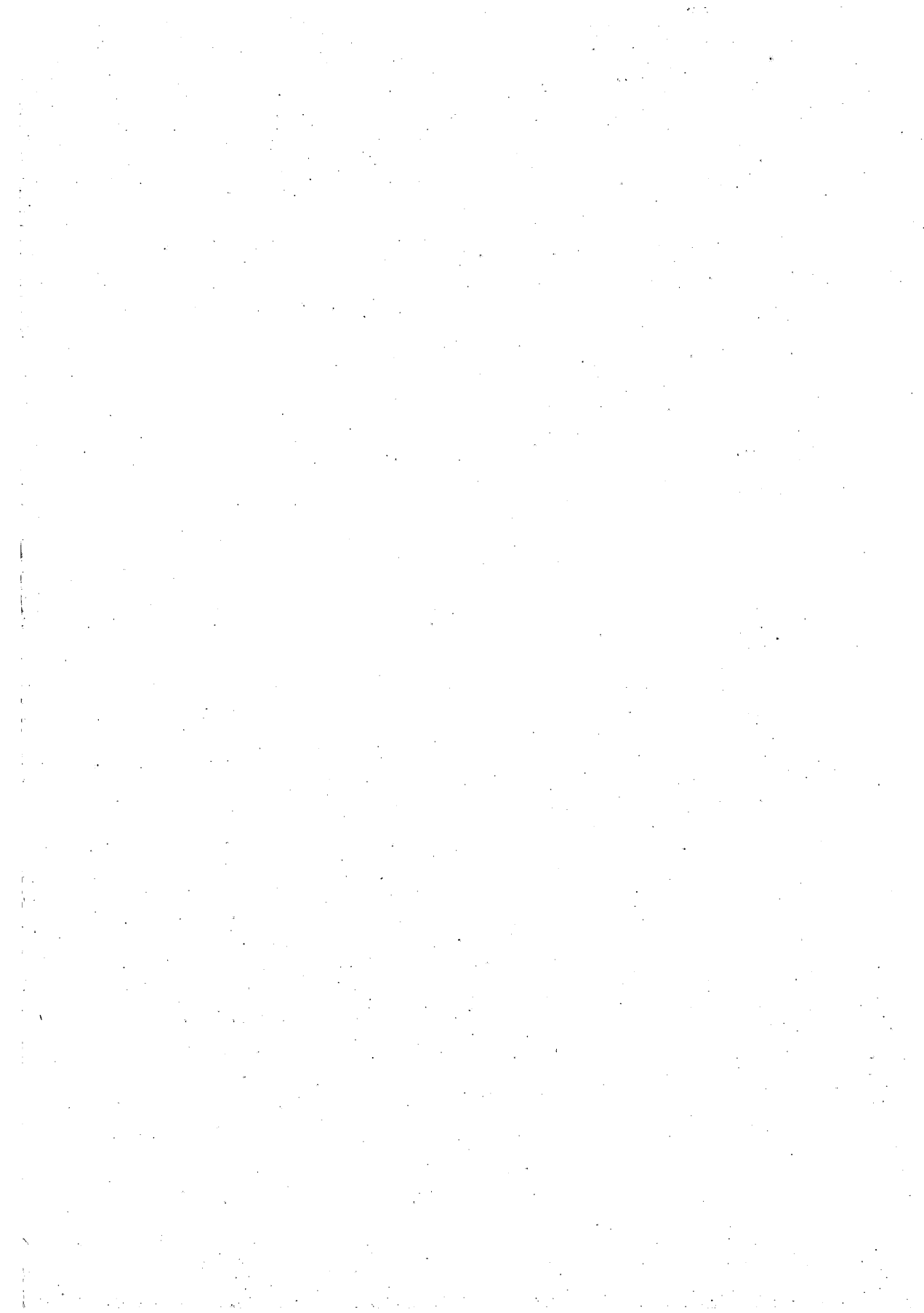
Mellékhatások: Kellemetlen mellékhatások egyáltalában nem, vagy csak igen kis mértékben (pl. enyhe gyomorpanaszok, fejfájás, esetleg múló szédülés) fordulhatnak elő.

Csomagolás: 24 db draszé 9,80 Ft
250 db draszé 69,— Ft

Megjegyzés: Társadalombiztosítás terhére csakis herpes zoster, herpes corneae, keratitis esetén rendelhető.

CHINOIN

Gyógyszer- és Vegyészeti Termékek Gyára
Budapest, IV., Tó u. 1—5.

NÉHÁNY ADAT A GENETIKA
TÖRTÉNETÉHEZ*

KISZELY GYÖRGY — ANTALFI SÁNDOR

A genetika történetének teljességre törekvő összeállítása csaknem lehetetlennek látszó feladat. Az örökléstanai megfigyelések, az átöröklésre vonatkozó vélemények nyomai messze a történelmi idők elejére nyúlnak vissza. Ezek időrendi felsorolása már azért sem célravezető, mert a genetikai ismeretek szinte a legutóbbi évszázadig nem nyugodtak tudományos alapokon. Maga a genetikai tudomány alig száz éves, és kibontakozása szétválaszthatatlanul összefonódott számos más természettudomány előrehaladásával, azok története nélkül a genetikáé sem lenne tárgyalható.

A biológiai történetében is mintegy 200 éve lépett előtérbe az a szemlélet, jelentkeztek azok a gondolatok, amelyek a mai értelemben vett biológia mint tudomány alapjait jelentik, sőt maga a „biológia” szó is csak kb. 170 éves. A biológia első tudományos elmélete, az élő természet evolúciójára irányuló lamarcki koncepció a XVIII. század végén az alkalmazkodási folyamatok elsődlegességét hangsúlyozva, a szerzett tulajdonságok örökölhetőségét vonja be az evolúció magyarázatába. Kereken 60 évvel később a biológiát forradalmasító darwini származáselmélet kulcskérdését ugyancsak az öröklődési folyamatok jelentették, de *Darwin* az evolúcióban már nem a szerzett tulajdonságok öröklődésének, hanem a határozatlan variációknak tulajdonított nagy jelentőséget. (Ez utóbbi fogalom ma az örökléstanban a mutációnak felel meg.)

Az evolúció elméletei, különösen pedig még a máig is lényegében helytálló darwinizmus hatalmas vitát indítottak el, amely vitának mindkét oldali képviselői számára a döntő érveket a kérdés átöröklési vonatkozásai jelentették. Nem utolsósorban ez a körülmény magyarázza, hogy az örökléstan, mint az idio-biológia egyik önálló diszciplínája, éppen a múlt század végén és századunk elején vált tudománnyá.

A genetika az evolúcióban egyik lényeges pontja, és éppen ez teszi érthetővé, hogy az evolúcióban döntő szerepű környezeti vonatkozások a genetikában ismét visszaidézték a régi vitát: a környezet jelentőségét az öröklődésben. A lamarckizmusban elsődleges tényezőként szereplő környezet, továbbá a szerzett tulajdonságok örökölhetőségének kérdése már a 18. század végén felbukkant. Itt a környezet—szervezet kapcsolatban nyilvánvalóan az alkalmazkodási jelenségek döntő szerepéről van szó. Ez a fogalom a klasszikus darwinizmusban is meglehe-

* Bővebb formában előadásként elhangzott 1968. április 25-én. (Szerk.)

tősen előtérben áll és különösen a vulgárdarwinisták számára jelentett kényelmes megoldást a legnehezebb evolúciós kérdésekre. Azonban minden azon múlik, vajon bizonyítható-e a szerzett tulajdonságok öröklődése? Ez a kérdés ma is nyitott, de egyrészt nehéz konkretizálni, mit is neveznek szerzett tulajdonságnak, másrészt a variabilitás biológiai jelensége e szempontból csak populatio-genetikai síkon vizsgálható. Történelmileg a kérdés érdekessége, hogy kielezetlen jelentkezett néhány évtizede a micsurinizmus, főleg pedig a liszenkoizmus tanáiban. A genetika biochemiai és submikroszkópos vonatkozású új megismerései azóta ezeket az elgondolásokat megfosztották aktualitásuktól.

Az alkalmazkodás biológiai folyamata ebben a történelmi aspectusban szintén más értékelést nyert. Ma nyilvánvalónak látszik, hogy az evolúcióban az alkalmazkodás szintén populatio-genetikai alapon értelmezendő. Az evolúció szempontjából nem az egyik alkalmazkodás konkrét jelenségeinek, hanem az alkalmazkodóképesség genetikailag rögzített formáinak van jelentősége. A melegvérűség, helyesebben hőszabályozó képesség pl. nem alkalmazkodási jelenség rögzülése az evolúcióban, hanem egy olyan mutáció-typus populatio-genetikai előtörése, amely a környezeti hőmérséklettől — bizonyos egyedi alkalmazkodási határokon belül — az élőlényt függetleníti. Az alkalmazkodás és függetlenülés két összekapcsolódó, de nem azonos biológiai jelenség. A *Lamarck*, *Micsurin* és *Liszenko* által hirdett környezeti elsődlegességre vonatkozó, közel másfél évszázados koncepció nem tartható tovább és e tekintetben a darwinizmus is csak a modern genetika alapjára helyezkedhet.

A genetika történetének érdekes része a hybridisatio gyakorlati alkalmazása. A hivatalos tudomány e tekintetben az 1700-as évekig tud visszapillantani. *Koelreuter* (1733—1806) és *Gaertner* (1772—1850) hibridisációs kísérletei éppúgy, mint *Naudin* 1863-ban közölt több, sikerrel végzett kísérlete — nem szerencsésen — különböző fajok keresztezésére irányult. Az utóbbi szerző bizonyos eredményeit a használt *Datura*-fajok (*D. Laevis* és *D. stramonium*) közeli rokonságának köszönhette. Annál szerencsésebbnek (vagy talán inkább zseniálisabbnak?) nevezhetők *Mendel* kísérletei, aki azonos faj különböző tulajdonságok szerint válogatott egyedeit keresztezte. Az általa felfedezett törvényszerűségek: az uniformitás, a hasadás és a tulajdonságok szabad kombinációjának szabálya, valamint a dominantia és recessivitas jelenségeinek felismerése a korszerű, tudományos genetika alapjai. Még érdekesebb azonban, hogy éles szemű megfigyelések már az ókorban agyafúrt következtetésekre vezethettek, az öröklődés folyamatának gyakorlati kiaknázhatóságára, olyan öröklődési vonatkozásban, amelynek tudományos tételbe foglalása *Mendelig* váratott magára.

Mózes I. könyve 31. része a következő szöveget tartalmazza:

„... 7. *De atyátok engem megcsalt . . . mindazáltal Isten nem engedte, hogy nekem kárt tehessen*

8. *Mikor azt mondotta: A pettyegettek legyenek a te béréd, a juhok mind pettyegettek ellenek vala. Ha azt mondotta: A csikoslábúak legyenek a te béréd, a juhok mind csikoslábúakat ellenek vala.*

9. *Így vette el Isten atyátok jószágát és nekem adta.*

10. Mert lőn a juhok foganásának idejekor, szemeimet felemelém és látom vala álomban, hogy imé a juhokat hágó kosok csíkoslábúak, pettyegetettek és tarkák.
 11. Akkor mondta vala nékem az Isten Angyala álomban: ...
 12. Emeld fel szemeidet és lásd, hogy amely kosok a juhokat hágják, azok mind csíkoslábúak, pettyegetettek és tarkák ..."

A juhok gyapjú- és bőrfestenyettségeinek öröklődése meglehetősen bonyolult, és általában a pigmentettség domináns öröklöttségű. Egyes fajokban azonban mozaik-heterozygoták keletkeznek, amelyek első generációja a tiszta fehér, ill. pigmentált egyedek keresztezésekor tarka. Vannak azonban olyan fajok is (cigája), amelyek tiszta fehérnek tűnő bundája elszórtan fekete szálakat tartalmaz vagyis „tűzött”. Az ilyenek keresztezése színes fejű vagy lábú cigája kosokkal mindig „csíkoslábú”, „pettyegetett” vagy „tarka” egyedeket eredményez. Ez esetben nemcsak az első generáción jelentkezhethet a tarkaság, így a bibliai furfangos juhász (Jákob) a megfelelő kosok kiválasztásával valóban mindig tarka juhot kapott. A bibliai idézetből az is kiolvasható, hogy Jákob apósa a cigájához hasonló geno- és phenotypusú juhot tenyésztett.

A modern genetika cytologiai alapjainak lefektetésekor, a chromosoma-elmélet kibontakozásának elején már 1901-ben felfedezte *McClung*, hogy a nemek öröklődésében különleges chromosoma játszik szerepet. Felismerte ugyanis a női ivari chromosomát, amit ma X-szel jelölünk. Azóta a nemek öröklődésének chromosomalisan vonatkozásait messzemenően feltárták, és többségükben pontosan ismertek a nemhez kötött tulajdonságok, valamint a nemhez kötötten öröklődő betegségek és anomáliák is. A cytogenetikai ismeretek tudvalevően messzemenően egyeztetethetők az átöröklés Mendel-szabályaival, és így a nemhez kötötten öröklődő tulajdonságok, kóros állapotok és betegségek öröklélmélete is feltártnak tekinthető. A nemhez kötötten öröklődő betegségek közül klasszikusan ismeretes a vérzékenység, amelynek a női nemhez kötöttségét, a nők átvívó szerepét 1820-ban *Nasse* írta le először. Legalábbis a tudományos irodalomban ez az adat szerepel. Nagyon érdekes azonban, hogy a problémát az ókori zsidó irodalom, a Talmud is ismeri, és terminus technicus: „*métu echáv machmát milá*” (magyarul: „*testvérei meghaltak körülméletés miatt*”).

A Babyloni Talmud *Jebamot* traktátusában (64b) ez olvasható:

„*Egy asszony aki körülmélettette első és második fiát, s meghaltak, a harmadikat már nem ne metéltesse körül — ez Rabbi (Jehuda háNászi) véleménye, míg Rabbi Simon ben Gámliél szerint — csak a negyedik (és további) fiait lehet felmenteni*”.

A Jeruzsálemi Talmud ugyanilyen álláspontot foglal el a kérdésben (*Jebamot* VI. fej. 6. §.)

A zsidó vallásgyakorlat a Rabbi Jehuda háNászi nézetét követte.

Egyébként a Babyloni Talmud a következő esetet is közli:

„*4 nővér élt Sefhorisban [galileai város], az első három nővér 1—1 fia elvérzett a körülméletés miatt, s ezért Rabbi Simon ben Gámliél a negyedik [nővér] fiát felmentette a törvény alól*”.

Az ún. gáonikus zsidó irodalomban a VIII. századtól, majd később is különböző szerzőknél a XIV. sz.-ig ez a kérdés többször is felbukkan.

Kora egyik leghíresebb orvosa, *Rabbi Mose ben Maimon (Maimonides)* (1135–1204) „Misné Tóra” c. könyvében egyebek közt kifejti, hogy a vérzékenység örökletes hajlama mindig anyai ágon követhető.

A mai vallásgyakorlatot rögzítő kodifikátor, *Joszéf Káro* (1488–1575) „Sulchán Áruch” c. művében (II. köt. 263. §. 2. és 3.) megállapítja: „*Ha egy asszony két fia a körülmetélés miatt elhalálozott, feltehető, hogy hajlamos erre, a következő fiaival várni kell, amíg meg nem erősödnek. Hasonló eljárás követendő, ha két nővér 1–1 fia ilyen módon elhalálozott. Ilyenkor a többi nővér fiait sem kell körülmetélni.*”

Illetékesek tudomása szerint néhány magyar zsidó családban korunkban is, már mint családi hagyomány ismeretes volt a körülmetéléstől való mentesség, a vérzékenység miatt.

A genetika történetében éppúgy, mint bármely tudományében érdemes nemcsak hogy az ókorig visszanyúlni, hanem érdemes az általában zavarosnak látszó vagy babonás-misztikus köntösbe öltöztetett hagyományokat, feljegyzéseket is kihámozni a rárakott, vagy rárakódott lényegtelen részletekből. Számos esetben az ellentmondó adatok, a tudományos ismeretek híján csupán megfigyeléseken és tapasztalatokon nyugvó „történetek”, megállapítások egységes és értékelhető utalást rejtenek a mai tudomány számára és megmagyarázható természeti törvényszerűségekre.

Az átöröklés roppant bonyolult biológiai folyamatainak csak megközelítően is helyes megítélése az ókorban nem véletlenül került olyan megvilágításba, hogy ahhoz „álomban az Isten Angyalá”-nak figyelmeztető közreműködése volt szükséges. Az ókorban kialakult vallási előírások, kötöttségek alóli felmentések pedig a vérzékenység példájából megítélhető módon ugyancsak helyes, tapasztalati alapon álló genetikai megfigyelésekre utalhatnak.

Végül a szerzett tulajdonságok öröklődésének, az alkalmazkodásnak problémája jó példája annak, hogy a tudomány történetében többször is, más-más aspektusban, más-más ideológiai háttérrel, más-más tudományos megalapozottsággal felbukkanhatnak olyan biológiai jelenségek, amelyek helyes tudományos magyarázata csak más, határterületi kérdések megoldása után válik lehetővé.*

R é s u m é

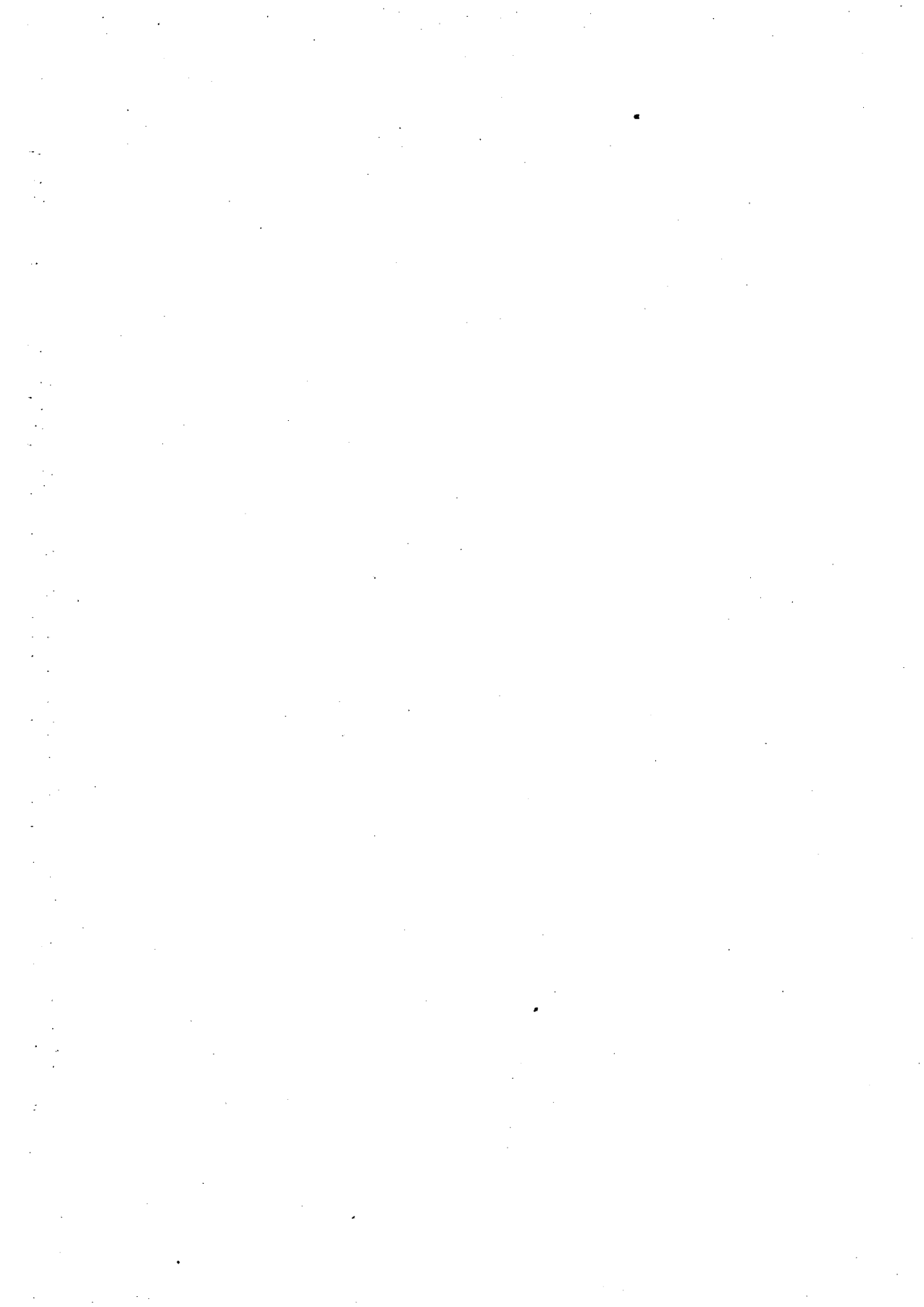
La génétique comme science ne date que dès 100 ans, mais ses observations — naturellement préscientifiques — remontent jusqu'aux temps de l'histoire primitive.

La première hypothèse scientifique de la biologie est celle du lamarckisme à la

* Ezúton mondunk köszönetet dr. Raj Tamás rabbinak, a szegedi izraelita hitközség lelkészének, aki a Talmudban és a vonatkozó vallási irodalomban a vérzékenységgel kapcsolatos adatokat a héber eredeti szövegek alapján, pontos és hiteles formában rendelkezésünkre bocsátotta.

fin du 18e siècle. Elle soulignait l'importance primaire des processus de l'adaptation au milieu. Les connaissances nouvelles de la génétique résultantes des observations biochimiques et sousmicroscopiques ont déjà privé ces conceptions de leur actualité.

Quant au mendélisme est très intéressant de remarquer, que l'utilisation du processus héréditaire est connue déjà à l'antiquité, notamment dans l'ancien testament (V. l. Mos. chap. 31. vv. 7—12.). La même chose se peut constater dans une direction négative à la base des divers textes talmudiques au sujet de la hémophilie. Une défense de la circoncision a lieu dans le cas du troisième fils si les deux précédents ont expiré à la conséquence de cette opération rituelle. Et cette tradition peut être poursuivie à travers tout le moyen âge (Maimonide!) jusqu'à la fin du 16e siècle.

A KIS AKADÉMIA ÉS A MAGYAR ORVOSTUDOMÁNY

GORKA TIVADAR

Hazai orvostudományunk föllendítésében elismert orvosi nagyságainkon kívül különböző tudományos társaságok kollektív munkájának is jelentős része volt. Közülük többnek története és működése, így az Orvosegyesületé és a Markusovszky-társaságé, közismert. Alig ismert azonban a Kis Akadémia ilyen irányú működése és jelentősége. E hiány pótlását tűztem céloomul. A Kis Akadémia egész működése alatt kerülte a hírverést, mind kevesebb egykori tagja van az élők sorában, egyre nagyobb a veszély, hogy története és a magyar orvostudományt fejlesztő hatása egyaránt feledésbe merül.

A Kis Akadémia olyan tudós társaság volt, amelyet nem írott szabályok, nem szervezett hierarchia, hanem a tudni és tanítani vágyás, a kölcsönös barátság és megbecsülés hozott össze és tartott együtt csaknem fél évszázadig. *„Összejöve-teleink kizárólagos célja: tudományos ismereteinket kölcsönös tanítás útján bővíteni és a baráti összetartást ápolni”* [1].

A bölcsészkar tanársegédeknek a múlt század kilencvenes éveiben megkezdett, majd abbamaradt baráti vacsoráit 1896. évben ismét megszervezték *Winkler Lajos dr., Tangl Károly dr., Buchböck Gusztáv dr. és Pekár Dezső dr.* kémikus, illetőleg fizikus tanársegédek. A Balaton Kávéházban is nagy egyetemi asztaltársaságuk alakult, amelyhez elsőként a közeli élettani intézet, majd a távolabbi orvoskari intézetek és a műegyetem tanársegédei közül számosan csatlakoztak. *Pekár Dezső* így emlékszik erről [2]: *„Itt is a vacsorákon nagy tudományos viták folynak, csakúgy, mint éjjel a Balaton-kávéházban. Itt merül fel a gondolat, hogy ne csak fehér asztalnál vitatkozzunk, hanem megfelelőbb helyen, a tantermekben bemutatásokkal és kísérletezésekkel alátámasztott előadásokat tartunk egymásnak, ki-ki a saját szakmájából, különösen szem előtt tartva az egyes tudományágak határterületeinek kérdéseit. A társaság jó része nem orvos, éppen ezért az érdeklődés elsősorban az orvosi kérdések felé fordul”*. *Klug* professzor örömmel engedélyezte az élettani tanterem használatát. Itt hangzott el az „Egyetemi Asztaltársaság” első előadása 1899. dec. 2-án. *Dr. Pekár Mihály* asszisztens: „A tengelyfonál funkciója” (kísérletekkel) című előadását a következő hétfői napokon „A hús élettana” és „A szövetek villamos sajátságai” című előadásai követték. Ezzel kezdődött a Kis Akadémia működése. Az elnevezést *Pekár Mihály* javasolta, eleinte csak bizalmasan használták (1901 júniusában hivatalosan is elfogadták), de a nyilvánosság előtt még a Hétfői Esték nevet használták [3].

Előadás közben az előadóhoz kérdéseket intézhettek. „Általában szabadon adtunk elő, ami nagymértékben hozzájárult előadói készségünk fejlesztéséhez. Előadásainkat lehetőleg bemutatókkal, kísérletekkel és vetített képekkel tettük érdekesebbé és érthetőbbé. Professzorom Eötvös Loránd br. ugyanis kezdettől fogva nagy megértéssel és szeretettel viseltetett a Kis Akadémia iránt és mindenben támogatta működésünket” [4].

A baráti kapcsolatok fenntartását szolgálta az előadások utáni kötelező vacsora. Általában itt tárgyalták meg a közös ügyeket. Minden hónap első hétfőjén választották meg az új tagokat egyhangú, titkos szavazással. Minden év májusában vezetőségválasztó vacsora volt. Az első vezetőség tagjait 1900-ban választották meg dr. Hüttl Ernő kémiai int., dr. Pekár Mihály élettani int. tanársegéd és dr. Winkler Lajos kémiai int. adjunktus személyében. A választás egy évre szólt, de ismételten többször is megválaszthattak valakit, amit ismételten megtettek. A volt vezetők közül többnek a „tisztelteteli vezető” címet adták meg.

1900 őszétől előadási könyvet vezettek, amelybe a vezetőség a meghívókat és gyászjelentéseket beragasztotta. Az 1901-től vezetett „vacsora-könyvbé” jegyezték a nevezetesebb kis akadémiai eseményeket, határozatokat, az egyes évek vezetőségének tagjait és az új résztvevőket.

A csaknem félvévszázados működés alatt sem alakult jóváhagyott alapszabályokkal működő egyesületté, bár ez ismételten szóba került. Végül mindig az „ösi szokás” mellett maradtak, mert: „...a Kis Akadémia működésének az a lényege, hogy egyikünk a többi jó barátjának a saját szakmájából előadást tartson, a hivatalos formák közé szorítást egyenesen hátrányosnak minősítettük, ami a társaság baráti bensőségét és bizalmasságát veszélyezteti” [5].

A valóságot tükrözte Szabó Zoltán prof. serlegbeszéde: „Minden rideg alapszabály és minden behatóbb szervezkedés és jóváhagyás, tisztikar, választmány, a tagok mindenféle kategóriájának megkülönböztetése nélkül sikerült egy olyan baráti egyesülést létrehozni, amelynek a kulturális célkitűzése szilárd alapja és összekötő kapcsa volt” [6].

Kövessy így jellemzi a kis-akadémikusokat: „A tudományoknak, de főleg a természettudományoknak mindenik teréről voltak itt képviselők, ... A legnagyobb részük 25–35 körül levő törtető, tanulásra vágyó egyén, akiről látszott, hogy szakmájukban a legújabbban megjelent könyvek és folyóiratok anyagát is pontosan ismerték. Bármilyen kérdés vetődött fel egész sereg hozzászóló akadt, és a megindult vita nem szűnt meg, míg az érvek tökéletesen ki nem merültek... Nem volt fontos ki győz a vitában, csak az volt a lényeg, hogy a természettudományi, illetve a tudományos alapon valószínű igazság kiderüljön... Mindezeknek a problémáknak oly elsőrendű képviselői voltak ebben a társaságban, akik később mint egyetemi tanárok, vagy egyéb intézeti igazgatók szakuknak európai színvonalú képviselői lettek” [7].

A Kis Akadémia első és fő célját: „ismereteinket kölcsönös tanítás útján bővíteni”, főleg előadásaival valósította meg. Végiglapozva az előadások jegyzékét, szembeötlik a legkiválóbb szakemberek és kitűnő előadók sokasága. A fizikusok, élükön Eötvös Loránddal: Császár Elemér, Fröhlich Izidor, Pekár Dezső, Rhorer László, Rybár István, Weszelszky Gyula. A Kémikusok közül az alapító Winkler Lajos, Buchböck Gusztáv, Erdey-Gruz Tibor, Hunkár Béla, Kieselbach Gyula,

Ilosvay Lajos, Lengyel Béla, Szahlander Lajos, Végh Antal, Ábrahám Ambrus, Bartucz Lajos, Fejérváry Géza Gyula, Méhely Lajos zoológusok és anthropológusok. A botanikusok: *Gombocz Endre, Jávorka Sándor, Mágocsy-Dietz Sándor, Paál Árpád, Tuzson János*, a földrajztudós *Kogutovicz Károly és Cholnoky Jenő*. *Aujeszky László, Berkes Zoltán* és e tudományok nevezetese: *Réthy Antal* meteorológusok. Építészek: *Lux Géza és Kálmán, Wälder Gyula*; *Csányi Károly és Takáts Zoltán* műtörténészek. Mérnökök: *Bogdánfy Ödön, Dorner Béla, Hanauer Jenő, Juhász István, Rohringer Sándor, Somogyi Jenő és Varga József*. Nyelvészek: *Császár Elemér, és Kaiblinger Fülöp*. Festők: *Homicsko Athanáz, Krajna János*; színészek: *Náday Béla, Uray Tivadar*; *Kopits János* szobrász. A zeneművészetet és -tudományt *Isoz Kálmán, Karácsonyi István, Molnár Imre, Pilinszky Zsigmond és Toldy László* képviselték méltón.

Második jellemzője a Kis Akadémia előadásainak a tudományos, művészeti, műszaki, történelmi és egyéb témák gazdag változatossága. Az ezernél több előadás címei közül: Rembrandt és rézkarcalkotásai, A talaj képződése, Római ásatások, A végtelen kicsiny mennyiségekkel való számolás elemei, A Föld geológiai története, Tengeri hadeszközök, Modern vízgazdálkodás iparunk szempontjából, Az ember származása és a darwinizmus, Radioaktív jelenségek, A karikatúra története, A hangszerekről, A phyloxera-vész, A leánykereskedelem, Az eszperantó világnyelvről. A földregészekről, Munkásbiztosítás Magyarországon, A dróttalan táviratozás haladása, Az esküdtszék. A növények táplálkozása, Róma, Orvosi növények termesztése és kereskedelmi jelentősége hazánkban. Az újabkori tűzijátékok vívmányai. Az északi sark felfedezése, A textilvegyészeti ipar haladása, Az ex librisekről, A színházi maszkirozás ismertetése, Időjósítás, A szójabab és ipara, A Saturnus gyűrűje, Magyarország építészeti emlékei, Városi élet az ókorban, Valuták rendezése a háború után, A termőtalaj biológiája, Budapest élelmezése, A magyar opera hőskora, Mechanizmusok, gépek, találmányok. A sport és atlétika eredményei mint munkateljesítmények.

Az előadások állandóan lépést tartottak a tudományok fejlődésével, ismertették a legújabb elméleteket, és beszámoltak az új felfedezésekről, eredményekről. Itt hangzott el a rádiumról az első előadás hazánkban (*Pekár Dezső* 1904. március). Már 1902-ben tartott előadássorozatot *Buchböck Gusztáv* az ion-elméletéről. 1903-ban a léghajózásról adott elő *Viczián Ede* a magasban készített képek vetítésével. *Zemplén Győző* a radioaktív jelenségekről adott elő 1906-ban. *Kreybig Rezső* 1908 őszén „A víz alatt járó hajókról” szólott. Hatalmas érdeklődést váltott ki *Kelen Béla* előadása 1912-ben: „A kinematográfia a tudomány szolgálatában”, amellyel kapcsolatban tudományás tárgyú mozgóképeket vetítettek. Maga *Eötvös Loránd* ismertette a nehézségi erőre vonatkozó vizsgálatait. Újdonság volt *Hanauer Jenő* több részes előadása az elektrotechnika köréből. A már említett *Kreybig Rezső* 1911-ben vázolta a léghajó és a repülőgép szerepét a hadviselésben. A radioaktivitás és az atomelmélet tárgya *Weszelszky Gyula* 1917 őszén tartott előadásának. Az ultramikronok és az ultramikroszkópi berendezések témáiról adott elő *Rybár* (1922); *Császár* (a fizikus) a kvantumelmélettel foglalkozott (1928). Ugyanezen évben az elemek átalakításának kérdéséről szólott *Erdey-Gruz Tibor*, aki 1934-ben az atombombázásról és az atomok felépítéséről

adott elő. *Lengyel Béla*: „Az elemek periódusos rendszere és a Bohr-féle atommodell”, címen adott elő (1928). Ő ismertette a műrostanyagokat 1939-ben. Az örökléstudomány legújabb megismerését is felölelte *Szabó Zoltán* 1929-ben tartott örökléstudomány előadásorozata. *Aujeszky László* 1933-ban tartott előadásának tárgya: „Repülés és kutatás a sztratoszférában” volt. *Wodetzky József* előadásában a csillagászat és a relativitáselmélet témáját tárgyalja (1937). A szénből és földgázból való benzinyártás akkor igen aktuális problémájával foglalkozott ugyan csak 1937-ben *Vargha József*. *Bacsó Nándor* az időjárás és éghajlat irányítására irányuló kísérletekről számolt be. *Förster Rezső* a légi gáztámadásról szólt (1940).

A Kis Akadémia életében fontos szerep jutott a közös vacsoráknak. Mint az előzőekben említettem, itt intézték a hivatalos ügyeket, választották az új tagokat és vezetőket, legfontosabb szerepük mégis a baráti összetartás fenntartása és ápolása volt. A fehér asztal melletti kötetlen társalgás közben fölvetődő érdekes új ismeretek, tudományos problémák, elméletek és vívmányok aztán a legilletékesebb szaktudósok előadásában kerültek a Kis Akadémia nyilvánosságára. Kiemelkedtek az ünnepi előadások utáni vacsorák, ilyenkor serlegbeszédet mondott valamelyik régi tag, amelyben felidéztek a Kis Akadémia múltját és kijelölték jövőjét. Az első serlegbeszédet *Kelen Béla* mondta a megalakulás 25. évfordulóján. Ekkor avatták fel az Eötvös-serleget. (A serlegen *Eötvös Loránd* neve, a Kis Akadémia monogramja, az 1899—1924 évszámon kívül négy alapítótag neve volt bevésvé: *Farkas Géza*, *Gorka Sándor*, *Pekár Mihály* és *Winkler Lajos*). Utóbbi kivételével mind orvoskari tanárok voltak, akik a Kis Akadémia életében mint vezetők és előadók évtizedeken át kiváltak. (1912-től időnkint a tagok hölgy hozzátartozóit is meghívták a vacsorákra, ilyenkor egész műsorokat állítottak össze. Nagy sikert aratott *Farkas Géza* zongora-, ének- és bendzsószámaival, *Kelen Béla* mint találékony rendező és szellemes konferáló. Említésre méltók a Kis Akadémia kirándulásai, amelyek nemcsak kellemes szórakozást jelentettek baráti társaságban, hanem a résztvevők ismereteit kibővítették az ilyenkor tartott előadások révén. Az első Aquincumit (1900) még számos más követte, gyakran rendeztek botanizáló vagy valamely műemlék, intézmény megtekintésére szolgáló sétákat a legkiválóbb szakemberek vezetésével. Több egészségügyi intézményt is bemutatottak ily módon.

A történelmi események a Kis Akadémia életét is befolyásolták. Az első világháború első két évében szüneteltek a rendszeres előadások. 1917 februárjáig csak alkalmi összejöveteleket tartottak. Az akkor újra indult előadásokat már 1918-ban újra megszakították a vesztes háború, a forradalom, majd az ellenforradalom eseményei. A frontokról és hadifogságból hazatért tagokat csak 1920 áprilisában tudta összehozni az akkori vezetőség. Az év második felében a szénhiány miatt szüneteltek az előadások. A kényszerű szünetek után új lelkesedéssel megindult a Kis Akadémia élete a régi magas színvonalon. Az egykori tanársegédekből közvetlen professzorok és más vezető állásúak lettek.

Ünnepi keretek között el az ezredik előadás 1941. március 8-án (a Kis Akadémia működésének negyvenkettedik évében) *Gorka Sándor* prof. előadásában: „Az élő szervezetek szabályozó és irányító hatóanyagai.” *Köpits*

János szobrász, kisakadémikus ez alkalomra bronz-reliefen örököltette meg *Pekár Mihály* és *Gorka Sándor* professzorokat, az első és az ezredik előadót.

A második világháború alatt erősen lecsökkent a Kis Akadémia működése. 1944-ben már nem volt előadás. Még megjelent *Pekár Mihály* emlékezete című kiadványuk (*Förster, Entz, Hortobágyi, Angyán, Gorka* szerk.). *Legid. Lengyel Béla* kémiai professzor emléktábláját már nem avatták fel a közbejött német megszállás miatt. A Kis Akadémia működése 45 évi fennállás után szűnt meg.

Az orvosok kezdettől igen jelentős működést fejtettek ki. Orvos volt *Pekár Mihály dr.* az első előadó és az első vezetőség tagja. *Farkas Géza dr.* akkor szintén élettani intézeti tanársegéd, már 1900 elején kezdte meg fáradhatatlan és nagy sikerű előadói tevékenységét. *Krompecher Ödön* nagyszabású bakteriológiai előadásait a második évben tartotta. *Id. Elischer Gyula* Rembrandt rézkarcairól adott elő. Kiemelkedett *Verebély Tibor* (akkor Kórbonctani tanársegéd) biológiai előadássorozata, amelyben a sejt, az egyén és a halál biológiáján kívül a sejt és az individuum patológiáját összefoglalóan ismertette, *Tangl Ferenc* az ionelmélet jelentőségét méltatta az orvostudományban 1902. évi előadásaiban. A következő évben *Manninger Vilmos* a modern sebkezelésről, *Gorka Sándor* az ember származásáról, a származástanról és a darwinizmusról adott elő. Az akkor legfontosabb népbetegséggel, a tuberkulózissal foglalkozott *Hutyra Ferenc* 1907. évi két előadása. *Rihmer Béla* előadásában a férfi gonorrhoeáról hallhattak a Kis Akadémia tagjai, *Entz Bélától* 1908-ban a luesről és okozójáról. *Heim Pál* „Az immunitástan és a gyakorlati orvostudomány” című sorozatos előadásaiban klasszikusan foglalta össze korának legújabb ismereteit a baktériumok hatásáról, a szervezet védekezéséről, a Wassermann-reakcióról, fagocitózisról az opsoninokról, anaphilaxiáról, allergiáról és a tuberkulózis allergiás diagnosztikájáról. *Entz Béla* újabb előadásaiban: „A paraziták, mint fertőző betegségek okozói és terjesztői”-ről szólott (1909). *Kelen Béla* 1910-ben több előadásában a röntgenológia újabb haladását ismertette, *Rhorer László* a kolloidális oldatokról tartott magas színvonalú összefoglaló előadást. Már 1911. évében „A salvarsanról, Ehrlich új szeréről” számolt be *Vámosy Zoltán*, míg *Veszelszky Gyula* a radioaktivitásról, különös tekintettel a radiotherapiára. A gümőkóros fertőzés új szempontjait ismertette *Wein Manó* 1912-ben. Következő évben a radioaktív testekkel orvosi szempontból foglalkozott újra *Kelemen* és *Weszelszky*. A modern fegyverek hatásáról számolt be *Pfann József* balkáni háborús tapasztalati nyomán. A rokkantügy szervezetéről adott elő *Dalmady Zoltán* 1917-ben, míg *Pekár Mihály* és *Entz Béla* ismét a tuberkulózissal és szociális jelentőségével foglalkozott. *Reusz Frigyes* a harctéri sokkról és következményeiről tárgyalt. Elméletileg és gyakorlatilag egyaránt fontos tárgyú volt *Farkas Géza*: „A szív, mint a keringés fenntartója” és *Angyán János*: „A szív és az erek szerepe a vérkeringés zavaraiiban” című, 1921-ben elhangzott kitérő előadása. *Grusz Frigyes* a szifilisz gyógyszereit és hatásukat tárgyalta 1923-ban. *Torday Ferenc* előadása a gyermekkori fertőző betegségek elleni védekezéssel, míg *Dalmady Zoltán* az orvostudomány újabb haladásával foglalkozott. *Ertl János* a sebészeti plasztika újabb haladásáról számolt be 1923-ban. *Csordás Elemér* az orvosi közigazgatás feladatait ismertette 1924-ben. A kitérő előadások közül is kimagaslott *Farkas Géza* ünnepi előadása

a 26. évfordulón az emberi munka fiziológiájáról. Közérdekű kérdést tárgyalt *Grusz Frigyes* a megöregedés és az ún. megfiatalításról szóló előadásában (1926). A bőr hygienéjét és foglalkozás okozta elváltozásait ismertette *Somogyi Zsigmond* előadása. Az 1931. év előadásai közül megemlíteném *Lobmayer Géza* előadását a vérátömlesztés problémájáról, és *ifj. Imre József*ét a szemhéj és arc plasztikai műtéteiről, valamint *Vámosy Zoltán* ünnepi előadását a hazai gázokról. *Scheff Dabis László* előadása a nagyvárosok vízellátásáról szintúgy nagy érdeklődést keltett. *Benczúr Gyula* a rheumás bántalmak tudományos és gyakorlati jelentőségére hívta fel a figyelmet. A tetanusz hazai kérdésével foglalkozott *Bakay Lajos* ünnepi előadása az alapítás 33. évfordulóján (1932). A következő évben *Bókay János* az orvosi és zenei kettős képességről tartott előadást, neves művészek és az orvosok kamarazenekarának közreműködésével. „Fogfájás, foghúzás, fogás, ahogy a festő és karikaturista látja” témáról szólt *Szabó József* ez évben tartott ünnepi előadása. *Scipiades Elemér* 1934. évi előadása a terhesség korlátozásának jelentőségéről ma is aktuális téma. *Deseő Dezső* és *Hainiss Elemér* professzorok 1934. évi előadásai a vitaminokkal és az avitaminózissal foglalkoztak. *Beznák Aladár* az elhízásról, *Lorenz Hugo* a hallásjavító készülékekről, *Belák Sándor* a napsugárzásról adtak elő (1936). Ez év ünnepi előadását *Blaskovics László* tartotta a kancsalságról. *Máthé Dénes* a meglazult fogak gyógyításáról szóló előadásában gyakorlatilag is fontos kérdést tárgyalt (1937). A következő év jelentős előadásai voltak *Telbisz Albert* a harcgázok okozta mérgezésekről, *Darányi Gyuláé* az ifjúsági egészségvizsgálatok jelentőségéről, úgyszintén *Tangl Haraldé* a petefészek hormonális működéséről és *Horváth Bélának* a szürkehályog modern műtéti gyógyításáról szóló előadásai. Ünnepi előadásában *Bakay Lajos* „A belső elválasztás és a sebészet” tárgykörével foglalkozott. Az 1940. év kiemelkedő orvosi előadását *Neuber Ede* tartotta a heveny és idült bőrbetegségek fajlagos kóris-mézéséről és gyógykezeléséről.

Az első 1000 közül 285 előadást 86 orvos előadó tartott. A legtöbb előadást — 45-öt — *Farkas Géza* tartotta. Utána a legtöbbet *Kelen* (26), *Dalmady* és *Gorka* (23), *Grusz* (20), *Pekár Mihály* (17), *Scipiades* (13), és *Torday* (10) adtak elő.

Grusz Frigyes adatai szerint 116 orvos tagja volt 1941-ben a Kis Akadémiának. Az elhunyt 70 orvos tag között volt a hazai röntgenológia két hősi halottja: *Holzwarth Jenő* és *ifj. Elischer Gyula*. Az alapítók és az első 5 év előadói között ott találjuk — a már említetteken kívül — *Berend Miklós*, *Donogány Zakariás*, *Finály György*, *Gebhardt Ferenc*, *ifj. Klug Nándor*, *Petrik Ottó*, *Sipőcz Géza*, *Scholtz János*, *Tellyes-niczky Kálmán* és *Tóth Zsigmond* nevét. Az alapításkor még fiatal asszisztensek, segédorvosok később nagyrészt egyetemi tanárok lettek, illetőleg vezető állásba jutottak. Régebbi orvosi nagyságaink közül *Bókay Árpád* és *János*, *Dollinger Gyula*, *Genersich Antal*, *Gerlőczy Zsigmond*, *Győry Tibor*, *Hutyra Ferenc*, *Jendrassik Ernő*, *Kétly Károly*, *Klug Nándor* (id.), továbbá *Kuzmik Pál*, *Lenhossék Mihály*, *Réczey Imre*, *Tauffer Vilmos*, *Thanhoffer Lajos*, *Verebély László* és *Winternitz Arnold* egyetemi tanárok voltak kisakadémikusok.

A két világháború között a már említetteken kívül több előadást tartott *Andriská Viktor*, *Kenyeres Balázs*, *Kopits Jenő*, *Kettesy (Kreiker) Aladár* és

Tóth István professzorok. A minisztériumok orvosvezetői közül kisakadémiai tag volt *Johan Béla*, az OKI és a védőnőképzés hazai megszervezője, és *Grosch Károly*.

Nagy egészségügyi intézményeink vezetői közül a Kis Akadémia méltó képviselői voltak *Fekete Sándor* prof. és *Keleti József* igazgató főorvosok, *Dániel Gábor*, *Groó Béla*, id. *Hortobágyi Béla*, valamint *Szenágy József* és *Tüdős Endre* főorvosok. Igen tevékeny tagok voltak *Born József* és *Dapsy Viktor* tisztiorvosok.

Különösen szoros kapcsolatban állt a Kis Akadémiával a pécsi egyetem orvosi kara, mely mai orvosi közéletünk annyi kiválóságát nevelte. A pozsonyi egyetem pécsi letelepülését *Pekár Mihálynak*, a Kis Akadémia alapító és vezető tagjának köszönhette. Igen sok tanára ugyancsak a Kis Akadémia aktív tagjai közül került ki. *Angyán János*, *Heim Pál*, *Entz Béla* és id. *Scipiades Elemér* iskolája ma is nagyrabecsült és hatékony tényezője hazai orvostudományunknak. Az ő, valamint ifj. *Imre József* és *Tóth Zsigmond* működése kimagaslott éppúgy az egyetemi katedrán, mint a Kis Akadémiában. *Rhorer László* kiváló orvosfizikus hézagpótló művét az: „Orvosi physical chemia”-t (amellyel Balassa-díjat nyert) szintén a Kis Akadémia inspirálta és adta ki. *Gorka Sándor* — hazánkban a biológia első egyetemi tanára — pályája kezdetén kapcsolódott az akkor harmadik éve működő Kis Akadémia életébe, amelynek két évtizeden át vezetője si volt.

Áttekintve a Kis Akadémia történetét és működését, nyilvánvalóvá lesz serkentő hatása a hazai tudományos élet és a magyar orvostudomány fejlődésére. A különböző szakmájú lelkes, tehetséges és törekvő fiatalok tudományuk legjobbjaival jöhettek össze baráti körben, megvitathatták tudományos terveiket, problémáikat, tanulhattak és ugyanakkor taníthattak. A különböző tudományok határterületeiről szóló előadások tágították a tagok látókörét, fejlesztették kritikáját és szélesebb áttekintést biztosítottak. Az előadások magas nívója, az előadás közben föltehető kérdések, a tudományos viták mind hathatósan szolgálták kutatói és előadói fejlődésüket. Bizonyítja ezt a tagok jó részének pályafutása, akik a magyar tudományos élet és az orvosi kutatás és gyógyítás vezetői lettek. A Kis Akadémia nem állt meg itt, hanem egész fennállása alatt befogadta és felkarolta a fiatal tehetségeket, megóvta így önmagát az elöregedéstől és biztosította a tudományos utánpótlást. Mindezt az egész tudományos fejlődésünkre kiható működését önjelöléséből, baráti alapon fejtette ki, hivatalos támogatás és szinte adminisztráció nélkül. Igazán bámulattal és elismeréssel adózhatunk a gyakorlatban oly kiválóan bevált szervezetének. Bár ma már a múlté, az egykori kisakadémikusok és tanítványaik más keretek között is változatlan lelkesedéssel és szorgalommal fejlesztik tudományunkat.

J E G Y Z E T E K

[1] A Kis Akadémia negyvenkét esztendeje az ezredik előadásig 1899—1941. Szerk. *Bartha István—Förster Rezső*, Bp. 1941. 62.

[2] I. m. 36.

- [3] I. m. 46.
- [4] I. m. 38—39.
- [5] I. m. 40.
- [6] I. m. 24.
- [7] I. m. 55—57.

Legyen szabad ehelyütt is hálás köszönetet mondanom *Fekete Sándor* professzor úrnak, aki munkám megírására serkentett, úgyszintén *Hainiss, Lengyel, Mödlinger, Réthly* és *Végh* egyetemi tanár, valamint *Somogyi Zsigmond* főorvos úrnak szíves segítségükért, a számos értékes adatért.

R é s u m é

«La Petite Académie» était un cercle des savants hongrois sans aucune organisation externe, mais avec la tâche expresse d'enrichement mutuel par des communications scientifiques et de cultiver les relations amicales.

Les dîners amicaux des assistants de la Faculté des Lettres à l'Université de Budapest tenus aux ans quatre-vingt-dix du siècle passé, mais puis interrompus, ont été repris en 1896 par les assistants Lajos Winkler, Károly Tangl, Gusztáv Buchböck et Dezső Pekár représentants de la physique resp. de la chimie. Pendant presque 50 ans de durée il y avaient plus que 1000 conférences scientifiques sur les questions les plus diverses. Entre les premières 1000 ont été tenues 385 sur des thèmes médicaux par 86 médecins.

TRENCSÉNTEPLIC FÜRDŐ A XVIII. SZÁZADBAN ÉS A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

RUTTKAY LÁSZLÓ

Trencsén városától északra, a Vág folyónak egyik mellékvölgyében fekszik a kénese meleg forrásairól évszázadok óta ismert Trencsénteplic fürdő. A történelem folyamán ennek a fürdőnek fejlődése a legszorosabban összefüggött Trencsén városának, helyesebben Trencsén várának történetével, amely Észak-Magyarországnak egyik legjobban kiépített és történelmi jelentőségű erőssége volt. Trencsénteplic ugyanis már a XIII. század óta a „trencsényi grófsághoz” tartozott, amelynek első ura a Dunántúlról ide származott főúr, *Csák Máté* volt.

Valószínű, hogy ezeket a trencsényi meleg vizű forrásokat már a fürdőket kultiváló rómaiak is ismerték [1], a Trencsén fölötti hegyet már ők is megerősítették a szarmaták és a markomanok elleni védekezés céljából*, és ezt „*Pannonia leg-északibb határhelyének*” nevezték. Ugyanezt tudjuk meg *dr. Aloys Carl* leírásából is [2], aki szerint „*Trencsén a rómaiak idejében, és pedig Terentius hadvezér parancsnoksága alatt határhely volt, amelynek vára a római légió védelmi erődje volt a vad szarmaták és markomanok ellen*”. *Dr. Sebastian Ventura* bécsi orvos Trencsénteplic ismertetésénél [3] még többet mond. Szerinte már 889-ben az *Arnulf* német császár és *Szvatopluk* Nagymorvaország közötti háborúban szerepet játszott, mint a morva szlávok kiváló erőssége. A X. században a vár már a magyarok kezére került. *IV. Béla* magyar király pedig maga is hosszabb ideig tartózkodott Trencsénben, és ott állította ki azt az adománylevelet is, amellyel *Jakab* nyitrai püspöknek ajándékozta az általa alapított skalkai apátságot az ehhez tartozó birtokokkal együtt. Skalka egyébként egészen közel — 1/8-ad mérföldre fekszik Trencséntől, és romjai ma is láthatók.

Trencsénteplic fürdőről először *Georgius Wernher* császári orvos írt 1551-ben Bécsben megjelent „*Hypomnometion de admirandis Hungariae aquis*” c. munkájában. Ebből tudjuk meg, hogy Trencsén 1473-ban *Zápolya István* birtokában volt, és akkor már Teplic-fürdő és gyógyvize sem volt ismeretlen. Elmondja, hogy Trencsén várától nem messze, amely vár a Vág folyó partján fekszik, van

* I. sz. 197-ből származó, ma is látható felirat bizonyítja a rómaiak ottlétét: VICTORIAE AVGVSTORV(m) EXERCITVS OVI LAV-GERICIONE SEDIT MIL(itis) L(egionis) “ DCCCLV (Maxim) IANVSLEG(atus) LEG(ionis) “ AD(iutricis) CVR(avit) F(aciendum) — Szerk.

egy hely, névszerint Teplic, amelynek kellemes meleg és rendkívül tiszta a vize, s amelyet a szepesi grófok (*Zápolya István* is Szepes megye grófja és főispánja volt) igen kellemes nyári tartózkodási helyüknek tekintenek. Elmondja továbbá, hogy a szepesi grófok nemcsak Trencsén várát erősítették meg és tették „bevehetetlen” erősséggé, hanem sokat tettek környékének, így Teplicnek csinosítása érdekében is. *Zápolya István*, majd fia azonban csak 1528-ig bírták Trencsént, mert akkor *I. Ferdinánd* császár tábornoka, *Katzianer* ragadta azt el az egész „Trencsényi grófsággal” együtt. A tábornok azonban szintén csak rövid ideig volt ura ennek a birtoknak, amely néhány év múltán részben eladás, részben ajándékozás jogcímén *Thurzó Mihály* tulajdonába jutott, majd ugyancsak rövid időre a *Forgách* grófoké lett, végül pedig *Illésházy István* kapta meg.

Ő és utódai több mint 250 éven át voltak urai Trencsénnek és azzal együtt Trencsénteplicnek is. Az *Illésház*yak voltak azok, akik a fürdőt az akkori és későbbi Felső-Magyarország egyik legismertebb és legkedveltebb fürdőhelyévé fejlesztették, az igényeknek megfelelő „modern” fürdővé építették ki, amelyet Magyarországon kívül sok vendég látogatott meg nemcsak a szomszéd Morvaországból és Lengyelországból, hanem a távolabbi Poroszországból, Ausztriából, Moldvából, sőt Oroszországból is. Teplic-fürdő meleg forrásainál gyógyította közsvényét több alkalommal *Wesselényi Ferenc* nádor is, és egyes újabban feltárt adatok szerint a nádor 1666-ban nem Stubnya fürdőben, hanem Trencsénteplicen találkozott *Zrínyi Péterrel* s több közép- és kisnemessel az összeesküvés előkészítése végett.

Wernhernél részletesebben foglalkozott Tepliccel a morvaországi országos főorvos (Landesphysicus), az erdélyi származású *Kolozsvári Jordán Tamás* [4]. Leírása, amely cseh és később latin nyelven is megjelent, Trencsénteplicnek akkori helyzetéről azonban egyáltalán nem festett kedvező képet. Erősen megkritizálta az akkor ott uralkodó viszonyokat. Kifogásolta a vendégek kényelmetlen elhelyezkedési lehetőségeit, a célnak egyáltalán meg nem felelő fürdőberendezéseket. Leírása szerint gyógyulást kereső betegek kénytelenek fából összetákolt kunyhókban lakni vagy a fürdő körül magukkal hozott sátrakkal megelégedni. Maguk is főznek, mert a fürdőtelepen vendéglő egyáltalán nincsen. A főorvos azt is elmondta, hogy a rómaiak uralma után, akik már ismerték a tepliczi víz gyógyító hatását, a Vág völgyén délfelé szlávok húzódtak le és telepedtek le ott.

Ezt követően a XVII. század folyamán már több külföldi szerző emlékezett meg a magyarországi fürdők ismertetésénél Trencsénteplicről is. Így *Andreas Baccius*, aki római polgár és *V. Sixtus* pápa orvosa volt, a „De Thermis” c. munkájában (Róma, 1622.) már szintén megemlékezik Trencsénteplicről. Ismertetik a fürdőt az angol *Browne*, *Beneschovinus* [5], *Raygerus* (*Rayger*), a XVIII. században pedig *Andreas Hermanus*, *Thermophilus Moravus*, *Andreas Adami*, *Kieszwetter*, *Cranz*, *La Longue*, *Korabinski* stb.

Dr. Aloys Carlnak, cs. kir. morvaországi physicusnak 1826-ban kiadott monográfiája, amely nélkülözi ugyan magának a fürdőtelepnek és ásványvíz-forrásainak pontos topo- és fiziográfiai leírását, különösen Teplic vizének megfelelő elemzését (bár a vizet maga *Carl* is analizálta), és nem találunk leírásában tapasz-

talatokon alapuló therapiiai ismertetést sem, magát a fürdőt, az ott 1826-ban uralkodó viszonyokat, már élénken és mindenre kiterjedően írja le. Az egyes fürdőmedencék bemutatása is nála a legrészletesebb és a legpontosabb. Több részletes vázrajzot is közöl a fürdőtelepen található épületek elhelyezéséről.

Eszerint 1826-ban már a melegvízforrásokat szabályszerűen kiképzett medencékben gyűjtötték össze, és ezeket helyes előrelátással közvetlenül az egyes források fölé építették meg. Minden medencén átfolyt a víz, vagyis az egyik oldalon befolyt, a túlsó oldali kivezető csatornán át pedig kifolyt onnan. Kivételt csak a Szegények és a Zsidók Fürdői képeztek, mert ezek nem épültek a források fölé, hanem ezek a vizet a Polgárok Fürdőjéből nyerték, melyeket ettől csak egy fal választotta el. Ez a három fürdő ugyanis egy közös, ötszög alakú épületben — mint *Carl* mondja „*egy tető alatt*” — helyezkedett el. Itt tehát ún. használt vízben fürödtek a betegek. A Polgárok Fürdője és a másik két fürdő a fürdőmester (bádemajster) lakása mellé, a konyhával és a kastéllyal szemben, a Tiszti Fürdő viszont a kastélyhoz közel épült és ettől kis távolságra építették meg az Uraság Fürdőjét (a főurak fürdőjét). A források hőfoka *Carl* adatai szerint 29,31 R° körül mozgott. A legmelegebb a kénes ivóvizet szolgáltató meleg forrás volt 32 R°-kal.

A *Carl* leírja az egyes medencéket is. Az Uraság Fürdőjének medencéje kőfallal körülkerített, téglalakú négyszög, amelynél maga a medence fával bélelt, vagyis deszkával kirakott. Ez 42 láb hosszú, 18 láb széles és 4 láb 2 hüvelyk mély. Ebbe folyik bele az ásványvíz és — mint a szerző mondja — célszerűség és kényelem szempontjából minden követelménynek megfelel. Maga a fürdőépület szűkség esetén az abban elhelyezett kályhákkal fűthető is. A vetkőzésre és öltözködésre szolgáló kis szobákban asztal, padok és székek vannak. A férfiak és nők természetesen külön vetkőznek, illetve öltözködnek.

A második, a Tisztek Fürdője alakját és berendezését tekintve hasonló az előbbihez, azonban már kisebb terjedelmű, mert mindössze 18 láb hosszú, 18 láb széles és mélysége 4 láb és 2 hüvelyk.

A további fürdőmedencék: a Polgárok Fürdője vagy az ún. „Új Fürdő”, amelynek hossza 21 láb, szélessége 18 láb, míg mélysége 4 láb és 5 hüvelyk. A negyedik a Zsidó Fürdő, ahol a férfiak és a nők külön-külön medencékben fürödnek, s amely medencék hossza egyenként 11 láb, szélessége 10 láb, mélysége 4 láb és 5 hüvelyk. Végül az ötödiknek, a Szegények (Koldusok) Fürdőjének hossza 24 láb, szélessége 7 láb, mélysége 4 láb és 5 hüvelyk (*A. Carl* mérései szerint).

Hasonló leírást közöl a fürdők berendezéséről dr. *Sebastian Ventura* fürdőorvos is 1857-ben megjelent, már idézett munkájában. Szerinte a két első fürdő medencéje masszívan épült, vagyis kővel körülkerített volt, míg a többi három medencének kerete is fa. Mindegyiknek medencéje belülről azonban egyformán fával — deszkával — kirakott. A medencéken gazdagon átfolyó források állandóan szolgáltatják a vizet, amelyből szüntelenül kénzagú buborékok szállnak fel. A víz fajsúlya 1,0026, nagyobb mennyiségben színe kékes. A vízből felszálló gázok megtámadják a fát és a fémtárgyakat.

Trencsénteplic XVIII. századi képét ezeken kívül mégis a legrészletesebb

ben *Thermophilus Moravus* morvaországi protestáns lelkész rajzolta meg „*Succincta narratio de origine et usu Thermarum Teplicensium prope Regiam Civitatem Trenchinum*” c. kis munkájában. (Rövid ismertetés a Trencsén királyi város melletti Teplici meleg források eredetéről és használatáról), amely fürdők — mondja tovább — „*csodálatos isteni gondviselés folytán már sok száz esztendő óta bugyognak ott a földből sokféle betegség gyógyítására*”. Ez az írása latin nyelven Olomoucban (Olmütz) jelent meg 1752-ben, Frantisek A. Hirnly nyomdájában. A teplici fürdő jó híret és kedveltségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy ez a kis könyv 3 év múlva vagyis 1755-ben ugyanott már német nyelven is megjelent.

Moravus, aki éveken át mint gyógyulást kereső beteg látogatta Trencsén-teplicet, ismertetésében már 5 fürdőt mutat be. Ezek voltak: az Uraság Fürdője, a Tiszti Fürdő, a Polgárok Fürdője (Közös vagy Nyilvános Fürdő), továbbá a Szegények Fürdője és a Zsidó Fürdő.

A fürdőzők kényelmét szolgálta a medencékben álló asztal is, amelynek lapja a víz felszíne fölé emelkedett és arra a fürdőzők a fürdéshez esetleg szükséges tárgyaikat helyezhették. A medencék szélén körül padok voltak, és néhány lépcső is avégett, hogy a fürdőzők ezeken állva vagy ülve különböző mélységig merülhessenek a vízbe. A víz felszínén kis fahengerek úszkáltak, amelyekbe belefogózhattak. A tisztaságra a bádemajszter nagyon ügyelt, mert este mindennap mindegyik medencéből a vizet kibocsátotta, és a falakat és a medence padlóját lesúroltatta.

Kétségtelen tehát, hogy A. *Carl* idejében itt már 5 fürdőmedence volt, míg *Karol Rayger* még csak 3 fürdőt említ: az urak fürdőjét, a nemesek fürdőjét és az egyszerű nép fürdőjét. Valószínű tehát, hogy *Wernher* idejében Trencsén-teplicen még csak 3 fürdő volt. A további 2 fürdővel pedig 160 év múlva az *Illésházyak* bővítették ki a fürdőtelepet.

Mint már röviden említettük, Trencsén-teplicet a XVIII. század első évtizedeiben *Illésházy Miklós* kezdte igazán fejleszteni, de komoly felvirágoztatása csak 1723-ban bekövetkezett halála után fiának, Józsefnek köszönhető. Ő emelte Teplicet az akkori európai fürdőigényeknek is megfelelő színvonalra. Kétségtelen, hogy az ő idejében már 5 fürdőmedence, illetve fürdőház állott a fürdőzők rendelkezésére, mint láttuk, különböző méretekkel egyébként úgyszólván teljesen azonos berendezéssel. Bizonyára említésre méltó a „modernség” is, amely a medencék használatát azzal jellemezte, hogy azokban — a zsidók fürdőjén kívül — a férfiak és a nők közös medencékben fürödtek, természetesen az akkori kívánalmaknak megfelelő „fürdőöltözetben”. A zsidóknál viszont akkor még rituális szabályok tiltották a férfiaknak és a nőknek közös medencében való fürdését.

Illésházy József azonban nemcsak a vendégek megfelelő fürdési lehetőségeinek biztosításával, valamint illő elszállásolásukkal törődött, hanem gondoskodni kívánt szórakoztatásukról is. Erre annál is inkább szükség volt, mert az akkori időben egy fürdőkúra, amelyet az oda gyakran messze országokból érkező és kocsin utazó vendégek végigcsináltak, legalább 6—8—10 hétig, vagy makacsabb esetekben még ennél is hosszabb ideig tartott. Ez időre tehát gondoskodni

kellett a vendégek szórakoztatásáról is, ami azonban az akkori idők felfogásának és társadalmi rétegződésének megfelelően csak a magasabb rendű vendégek számára volt fenntartva. Ezek részére a kastélyban (ahol az *Illésházyak* nyaranta rendszeren hosszabb időt töltöttek) lakomákat, koncerteket, sőt az ún. „arénában” színelőadásokat is rendeztek (természetesen német nyelven).

A fürdő vezetője, a „fürdőmester” vagy mint akkor nevezték a „bádemajszter” volt. Két évszázadon át ő volt a központi személy, aki — amint azt az alább ismertetendő „Fürdő-Szabályok”-ból is látni fogjuk — a fürdőorvos funkcióját is ellátta, minthogy a mai értelemben vett fürdőorvos akkor Trencséntepliczen még nem volt.

Moravus lelkész kis könyve a fürdő leírásán és a fürdők használatának ismertetésén kívül még egy igen érdekes fürdőtörténeti dokumentumot is tartalmaz. Egész terjedelmükben közli ugyanis azokat a Fürdő-Szabályok”-at, amelyeket az akkori tulajdonos adott ki a fürdő használatára, az előzetes vizsgálatra, fürdőben tanúsítandó magatartásra, a fürdőberendezés használatára stb. vonatkozólag. Sajnos, e szabályok kiadásának pontos idejét *Moravus* lelkész nem közli, azon kelet sincsen feltüntetve. Ezeket a „Fürdő-Szabályok”-at a Trencséntepliczen ismertető legújabb tanulmány: *Jan Sipoš* és *Lazar Spiška* „Trenčianske Teplice” c. könyve egész terjedelmükben közölte [6] éspedig az eredeti, XVIII. századbéli cseh nyelven.

Minthogy *Moravus* eredeti munkájában sem található magyarázat arra nézve, vajon a „Fürdő-Szabályok”-at a közölt cseh nyelven kívül még milyen nyelveken közölték a vendégekkel, erre nézve a „Trenčianske Teplice” szerzői sem mondtak többet. Ezért csak feltételezhető — ám teljesen jogosan — hogy éppen Trencsénteplicnek nagy látogatottságára tekintettel más nyelvű szövegekben is kifüggesztették a fürdőkben, minden bizonnyal magyar és német nyelven is. E feltevésünk helyességének egyébként döntő bizonyítéka az a tény, hogy *A. Carl* idézett munkájában, amikor a fürdőházak és a medencék berendezését ismerteti, leírja azt is, hogy az egyes fürdők bejárata fölött milyen táblák szolgáltak annak megjelölésére, kik használhatják az illető fürdőt. Ezek a táblák pedig háromnyelvűek voltak, vagyis magyar, szlovák és német nyelvűek. Így például az Uraság Fürdőjének bejárata fölött ez volt olvasható: „Uraság Feredője, panski Kúpel, Herrshaftsbad” — A Tisztek Fürdőjét ez a tábla jelezte: „Tisztek Feredője, officierský Kúpel, Offiziersbad”. A többi 3 fürdő bejárata fölött elhelyezett táblákról *Carl* doktor nem tesz említést, tehát valószínű, hogy ezeknél a bádemajszter már fölöslegesnek tartotta az útmutatást [7]. A cseh nyelvű variáció pedig (amelyet egyébként Trencsén akkori szlovák lakossága is megértett) kétségtelenül azért került *Moravus* könyvébe, mert ő maga morva volt, és könyvét cseh nyelven írta. Megállapítottuk továbbá azt is, hogy Trencsén város levéltárában ezek a Szabályok semmiféle nyelven nem maradtak fenn. Minthogy a „Szabályok” *Moravus* munkájának megjelenésekor (1752) már megvoltak, azt minden bizonnyal az akkor élő *Illésházy József* szövegeztette meg útmutatásul a vendégeknek, a bádemajszternek és személyzetének egyaránt.

A „Fürdő-Szabályok” teljes szövege magyar fordításban a következő:

Tudomására hozatik mindenkinek, különösen pedig azoknak az embereknek, akik az Úristen kegyelméből és egészségük megerősítése érdekében vagy más okokból Teplic-Fürdőben a fürdőket használni kívánják, hogy az alábbi cikkelyekben foglalt szabályoknak megfelelően minden igyekezetükkel azon legyenek, hogy az itt megállapított büntetések terhe mellett ne viselkedjenek olyképen, hogy az az alábbiakkal ellenkezzenek :

Először : Senkinek, aki ezt az egészséget szolgáló Teplic Fürdőt használni akarja, amennyiben a büntetést el akarja kerülni, a Fürdőmester tudta és engedélye nélkül a Fürdőbe belépnie nem szabad.

Másodszor : Ha tehát valaki ebből a célból érkezik a Fürdőbe, tehát mindenki, aki azt egészségének visszanyerése és megerősítése végett használni kívánja és aki ebből a célból három napnál hosszabb ideig szándékozik itt maradni, köteles ideérkezése után azonnal testének állapotát és működését az itteni „Bádemajsterrel” megvizsgáltatni és tőle útmutatásokat kérni, ennél fogva azt mindenkinek meg kell cselekednie, aki azt óhajtja, hogy ezt az előtte eddig ismeretlen Fürdőt egészségének hasznára vehesse igénybe, nehogy ideérkezése idején fennálló egészségi állapotához mérten innen gyöngébben és nyomorultabb állapotban kelljen otthonába visszatérnie.

Harmadszor : Akinék ily módon megengedték a fürdést, azok közül a Férfiaknak nem szabad a Nők kamrájában [8] a Nőknek pedig a Férfiak kamrájában ruházatukat levetni és ott lerakni, hanem minden Férfinak, illetve Nőnek a részére kijelölt helyiségben kell ezt cselekednie. Senkinek sincsen megengedve, hogy a Fürdő körüli korlátokra ruháját letehesse, de méginkább tilos, hogy valaki másnak a ruhadarabjait elrejtse vagy esetleg, hogy egyik a másiktól ilyen ruhadarabokat elvegyen, mert ezért megbüntetik.

Negyedszer : Minthogy a Teplici Fürdőtelepen öt különböző Fürdő van: 1) az Uraság Fürdője — 2) a Tiszti Fürdő — 3) a Nyilvános Fürdő — 4) a Szegények Fürdője és végül 5) a Zsidók Fürdője, ennek folytán ügyelni kell arra, hogy az első Fürdőbe senki más be ne léphessen, mint csak az Uraság, továbbá a magasabb állású Papi Személyek, a magasabb rangú Katonai Személyek; a második Fürdőbe csak az alacsonyabb állású Papi Személyek és az alacsonyabb rangú Tisztek, a Nemesek, az Udvari Emberek, a különböző hivatalokban Alkalmazottak, továbbá a jelesebb Polgári Személyek léphetnek be és fürödhetnek; a harmadikban az Uraság szolgálatában álló Személyek, az egyszerű Polgárok, az egyszerű Katonák, valamint más Emberek és Jobbágycok fürödhetnek; a negyedik Fürdőben a szegénysorsú Emberek és a Koldusok fürödhetnek, míg a Zsidók csak az ötödik Fürdőbe léphetnek be és ott fürödhetnek.

Ötödször : Az Uraság Fürdőjébe csak az léphet be, akinek tiszta fehér alsó ruhája, tehát inge, leiblijje, hálósapkája és egyéb szükséges ruhája van. A Tisztek Fürdőjében leiblit már nem kívánnak meg, ellenben hálósapkát és más, itt már említett fehér alsóruhát igen. A Nyilvános Fürdőben és a Szegények Fürdőjében legalább hosszú ingben kell fürdeni. A Zsidók Fürdőjében pedig, minthogy ott csak zsidók tartózkodhatnak, ezek követelményeinek megfelelő ruházatban szabad csak fürdeni.

Hatodszor : Mindenkinnek tudomására kell hozni, hogy az Uraság Fürdője reggel 6 órakor nyílik meg és azt délelőtt 11 órakor bezárlják, délután pedig 2 órakor újból kinyitják és este 8 órakor zárják; a Tiszti Fürdőt reggel 5 órakor nyitják és délelőtt 11 órakor zárják, délután viszont ezt 2 órakor nyitják és este 10 órakor szokták bezárni; a többi Fürdő nyitási ideje reggel 4 óra és ezeket este 10 órakor zárják be, amit rendszerint csengetéssel szoktak jelezni.

Hetedszer : Mindenkinnek, amikor a kamrából a Fürdőbe bemegey, kötelessége a kamra ajtaját maga után gondosan becsukni és ugyanezt kell cselekednie, amikor a Fürdőből a kamrába visszamegy.

Nyolcadszor : Annak, aki a Fürdőbe belép, vagy onnan távozik, kötelessége, hogy a Fürdőben ülőket üdvözölje és azt kívánja, szolgáljon a fürdés egészségükre, valamint mindenki, aki a Fürdőbe bejön, tartozik a kamra ajtaját az ott ahhoz előkészített kis kalapáccsal megkopogtatni, hogy megtudja, a kamrában van-e valaki vagy sem.

Kilencedszer : Senki a Fürdőbe be nem léphet, akinek testén nyílt sebek vagy flastrommal leragasztott sebek vannak, minthogy ezek a flastromok a sebekről gyakran le szoktak válni, a víz felszínén úszkálnak és így az ezt észrevező fürdőzőkben undort kelthetnek.

Tizedszer : Tilos, hogy szopós csecsemőket a Fürdőbe hozzanak és ezeket karon hordozzák, minthogy a csecsemők a Fürdőt gyakran beszennyezhetik.

Tizenegedszer : Ha az egyik vagy a másik fürdőző a szükséghez mérten a Fürdőben a száját ki akarja mosni, akkor annak egészen addig a levezető csatornáig kell mennie, amelyen át a víz a medencéből kifolyik vagy a saját törlőruhájába kell köpnie s a ruhát azután el kell dobnia, nehogy ezáltal a medence vizét beszennyezze.

Tizenkettedszer : Senki se merészeljen olyat cselekedni, hogy a Fürdőben más emberekre vizet fröcsköljön vagy hogy ezt az írást, amely a Fürdőben tartandó rendet szabályozza, befröcskölje vagy hogy más emberek kényelmetlenségére a padokon elterpeszkedjék; még kevésbé megengedett, hogy valaki azt az írást, amelyen a Fürdő Szabályai olvashatók, összetépje vagy abból valamit kitörödjön vagy kihúzzon, mert ezt cselekedni büntetés terhe mellett tilos.

Tizenharmadszor : Senkinek sincs megengedve, hogy a Fürdőben egyék vagy igyék, kivéve ha arra valaki testének gyengesége miatt rá van szorulva, ehhez azonban a bádemaasztortól engedélyt kell kérnie, de akkor is ügyelnie kell arra, hogy ezt megfelelő mértékletességgel tegye.

Tizennegedszer : Tilos, hogy valaki az Úrnak Szent Nevével bármilyen módon visszaéljen, de ugyanakkor büntetendő az is, aki az Isten nevét emlegetve esküdözik vagy káromkodik.

Tizenötödször : Keresztény Énekek és Történetek, valamint más mulatságos, de tisztességes dalok jámborsággal és kellő szemérmességgel énekelhetők vagy elbeszélhetők. Ezzel szemben, ugyancsak büntetés terhe mellett, ledér dalok éneklését és megbotránkoztató szavak használatát — ugyancsak büntetés terhe mellett — mellőzni kell.

Tizenhatodszor : A Fürdőt használó minden embernek vallásos Keresztény mód-

jára kell viselkednie, a fiatalabbaknak az idősebbeket beszédjükkel is tisztelniük kell, de ugyancsak nem szabad senkinek veszekedést vagy perpatvart kezdeményeznie, hogy ezzel a Fürdőben a nyugalmat és a csendet megzavarja, mert szükséges, hogy ott a békesség mindenkor fenntartható legyen.

Tizenhetedszer : Nem megengedett az sem, hogy az egyik nemhez tartozók azokba a kis szobákba vagy kamrákba, ahol a másik nemhez tartozók ruhájukat levetik vagy felöltik, kíváncsiságból vagy tolakodásból bepillantanak.

Tizennyolcadszor : Minthogy gyakorta megtörténik, hogy fiatal emberek inkább mulatságból, vagy dévajkodásból mint azzal a céllal jönnek el a Fürdőbe, hogy ott egészségük igényeit kielégítsék, s ezek a fiatal emberek azután a Fürdőben nem áttallanak úszkálni, egyik a másikat a víz alá buktatja, miáltal az egészségük helyreállítása végett ide érkezett személyeknek nem kis rosszalását idézik elő, ezért az ily módon történő úszkálástól és egymásnak víz alá buktatásától ezek az ifjak büntetés terhe mellett eltiltatnak.

Tizenkilencedszer : A Fürdőben dohányozni tilos.

Huszadszor : Közhírré tesszük, hogy senkinek, aki a Fürdőben tartózkodik, semmiféle fegyvert, különösen az oldalára erősített Kardot vagy Tört Teplíc-Fürdő telepén viselnie vagy ilyen fegyverrel sétálnia nem szabad.

Huszonegyedszer : A Fürdőmesternek mindezekre súlyos büntetés terhe mellett szigorúan ügyelnie kell, tehát meg kell követelnie, hogy a fentebbi cikkelyekben foglalt rendelkezéseket a legkisebb részletekig mindenki betartsa. Aki azonban ezzel szemben ezeket mégis figyelmen kívül hagyja, azzal szemben a büntetéstől nem szabad eltekintenie, hanem azt haladéktalanul ki kell arra rónia és a büntetés összegét a meghatározott helyre be kell szolgáltatnia.

Huszonkettedszer : A Fürdőmester felhatalmazást nyer arra, hogy azokat az embereket, akik a Fürdőben mások megbotránkoztatására súlyosan helytelenül és illetlenül viselkednek, a Fürdőből kikergesse és oda többé vissza ne bocsássa.

Huszonharmadszor : Mivelhogy az ide ellátogató emberek a fürdésért semmit sem fizetnek, de egyúttal megengedett és mindenkinek tetszésére bízott dolog az is, hogy minden fürdőző, de mások is, akik ide érkeznek, a Fürdő tulajdonát képező dolgokat az idénynek megfelelően használhassák, viszont a Fürdőmester, akinek nagy fáradságába kerül a Fürdők tisztántartása, de akinek ezenkívül nem csekély kiadása is van olyan dolgok beszerzésére, amelyeknek kezelése személy szerint őreá van bízva, miértis ezeknek költségeit is ő tartozik viselni, de ezenkívül feladata még az is, hogy minden, gyógyulás érdekében ide érkezőnek tanáccsal és teljes mértékben segítségül is szolgáljon, miért is szükséges — és erre gondosan vigyáznia is kell — hogy az, aki egészségének helyreállítása végett jön el Teplíc-Fürdőbe, megérkezése után a Fürdőmesternél mindjárt jelentkezzék és ne késlekedjék tőle tanácsokat is kérni, viszont semmi olyat ne kérjen tőle, ami a fentebbi cikkelyekben foglaltakkal ellenkeznék, de ugyanakkor őt senki semmi módon helytelen és neki ellenmondó cselekedettel vagy beszéddel meg ne bántsa, hanem inkább mutasson iránta tiszteletet — ezért őt éppenúgy, mint az alkalmazásában álló embereket is ezek munkájáért mindenki megfelelő díjban és jutalomban részesíteni töre-

kedjük. Ezen oknál fogva az ebben az iratban foglalt szabályokat nemcsak magának a Fürdőmesternek, hanem embereinek is gondjaiba ajánljuk, és tőlük is azt kívánjuk, hogy ezeket a legnagyobb lelkiismeretességgel betartsák; ugyancsak a Fürdőmester a rendetlenül viselkedőkkel szemben általa kirótt büntetéseket — ha a szükség úgy kívánja — még erőszakkal is hajtsa be és ezt a pénzt a szegény emberek között éppenúgy, mint azok között is, akiket ebben részesíteni kell, a szokásos módon ossza szét.

Amint ezekből a szabályokból látható, ezek több, az akkori fürdőviszonyokra jellemző rendelkezést tartalmaznak. Mindenekelőtt a fürdő használatát előzetes vizsgálatról teszik függővé. Az oda érkezett vendégnek mindenekelőtt a Fürdőmesternél kellett jelentkeznie, aki „*testének állapotát és működését*” megvizsgálta, és ennek alapján adott a vendégnek a fürdésre engedélyt és tanácsokat, a mai értelemben vett orvosi utasításokat — tehát a szakszerű kezelésre javallatot, nehogy ilyenek hiányában a fürdőnek „laikus” használata a beteg egészségének inkább kárára, mint hasznára váljék.

A fürdőben fenntartandó rend érdekében tett intézkedések igen jellemzőek abból a szempontból is, mi mindentől kellett akkor a fürdő vendégeit — a higiénének akkor még primitív viszonyaira és az emberek magatartásának faragatlanságára, illetlenségére tekintettel — eltiltani, illetve minek megtételére, betartására kellett a vendégeket kötelezni.

Kétségtelen az is, hogy az akkori rendi társadalom viszonyaihoz képest Trenscentéptic fürdőinek berendezése igen demokratikusnak mondható. Igaz ugyan, hogy az 5 fürdőmedencében szigorúan elkülönítve fürödtek az főurak (az uraság), a tisztek, a magasabb és alsóbb rendű papság, a nemesi rendhez tartozók, az uraság alkalmazottai, az egyszerű polgárok vagy a zsidók, de az is bizonyos, hogy az 5 különválasztott fürdőnek berendezése lényegileg egyforma volt. Különbségek voltak azonban a fürdők nyitvatartásának és zárásának időpontjai között, mert amíg például az Uraság és a Tisztek Fürdőjét ebédidő alatt bezárták és délután újból kinyitották, s ezekben a fürdés este 8, illetve 10 órakor ért véget, addig a többi fürdő nyitvatartási ideje reggel 4 órától megszakítás nélkül este 10 óráig tartott. Ebben kétségtelenül az a megértő gondolkodás nyilvánult meg, hogy az egyszerű dolgozó emberek, a kézművesek, parasztok, jobbágyok a fürdőt megszakítás nélkül, tehát a napnak bármelyik szakában használhatják. Igen jelentős intézkedéseket olvasunk a „Szabályokban” a medencék tisztántartása érdekében, mint amilyen például az, hogy sebes testű ember és szoptató anya a fürdőbe csecsemőjével be nem léphet, vagy a száját a medence vizét használva senki ki nem öblítheti, a fürdőben nem étkезhet, de ott dohányozni sem szabad stb. Látjuk továbbá, hogy *Illésházy* megrendszabályozta fürdőjében a rendetlenkedőket, a dévajokat, tehát mindazokat, akik a fürdőt nem egészségük helyreállítása céljából kívánták igénybe venni, hanem azt fegyelmezetlen módon és tiszteletlenül a betegek iránt, szórakozóhelynek tekintették. A fürdőkben a rend és nyugalom fenntartása érdekében a Szabályok szigorúan megtiltották a veszekedést, a hely komolyságának meg nem felelő dalok énekletét, a káromkodást, a trágár szavak használatát stb.

Mindezekből kitűnik, hogy Trencsénteplic fürdőszabályzata mintegy 200 évvel ezelőtt nagyrészt már ugyanazokat a szempontokat kívánta figyelembe venni, és a komoly fürdőzők érdekeit ugyanúgy védte meg, amint az a mai modern gyógyfürdőkben általában megvan, biztosított, sőt egészen magától értetődő.

Egy vonatkozásban azonban igen jelentős különbségre kell rámutatnunk a XVIII. századbeli Trencsénteplic és bármely mai gyógyfürdő között. Ez pedig a fürdőzés anyagi oldalára vonatkozik. A Szabályok 23. cikkelyéből kitűnik ugyanis, hogy a fürdőket igénybe vevők a fürdésért, a felszerelésért, sőt a „Fürdő tulajdonát képező dolgok használatáért” semmit sem tartoztak fizetni. Beléptidíj tehát a fürdőbe nem volt, a mai „kurtaksa” természetesen szintén teljesen ismeretlen. A 23. cikkely, miután megindokolja, hogy a Fürdőmester és alkalmazottai milyen nagy munkát végeznek a fürdőben és annak megfelelő felszereléséért anyagi felelősséggel szintén a Fürdőmester tartozik, erre tekintettel arra kéri a fürdőző és a fürdő felszerelését igénybevevő vendégeket (tehát nemcsak a Fürdőmester engedélyével, hanem az alkalomszerűen ott fürdőket is), hogy ezért a Fürdőmestert és alkalmazottait megfelelő (tehát tetszésszerű!) „díjban és jutalomban részesíteni törekedjenek”. Így tehát a kötelező díjak helyett maradt a tetszésszerű „borravaló”. A Szabályok megsértéséért a Fürdőmester által kirótt büntetésekért befolyt pénzüsszegeket pedig a szegények és az arra rászorulóknak kapták. Mindezekből tehát a tulajdonos *Illésház*ynak egyetlen garas sem jutott.

A. Carl idézet munkájában kiemeli [9], hogy Trencsénteplic mindenkorai tulajdonosai kötelezően biztosították a fürdő területén lakó polgároknak és parasztoknak azt a jogát, hogy házaikban díj ellenében vendégeket elszállásoljanak. Az uraságnak járó regálék, tehát az őket a vadászat, a halászat, a húskimérési jog (mészárszék), a vendéglők, étkezőhelyek és kávéházak után megillető haszonvételből befolyó jövedelem sérelme nélkül mások az uraság engedélyével ilyen helyiségeket berendezhetnek és azokat üzemből tarthatják. Kiemeli azonban A. Carl azt is, hogy ezzel szemben Trencsénteplic mindenkorai tulajdonosai teljesen ingyen bocsátották a fürdőket a látogatók rendelkezésére, tehát minden díj nélkül, sőt semmiféle díjat sem szedtek a telepen levő házak tulajdonosaitól a náluk elszállásolt vendégek által fizetett bérösszegek után sem.

Ez a nagyvonalúság, sőt bátran nevezhetjük áldozatkészségnek is, igen jellemző az *Illésház*yakra még abban a korban is, amikor Európa más jelentős fürdőhelyein, a csehországi, ausztriai, német vagy olasz területen virágzó különböző gyógyfürdőkben a fürdők ilyen „ ingyenes ” használata már teljesen ismeretlen volt, sőt adatok vannak arra nézve, hogy a fürdőzés elég drága gyógyítási mód volt, amit a szegény ember sohasem engedhetett meg magának.

Pedig láttuk Trencsénteplic történetének rövid vázlatából, hogy az *Illésház*yak, különösen a XVIII. sz. elején Miklós, de méginkább József mennyit áldoztak a fürdő kiépítésére, felszerelésére, csinosítására. Természetes, hogy — modern terminológiával élve — ezek a „beruházások” igen jelentős anyagi áldozatokat igényeltek. De a fentiekből kitűnik az is, hogy a fürdő fejlesztésénél és fenntartásánál ezt a főúri családot semmiféle pénzüsségi érdek nem vezette, nem kívánták azt sem, hogy a befektetések amortizálódjanak, de még kevésbé

azt, hogy Trencsénteplic valamiféle hasznót hajtó vállalkozás legyen. Ezek a XVIII. századbeli főurak Trencsénteplic fejlesztését, jó hírének terjedését, egyre növekvő látogatottságát kizárólag presztizskérdésnek tekintették. Büszkék voltak arra, hogy Felső-Magyarország egyik legnagyobb gyógyhatású és leg-híresebb fürdőjének tulajdonosai az *Illésházyak*. Ezért a fürdőt, már abban a primitív állapotában is, amelyben évszázadokon át megelőzőleg volt, ingyen bocsátották „mindenkinek” rendelkezésére. Ezáltal lehetővé tették, hogy a meleg vizű források gyógyító hatásában mindenki részesülhessen, a fürdőket igénybe vehesse főúr, főpap, katonatiszt, nemes ember, polgár, pórember és zsidó egyaránt. Ebben a vonatkozásban ilyen „nagyvonalú önzetlenség jellemezte az *Illésházyak* ősrégi grófi családját” — amint azt A. Carl könyvének előszavában mondja, és alig tagadható, hogy ez az akkori időkhöz mérten ne vallott volna humánus, sőt határozottan demokratikus gondolkozásra.

J E G Y Z E T E K

- [1] Die berühmten und besuchtesten Bäder und Gesundbrunnen von Ungarn, ihre Eigenschaften, Heilkräfte und Gebrauchsweise — Trentschen Teplitz einer der ältesten und berühmtesten Badeorte Ungarns. Wien, 1837 (A szerző megjelölése nélkül).
- [2] *Aloys Carl*, k. k. Physicus der Hradischer Kreises in Mähren „Die Schwefelquellen zu Töplitz nächst Trentschin im Königreiche Ungarn“, Pressburg, 1826.
Amint az 1826 januárjában kelt előszó elmondja, a szerző könyvét a XVIII. században élt *Illésházy József* utódjának, ugyancsak *Illésházy József*nek megbízásából írta. Ez az *Illésházy* Trencsén és Liptó megyék főispánja, az Aranygyapjas Rend lovagja, cs. és kir. kamarás stb., Trencsénteplic akkori ura volt. Egyébként erősen aulikus érzelmű főúr, egyebek között a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának heves ellenzője is.
- [3] *Sebastian Ventura* : Die Schwefelthermen zu Trentschin in Ungarn. 2. kiadás. Wien, 1857.
- [4] (*Thomas Jordan z Klauzenburku*) *Thomas Jordanus a Clausenborgo* : March. Moraviae Comentarolus Cum indice copiosissimo. Francofurtum, 1580.
- [5] *Tarjan Ádám* benešovói huszita lelkész, aki Pöstyénről is írt. (Szerk.)
- [6] *Jan Šipoš—Lazar Spiška* : Trenčianske Teplice. Bratislava, 1965. A kis munka két részből áll. I. *Jan Šipoš* : Trenčianske Teplice v premenách vekov (Trencsénteplic az évszázadok változásai folyamán) 1—139. — II. *Lazar Spiška* : Kúpeľná liečba v Trenčianských Tepliciach (Gyógykezelés Trencsén Teplicen) 140—165.
- [7] *A. Carl* i. m. 67—72.
- [8] Ez a kis kamra vagy jobban mondva vetkőzésre, illetve öltözködésre szolgáló helyiség egyébként nem is volt olyan kicsiny, mert *A. Carl* adataiból tudjuk (68. l.), hogy pl. az Uraság Fürdőjében a férfiaknak ez a kamrája 18 láb hosszú és 9 láb széles volt; a nőké 17 láb hosszú és 10 láb széles asztalokkal, padokkal, székekkel, sőt kályhával is berendezve.
- [9] *A. Carl* i. m. 34.

Zusammenfassung

Trentschin Teplitz (heute Trenčianske Teplice in der Tschechoslowakei) ist durch seine warmen Schwefelquellen seit Jahrhunderten berühmt. Wahrscheinlich waren sie schon den Römern bekannt. Vf. stellt uns hauptsächlich anhand der Beschreibung von *Thermophilus Moravus*, eines böhmischen Geistlichen das Bild dieses Badeortes im XVIII. und am Anfang des XIX. Jahrhunderts vor und teilt die ganze Badeordnung in ungarischer Übersetzung mit.

Die Badeanlagen und ihre Umgebung gehörten in jener Zeit der Magnatenfamilie *Illésházy*. Sie liess fünf Bäder errichten (das Herrenbad, Offiziersbad, Öffentliches Bad, Armenbad, Judenbad), über deren Gebrauch die Badeordnung die ausführlichstem Vorschriften enthält. Die Mitglieder der übrigens allzusehr aulisch eingestellten Familie *Illésházy* haben das Badepublikum in Betracht der damaligen Zeitumständen ziemlich demokratisch eingeteilt: zwischen den fünf Bädern war sozusagen nur betreffs der Öffnungszeiten ein Unterschied, sonst aber hinsichtlich der Einrichtung und Ausstattung kaum etwas. Dies war umso bedeutsamer, als — gemäss Art. 23 der Badeordnung — der Gebrauch der Bäder und ihrer Ausrüstung völlig unentgeltlich war, den Badegästen zumutend, dass sie dem Bademeister irgendeinen „Honorar zukommen lassen sollen“.

AZ URADALMI ORVOSI ÁLLÁS MEGSZERVEZÉSE A SOMOGY MEGYEI MERNYEI URADALOMBAN (1830)

TÓTH TIBOR

A XVIII—XIX. század fordulójának háborús eseményeit és a napóleoni hadjáratok lezáródását követő mezőgazdasági konjunktúra, majd krízis egyéb, kontinentális méretű hatásokhoz csatlakozva, mind hangosabban sürgette az agrár gazdaság racionalizálását. E több, egymással összefonódó folyamat a befektethető tőkemennyiség fokozatos növelése mellett a termelés folytatásához szükséges élő munkaerő állandó biztosítását is követelte. Másszóval mind világosabbá vált, hogy a haszonállomány és az igaerő karbantartása elsődleges gazdálkodási érdeke minden fejlődni akaró üzemnek. Érdekes módon a felvilágosodás századában, majd a további nagy társadalmi átalakulások csíráit magában hordozó XIX. század első felében az élő munkaerő másik összetevője, a dolgozó ember mintha az érdeklődés perifériájára szorult volna. A korabeli utazók által közölt hírek a magyar faluról nagyon sötét képeket vetítenek elénk. A lakás- és életviszonyok tűrhetetlensége [1] nyilván olyan egészségügyi következményekkel járt, amelyek a robotoltató nagyüzemek szempontjából tekintve is előnytelenek voltak. Mégis — akár a korabeli folyóirat irodalmat, akár a falunak írt megannyi kiadvány során tekintsük is át [2] — a sokféle, nem ritkán ma is használható állatgyógyászati javallattal mellett alig-alig lehet találni bármilyen orvosi jellegű tanácsot.

A fenti általános megállapításaink nem kevésbé vonatkoznak tárgyunk szűkebb területére, Somogy megyére is. Néhány, igazán jeles orvos, mint pl. *Csorba József* áldozatos működése is annyira kevés eredménnyel járt, hogy *Fényes Elek* még 1847-ben is, jeles munkájában Somogy megye egészségügyére vonatkozóan semmi érdemleges, említésre méltó momentumot sem talált [3]. A megyei fizikusi állást 1740-ben szervezték meg. Az első egészségügyi felmérés 1770. márc. 8-án készült egy helytartótanácsi adatszolgáltatás kapcsán [4]. Ekkor a megyében 13 kirurgus működött, akik a vármegyei tisztiorvos előtt tett aprobációs vizsga után nyerték el működési engedélyüket. Ezek mellett általában minden falu tartott bábát, bár ezeknek csak kis hányada rendelkezett kellő szakmai jártassággal. 1781-ig három patika működött, ekkor azonban a szerzetesrendek korlátozásával összefüggően felszámolták az andocsi és a segesdi gyógyszerterákat, csak az egyetlen Pyrker-féle kaposvári patika állt a nagy területű megye rendelkezésére.

Bizonyos javulást jelentett, hogy 1818-ban megszervezték a második megyei fizikusi állást, majd egymás után sorra nevezték ki a járási székhelyek orvosait is. 1831-ben a vármegyében 5 orvosdoktor, 19 magister, 3 civilis kirurgus és két nem diplomás orvos működött [5].

A megye székhelyétől viszonylag távol eső, belső-somogyi falvakban — köztük a tárgyalásra kerülő mernyei uradalom községeiben is — az egészségügyi ellátás, a többi periférikus helységhez hasonlóan a szükséges minimumot sem érte el. A nagy orvoshiánnyal is összefüggő ellátatlanság, ha nem is azonos súlylyal, de hasonló módon érintette a vidéknek a várostól általában pénzügyi okokból állandóan távol élő kis- és középbirtokos nemességet is. Az orvostartás költségeit egyedül vállalni nem tudó érdekelték tehát csak társaságokba csoportosulva próbálkozhattak meg az orvostartással. Így tették ezt a *Richter* doktort alkalmazó kaposvári nemesek is, és ezt a megoldást választották a geszti, szentgáloskéri és mocsoládi birtokosok is [6].

Az orvosi állás létesítésével kapcsolatos tervezetek e tájon csak 1829—30-ban kerülhettek kivitelezésre, miután a piaristák mernyei uradalmának élére a beteges *Ugróczy Ferenc* került jószágkormányzónak. Levele, amelyben a társulatot alakító 14 környékbeli birtokost értesítette arról, hogy a rendi káptalan orvosával történt megbeszélése alapján lehetőség nyílik „*egy helyben hagyott, értelmes és már tapasztalt, nem pedig valamely újontz Seb-Orvost*” szerezni, 1829. december 1-én kelt. A terv kivitelezését annál is inkább fontosnak tartotta, mert — mint írja — „*a Nemes Vármegye Orvossai távolabb, és úgy elfoglalva lennének, hogy őket legnagyobb szükségben is vagy nehezen, vagy éppen nemis lehetne megkapni, vagy legfeljebb akkor jelennének meg, midőn a betegen segíteni már sem tudományokban, sem hatalmokban nem leend*” [7]. A kedvező hír közlése után *Ugróczy* kérte az érdekelt birtokosokat, hogy az orvos fizetéséhez szándékolt anyagi hozzájárulásukat közöljék vele. A megküldött értesítésre azonban, a korábbi lelkesedés ellenére, mindössze egyetlen válaszlevél érkezett, *Kacs Kovics Mihály* mocsoládi birtokostól, aki egyúttal a mernyei uradalom jogtanácsosa is volt. December 4-én kelt levelében kérte tisztázni, hogy az alkalmazandó orvos teljesen az uradalom salariusa lesz-e, vagy nem. Első esetben ugyanis ő és családja, mint uradalmi ügyvéd, joggal számíthat a majdani ingyenes gyógykezelésre. A második alternatíva értelmében pedig azt javasolta, hogy az orvos fizetésül szánt évi 1000 forintot az érdekelt családok létszámától és az orvos székhelyétől, Mernyétől való távolságától függően osszák fel. Majd közölte, hogy ez utóbbi esetben ő 50 forinttal hozzájárul az orvostartás költségeihez.

Bár *Kacs Kovics*on kívül a több érdekelt nem jelezte szándékát, *Ugróczy* nem hagyta az ügyet elaludni, és 1830. január 10-én meghívólevelet íratott az érdekelt birtokosoknak. E levélben január 17-re valamennyiüket meghívta magához egy, az orvosalkalmazás ügyét illető tanácskozársra. Ez a második felszólítás eredményesebbnek bizonyult, és a kijelölt időpontban két fő kivételével valamennyi érdekelt birtokos megjelent a mernyei jószágkormányzói lakban. A tárgyalások eredményeképpen egy hét pontban rögzített megegyezésre jutottak. Eszerint a megbízandó orvos fizetését a szabad lakáson kívül 1000 váltó forintban határozták meg, amely összeget három évre előre megajánlották. Az összeg felét

és a szabad lakás biztosítását a mernyei uradalom vállalta, a második 500 forintot pedig a többi birtokos. A leendő orvosnak Mernyéről kellett ellátnia a geszti, a mocsoládi és a szentgáloskéri betegeket is. Megszabták, hogy a körzetet az orvos 24 óránál hosszabb időre nem hagyhatja el. Igéretet tettek, hogy minden felhasznált gyógyszer árának megtérítéséről egyetemleges kezességgel gondoskodnak. A családonként esedékes díjakat félévenként előre fizették a mernyei számtartónak, szintén egyetemleges kezességgel. A fizetés az állomáshely elfoglalása után azonnal esedékessé vált.

A valamennyi birtokos által aláírt megegyezés második része a fejenként felajánlott összegeket tartalmazta. Eszerint az öt mocsoládi birtokos 145, a szentgáloskéri *Svastics*-család 160, az öt geszti birtokos 202 Ft 30 kr-ral járult hozzá az orvostartás költségeihez. Ezt toldotta meg a mernyei uradalom 500 forinttal, pontosabban 300 forint természetbeni juttatással és 200 forint készpénzzel. A január 17-i közös megegyezés első pontjával ellentétben a megígért szabad lakást később 50 forint értékben számolták el, csökkentve ezzel az uradalomra eső terhet. Feltűnően magas volt ez a bérezés, ha a megye többi orvosának a helyzetével vetjük össze. Az 1818-ban alkalmazott második megyei fizikus egész évi illetménye összesen 400 forintot tett ki. A 20-as években alkalmazott járási orvosok — valamennyien orvosdoktorok — évi illetménye a szabad lakás mellett 300 forint körül mozgott [8].

A megajánlások alapján összejött pénz birtokában *Ugróczi* most már gyorsan megegyezett a jelölttel, és 1830. április 21-én megkötötte a három évre szóló szerződést *Kohányi Imrével*, „a *Seb Orvosság, és Bábaság Tudományának helybe hagyott Mesterével*”. A szerződés szerint az uradalom a lakáson kívül 250 forint értékű juttatást ad (15 akó bort, 15 öl fát, 10 mérő tisztabúzát, 40 mérő kétszerest, egy hizót, négy szekér szénát, két szekér szalmát és 200 forint készpénzt). A fizetést az orvos negyedévenként utólag kapta. A mernyei igényeken túl köteles volt ellátni az orvos az uradalom közeli helységeiben adódó tennivalókat is. Az uradalom gondoskodott a szükség szerinti fuvarról és a felhasznált gyógyszerek megtérítéséről. Az uradalom érdekeinek károsodása nélkül a január 17-i megegyezés szerinti feltételek mellett kellett ellátnia a három község érdekelt birtokosainál is az orvosi teendőket. A szerződés e két alapvető feltételének teljesítése esetén módjában állt a környező falvakban is praktizálni. A megkötött egyezés három évre szól, ezt követően új szerződést kívántak majd kötni. *Kohányi Imre* pár napon belül május 1-től hivatalba is lépett, és több mint két évtizedig maradt ezután az uradalom szolgálatában.

A konvenció orvos alkalmazása, a szükséges gyógyszerek központi elszámolása kétségkívül szociális értékkel bírt. Ezzel tulajdonképpen — a családtagokat is tekintve — 250–280 uradalmi alkalmazott egészségügyi ellátása rendeződött viszonylag előnyösen. Mindez a mernyei uradalom számára is olcsó megoldás volt. Amíg ugyanis a 12 környékbeli birtokos nemes csak szűkebb háznépük után fizette az orvostartási költségek felét, addig ezt az uradalom az egész személyzet ellátása fejében tette. Nyilván érezhető volt ez az aránytalanság — amit az uradalmi orvosok magánpraxisával kapcsolatos, egyébként nem általános türelem is mutat. Nyilván ezzel függött össze, hogy 1834-ben a következő szerződés-

kötésnél 100 forinttal emelték a készpénzt és 74 forinttal a gabonajárandóságok összegét.

Végezetül szükségesnek látszana lemérni, hogy az orvosi állás megszervezése egy bizonyos idő elteltével milyen gyakorlati eredményekkel járt. Számunkra az lenne igazán érdekes, ha több évtized viszonylatában, statisztikailag elemezhetnénk az uradalmi alkalmazottak átlagéletkorának alakulását, az előforduló betegségeket, a gyógyulási arányokat. E kérdésekre azonban a korabeli gazdaságvezetés figyelme nem terjedt ki, így meg kell elégednünk annak a ténynek a rögzítésével, hogy — úgy látszik — a XIX. század első harmadának végére a Somogy megyei uradalmak is eljutottak addig a gondolatig, hogy a racionalizált üzem eredményes tevékenysége az élő és holt leltár gondozása mellett a dolgozó emberrel történő fokozottabb törődés függvénye is volt.

J E G Y Z E T E K

- [1] Vö. *Mérei Gyula*: Mezőgazdaság és agrártársadalom Magyarországon. 1790—1848. Bp. 1948. 165—166.
- [2] A teljesség igénye nélkül utalnánk néhány szerzőre, *Pethe, Nagyváthy, Balásházy, Lengyelffy*, korábban *Kő-halmi Fekete, Patikai Lukács* munkáira.
- [3] *Fényes Elek*: Magyarország leírása. Pest. 1847. II. k. 61—69. l.
- [4] Vö. *Kanyar József*: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Kaposvár, 1967. 147—148.
- [5] Somogy vármegye. Szerk.: *Csánki Dezső* (Magyarország vármegyéi és városai) Bp. é. n. 224—225.
- [6] Somogy megyei Levéltár (SmL). Mernyei urad. levéltára. Contractusok. 1829—1848. Az orvosi állás betöltésével kapcsolatos adataink nagy részét e helyről vettük. Szükség esetén tehát csak az egyéb forrásokat fogjuk külön jelezni.
- [7] Mennyire hasonlít e mondat a somogyi rendeknek a szerzetesi gyógyszerárak 1771-es megszüntetése idején keletkezett folyamodásának egyik megjegyzéséhez: „*Vármegyénknek határai kaposvári patikátul oly messze esnek, mely miatta távul levő betegek minden előtte orvossághoz és orvoshoz jutnának, vagy terhessen szülnöni, vagy éppen gyámoltalanul elveszni kényszerítettetnek*”. (Idézi *Kanyar*: i. m. 148.)
- [8] Vö. *Csánki*: i. m. 225.

Z u s a m m e n f a s s u n g

In der Konjunkturrepöche der europäisohen Landwirtschaft nach den Napoleonischen Kriegen drang der Gedanke einer ständigen Sicherung sowohl des Tierbestandes, als auch der menschlichen Arbeitskräfte auch in den landwirtschaftlichen Betrieben Ungarns allmählich durch. Ein Beispiel hierfür ist die Domäne von Mernye, einem Dorf im Inneren des Komitats Somogy, verhältnismässig abseits vom Hauptort des Komitats, von Kaposvár.

Die Domäne gehörte dem Piaristenorden. In einem Brief des Güterverwalters Ferenc Ugróczy vom 1. Dez. 1829 wird den 14 Gutsherren der Umgebung vorgeschlagen „einen amtlich bewilligten, einsichtigen und schon erprobten, nicht etwa einen anzufangenden Chirurgen“ gemeinsam anzustellen. Der Vorschlag wurde im

nächsten Jahr realisiert und ab 1. Mai 1830 tritt der vertraglich verpflichtete bewilligte Meister der Chirurgie und der Geburtskunde“, Imre Kohányi seine Stelle an. Laut Vertrag bekam er nebst freien Wohnung von der Domäne Naturalien im Gesamtwert von 450 damaligen Forints, 200 Forints im baren Geld, 500 Forints von den übrigen Gutsherren der Umgebung. Die Domäne besorgte auch die nötigen Führen für den Arzt und die Rückvergütung der verbrauchten Medikamente. Kohányi blieb mehr als 20 Jahren im Dienst der Domäne.

Der soziale Wert der Anstellung dieses Domänearztes erstreckte sich — die Familienmitglieder mitberechnet — auf ca 250—280 Angestellten der Domäne.

SEDUXEN

Zusammensetzung:

jede Tablette enthält 5 mg Diazepan.

Tranquilosedativum mit muskelrelaxierender und antikonvulsiver Wirkung, zur Behandlung von Angstzuständen, psychischer Spannung, sowie auch zur prä- und postoperativen Therapie von stomatologischen Eingriffen.

CHEMISCHE FABRIK GEDEON RICHTER A. G.
BUDAPEST **UNGARN**

DEPERSOLONE

Ampoules

COMPOSITION

Each ampoule of 1 ml contains 30 mg of 21-desoxy-
-21-N-(N'-methylpiperaziny)-prednisolone hydro-
chloride.

The drug should be administered intravenously,
intramuscularly or intraarticularly.

INDICATED

In all acute conditions where prompt glucocorticoid
effect may be life-saving.

CHEMICAL WORKS OF GEDEON RICHTER LTD.

BUDAPEST X.

HUNGARY

Phlogosam

Ointment

COMPOSITION

Each tube of 20 g contains 0.6 g anhydric sodium-(di-sulfosalicylato-samarate (III) in a washable ointment substance.

INDICATIONS

Dermatitis especially all acute forms such as acute eczema, solar dermatitis, dermatitis arteficialis (by chemical substances, petrol, etc.) prurigo, all forms of pruritus.

USE

Two or three times daily a thin layer of the ointment is to be extended on the affected area.

PRESENTED

In tubes containing 20 g.

CHEMICAL WORKS OF GEDEON RICHTER LTD.

BUDAPEST X.

HUNGARY

VASODILATORISCHE PRÄPARATE

der Firma

CHEMISCHE FABRIK GEDEON RICHTER A. G.

BUDAPEST X.

UNGARN

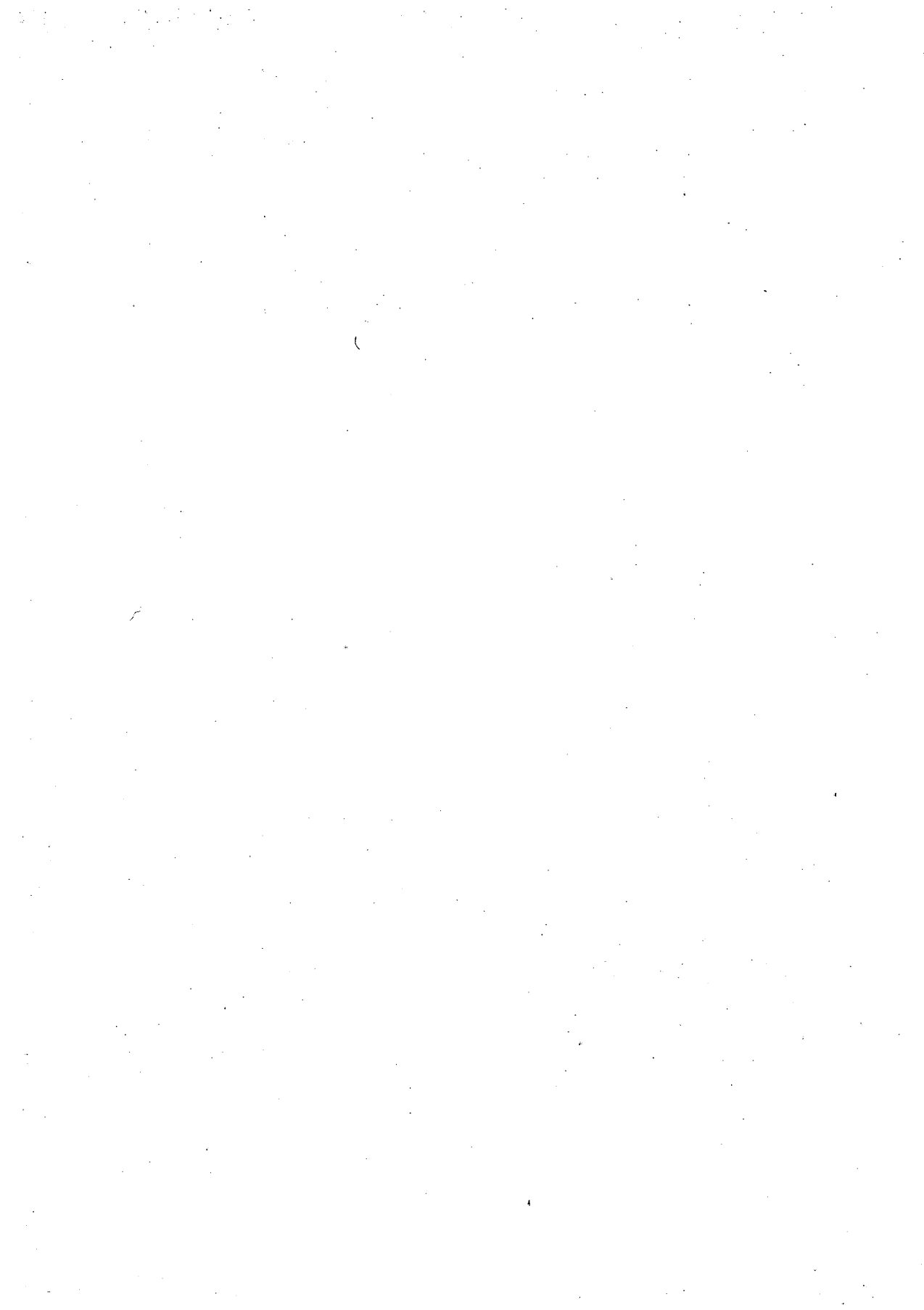
MYDOCALM INJEKTION UND DRAGEES

ZUSAMMENSETZUNG: 1 Ampulle (1 ml) enthält 100 mg 1-Piperidino-2-methyl-3(4'-tolyl)-propanon-3-hydrochlorid und 2,5 mg Diäthyl-aminoaceto-2,6-xyloidid-hydrochlorid. 1 Dragee enthält 50 mg 1-Piperidino-2-methyl-3(4'-tolyl)-propanon-3 hydrochlorid.

BUPATOL INJEKTION UND TABLETTEN

ZUSAMMENSETZUNG: 1 Ampulle (1 ml) enthält 50 mg 1-(4'-Hydroxyphenyl)-1-hydroxy-2-n-butylamino-äthansulfat. 1 Tablette enthält 25 mg 1-(4'-Hydroxyphenyl)-1-hydroxy-2-n-butylamino-äthansulfat.

INDIKATIONEN: Obliterierende Gefässerkrankungen, wie obliterierende Arteriosklerose, diabetische Angiopathie, Thromboangiitis obliterans, Raynaud'sche Krankheit, diffuse Sklerodermie; Gefässinnervationsstörungen begleitende Erkrankungen, postthrombotische venöse und lymphatische Zirkulationsstörungen, Ulcus cruris.

ADATTÁR

AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY NÉPJÓLÉTI MINISZTERÉNEK DEBRECENBEN KIADOTT RENDELETEI

KLANICZAY GYULA

Az ország keleti részének felszabadulása után a Debrecenben 1944. évi december hó 21-én összeült Ideiglenes Nemzetgyűlés a magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjévé nyilvánította ki magát, megválasztja elnökségét, megalakítja az ideiglenes nemzeti kormányt, és annak népjóléti miniszterévé *Molnár Erik* nemzetgyűlési képviselőt választotta meg, majd december 23-án kelt határozatával a Magyar Minisztertanács előterjesztésére *Szabó István* nemzetgyűlési képviselőt a Népjóléti Minisztérium politikai államtitkárává nevezte ki.

Ismeretes, hogy már az első világháborút követően a válságba sodort társadalom megsegítése, a dolgozók anyagi és erkölcsi érdekeinek megvédése olyan egyetemes szociális és egészségügyi feladatok megoldását követelte, amelyek irányítására külön kormányzati szerv létesítése vált szükségessé. Ezért a Károlyi-kormány 1918-ban felállította a Népjóléti és Munkaügyi Minisztériumot. Ezt a minisztériumot azonban a kormány néhány évi működés után megszüntette (1932), és feladatkörét a Belügyminisztérium hatáskörébe utalta.

Sajnos a történelem megismétlődött. A második világháború még az elsőtől is súlyosabb helyzetbe hozta az országot. A nagy vérveszteségen kívül egyéb, felbecsülhetetlen nemzeti értékeink is elpusztultak. A nyugatra „menekített” nemzeti vagyon tetemes részének elvesztése a közlekedés, az ipari és mezőgazdasági termelés teljes csődje miatt szinte reménytelennek látszott az ország megmentése.

Molnár Erik személyében valóban olyan ember került a Népjóléti Minisztérium élére, aki — írói álnéven — éveken át írt tanulmányában világosan kifejtette világnézeti felfogását, a bonyolult társadalmi kérdések megoldása iránti elgondolásait, és így az újjáépítendő ország szociálpolitikai feladatainak ellátására nála hivatottabb férfiúra aligha kerülhetett volna sor. Meg is látszik ez azokban a széles látókörű, gyors iramban egymást követően kiadott rendeleteiben, amelyek kapcsán a tényleges állapot felmérését szorgalmazva a legkülönbözőbb munkaterületek működésének összhangba hozása érdekében intézkedik.

A Népjóléti Minisztérium szervezetével kapcsolatos kérdések tárgyában kiadott alaprendeletek mellett ez alkalommal azokba a rendeletekbe kívánunk betekintést nyújtani, amelyeket a népjóléti miniszter 1945. évi január hó 4-től kezdődően a Debrecenben megjelenő hivatalos lapban, a Magyar Közlönyben

— kizárólag debreceni tartózkodásának idején, debreceni keltezéssel adott közre. Első rendelete (40 001/1945. N. M.) 1945. január 4-én, az utolsó (41 410/1945. N. M. sz.) 1945. április hó 6-án jelent meg. A következő rendeletek kiadására már Budapesten került a sor, ahol a Népjóléti Minisztérium ideiglenesen az akkori Földművelésügyi Minisztérium épületében nyert elhelyezést.

Ezen rendeletek egy részének külön érdekessége, hogy a rendeletekben előírt jelentések, kimutatások felterjesztésével kapcsolatban — az akkori közlekedési és egyéb érintkezési nehézségekre való tekintettel — a rendeletek záradékában akként történik intézkedés, hogy a megfelelő határidőn belül elkészítendő jelentéseket, kimutatásokat továbbítás végett a jelentkező minisztériumi megbízottnak kellett átadni.

Lássuk tehát mindenekelőtt a Népjóléti Minisztérium szervezetével kapcsolatos kérdések tárgyában kiadott alaprendeleteket.

ALAPRENDELETEK

[1] *A minisztérium 90/1945. M. E. számú rendelete a népjóléti minisztérium szervezetével kapcsolatos kérdések tárgyában.*

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. évi december hó 22. napján adott felhatalmazás alapján a magyar népjóléti minisztérium szervezésével kapcsolatos kérdések tárgyában az ideiglenes nemzeti kormány a következőket rendeli :

1. §

Jelen rendelet hatálybalépésének napjától kezdődően a magyar népjóléti minisztérium átveszi a magyar belügyminisztériumtól az 1942. évi szervezési beosztás alapulvétele mellett az I. törvényelőkészítő osztálytól az I./B. közjóléti törvényelőkészítő alosztály — a lakásügyi miniszteri biztosság — a IX. szegényellátási és általános segélyezési osztály — a XI. társadalombiztosítási osztály — XII. alapítványi osztály — kivéve az önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyonaának Kezelése — a XIII. általános egészségügyi osztály, úgymint a XIII./a. egészségügyi rendészet és gyógyszerészeti alosztály és a XIII./b. általános egészségügyi és fürdőügyi alosztály — a XIV. egészségügyi igazgatási osztály — a XV. egészségvédelmi és járványügyi osztály — a XVI. betegellátási osztály — a XVII. gyermekvédelmi osztály és az Országos Szociális Felügyelőség ügykörét, a felsorolt osztályok mellé rendelt miniszteri számvevőséggel együtt.

2. §

Az 1. §-ban meghatározott időponttól kezdődően a magyar népjóléti minisztérium átveszi a magyar földművelésügyi minisztériumtól a IX. társadalompolitikai főosztálytól a IX./2. és pedig a mezőgazdasági társadalombiztosítási ügyosztály ügykörét a mellérendelt számvevőséggel együtt.

3. §

Az 1. §-ban meghatározott időponttól kezdődően a magyar népjóléti minisztérium átveszi a magyar pénzügyminisztériumtól a III./b. főosztály, és pedig az Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap és Nyugdíjjárulék Alap ügykörét a mellérendelt számvevősséggel együtt.

4. §

Az 1. §-ban meghatározott időponttól kezdődően a magyar népjóléti minisztérium átveszi a magyar belügyminisztériumban szervezett tanácsok és bizottságok, valamint a belügyminisztérium felügyelete alatt álló intézmények közül a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülöhelyi Bizottságot, a Magyar Balatoni Intéző Bizottságot, a Magyar Nemzeti Népelemezési Bizottságot, az Országos Közegészségügyi Tanácsot, az Országos Szakorvosképesítő Vizsgabizottságot, Országos Egészségügyi Anyagraktár — Ricó Magyar Kötszerművek R. T.-t, a Magyar Országos Közegészségügyi Intézetet, a Szegedi Ápolónő és Védőnőképző Intézetet, a Magyar Pasteur Intézetet, a Budapesti Ápoló és Védőnőképző Intézetet, a budapesti és vidéki összes állami gyermekmenhelyeket, az Országos Egészségvédelmi Szövetséget, az Egészségügyi Szakbizottságot, az Újpesti Egészségvédelmi Fiók Szövetséget, a Magyar Állami Anya és Csecsemővédelmi Intézetet, az Országos Gyermekvédő Liga és Gyermekszanatórium Egyesületet és a Magyar Központi Röntgenellenőrző Intézetet.

Azon törvények, rendeletek és egyéb jogszabályok, melyek az 1—4. §-ban megjelölt ügykörök tekintetében rendelkezéseket tartalmaznak, akként módosulnak, hogy mindenütt, ahol az ügyköröket illetően a legfőbb hatósági felügyeleti stb. szervre utasítás történik, a belügyminiszter helyett a népjóléti minisztert kell érteni.

6. §

Jelen rendelet végrehajtásával kapcsolatos kérdéseket a népjóléti miniszter, a belügyminiszter, a földművelésügyi miniszter s a pénzügyminiszter együttesen külön rendeletben szabályozza.

7. §

Ezen rendelet 1945. évi január hó 1. napjával lép hatályba.

Kelt Debrecen, 1945. évi január hó 16. napján.

Dálnoki Miklós Béla s. k.
miniszterelnök

[2] *Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 209/1945 M. E. számú rendelete a népjóléti minisztérium szervezetével kapcsolatos kérdések tárgyában kiadott 90/1945 M. E. számú rendelet kiegészítéséről.*

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. évi december hó 22. napján adott felhatalmazás alapján az Ideiglenes Nemzeti Kormány a népjóléti minisztérium szervezetével kapcsolatos kérdések tárgyában kiadott 90/1945 M. E. számú rendelet kiegészítése tekintetében a következőket rendeli.

1. §

Jelen rendelet hatálybalépésének napjától kezdődően a magyar népjóléti minisztérium átveszi az 1944. évi szervezési beosztás alapulvétele mellett a magyar miniszterelnökség elnöki osztályától az Országos Hadigondozó Hatóság ügyeit.

2. §

Jelen rendelet hatálybalépésének napjától kezdődően a magyar népjóléti minisztérium átveszi az 1944. évi szervezési beosztás alapulvétele mellett a magyar honvédelmi minisztérium 22. h. osztályától a hadbavonultak és a hadigondozottá nem nyilvánított, hadviselt nem hivatásos állományból származó személyek és családtagjaik polgári érdekeinek védelmét a hadisegélyügyek, gondoskodás a hadifogyatkozottakról és a hadigondozó felügyelői és tisztikar személyi ügyeinek ügykörét a mellérendelt számvevőséggel együtt.

3. §

Azon törvények, rendeletek és egyéb jogszabályok, melyek az 1. és 2. §-ban megjelölt ügykör tekintetében rendelkezéseket tartalmaznak akként módosulnak, hogy mindenütt, ahol az ügykört illetően a legfőbb hatósági, felügyeleti stb. szervre utalás történik, a miniszterelnök, illetve a honvédelmi miniszter helyett a népjóléti minisztert kell érteni.

4. §

Jelen rendelet végrehajtásával kapcsolatos kérdéseket a honvédelmi miniszter és a népjóléti miniszter egyetértőleg külön rendeletben szabályozza.

5. §

Ez a rendelet 1945. évi február hó 1. napjával lép hatályba.

Debrecen, 1945. évi február hó 21. napján.

*Miklós Béla s. k.
miniszterelnök**

Ezek után kísérjük figyelemmel a népjóléti miniszternek Debrecenben, időbeli sorrendben kiadott rendeleteit.

A NÉPJÓLÉTI MINISZTER RENDELETEI

[1] 40 001/N. M. szám. A népjóléti miniszter rendelete a közegészségügyi állapotok rendezéséről.

Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének Székhelyén.

A közegészségügyi állapotok rendezése céljából az 1876. XIV. tc.-ben foglalt felhatalmazás alapján a következőket rendelem el.

- 1. A törvényhatóság területén levő elhagyott gyógyszerárak meglevő anyagkészletei felleltározandók.*
- 2. A lakosság által széthurcolt gyógyszerek, mérges anyagok összegyűjtendőik.*
- 3. Az orvosoknál az utóbbi időkben tárolt nagyobb mennyiségű gyógyszerkészletek beszolgáltatandók.*
- 4. A nemibetegségek elterjedésének megakadályozása céljából a házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat a 1111/1941. B. M. rendeletnek megfelelően (vérvizsgálat) a legszigorúbban kerestülviendő.*
- 5. A táviratilag bejelentésre kötelezett fertőzőbetegségek (kolera, pestis, hólyagos himlő, kiütéses tifusz, sűrűbben fellépő járványos agy- és gerinc-hártyalob, minden fertőző betegség, mely hirtelen nagyobb tömeggel lép fel) a minisztérium egészségügyi osztályával haladéktalanul közlendők.*
- 6. A honvédelemről szóló 1939. évi tc. alapján elrendelem, hogy az orvosi ellátás nélkül maradt községekbe és egészségügyi körökbe indokolt esetben saját törvényhatósága területén orvosokat, továbbá hatósági bábákat ideiglenesen kirendeljen, ezen kirendeléseket jóváhagyás végett hozzám terjessze be.*

*Lényegében hasonló, egyazon napon életbe lépő rendelkezések történtek még a Népjóléti Minisztérium szervezetével kapcsolatos kérdések tárgyában kiadott 90/1945. M. E. sz. rendelet kiegészítéséről az Ideiglenes Nemzeti Kormány 335/1945. M. E. sz. rendeletében is.

ad. 1. A leltározás a hatósági orvos jelenlétében a törvényhatóság két megbízottja által hajtandó végre. Az összegyűjtött gyógyszerek az elmenekült tulajdonos nevének feltüntetésével az illetékességi helyhez legközelebb eső működő gyógyszerárak vezetőinek adandók át elismervény ellenében, akik az ezekért befolyó összeget az ottani adóhivataloknál az őket megillető összeg levonásával további intézkedésig a volt tulajdonos nevének feltüntetésével letétbe helyezni kötelesek.

ad. 2—3. Ad. 1. rendelkezés szakszerű elvei szerint

ad. 4. Ezen beszolgáltatási kötelezettség alól mentesek azok az orvosok, akik a 750/1940. B. M. rendelet értelmében kézizógyszertár tartására jogosultak, illetőleg a rendkívüli viszonyokra való tekintettel olyan területen működnek, ahol a 232 900/1935. B. M. rendelet 2. §-a alapján ennek szüksége indokolt. A beszolgáltatás módja tekintetében a jelen végrehajtási utasítás 1—2. pontja alatt lefektetett alapelvek az irányadók.

A rendelet végrehajtásának ellenőrzésével a tisztifőorvosokat bízom meg.

Felhívom, hogy ezen rendelet kézhezvételétől számított 8 napon túl gyógyszeráron kívül forgalomba kerülő gyógyszereket, mérgeket, mérges anyagokat koboztassa el és a forgalombahozók ellen a bünvádi eljárást indíttassa meg.

Jelen rendelet végrehajtásáról 39 nap alatt jelentést kérek.

Debrecen, 1945. évi január hó 4.

Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[2] 40 002/1945. N. M. szám.

A népjóléti miniszter rendelete a közegészségügyi szolgálat terén elvégzendő összeírásokról.

Valamennyi Törvényhatóság Első Tisztviselőjének, Székhelyén.

Utasítom, hogy az alábbi kimutatás [sic] jelen rendelet vételétől számított 8 napon belül a nevek és jelen állapot részletes feltüntetésével készítse el és felterjesztés végett a jelentkező minisztériumi közegnek adja át.

Személyi nyilvántartás :

1. Orvosok. Tényleges létszám : Szükséglet :

- a) tisztiorvosok
- b) városi- és községi orvosok
- c) magánorvosok

2. gyógyszerészek

3. fogtechnikusok

4. bábák :

- a) hatósági bábák
- b) magán bábák

5. halottképek :
 - a) orvos halottkém
 - b) laikus halottkém
6. hatósági fertőtlenítők és egészségőrök
7. egészségügyi védőnők
8. óvónők, gyermekvédők — házvezetőnők

Tárgyi nyilvántartás :

9. Gyógyszertárak, gyógyszerkészletük és a legszükségesebb hiányok általános feltüntetésével. Került-e gyógyszer jogellenes úton magánbirtokba?
10. Kórházak (a jelenleg rendelkezésre álló betegágylétszám feltüntetésével) :
 - a) közkórház
 - b) magánkórház
 - c) járványkórház
 - d) fertőtlenítő intézet és gép
11. egészségügyi intézmények :
 - a) tüdőbeteggondozó intézet
 - b) nemibeteggondozó intézet
 - c) egészségházak, szülőotthonok, gyermekmenhelyek, napköziotthonok
 - d) társadalombiztosítási intézetek
 - e) mentőállomás, mentőszolgálat
 - f) OKI vizsgáló állomás
12. Működő vagy működő állapotba helyezhető gyógyszertárak, vagy hasonló üzemek.
13. 1944. október 1. óta a törvényhatóság területén kiadott általános egészségügyi rendelkezések rövid ismertetése, a rendelet egy-egy példányának csatolásával.
14. Járványészrevételek.
15. Fertőzőbetegségek fellépésének, valamint a nemi betegségek további elterjedésének meggátolására tett intézkedések.
16. A törvényhatóság területén működő tisztí főorvos, vagy megbízott főorvos egészségügyi jelentése 1944. október—december hónapokról, a törvényhatóság területén jelenleg fertőző nemibetegségekben szenvedők megközelítő kimutatásával.
17. Általános egészségügyi kívánalmak.
18. Abortus kérdés rendezése, a rendkívüli viszonyokra tekintettel.

Debrecen, 1945. évi január hó 4. napján.

Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[3] 40 003/1945. N. M. szám.

A népjóléti miniszter rendelete a szegényellátás és segélyezési ügy állásáról elkészítendő jelentésekről.

Valamennyi Törvényhatóság Első Tisztviselőjének, Székhelyén.

Felhívom, hogy tegyen jelentést hatósága területéről a szegényellátás, és segélyezési ügy állásáról az alábbi részletezés szerint :

1. Szegényházak
2. Szegények orvosi és gyógyszer ellátása
3. Szegények egyéb hatósági, illetőleg társadalmi támogatása (kézspénz-segély, természetbeni segély, népkonyha, jótékony akció stb.)
4. Szegényellátásra utaltak száma
5. Hadisegély
6. Egyéb segélyezettek
7. Gondviselő nélkül maradt gyermekek

A jelentés jelen rendelet vételétől számított 8 nap alatt elkészítendő és továbbítás végett a jelentkező minisztériumi megbízottnak átadandó.

Debrecen, 1945. évi január hó 4-én

Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[4] 40.004/1945. N. M. szám.

A népjóléti miniszter rendelete a társadalombiztosító szervek működéséről szóló jelentések megtételére.

Valamennyi Törvényhatóság Első Tisztviselőjének, Székhelyén.

Felhívom, hogy tegyen jelentést hatósága területén a társadalombiztosítási szervek működéséről a következő részletezés szerint :

1. Országos Társadalombiztosítási Intézet kerületi pénztára.

1. Ha nem működik, ennek okai a pénztár székhelyén vagy egyéb ismert helyen tartózkodó (minőség szerint — orvos, tisztviselő stb. — részletezett) pénztári alkalmazottak számának, nevének és címének megjelölésével s a felszabadítás előtt működő alkalmazottak (minőség szerint részletezett) számának megadásával.
2. Ha a pénztár működik :
 - a) Nyújtott szolgáltatások részletezése (gyógykezelés, táppénz, bal-eseti járadék stb.)
 - b) Működési terület : székhely, vidék
 - c) Működési pénztári alkalmazottak (részletezés mint 1. alatt, minőség, név, cím), ezek száma a felszabadítás előtt (minőség szerint részletezve)
 - d) Alkalmazottak díjazása
 - e) Gyógy- és kötszerkészlet
 - f) Pénzügyi helyzet (kézspénzvagyron, hátralékos követelések, ezek behajthatósága, behajtás iránt tett lépések, folyójövedelmek, hitelezők stb.)
 - g) Kerületi választmány vagy pótló szer működése
 - h) Egészségügyi intézmények (kórház stb.)

II. Egyéb társadalombiztosító szervek (bányatárspénztárak, OMBI stb.)
— részletezés mint I. alatt.

A jelentés jelen rendelet vételétől számított 8 nap alatt elkészítendő és továbbítás végett a jelentkező minisztériumi megbízottnak átadandó.

Debrecen, 1945. évi január hó 4. napján.

Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[5] 40.005/1945. N. M. szám.

A népjóléti miniszter rendelete a lakásviszonyokról teendő bejelentésekről
Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének, Székhelyén.

Felhívom, tegyen jelentést hatósága területéről a lakásviszonyok tárgyában az alábbi részletezés szerint :

1. A háborús események következtében használhatatlanná vált lakások, lakóhelyiségek arányszáma. — Intézkedések ezek használhatóvá tétele végett.
2. Elhagyott lakások igénybevételénél (kiutalásainál) követett elvek (igényjogosultság, igénybevétel időtartama, bérfizetés, hátrahagyott lakberendezési tárgyak stb.)
3. Bérfizetés, ha a háztulajdonos ismeretlen helyen tartózkodik.
4. Üzlethelyiségek
5. Laláshivatal

A jelentés jelen rendeletvételtől számított 8 nap alatt elkészítendő és továbbítás végett a jelentkező minisztériumi megbízottnak átadandó.

Debrecen, 1945. évi január hó 4-én

Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[6] A népjóléti miniszter 40.043/1945. N. M. számú rendelete az egyesített gyógyszerárszabás módosításáról

A közegészségügy rendezéséről szóló 1876 : XIV. tc. 136. és 137. §-ában kapott felhatalmazás alapján átmenetileg a következőket rendelem :

1. §

A 260.500/1934. B. M. sz. rendelet I. A. általános szabályok, B. kézi-eladásában kiadható gyógyszerek árának megállapításakor követendő eljárásról, C. a kórházak (orvosi rendelő intézetek) részére szükséges gyógyszerek árszabásakor követendő eljárásról. II. Vegyes és büntető rendelkezések továbbra is érvényben maradnak azzal a változtatással, hogy az I. rész 3. pontjában megállapított legkisebb vénytétel nem 10, hanem 20 fillér és a vény árának kiszámítása a következőképpen történik :

2. §

A 260.500/1934. B. M. rendeletben megállapított gyógyszerárszabály alap-tételei az ehhez a 286.574/1944. B. M. sz. rendelet alapján felszámítható pótdíjak, a 321.026/1943. B. M. sz. rendelet alapján felszámítható munkadíjak és a 322.808/1943. B. M. sz. rendelet alapján kiszámítható edényzeti árak együttes összegének 100, azaz egyszázszázalékos emelés adja a gyógyszer árát.

3. §

Az egyes közületekkel kötött százalékos engedményt nyújtó megállapodások továbbra is érvényben maradnak.

4. §

A gyógyszerkülönlegességek árának megállapításakor az egyes gyógyszerkülönlegességeknek az Országos Közegészségügyi Intézet által megállapított és 1944. okt. 15-én érvényben levő árának 100, azaz egyszázszázalékos felemelését engedélyezem.

5. §

A kötszerek árának megállapításánál a 223.928/1943. B. M. sz. rendelet mellékletében felsorolt kötszerek árának kiszámításakor az ugyanezen rendelet díjtételeinek 100, azaz egyszázszázalékos emelését lehet felszámítani.

6. §

Ezen rendelet kihirdetése napján lép hatályba.

Debrecen, 1945. évi január hó 17. napján.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[7] A népjóléti miniszter 40.044/1945/II. N. M. számú rendelete a Nép- és Családvédelmi Alap és Közjóléti szövetkezetek működésével kapcsolatos jelentések megküldéséről

Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének,

Felhívom, hogy tegyen jelentést hatósági területén a Nép- és Családvédelmi Alap és Közjóléti szövetkezetek működéséről az alábbi részletezés szerint:

1. Szociális szakelőadók neve, szolgálati állása, megkülönböztetve a vármegyeyei, a járási és a megyei városok szociális szakelőadóit.

2. A szociális szakelődök közül háborús viszonyok miatt ki hagyta el szolgálati helyét, történt-e intézkedés a megszűnt szakelődői tisztség betöltéséről?
3. Mi volt az 1944. évi szociális munkaterv?
4. Az előirányzott munkatervet gyakorlatilag mennyiben valósították meg?
5. Milyen szociális működést fejtettek ki 1944. év folyamán a Közjóléti szövetkezetek?
6. Milyen az általános szociális helyzetkép a törvényhatóság területén?
7. Melyek azok a kérdések, amelyeknek a megvalósítása a legsürgősebb?
8. Van-e akadálya a szociális munka folytatásának és miben áll az akadály?
9. A Közjóléti szövetkezetek jelenlegi működése.
10. A Nép- és Családvédelmi Alap és a Közjóléti szövetkezetek jelenlegi pénzkészlete.

A jelentést jelen rendelet vételétől számított 8 nap alatt el kell készíteni és továbbítás végett a jelentkező minisztériumi megbízottnak kell átadni, vagy más alkalmas módon hozzám eljuttatni.

Debrecen, 1945. évi január hó 13. napján.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[8] A népjóléti miniszter 40.051/1945. N. M. számú rendelete a gyógyszerek kiszolgáltatásának megszigorításáról.
A közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. tc. 136. és 137. §-ban kapott felhatalmazás alapján a következőket rendelem.

1. §

A gyógyszertárak a következőkben felsorolt gyógyszereket, valamint bármely sójukat tartalmazó gyógyszert, gyógyszerkülönlegességet, vagy egységes összetételű gyógyszert további intézkedésig csak orvosi vény alapján szolgáltathatnak ki:

Acid acetylo salicyl
Calcium acetylosalicylyc
Hydropirin
Migraenin
Natr. Salicylicum
Neohydropirin
Phenacetin
Phenochynol methylcarb.
Phenyldymethylpyrazolon
Phenyldymethylpyrazolon amidodymethylicum
Phenyl-dimethylpyrazolon salicylycum

2. §

A gyógyszerterek további intézkedésig a kétkeresztes szert nem tartalmazó orvosi vénák ismétlését is csak a rendelőorvos ezirányú — a vénre rávezetett — újabb rendelkezés után eszközölhetik.

3. §

Ezen rendelet kihirdetése napján lép életbe.

Debrecen, 1945. évi január hó 14-én

*dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter*

[9] *A népjóléti miniszter 40.060/1945. N. M. sz. rendelete a háborús viszonyok következtében elhagyottá vált lakásokkal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában megjelent rendelet végrehajtásáról*

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. évi december hó 22. napján adott és a 34/1945. M. E. sz. rendelet 19. §-ában kapott felhatalmazás alapján a háborús viszonyok következtében elhagyottá vált lakásokkal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában megjelent 34/1945. M. E. rendelet (a továbbiakban R.) végrehajtása tárgyában az alábbiakat rendelem.

1. §

Amennyiben az elhagyott lakásokban levő berendezési, felszerelési tárgyak és egyéb ingóságok (R. 2. §-a) egyedileg meghatározott olyan ingóságok, melyeket a forgalomban név, szám, minőség szerint vagy egyéb más módon határozni kell (festmények, szobrok, könyvek, gépek stb.), úgy azokat oly módon kell leltárba foglalni, hogy azok más hasonló minőségű ingóságoktól megkülönböztethetők legyenek. Festményeket, szobrokat, könyveket stb. alkotójuk, szerzőjük, gépeket gyártási adatok és számok megnevezésével kell leltárba foglalni.

2. §

A hatóságilag lepecsételt lakások megőrzése végett (R. 2. §-a) a lakáshivatal a karhatalmi szervezet (rendőrség, nemzetőrség, polgárőrség stb.) keresse meg.

3. §

A lakáshivatal a nyilvántartásba vett elhagyott lakások közül a szükséghez képest kijelöli azokat a lakásokat, melyeket szükséglakás céljaira tart fent. (R. 3. §. 12., 14. §.)

Szükséglakás céljaira lehetőleg azokat a lakásokat kell kijelölni, amelyeknek igénylése figyelemmel a lakás fekvésére, terjedelmére és egyéb körülményekre, az igényjogosultak részéről igénylés tárgyát előreláthatólag amúgy sem fogja képezni.

4. §

A szükséglakások bérének és azokban levő berendezési, felszerelési és egyéb ingóságok használati díjának megállapítására a R. 4. §. 4. és 5. bekezdésének, a bér és használati díj fizetésének módjára pedig a R. 6. és 7. §-ainak és 13. § utolsó bekezdésének rendelkezései irányadók.

5. §

A bérfizetés elmulasztásának következményei tekintetében a R. 11. §-ának, a használati díj fizetésének elmulasztása esetén a R. 7. §-ának rendelkezéseit kell irányadónak venni.

6. §

A szükséglakásba utalt személy a használati díj fizetése alól felmentést nem kérhet.

7. §

A lakáshivatal által megállapított bér és használati díj tekintetében a szükséglakásba utalt személy a R. 5. §-ában meghatározott jogorvoslatot igénybe veheti.

8. §

Amennyiben a szükséglakásba utalt személyek számára tekintettel a lakáshivatal által kijelölt szükséglakások a szükségletet nem elégítik ki, úgy a lakáshivatal az egyes szükséglakásba utalt személyeket a szükséglakásba közösen helyezi el (közös szükséglakás). Ilyen esetre is a R. 13. §-ának 2 — 5. bekezdésében foglalt rendelkezéseket kell értelemszerűen alkalmazni.

9. §

Amennyiben az elhagyott lakás korábbi bérlője, vagy az a személy, aki az elhagyott lakással egyébként rendelkezni jogosult, visszatér, lakása még más személyre kiutalva nincs és a lakásra igényt tart, úgy a kérdéses lakásra nézve a R.-ben foglalt feltételek fennforgása esetén a többi igénylőkkel szemben elsőbbségi joga van.

10. §

A R. 3. §-ának 3. bekezdésében foglalt feltételeket az igazoló bizottság, illetve a népbíróság által erre a célra kiállított igazolvánnyal, azt a körülményt, hogy az igénylő ellen a R. hatályba lépéstől számított 30 napon belül, ha pedig a R. hatálybalépése után tért vissza lakóhelyére, a visszatéréstől számított 30 napon belül népbírósági eljárás nem indult, a lakóhelye szerint illetékes népügyészség által kiállítandó igazolvánnyal kell igazolni. (81/1945. M. E. számú rendelet.)

11. §

Amennyiben az igénylő a lakáshivatal véghatározatának bérmegállapítására vonatkozó része ellen él fellebbezéssel (R. 5. §) a lakáshivatal a fellebbezés felterjesztéséhez csatolja az illetékes városi (községi) adóhivatal (adószámviteli osztály) igazolását az 1942. évi november 1-én fizetett bérről vonatkozóan.

12. §

A lakáshivatal által hatósági raktárba szállított berendezési, felszerelési tárgyak és egyéb ingóságok tekintetében (R. 9. §) a lakás korábbi bérlőjének bértartozása címén a bérbeadó nem gyakorolhatja a törvényes zálogjogon alapuló visszatartási jogot.

Ez a rendelkezés nem érinti a bérbeadónak az 1881. évi XL. tc. 225. §-a alapján elrendelt biztosítási végrehajtással vagy egyébként szerzett végrehajtási zálogjogát.

13. §

Ha a lakáshivatal a hatósági raktárból olyan lakberendezési és felszerelési tárgyakat vagy egyéb ingóságokat utal ki használatra, amelyek tekintetében harmadik személynek végrehajtási jogon szerzett zálogjoga van, úgy ezen ingóságokra az árverést kitűzni mindaddig nem lehet, amíg ezek az ingóságok a lakáshivatal határozata alapján az igényjogosult használatában állanak — kivéve, ha a lakáshivatal ezeket az ingóságokat a végrehajtást szenvedőnek engedi át, vagy utalja ki.

14. §

A R. 9. §-ban foglalt igényjogosultságot a lakáshivatal helyszíni szemlével kapcsolatos nyomozással állapítja meg és ennek eredményét az igénylő által beadott kérelemre rávezeti.

15. §

Ha a kiutalt lakás korábbi bérlője, illetve az a személy, aki a használatul átengedett ingóságokkal egyébként rendelkezni jogosult, visszatér, tartozik ezt a körülményt a városi (községi) adóhivatalnál írásban bejelenteni és a használatul átengedett ingóságokra vonatkozó tulajdon- vagy birtokjogát valószínűsíteni. A bejelentés alapján az adóhivatal az illető ingóságokra vonatkozó használati díjat nyilvántartásából törlésbe veszi. (R. 13. §. 6. pont.)

16. §

Lakás célját szolgáló helyiségnek kell azt az üzlethelyiséget is tekinteni, ahol a kisiparos vagy kiskereskedő iparát vagy üzletét folytatja, feltéve, hogy ő maga és családja is ott lakik és ha az üzlethelyiség célját szolgáló helyiség a lakással területileg összefügg.

17. §

A R. 11. §-ának 1. pontja alapján elhagyott lakás vagy lakásnak tekinthető helyiség kiürítésére irányuló jogerős bírói határozatok végrehajtására a 2.222/1931. M. E. számú rendelet VI. fejezet rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

18. §

Ez a rendelet 1945. évi február hó 1-én lép hatályba.

Debrecen, 1945. január hó 11.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[10] A népjóléti miniszter 40.166/1945/II. N. M. számú rendelete az Országos Társadalombiztosító Intézet nyíregyházi kerületi pénztára működési területének kiterjesztése tárgyában.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés december hó 22. napján és a 90—1945. M. E. sz. rendelet 1. és 6. §-ában kapott felhatalmazás alapján az Országos Társadalombiztosító Intézet nyíregyházi kerületi pénztára működési területének kiterjesztése tárgyában a következőket rendelem.

1. §

Az Országos Társadalombiztosító Intézet nyíregyházi kerületi pénztára működési területét kiterjesztem Szatmár, Ugocsa, Bereg közigazgatásilag egyesített vármegyék területére, kivéve a mátészalkai járásból Penészek községet.

2. §

Ez a rendelet a kihirdetés napján lép hatályba.

Debrecen, 1945. évi február hó 3. napján.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[11] A népjóléti miniszter 40.200/1945. N. M. számú rendelete a közegészségügyi felügyelői szolgálat újabb szabályozása tárgyában.

A megváltozott viszonyok következtében előállott közleledési nehézségek és a hatóságok egymásközötti érintkezéseinek nehézségei a központi egyészségügyi közigazgatás átmeneti decentralizálását teszik szükségessé. Ezért a közegészségügyi felügyelőknek 240.787 — 1936. B. M. sz. rendeletében életbeléptetett szakfelügyeleti rendszerét megszüntetem és ennek helyébe ismét a közegészségügyi felügyelőnek kerületi beosztását léptetem életbe.

Az országot hat egészségügyi kerületbe osztom be és minden kerületben a teendők elvégzését egy egy közegészségügyi felügyelőre bízom. A 6 közegészségügyi kerület a következő:

I. kerület. Székhelye Budapest. Kiterjed: Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Hont, Nógrád vármegyékre, továbbá Kecskemét törvényhatósági joggal felruházott város területére.

II. kerület. Székhelye Debrecen. Kiterjed: Hajdú, Jász-Nagykun, Szolnok, Szabolcs, Szatmár, Ung, Ugocsa, Bereg, Bihar vármegyékre, továbbá Debrecen törvényhatósági joggal felruházott város területére.

III. kerület. Székhelye Miskolc. Kiterjed: Borsod, Gömör és Kishont, Heves, Abaujtorna és Zemplén vármegyék, továbbá Miskolc törvényhatósági joggal felruházott város területére.

IV. kerület. Székhelye Pécs. Kiterjed: Baranya, Somogy, Tolna, Zala vármegyék és Pécs törvényhatósági joggal felruházott város területére.

V. kerület. Székhelye: Szeged. Kiterjed: Bács-Bodrog, Békés, Csanád, Arad és Torontál, Csongrád vármegyék, Hódmezővásárhely, Szeged és Baja törvényhatósági joggal felruházott városok területére.

VI. kerület. Székhelye: Győr. Kiterjed: Győr, Moson, Pozsony, Komárom, Esztergom, Sopron, Vas, Veszprém, Fejér vármegyék és Győr, Sopron és székesfehérvár törvényhatósági joggal felruházott városok területére.

A kerületi közegészségügyi felügyelők munkakörét a 119.000—1913. B. M. sz. rendelethez csatolt szolgálati utasítás szabályozza azzal a jogkiterjesztéssel, hogy veszélyes járvány fellépésének megakadályozása céljából sürgős szükség és közvetlen veszély esetén saját felelősségükre — a közigazgatósági hatóságok rendelkezése nélkül is — elrendelik és foganatosítják mindazokat az intézkedéseket, amelyeket a fennálló jogszabályok a közigazgatósági hatóság hatáskörébe utalnak.

Különösen fontosnak tartom most, amikor a fertőzőbetegségek terjedése elleni küzdelmünk szinte megoldhatatlan feladatokat ró ránk, hogy a kerületi felügyelők működésükben Alispán (Polgármester) úr részéről a legmesszebbmenő támogatásban részesüljenek.

Felhívom ezért Alispán (Polgármester) urat, hogy a közegészségügyi felügyelőket hivatalos működésükben minden rendelkezésére álló eszközzel támogassa és erre a fennhatósága alá tartozó összes hatóságokat, illetve hatósági közegeket utasítsa.

Ezen rendelet 1945. évi február 1-én lép életbe.

Debrecen, 1945. január hó 23.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[12] A népjóléti miniszter 40.201/1945. N. M. sz. rendelete az egyesített gyógyszerárzsabás módosítása tárgyában kiadott 40.043/1945. N. M. számú rendelet kiegészítése tárgyában.

A közegészségügy rendezéséről szóló 1876; XVI. tc. 136. és 167. §-ában kapott felhatalmazás alapján a következőket rendelem.

1. §

A 40.043—1945. N. M. számú rendelet 4. §-ának rendelkezése csak azokra a gyógyszerkülönlegességekre és egységes összetételű gyógyszerekre vonatkozik, amelyek forgalombahozatalát az Országos Közegészségügyi Intézet a 40.043—1945. N. M. számú rendelet hatálybalépésének napjáig már engedélyezte.

2. §

Az ezután forgalomba kerülő új gyógyszerkülönlegességeknek és egységes összetételű gyógyszereknek árát, valamint a már engedélyezett árváltozását az Országos Közegészségügyi Intézet ezirányú működésének helyreállításáig a 260.500—1934. B. M. számú rendelet I. C. pontjában és a 40.043—1945. N. M. számú rendeletben foglaltak alapján a népjóléti miniszter állapítja meg.

3. §

A 2. § értelmében megállapított és a hivatalos lapban kihirdetett árhoz a 318.646—1942. B. M. számú rendelet 3. bekezdése szerint felszámítható 2% adófeláron kívül más pótdíj vagy felár nem számítható.

4. §

Ezen rendelet kihirdetésének napján lép hatályba.

Debrecen, 1945. évi február hó 4-én

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

- [13] A népjóléti miniszter 40.202/1945. N. M. számú kiegészítő rendelete a Közegészségügyi állapotok rendezése tárgyában kibocsátott 40.001/1945. N. M. sz. körrendeletéhez.

Valamennyi Törvényhatóság Első Tisztviselőjének.

A 40.001—1945. N. M. sz. rendelet kiegészítéseképpen elrendelem, hogy fel kell leltározni a törvényhatóság területén levő gyógyszer előállításával, vagy ilyenek feldolgozásával foglalkozó azon természetes és jogi személyek vállalatainak birtokában levő gyógyszereket (készgyártmányokat) is, mely vállalatok jelen kiegészítő rendeleteim kézhezvételének napjáig vállalatukat üzembe nem helyezték, továbbá az elhagyott gyógyszer-tárak meglévő anyagkészletén felül a gyógyszer-tárak felszerelését is.

A vállalatnál felleltározott gyógyszerek (készgyártmányok) és a gyógyszer-táraknál felleltározott felszerelési tárgyak felhasználására, az ezekért befolyó összegek kezelésére és a büntetőjogi követelményekre a 40.001—1945. N. M. számú rendelet rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

Jelen kiegészítő rendeletnek végrehajtásának ellenőrzésével a tisztí főorvosokat bízom meg.

A rendelet végrehajtásáról 30 nap alatt jelentést kérek.

Debrecen, 1945. évi február hó 1. napján.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

- [14] A népjóléti miniszter 40.250/1945. számú rendelete magánfelek érdekében kifejtett hatósági orvosi tennivalók ellátásáért fizetendő díjak mértékének, lerovásának, kezelésének és felhasználásának újabb szabályozásáról szóló 60/1938. B. M. sz. és a 60/1943. B. M. számú rendeletek módosításáról. A hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról szóló 1936. évi IX. tc. 21. §-ában, továbbá a városi

orvosokról és körorvosokról, valamint egyes közegészségügyi rendelkezésekről szóló 1942. évi XII. tc. 26. §-ának (3) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján a pénzügyminiszter és belügyminiszter urakkal egyetértőleg a következőket rendelem :

I. §

A 60/1938. B. M. sz. rendelet 3. §-ának (1) bekezdése akként módosul, hogy a tiszti főorvos, illetőleg a tisztiorvos magánérdekű tevékenységéért a díjszabás szerint járó díjakat — további rendelkezésemig — a működésük helyén levő városi, illetve községi házipénztárba kell befizetni.

II. §

A 60/1943. B. M. sz. rendelet 2. §-ának (1) bekezdése akként módosul, hogy a városi orvos, a községi orvos és a körorvos magánérdekű tevékenységéért a díjszabás szerint járó díjakat a működésük székhelyén levő városi, illetve községi házipénztárba kell befizetni.

III. §

Felhívom Alispán (Polgármester) Urat, hogy törvényhatósága területén működő városi, illetve községi házipénztárakat utasítsa, hogy a rendeletben megnevezett orvosok magánérdekű tevékenységéért a díjszabás szerint járó és ezen pénztárba befizetett díjakat mint átfutó tételeket külön számlára vételezzék be és arról minden január, április, július, október hónapokban a hó 10. napjáig hozzám részletes kimutatást terjesszenek fel. Kifizetéseket csak az én külön rendelkezésemre teljesíthetnek.

IV. §

Jelen rendeletem kihirdetése napján lép életbe.

Debrecen, 1945. január hó 23-án

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[15] A népjóléti miniszter 40.501. N. M. II. számú rendelete az elhagyott gyermekekről teendő bejelentés tárgyában.

Valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjének, Székhelyén.

A háború következtében előreláthatólag rohamosan szaporodni fog az elha-

gyott s gondozás nélküli gyermekek száma. Nemzeti és szociális érdek, hogy megakadályozzuk ezeknek a szerencsétlen gyermekeknek testi és lelki zül-
lését.

Utasítom tehát, hogy a legsürgősebben irassa össze és készíttessen részletes kimutatást a vármegye területén (városokban, községekben stb.) fellelhető gondozás nélküli apátlan-anyátlan, elhagyott gyermekekről.

A kimutatások terjeszkedjenek ki a következőkre :

Milyen körülmények között váltak elhagyatottá a gyermekek.

Lajstromba vevésük napjáig milyen életkörülmények között éltek, hol s mikor váltak elhagyatottakká, milyen életkörülmények között éltek elhagyatottságuk előtt, kik voltak a szülők stb.

Jelentsék a gyermek életkorát, nemét, elvégzett iskola évei (osztály) számát.

Beteg-e, milyen betegségben szenved, magányosan kóborol-e vagy csapatosan?

Tünetszerű-e a csapatba verődés, észlelhető-e közöttük a bűnözés (csapatbűnözés vagy egyéni bűnözés), milyen bűnözés vagy milyen betegség (testi, pszichikai) a leggyakoribb közöttük?

A törvényhatóság köteles kimutatások alapján szerkesztett részletes jelentéseit 1945. évi március hó 20. napjáig a népjóléti minisztériumhoz eljuttatni és addig is, amíg erre központilag intézkedések nem történnek, intézkedjék, hogy a területén felbukkanó elhagyott gyermekeket, gyermekmenhelyeken vagy nevelő szülőknél helyezték el.

Debrecen, 1945. évi február hó 22-én

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[16] A népjóléti miniszter 40.680/1945. N. M. számú rendelete a társadalombiztosításra vonatkozó egyes rendelkezések átmeneti szabályozásáról.

Az 1927. évi XXI. tc. 228, és 229. §§-ában foglalt felhatalmazás alapján a társadalombiztosításra vonatkozó egyes rendelkezések átmeneti szabályozása tárgyában a következőket rendelem :

1. §

Azokon a helyeken, ahol a rendkívüli viszonyok következtében a munkadó a kerületi pénztárnál az 1927. évi XXI. tc. 129. és 130. §§-ában foglalt kötelezettségeit teljesíteni nem tudja a közlekedési nehézségek miatt, mentesül az előbbi rendelkezésekben foglalt joghátrányoktól, ha a vállalatában, üzemében, hivatalában foglalkozásában vagy háztartásában foglalkoztatott biztosításra kötelezett munkaviszonyának kezdetét, illetve a munkaviszony megszűnését a lakóhelye szerint illetékes községi (városi) eljáróságoknál is bejelenti.

2. §

A bejelentést egyidejűleg a kerületi pénztárnak is postán vagy más egyéb módon meg kell küldenie.

3. §

A bejelentés megtörténtéről a városi (községi) elöljáróság a bejelentőnek igazolást ad ki.

4. §

Amennyiben az Intézet kerületi pénztára az 1. §-ban foglalt rendelkezések ellenére a járulékkal, járuléktöbblettel, segélyezési vagy eljárási költséggel megterheli, a munkaadó a fizetési meghagyás ellen benyújtott felszólításához 3. §-ban említett igazolást megtérni tartozik.

5. §

A 4. §-ban említett fellebbezés elbírálása a területi bizottság hatáskörébe tartozik.

Amennyiben a fellebbező a 4. §-ban foglalt rendelkezéseknek megfelelő fellebbezést terjeszt elő, a függő időre kitett járulékot hivatalból törölni kell.

6. §

A 208/1945. M. E. számú rendelet 9. §-ában foglalt rendelkezések az alábbiakkal egészítettnek ki.

Azokban a kérdésekben, melyekben az 1927. évi XXI. tc. 107. §-ának rendelkezései szerint a kerületi választmány járt el, jelen rendelet hatálybalépésétől kezdődően átmenetileg a kerületi bizottság jogosult határozni.

7. §

A kerületi bizottságnak a 208/1945. M. E. sz. rendelet 9. §-ában, valamint a jelen rendelet 6. §-ában foglalt hatásköre a jelen rendelet 5. §-ában foglalt hatáskörre bővül.

8. §

A kerületi bizottság elnökének a bizottság saját kebeléből maga választja meg.

9. §

Ez a rendelet a kihirdetés napján lép hatályba.

Debrecen, 1945. évi március hó 1. napján

*dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter*

- [17] *A népjóléti miniszter 40.777/1945. N. M. számú rendelete a nemibetegségek terjedésének megakadályozására.
A nemibetegségek elterjedésének fokozódása miatt a betegség megelőzésének és gyógyításának előmozdítására elrendelem :*

1. §

A gümőkór és nemibetegségek elleni védekezésről szóló 1940. évi VI. tc., valamint ezen tc. végrehajtása tárgyában kiadott 888/1940. B. M. sz. rendeletnek a nemibetegségek elleni rendelkezésről szóló intézkedéseit szigorúan végre kell hajtani. Különösen felhívom a figyelmet arra, hogy a beteg fertőzőképesség megszűntéig magát gyógykezeltetni tartozik és ha a gyógykezelésből önkényesen elmarad, azt az orvos jelenteni tartozik. Ha a beteg a vizsgálat után sem hajlandó magát rendszeresen kezeltetni, a hatóság kényszerkezelést rendel el.

2. §

A sulfonamid és arzenobenzol készítmények átmeneti hiánya miatt, ezen szerek a nemibetegségek gyógykezelésére általában csak kivételes esetben használándók és akkor is csak a legszükségesebb mennyiségben, a minisztérium által kiadandó kezelési irányelvek betartásával. Vérhajos beteget elsősorban bizmut, higany és jód készítményekkel kell gyógykezelni. Ha arzenobenzol beszerezhető, az csak terhesek, friss fertőzöttek és a betegség heves tüneteket mutató második szakaszának gyógyítására használándó fel. Kankót lázkeltő szerekkel és helyi kezeléssel kell gyógyítani. A rendelkezésre álló sulfonamid készítményeket csak makacs esetek későbbi szakaszában, szövődmények esetén, vagy negyedik nemibetegség gyógyítására szabad használni.

A 888/1940. B. M. számú rendelet 78. §. 1. és 2. bekezdése akként módosul, hogy a lakáson tartott vizsgálatért a vizsgált személy — amennyiben nemibeteg — helybenlakó orvosnak 20, más orvosnak 40 pengő díjat köteles fizetni.

Hatósági orvosok által befizetett vizsgálati díjakat a közpénztárak a 40.250/1945. N. M. számú rendelet szerint közlik.

3. §

A nemibetegség gondozó intézetek fokozottan folytassák működésüket, vagy ha ennek addig akadályja volt, a gondozó intézet fenntartójának azt azonnal működésbe kell helyezni.

Ahol a nemibeteg gondozó intézet szakorvos hiánya miatt nem működik, bármely orvos kötelezhető a megállapított díjazás ellenében a gondozóintézet orvosi teendőinek ellátására. Az orvost a népjóléti miniszter vagy a tisztifőorvos javaslatára a törvényhatóság első tisztviselője rendeli ki és a kirendelő határozatot jóváhagyásra a népjóléti miniszterhez terjeszti fel.

Olyan 10 000 lélekszámnál nagyobb községben (városban) is fel kell állítani nemibeteg gondozó intézetet, ahol ilyen gondozóintézet még nem működött, de a lakosság jelenlegi megbetegedési aránya ezt indokolta teszi. A gondozó intézetet a 888/1940. B. M. számú rendelet szerint kell a községnek felállítania, ideiglenes működési engedélyét a törvényhatóság első tisztviselője adja meg, s jóváhagyásra a népjóléti miniszterhez terjeszti fel.

4. §

Minden orvos köteles az 1944. évi október hó 1-től 1945. március hó 31-ig tudomására jutott, általa vizsgált vagy kezelt nemibetegekről összefoglaló jelentést készíteni, amelyben nemibetegségeként csoportosítva felsorolja név, kor, foglalkozás és lakóhely feltüntetésével az előforduló eseteket, valamint, hogy azok gyógykezelése megtörtént, folyamatban van vagy elmaradt. Ezen jelentést április hó 10-ig a tisztifőorvoshoz kell beküldeni, aki az összesített jelentéseket április hó 20-ig a népjóléti minisztériumba terjeszti fel.

5. §

A vérbajt, lágyfekélyt, kankót és negyedik nemibetegséget a bejelentésre kötelezett betegségek közé sorolom. Minden orvos és intézmény köteles a tudomására jutott esetekről bejelentést tenni. A bejelentést a 36.500/1930. N. M. számú rendelet által rendszeresített orvosi bejelentőlapon, a többi fertőzőbetegségekhez hasonlóan kell megtenni, azzal a különbséggel, hogy a bejelentőlap két részét két lezárt borítékban kell a helyi hatóságoknak, illetve — az Országos Közegészségügyi Intézet járványtani munkájának újrafelvételéig — a népjóléti minisztériumnak megküldeni. A helyi hatóságnak címzett bejelentésre ráírandó: „A hatósági orvos kezéhez.” Csoportos megbetegedések egy-egy kimutatásba összefoglalva is bejelenthetők. A bejelentőlapokat az elsőfokú hatósági orvos a másodfokú közegészségügyi hatóságnak hasonló módon továbbítja. A betegekről a hatósági orvos nyilvántartást köteles vezetni.

A nemibetegek eltávolításáról, gyógyításáról vagy elhalálzásáról rendsze-

resített úrlapon a bejelentéshez hasonló módon két példányban két borítékba zárva kijelentést kell tenni.

A be- és kijelentéssel kapcsolatos egyéb tennivalókra alkalmazni kell a 36.500/1930. N. M. számú rendelet vonatkozó részét.

Nemibetegség gyanúja esetén a 888/1940. B. M. számú rendelet 83. §-a szerint a Nemibeteg gondozó és az Országos Közegészségügyi Intézet, valamint vizsgáló állomásai díjtalanul végzik el, a lehetőséghez képest a vizsgálatokat.

Ezen rendelet 1945. évi március hó 31-én lép hatályba.

Debrecen, 1945. március hó 20.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[18] A népjóléti miniszter 40.842/1945. N. M. számú rendelete a gyógyászati anyagok igénybevételéről a honvéd hadikórházak részére. A magyar honvéd hadikórházak gyógyászati anyagokkal és eszközökkel való ellátásának nehézsége miatt a gyógyszertárak és gyógyszergyárak készletének részleges igénybevételét a magyar honvédelmi miniszterrel egyetértésben az 1939. évi II. tc.-ben foglalt felhatalmazás alapján elrendelem.

Az igénybevehető anyagokat és azok mennyiségét a törvényhatóságoként az erre a célra kijelölt hármás bizottság vagy bizottságok állapítják meg. A bizottságok tagjai: a törvényhatóság első tisztviselője által kirendelt tisztiorvos és gyógyszerész, valamint a honvédség megbízottja, akit vagy a honvédelmi miniszter, vagy a honvéd kerületi parancsnok a gyógyszerész tisztek közül jelöl ki. Ahol gyógyszerész érdekképviseleti szerv alakult, annak vezetőségéből kell a gyógyszerész bizottsági tagot kijelölni.

A bizottság minden működő és a 40.001/1945. N. M. számú rendelet alapján felleltározott gyógyszertárban, valamint minden működő és a 307/1945. M. E. számú rendelet alapján zár alá vett gyógyszertárban és üzemben megállapítja a készleteket. Az anyagkészletekből kijelöli a bizottság a polgári lakosság legfontosabb egészségügyi ellátásra szükséges gyógyszer, kötszer, edényzet, gyógyszereszköz felszerelés stb. készleten felüli mennyiséget, ez utóbbit megállapítja és a kijelölt mennyiséget azonnal zár alá helyezi. Az olyan zárolt készlet értékét is bizottság állapítja meg, amelynek nincs hatóságilag megállapított ára. A zárolt készletet a bizottság a törvényhatóság első tisztviselője útján haladéktalanul jelenti a népjóléti miniszternek.

A zár alá vett készletek igénybevételéről vagy feloldásáról a népjóléti miniszter dönt. Az igénybe vett készletek árát átvételkor a Honvédelmi Minisztérium készpénzben téríti meg.

Nyomatékosan súlyt helyezek arra, hogy a rendeletben foglalt eljárást 8 napon belül végrehajtsák.

Debrecen, 1945. évi március hó 12-én

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[19] A népjóléti miniszter 40.971/1945. N. M. számú rendelete a háborús viszonyok következtében elhagyott lakásokkal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában kibocsátott 40.068/1945. N. M. számú rendelet kiegészítésére. A 34/1945. M. E. rendelet 19 §-ában adott felhatalmazás alapján a következőket rendelem el.

1. §

A 34/1945. M. E. rendelet 17. §-ának 2. bekezdése kiegészítettik azzal, hogy a 34/1945. M. E. számú rendeletben foglaltak hatálya nem terjed ki a politikai pártok és társadalmi szervek célját szolgáló helyiségekben levő berendezési és felszerelési és egyéb ingóságokra.

2. §

Nem terjed ki a 34/1945. M. E. rendeletben foglaltak hatálya az állam, a törvényhatóságok, városok, községek, valamint az általuk fenntartott intézetek, intézmények és vállalatok és ezek kezelése alatt álló alapítványok és alapok, valamint egyéb közintézmények által elfoglalva tartott lakásokra ezen lakásokban levő berendezések, és egyéb ingóságokra.

Ez a rendelet kihirdetése napján lép hatályba.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[20] A népjóléti miniszter 41.051/1945. N. M. számú körrendelete lakáskiutalás tárgyában.

Valamennyi lakáshivatal vezetőjéhez.

A 34/1945. M. E. számú rendeletet kiegészítő 404/1945. M. E. rendelet 2. §. 2. bekezdés értelmében nem utalható ki lakás olyan személy részére, aki ellen népbírósi eljárás van folyamatban. A lakás kiutalása iránti kérvényekben ezek szerint igazolniok kell a kérelmezőnek, hogy ellenük népbírósi eljárás nem indult meg. Az igazolás a 81/1945. M. E. számú rendelet 67. §-a értelmében a lakáshivatal székhelye szerint illetékes népjószág által kiállított nemleges bizonyítvánnyal történik.

Felhivon tehát, hogy lakást csak abban az esetben utaljon ki, ha a kérelmező a népjószág vezetője által kiállított bizonyítvánnyal igazolja, hogy ellene népbírósi eljárás nem indult.

Debrecen, 1945. évi március hó 19. napján.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[21] A népjóléti miniszter 41.400/1945. N. M. számú rendelete a 237.600/1936. B. M. számú rendelet átmeneti módosításáról.

1. §

A háromtagú vizsgáztató bizottság elnökét a népjóléti miniszter esetenként rendeli ki általában a minisztérium orvos-tisztviselői közül.

A vizsgáztató bizottság állandó tagjainak megbízatása ideiglenes. Az állandó vizsgabizottsági tag készíti elő a vizsgákat és a vizsgán jelentkezők kérvényét a népjóléti miniszterhez terjeszti fel.

2. §

A vizsgáztató bizottság szaktanárait az elnök és az állandó tag esetenként hívja be.

3. §

A szakorvosi vizsgárabocsátás iránti kérvények a vizsgabizottság állandó tagjainak nyújtandók be.

4. §

A 237.600/1936. B. M. számú rendelet egyéb rendelkezései továbbra is érvényben maradnak.

Debrecen, 1945. évi április hó 6. napján.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

[22] A népjóléti miniszter 41.410/1945. N. M. számú rendelete a szakorvosi vizsgáztató bizottság állandó tagjainak kijelölése tárgyában.

A szakorvosi vizsgáztató bizottság állandó tagjául ideiglenesen megbízom a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen dr. Beznák Aladár egyetemi ny. r. tanárt, a debreceni Tisza István Tudományegyetemen dr. Sántha Kálmán egyetemi ny. r. tanárt, a szegedi Horthy Miklós Tudományegyetemen dr. Purjesz Béla egyetemi ny. r. tanárt, a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen dr. Entz Béla egyetemi ny. r. tanárt

Debrecen, 1945. évi április hó 6. napján.

dr. Molnár Erik s. k.
népjóléti miniszter

J E G Y Z E T E K

ALAPRENDELETEK

- [1] 90/1945. M. E. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. febr. 10. 4. sz. 3. o.
- [2] 335/1945. M. E. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. márc. 13. 8. sz. 1. o.
- [3] 209/1945. M. E. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. márc. 24. 11. sz. 1. o.

A NÉPJÓLÉTI MINISZTER RENDELETEI

- [1] 40.001/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 4. 1. sz. 5. o.
- [2] 40.002/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 4. 1. sz. 6. o.
- [3] 40.003/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 4. 1. sz. 6. o.
- [4] 40.004/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 4. 1. sz. 6. o.
- [5] 40.005/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 4. 1. sz. 6. o.
- [6] 40.043/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 27. 2. sz. 7. o.
- [7] 40.044/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 27. 2. sz. 7. o.
- [8] 40.051/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. jan. 27. 2. sz. 7. o.
- [9] 40.060/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. febr. 10. 4. sz. 4. o.
- [10] 40.166/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. febr. 18. 5. sz. 2. o.
- [11] 40.200/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. febr. 25. 6. sz. 4. o.
- [12] 40.201/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. febr. 25. 6. sz. 4. o.
- [13] 40.202/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. febr. 25. 6. sz. 4. o.
- [14] 40.250/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. márc. 13. 8. sz. 3. o.
- [15] 40.501/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 19. 15. sz. 3. o.
- [16] 40.680/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 19. 15. sz. 3. o.
- [17] 40.777/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 19. 15. sz. 3. o.
- [18] 40.842/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 19. 15. sz. 4. o.
- [19] 40.971/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 19. 15. sz. 4. o.
- [20] 41.051/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 19. 15. sz. 4. o.
- [21] 41.400/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 22. 16. sz. 2. o.
- [22] 41.410/1945. N. M. sz. rend. Magyar Közlöny 1945. ápr. 22. 16. sz. 3. o.

IFJ. BENE FERENC PÁRIZSI ÚTINAPLÓJA 1826-BÓL

HORÁNSZKY NÁNDOR

Iffj. Bene Ferenc, a nagyérdemű *id. Bene Ferenc* fia [1] 1803-ban született Pesten. Atyja mellett sokoldalú érdeklődésű férfiúvá lett, aminek e napló is bizonyossága. Ismeretes, hogy *id. Bene Ferenc* az elmebetegügy fejlesztése érdekében több, jobbára meg nem valósult javaslatot tett. Érthető tehát, hogy fia is különös érdeklődéssel fordult az elmeügy felé [2].

Ifj. *Bene Ferenc*ről, munkásságáról keveset tudunk. A látszat szerint visszavonult életet élt, orvosi gyakorlattal sem foglalkozott, az érvényesülés, a szereplés vágya nem hajtotta. A Pesti Kir. Orvosegyesületnek megalapításától tagja, egy időben pénztárosa, majd alelnöke volt. Az Egyesületben egyetlen alkalommal tartott betegbemutatót. 1859-ben az Orvosegyesület elhalt elnöke, *Eckstein Frigyes* felett ő tartott emlékbeszédet. Hogy visszahúzódó természete ellenére tiszteletnek örvendhetett, bizonyítja, hogy az Egyesület 1875-ben tiszteleti tagjává választotta. A Pesti Egyetemen az 1841–42-es és 1843–44-es tanévben „*az orvosi rendőrség és törvényszéki orvostan*” helyettes tanára volt. 1881. április 29-én bekövetkezett haláláról az Orvosi Hetilap és a Pesti Napló csak szűkszavúan emlékezik meg.

Psychiatria-történeti érdeme, hogy az Orvosok és Természetvizsgálók 1847-es soproni Vándorgyűlésén a figyelmet az elmebetegügyre terelte. „*A lélekkórtan [psychiatria] köréből szedett vizsgálatok*” című előadása azonban csak 1863-ban kerülhetett sajtó alá. Sajnálattal emlékezik meg Magyarországnak ezen a téren való nagy elmaradásáról. Szóvá teszi az elmebetegek hiányos ellátását, néha börtönnél is rosszabb elhelyezésüket, a velük való mostoha bánásmódot és a velük szemben fennforgó előítéleteket, amely körülmények mind csak a gyógyítás kárára vannak. Megemlékezik külföldi utazásairól, amely alkalmakkal megismerkedett *Pinellel*, *Esquirollal*, *Conollyval*. A látottakról, különösen a betegek foglalkoztatásáról, szórakoztatásáról dicsérettel emlékszik meg. *Conolly* „*általános nevelés*” módszerét kitűnőnek tartja. Szerinte egy elmeegógyintézet vezetésébe csak orvos szólhat bele, az válassza meg munkatársait is, az ápolókat. Ezeket ne tekintse alárendelteknek, hanem segítőknek [3].

Az előadás humánus szelleme feltűnő. A felhozott példák bizonyítják, hogy a szerző saját tapasztalatából beszél. Ismeretes, hogy *id. Bene Ferenc* pártolta a fiatal orvosok külföldi tanulmányújtjait és azok elősegítésére „*utazási ösztöndíjat*” alapított. Ennek az ösztöndíjnak segítségével járhatták be magyar elmeorvosok

(*Bolyó, Konrád*) a külföldi elmeógyógyintézeteket. *Id. Bene* maga is gyakran megfordult külföldön. Valószínű, hogy egyes útjaira fiát is magával vitte. Bár *Csorba József* akadémiai emlékbeszédében [4] azt állítja, hogy 1825-ben fiával együtt járt Párizsban, de az alább közölt útinaplóból ítélve 1826-os utazását egyedül tette meg.

Ifj. Bene Ferenc kézírásos útinaplóját az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára őrzi [5]. Ezt a közleményt, amelyet a Tudományos Gyűjtemény számára írt, a cenzor jóváhagyta, de mégsem jelent meg. *Szinnyei* lexikona is csupán a kéziratról tud, a szerző egyéb munkáiról említést nem tesz.

Az útinapló szerzőjének sokoldalú érdeklődéséről és megfigyelőképességéről tesz tanúságot. A dolgozat nem szakorvosok számára készült, inkább változatos útleírás. Ezt az alább közöltek értékelésénél figyelembe kell vennünk. Az utazás helyenként kalandos történetén kívül megemlékszik a francia színházi viszonyokról, műgyűjteményekről, a városi életről. Ezeknek közlésétől eltekintünk. Orvostörténeti szempontból érdekesek a kórházakról, különösen az elmeógyógyintézetekről, híres elmeorvosokról közölt adatai, valamint a többi kórházban, neves orvosoknál tett tapasztalatai. Előszeretettel foglalkozik a fürdőkkel.

Arra nézve, hogy *ifj. Bene Ferenc* eme utazásán kívül mikor és merre járt, adataink nincsenek. Előadásából azonban kétségtelen, hogy párizsi útján kívül más országok elmeügyét is tanulmányozta. Ő volt talán az egyedüli magyar ember, aki a pszichiatria két olyan kiválóságával, mint *Pinellel* és *Esquirollal* személyes kapcsolatba került.

A napló megállapítása szerint 1846. augusztus 31-én indult Pestről, és szeptember 19-én érkezett Parisba. Az útirány: Bécs, Salzburg, München, Strassburg, Luneville, Toul, Meaux. Utolsó parisi bejegyzése az október 7-i dátumot viseli, szavaiból ítélve visszaindulása röviddel ezután történt.

És most lássuk az útinaplót:

szept. 4. (Bécs)

„Az itteni most még divatban álló katonai úszó oskolát megtekintettem. Ez a Dunának azon ágán fekszik, melly Prater nevű kert mellett folyik el. Formája hosszúság, a víz alatt körös körül hálóval van berekesztve. Hosszában mind a két felül kis kamrák vannak az úszók könnyebségükre, a két végén pedig tágosabb hely a nézőkére, kik fűzetésért beeresztetnek. A nyomtatott rend pontosan megtartatik, 's úgy látszik, hogy a tanítványok nagy előmenetelt tesznek. Nints is kétség, hogy az ilyen mindenüvé kívánandó intézet által az ifjúság testi nevelése sokkal tökéletesítettik.”

„Szélesebbik ágán a Dunának — Tábor hídja felé — vagyon a kormány ügyelése alatt a köznép használatjára egy talpokon álló ingyen fürdő, mellyben a két nem számára mintegy negyven embert befogadó térség van külön külön bedeszkázva. . . . kár, hogy egy ilyen egészséges szabad Duna fürdő a miveltebb emberek számokra még Bétsben sintsen illendően alkalmazva, a hol t.i. hely volna a ruhák levetésére és külön fürdésre.”

„A házi fürdők között leginkább használtatik a Diana fürdő, melly a két nem számára egymástól külön felmenettel és fallal elválasztott és két emeletre elrendelt

nyoltzvan kamarából áll külön szolgálattal 's ruhákkal. Tisztasága és télen is egyforma melegsége végett ditséretes. A' Duna vize machina által hajtatik fel az első emeletbe és egy nagy kádból, két jól meg tzinezett szép üstben melegítettik és értz tsövekön a' fürdőbe vezettedik, hol a' hideg kádból folyó vízzel összevegyül. A' már használt víz egy közönséges tsatornyán át ismét a' Dunába folyik."

„Helyesebbek még ennél a' Badeni fürdők, ezeket is, minthogy most még számos emberek lakják, ezen alkalmatossággal megnéztem. Helyheztetése gyönyörű, kivált az úgy nevezett Helena völgy Itt több fürdőt láttam, mindegyiknek erős kén gőze van. A' hévmérő a fürdőben 27—29 °R mutat. A' víz a' fürdő alján több lyukakon szünet nélkül folyik be és egy nagyobb hézagon a' víz szélén ismét kiomlik. Az egész fürdő este kimerítettik, reggel pedig friss vízzel megtelik. Külön öltöző kamrák 's külön bemenete van a' két nem számára. A tisztaság mindenütt kitetsző, kivált az úgy nevezett Sauerhofban, melly egy tágas lakóházzal is díszes. Vannak itt több alkalmatos gömbölyű fürdők — Stundenbader — mellyekbe garáditsokon vagyon a' lemenetel. Két nagyobb társaságos fürdő is vagyon itten — Gesellschaftsbad, Gehbad — mellynek ékes bolthajtása szép oszlopokon áll, és mintegy Aesculap templomát képezi, kinek szobrát itt szemlélni. A' galériára szabad bemenetelök van a' vendégeknek, honnan éppen egy tisztelt barátomat egy néhány urakkal két kellemes asszonyokkal láttam fürödni. Ezen társaságos fürdés az illendőség törvényei mellett a' fürdők hasznát nem kevésbé nagyobbitja."

„A sétáló hely mellett vagyon a' forrás, mellyből itt is sokan isznak;”
Szeptember 7-én Gmundenből következőket írja:

.....
„Az itten levő só vízfürdőkre is fordítottik, mellyek a' tó partján állanak. Kádakba merítettik a' melegített só víz, mellyhez almatatják azután szükség szerént a' melegített só víz mennyiségét. Még eddig az itt volt fürdő személyek száma tsékély ...”

.... ..

Ischl sept 8.

A' Gmundeni tavon áthajózva „Ebensee helysénél ... patra hágtam, és a' só főzés módját megszemlélttem. A' sós víz t.i. Hallstadtból és Ischlból tsatornyákon Ebenseebe vezettedik, a' hol két több, mint 2,000 akónyi üstökbe felfogatva, alatta olly hatalmas tűz gerjesztetik, mely egy hét alatt közönségesen 35 öl fát kíván. A' kristály só azután különös szárító kementzékbe jön a' végre, hogy kiszáradván erősebb alkatású [?] légyen."

„A' Bétsi orvosok, főkép pedig ama híres Dr Wierer [?] iparkodásai Hygieia igazi templomává változtatták ezen helyet. Szerentsém volt az utóbbinak barátságos társaságban ezen ... ékes tájakat megszemlélni 's a' gőzfürdőt megnézni."

„Ezen gőzfürdő fából épített kitsiny, de tiszta 25 kamarából áll, a' só főzése által kihajtott gőz, mellyben egy híres hazánk fia, a' chemiának Bétsi tanítója tiszta só savanyt felolvasztva lenni vél, használtatik benne. Nagy hasznát látni ezen gőzöléseknek külömbféle nyavalyákban; az ittel levő derék orvos, Dr Götz tapasztalásai szerént főképen a' mirigyben (Scrophula) és az ettől származott tudók, belek 's méh nyálkásodásokban (blenorrhoea), a' nyavalyatörésben, ha ezt t.i. mirigyből

származik, nemkülönbön üdült sömörökben (herpes) és a' köszvényben. Azért most is meg vannak telve ezen régi helység kis házai segedelmet kereső vendégekkel."

Salzburg szept. 10.

Hosszabb séta után eljut „egy külső városba, melyben a' kórház — most kevés beteggel — vagyon. Udvarában egy nevezetes, rémai fürdőnek tartott boltozathoz közel van a' gyógyíthatatlanok háza — Leprosen Haus —. Itt a' legnagyobb szá-
nakozásra gerjesztett egy igen tökéletlen emberi alkotmány (cretin) melly 54 esz-
tendős, 28 esztendő olta él itten ; Kitsiny és görbe lábakon áll, képe buta, nyitott
szájából dagadt nyelve kilóg, fogai borkötől (fogkötől inkább) úgy meg vannak
lepve, hogy vastag egy darabot formálnak ; kis szemei mélyen ülőek a' szemüregben,
orra lapos, homloka tsekély, feje keskeny, szava nintsen. . . . Az említett szerent-
sétlen ember testvérei mind tompa elméjűek. Egy másik kevésbé cretin — gyáva,
különös hajlandósággal vagyon eránta ; mossa őt, szolgál neki anélkül, hogy arra
köteleznék."

„Több külömbféle tökéletlen emberek lakják e szomoru házat ; de ezen vidéken nagy
is a' gyávák [értsd: cretinek] számok ; valamint golyvásokat sem ritka itten látni ;
ezen baj majd minden hegyes tájban, melly külömben az eredeti szabadság's erőnek
mindig legbiztosabb hazája volt, uralkodik. A' híres Humbolt [!] jegyezte fel,
hogy déli Amerika leg magosabb tetőin sok golyvás lakosokat látott."

.....

„A' sz Péter templomában szembetűnő Haydn Mihály emlékoszlópa. Özvegyé-
től nem rég ide ajándékozott koponyáját az oszlopon álló hamveder zárja be."

„Sz Sebestyén templomában egy más híres embernek, — Theophrastus Paracelsus-
nak — emlékkövét láttam. Ennek tetején volt azelőtt koponyája elrejtve, de kí-
vántsi utasok ezen nevezetes ember maradákn sok különösségeinek és genialitásá-
nak jeleit látni akarták, azért kivették az üregéből, 's most az egyházfi által min-
denkinek mutogattatik. Tudom hogy sok fej vizsgáló (cranioscopia) ezen koponyát
megbetsülhetetlennek tartaná, azért tsudálok, hogy nintsen valamely hitelesebb
ember kezei között."

.....

München szept 12.

„...szűkre korlátolt időmet a' város közönséges kórháza megsejtelésére fordí-
tottam leginkább, mellyet egy fő orvosi tiszt útmutatása szerént minden résziben
meg is láttam. A' Gyógyító Szerzet háza a' város egyik végén Haberle plánuma
szerént 13 esztendő előtt újra felépített. Ezen kívülről is erős épület a' két nem
számára külön két tágas udvarban 's két emeleten, 54 magas, világos szálát foglal
magában ; mindegyikben 12 ágy van, mindegyiknek külön pitvara 's nagyobb részé-
nek külön kis konyhája is vagyon. A víz tsatornyák, a' meleget 's egyszersmint
friss külső levegőt szolgáltató kályhák sehol sem hibáznak ; ez utóbbi tzélra a'
házipadláson egy különös nagy készüllet vagyon, melly a' levegőnek az egész házba
folyását 's elosztását bőr tsövek által eszközli. Az ablakok nagyok, több helyen
egy egész falat foglalnak el 's egy nagy szép térségre . . . szolgálnak."

„A' garáditok és folyosók tágasak, tisztaságuk, úgy, mint a' szálához alkalmaz-
tatott elrendelések helyes. Semmi szag nem emlékeztet egy gyógyító intézetre. Az
árnyékszékek egy arra készült víz ömlés által tisztítatnak. Az első emeleti szálában

tartatik a' Clinicum. A' hallgató 's kivált az operatziokra rendelt szála tágas 's emez felülről fényesen megvilágított."

„A' ruhák mosása a' házban megy végbe hamuzsír olvasztásban. A' tüzet oltó intézet, konyha, patika tzélarányos úgyannyira, hogy egy ily rendes intézethez tsak egy helyesen munkálódó ész kívánatos, melly az egész szükséges mozgásba tegye. A' mi veteránusunk, a' híres Hufeland ezen intézetet megtekintvén azt mondotta egy idevalóhoz : Uraim, ti könnyen gyógyíthattok itt, hol minden elementom szolgálatotokra áll."

„Óhajtni lehet, hogy hazánkban egykor állítandó tökéletesebb kórház ezen intézet szerént rendeltessék el."

„Az anatómiához szolgáló, három esztendő előtt épült ház külön áll, Professor von Döllinger igazgatása alatt vagyon. Egy buzgó Prosector mutatta Száláit, Praeparatumokkal együtt, mellyek részszerént itt szedettek össze, részszerént Landshutból ide hozattak 's most felállítanak.

.....

Paris szept. 19.

„Hajnal hasadásával értem el .. utazásom tzélját ... Szembetűnő a' sok szenny; a' kövezet a' miénknél nem sokkal különb, de többnyire vizes, sok helyen pedig sáros, a' mit a' számos vízfordók okoznak. A' piatzon levő kutak a' folyó vízzel szolgálnak, de az udvarokban rossz vizet adnak; ezen alkalmatlanság elméllőzésére víz tsatornyák készítése van plánumban, mellyek a' folyót az egész városban elosztandják. Egész halom austriga és tsiga szemét hever a' fő utzák szegletein. Általjában ezen város lakói sem a' tisztaságnak, sem a' rendnek kedvelői."

.....

„... több kéményen láttam nagy betűkkel kiírva : Maison de Santé. Legtöbb orvos itten betegjeinek szállással is szolgál."

.....

„... Innen a' Seine vizén nagy számmal levő fürdőbbe indultam. Itt nagy hajókon vannak elrendezve a' kádak, kis tiszta kamrákban, hová jön a' melegített folyó víz is. A' folyó ugyan nem nagy 's most a' száraz nyár miatt még inkább apadt, mindazonáltal felette sok ember forog itt ... 's még azon fellül innen hordatik a' temérdek nép használatjára széjjel a' víz, úgy annyira, hogy szinte tsudálatos, hogy ezen szűk folyó mindezekre elegendő, vagy legalább könnyen gondolhatni, hogy kevés tsepp víz folyik keresztül Parison anélkül, hogy valamikép nem szolgált volna a' lakosoknak szükségekre."

.....

Tsütürtök szept. 21.

„... Temple külső városban megnéztem Sz Lajos kórházát, ez nagy kiterjedése 's sok féle bőr betegségek által, mellyek felvételére leginkább vagyon elrendelve, úgy, mint híres orvosairól is nevezetes. Egy nagy, régi épület ez, tágas és fákkal ültetett udvarait nagy kőfal keríti be. Az udvar végén egy külön épületben minden szerdán tartja Clinicumát a' híres udvari orvos, Alibert. Most az ordináló orvosok közül jelen senki nem lévén, tsak az oekonomiai részét az épületnek néztem által a' házi szolgával, u.m. konyháit, mosókamráit, mellyek Chaptal szerint állítottak fel. Sok fehér ruhát láttam elrakva tiszta kamrákban az egész házi nép számára, melly

közel 800 emberre megyen, kiknek szolgálatokat egészben 's híven végbe viszik az egész város kórházaiban nagy számmal elosztott gyógyító apátságok. Nevezetes itt a' készület is, mellyel a' házi kivilágításra szolgáló gas (!) készítették 's a' fürdőkhöz folyó víz melegítették."

.....

Péntek, szept. 22.

„Ma volt alkalmatosságom Biett úrral találkozni, ki nagy tapasztalásáról a' bőr nyavalyák gyógyításában, nem külömben az idegessek eránt való figyelméről híres. Sz Lajos kórháza száláiban levő nevezetesebb eseteket különösen megmutatta, a' nyavalya természetéről 's gyógyításáról némely észrevételeit közölte 's a' fürdő intézetbe el vezetett, melly az egész országból ide gyülekező bőr betegeknek itt is fő gyógyító szereknek tartatik. A' kádas fürdőkön kívül, mellyek használatok a városban élő szegényebb sorsu betegeknek is megengedtetik, vagyon egy különös gőz fürdő, ebben mintegy ötven férfit láttam a' garádsokon a' szerént amint a' meleget kiállhatják, mezítelen ülve. A' legfelsőbb helyen 48° R hőség vagyon. Ezen intézet az orosz izzasztó fürdőknek felel meg, tsakhogy itt a' nedves meleg éri a' testet, melly meleg főzött palántákból készül, és egy nagy hézakon (!) szükség szerént beeresztetik. A' füstölő intézet is igen tökéletes (d'Arcet szerint) egyszerre többektől használtatik 's a' szobába semmi füstöt nem ereszt. A' test egyes részeire egy tulajdon készülettel alkalmaztatja Biett a' füstölést."

.....

Hétfő szept. 25.

„Ma két nagy kórházat láttam, mellyek együtt közel ezer embernek szolgálnak. Hotel Dieu a Parisi szigeten áll, Seine vizével bővelkedik, szobái igen hosszúk, tiszták, világosak. Vas ágyakat láttam itt is mint más több helyen, ezek könnyebb tisztíthatások végett betöltebbek. A' külső betegek külön vannak a' többiektől. Az operatzioknak rendelt szála tsekély. Egy főveny kőnek összezúzásában foglalatkoskodnak most. Fényes 's nehéz operatziokban híresek az idevaló seborvosok."

„A Hotel Dieu mellett egy különös épületben (Bureau d' Administration) történik a' betegek felvétele minden kórházba, minthogy majd minden kórházak egy közön-séges Cassából tartatnak, mellybe királyi rendeletből mindennemű multságok bevételei adóznak, azonkívül pedig egyes ajánlások st. is szedetnek. Az említett kórház falain nagy számmal lehet látni a' jötevők neveit kőbevésvé. Jötevő intézetek mind egy igazgatás alatt vannak, melly hiteles férjfiaktól vezetettetik. Különös orvosok által vizsgáltatnak meg az ide folyamodó betegek 's azonnal alkalmatos helyeikre utasítatnak, vagy ha szükséges, vitetnek. Mennyire könnyebbíti a' bizonyos és kész felvétel a' betegek sorsát, kiknek számok 15 ezerre megyen, és kik mind ingyen ápolatnak."

„St Germain városa másik legjelesebb kórházában (Charité) tartatik a' praktikus orvosi tanítás. Kivált bajos melly betegségek sokféle formái láthatók itt, mellyeknek vizsgálásokban nagy érdemet szerzett magának ezen intézet volt oktatója Laënnec, ki a' minap ugyan tüdő sorvadásban halt meg. Az egész alkalmatosság tsinos, tágas, az ágyak mindenfelől szabadon állnak, a' fürdő alkalmatos, nemkülömben a' halotti ház. Ebben öltözve fekszenek a' holtak 24 óráig, kezekbe egy

madzag adatik, mellyel feléledések esetében egy harangot húzhatnak meg. (eddig még ezen harang meg nem húzatott). A' mellette levő bontzó ház világos és tágas. Út közben a' Seine partján egy más halotti házhoz (Morgue) jutottam, ebben kitétetnek a' városban talált ösmeretlen halottak a' nép szemlélésére hogy illető ösmerőseik által megtalálathassanak; felettük ruháik függenek 's egyéb velők talált eszközeik; előttök fel van írva a' hely mellyen feltaláltattak, egyéb környül állásokkal. Jelenlétemkor négy test feküdt ezen házban."

.....
Kedden szpt 26.

„Az asszonyi nagy Ápolóházat [6] ma reggel láttam, ez magában egy 5000 lakú! [!] kis várost formál, melly semmiben nem szűkölködik."

A' dolgozó szobák a' hálóktól el vannak választva, mind megtelve öreg napjaikat itt békével töltő szűkölködő asszonyokkal; van egy szép templomjok is 's temetőjök. Kórházok az épület egy kis részét foglalja el. Elvégezvén a' többi orvosok látogatásokat, tsak az öreg Pinelt, ezen kórháznak érdemes volt előljáróját találtam itt, ki 82-ik évében a' gyermekes erőtlen agg kornak egy valóságos képe."

„Nem messze innen egy kórházban (Pitié) 500 beteg lel orvoslást, Lisfranc alatt vagyon a' sebészeti rész, ki ezen mesterségben most is ad practicus oktatást. Serres [?] gyógyítja a' belső betegeket, 's egyszersmint mint buzgó Anatómus az itten levő, helyesen elrendelt bontzó háznak előljárója."

„Tizenegy órákor menten a' hasonlító Anatomia Kabinetjába 's két rövid óra alatt tsak futtában nézhettem meg ezen gazdag gyűjteményt ... Cuvier, ezen nevezetes gyűjtemény nagy érdemű szerzője jelen volt az épületben. Ezúttal nem volt szerentsém ékes előadásából részt venni..."

Szerda szept. 27.

„A' tegnap említett ápolóház [6] nevezetesebb részének, mellyben a' tébolyodott asszonyok tartatnak, meglátogatására ma korábban mentem. Az intézet előljárója helyében a' férfiakban egy más orvos járja meg a' házat 's annak 1300 lakóit gyógyítani igyekszik. A' Kamrák több udvarokban vannak elrendezve, mellyekben nagyobb része a' tébolyodottaknak most esőben is szabad ég alatt járkál. Dühödni keveset láttam, a' tsendesek egy magasabb házban laknak. Sz Lajos kórházát még egyszer megnéztem. ..."

Tsötörtök szept. 28

„A' bujasenyv kórháza szűk, tisztátalan. Egy Assistens vezetett az asszonyok osztályába, kik többen vannak a' férjfiaknál. Mindössze 4 százan vannak, kevés kivétellel külsejek virágzó, többnyire fiatalok 's itt is vigak, tsintalanok, főkép azon osztályban, hol a' Politziától ide utasított lányok tartózkodnak. A' fürdők azokhoz, mellyek a' Sz Lajos kórházban vannak, hasonlóak."

„A' férfiakat Ápoló ház (Bicêtre) a' várostól egy órányira fekszik szabad, fel-emelt helyen 3000 lakókkal, kikre, ámbár szerényebb ezen intézet, mint a Salpêtriére, illendő gondoskodás vagyon. Ennek is egy részét a' tébolyodottak foglalják el, kik az Epilepticusokkal együtt 8 százan vannak. Előljáró orvosok Dr Ferrus egy mívelt kellemetes ember, buzgón viszi végbe terhes foglalatosságát; követtem látogatásaiban. A' régi épületek itt is komolyak, változtatnak azonban egy plánum szerént, mellyet az udvarban már végrehajtva látni. Egy tágas galéria vezet az

udvaron keresztül, ebbe nyílik ajtaja 's rostélyos ablaka a' külön külön lakó tébolyodottak kamrájoknak, mellyekben hátulról egy külön ajtón meglepethetnek. Egy erős fa ágy teszi minden házi bútortatukat. A' gyógyíthatatlan bolondok külön vannak, külön a' történetből [ez alatt nyilván a reaktíve megbetegedetteket érti] megbetegedők is."

.....

Péntek szept. 29.

„A katonai kórházak között a Val de grace a' legnagyobb. Több orvosi között a' leghíresebb Dr Broussais az új frantzia orvosi oskolának fundátora, de ő ebben a holnapban nem ordinál. Helyette egy Collégája ugyan Broussais methodusa szerént sok vérvesztéssel 's amint mondja legjobb kimenettel gyógyítja számos betegeit. A' Gárdák kórháza híres első seborvosát, Lasseyt, hasonlóképen nem találtam itt, minthogy ősszel Angliába utazott."

„Egy más nagy érdemű orvost, az öreg Pinel leghíresebb tanítványát, Esquirolt, maga házában találtam. Ez a' vagyonosabb észbetegek számokra, kik az ő 's egy derék fiatal orvos Georget gondviselése alatt vagynak, állított egy Kórházat. Nem emlékeztem ebben semmi egy kórházra vagy tömlőtre; minden beteg külön lakása világos, szép házi eszközökkel ékes szoba, ablakjaik a' házi kertbe vagy az általellenben levő királyi kertbe szolgálnak, rostélyok nélkül, csak ablaktáblák tolathatnak annak idején elő. Minden betegnek külön szobája van."

„A' nyughatatlanok és tisztátalanok egy hátulsó udvarba vannak zárva, kamráik padolatjain tiszta ágyruhák vannak; nappal az udvarban szabadon járnak, csak egyet láttam öszve kötözött kezekkel 's kényszerítő ingel kamrájában járva, ez magához hívatta a' Directort 's a' közelítőnek artzába köpött; ilyen gyakran a' köszönete a' sok gondok 's fáradságoknak".

„Esquirol 13 esztendeig annak előtte a' Salpêtrièrèben Director lévén a' tébolyodottaknak sok nevezetes koponyáit szedte öszve, e' felett külömbféle észbetegek és gonosztevők képeit gypsbe öntve bírja, mind ezeket sok nyájassággal megmutogatta úgy, mint sok, egy kiadandó nagy munkájához tartozó rajzolatokat, a' bolondok házok építéséről, melly felől szép képzeteit adakozva közlötte."

„A szülő ház 's a' talált gyermekeket dajkáló ház két gyönyörű intézet, melly a' gyógyító apátzák gondviselésök alatt vagyon."

.....

Szombat szept. 30.

„Reggel a' Paristól két órányira fekvő Charentonba indultam a' tébolyodottaknak rendelt harmadik királyi intézet megsejmlélésére. Négy száz lakói vannak ennek, kik mind penziósok 's részszerént magok, részszerént a' Kormány költségén tartatnak. Esquirol mint orvos hetenként négyszer látogatja az itt szenvedőket, minden kérdéseikre felel, tanátsol nekik, írásokat, leveleket fogad el tőlük, 's a' rendre mind a' betegek, mind a' számos szolgák között pontosan ügyel."

„Az udvarok itt tágasak, de a' kamrák igen szűk folyosóra nyílnak. Az orvosi látogatásnál mind megjelentek kamrájok előtt többnyire tsendesen; némelylek közülök hevesen okoskodni kezdettek, de az orvos által emberségesen le tsillapítottak, — egy paralyticus igen lármázott, többen közülök székekre voltak kötve, néhány asszo-

nyok a' kényszerítő inget viselték ; tsak egy nyugtalan észbeteg, ki már többízben a' háztetön akart keresztül szökni, volt kamrájába zárva. A' betegek külön vannak a' reconvallescensektől. Két óránál tovább tartott az ezeket látogatás, mellyet három tanítvány 's néhány idegen követett. Egy új épület készült most nagy költséggel a' közzelevő hegy oldalában az előbbeni Director javallásából, de a' melynek plánumával a' mostani meg nem elégszik. Van ezen hegyen az észbetegek használatjokre, mulatóságokra egy kert, de nehezen vezettetik ők a munkára magokat, valamint a' játékokban sem örömet részesülnek."

„Délben a' híres német orvos, Dr Gall látogatására mentem, kinek munkássága köre húsz esztendő alatt itt szépen elterjedt. Dítsekszik is, hogy a' követségek tagjai többnyire orvosi gondja alatt vagynak, sőt oktatásaiban is, mellyeket a' múlt télen az Atheneumban tartott 's adott, majd mind részesültek ; panaszkodik ellenben, hogy az idejövő kevés Austriaiak közül, kiket hazafiainak teként, még kevesebben látogatják meg, holott a' világ minden részeiről ide gyülekező tudósoktól gyakran felkerestetik, kik kikérik tőlle az agyvelő sectioját. Ennek megmutatását nekem is azonnal ajánlotta ; valamint munkájának második kiadását is, mellyet még az előfizetési árán ide engedett."

.....

.....

Szombat október 7.

„Az egész hét reggeli óráit Dr Gallnál töltöttem, ki annyi figyelemmel volt erántam, hogy tanítása fő pontjait ezen idő alatt velem röviden megösmértette, használnván erre a' nevezetes koponyák gyűjteményének, 's a' természetnek is némelly példányait."

„Közelebb megösmérkedtem ezen idő alatt két híres tanító orvossal is. Egyike ezeknek Dr Pariset, ki ezen hónapban a' Salpêtriére gondviselését ismét által vette. Többeket betegjei között annyira nyughatatlankodva talált (ami némely időszakban megtörténik) hogy a' nagy tapasztalású orvos maga is több ízben megdöbbenve állott az alkalmas szerek megválasztásában kételkedve."

„Cayol a' Charité clinicumnak egyik tanítója vizsgálja 's segíti collegájának Laënnecnek halála után számos melly beteget. A' Sthetoscopussal való bánást egész készséggel megmutatta. A' beteg ágyak előtt adott oktatásait számos ifjak hallgatják. Általában el lehet mondani, hogy ezen oskola, szerzője a híres Corvisart szándékának megfelel. Szép száláiban az orvosi tanítások folyvást tartanak."

„Egy híres Bandagistát (Lafond) látogattam meg a napokban, ez egy széket mutatott mellyen oscillatorius mozgások által a' tsuklók elakadt hajlékonyságát visszatéríti ; egy másik széken a' gerintzek görbeségét egyenesíti, a' mit ő különben ágyakban közönséges mód szerént kinyújtással visz végbe, tsakhogy azt megeresztéssel felváltva annak hatóságát foganatosabbá teszi. Ezen végre az eszköznek egy különös része szolgál, mellyet maga az ágyban fekvő beteg hajthat, 's így maga javára intézett oscillatorius mozgást maga fenntarthatja."

„A bontztudomány könnyebb tanítására mesterséges példányok készítetnek. Egy idős Caëni Professor mutatta eféle munkáit a' száraz tsontokra külömbféle színű fonalakat függesztvén a' lágy részek képzésére, ezen fonalak le is oldhatók, hogy öszvekötötésök annál láthatóbb legyen. Ezen formáló 's egyesítő mód szerént

a' test minden részeit jobban megösmérhetőeknek tartja mint a' közönséges széjjel szedő mód szerint."

„Tökéletesebben ezen nemben Aupont egy fiatal anatomusnak munkái. Ő egy különös kemény anyagból lemásolja az egész emberi testet részeivel úgy, hogy azt területenként feloldhatni s azt ismét vissza helyezettetni lehet. Tsontokat is hasonló plasticus mesterséggel készít, 's ezen készítményeit használja előadásában, melyeket télen az Atheneumban, most pedig a' maga lakásán tart dilettánsok, nevezetesen pedig több dámák előtt. Egy általa készülj szétszedhető test New-Yorkba 3000 frank fizetésért rendeltetett meg."

„De legszebben másolja mind az anatomicus praeparatumokat, mind a különböző beteges kinyövéseket viaszban egy fiatal naturalista Dupont. Ezen ügyes ember finom munkái felülhaladják a' Flórentzi remekműveket is; meg is kerestetnek híres példányai; egy keresztül vágott ábrázat másolását 3000 fron adott Angliába. A' bujasenyvtől támadt kinyövéseket az idevaló kórházakból másolta, mellyeknek hív rajzolatjait egy fiatal orvos, De Vergie, most közli ...

„Az ilyen mesterségek által undorodás nélkül vehet az érzékenyebb ember is tanítást a' bontztudományokból; annak alapos és az orvosoknak elkerülhetetlen ösmertét azonban csak a' természetből merithetni."

„A' városban levő számos fürdő házak között legjelesebb alkalmatosságot láttam a' Tivoli kertben. Itt fürdő szobákban tsinos alkalmatosság van a nyugvásra. Nyoltzvan személyre lakás is vagyon. Egyszeri fürdőkön kívül mesterségesen készült értvizet is kaphat az ember, valamint gőz és füstölő fürdőket."

„Még a Beaujou [?] kórházat kell említenem, mellynek külseje is már megtetsző, de belseje feljül haladja a' többi kórházakat tisztasága, tágossága, 's derék elosztása által. Két száz betegnek ad helyet három emeletjeiben. Orvosa Renauldin, seb-orvosa pedig Marjolin [?] ki ügyességéről híres 's a' sok tanítványaitól különösen is tiszteltetik...",

.....

J E G Y Z E T E K

- [1] *Ifj. Bene Ferenc*re vonatkozó irodalom: *Szinnyi József*: Magyar írók élete és munkái. I. köt. Bp. 1891. — A Budapesti Kir. Orvosegyesület jubiláris évkönyve. Szerk. *Salacz Pál*. Bp. 1937. 34., 103., 114., 115. — Orvosi Hetilap 1881. 133. — Pesti Napló 1881. 118.
- [2] *Id. Bene Ferenc*re vonatkozólag: *Horánszky Nándor* cikke Az Országos Ideg-és Elmegyógyintézet 100 éve c. kötetben. Bp. 1968. 37. laptól.
- [3] *Ifj. Bene Ferenc* előadása: 1. Orvosok és Természetvizsgálók soproni Vándor-gyűlésének munkálatai 1847. Bp. 1863.
- [4] *Csorba József*: Akadémiai emlékezés Bene Ferenc felett. Akadémiai Értesítő, 1858. VIII.
- [5] *Ifj. Bene Ferenc* kéziratós útinaplója az Országos Széchényi Könyvtár kézirat-tárában: 679/Quart. Hung.
- [6] A szeptember 26- és 27-én említett „Asszonyi nagy ápolóház” a Salpêtriére, mely *Pinel* és később *Charcot* működése által vált fogalomná.

ADATOK A MŰLT SZÁZADBELI MAGYAR KOLERAJÁRVÁNY TÖRTÉNETÉHEZ

BENCZE JÓZSEF

A hazai kolerajárványnak jelentős irodalma van, de még mindig nem elég ahhoz, hogy teljes legyen. A megyei levéltárak még mindig sok, eddig nem fedett nyomtatott és írásbeli anyagot tartalmaznak, amelyek nemcsak helytörténeti szempontból érdekesek, de általános orvostörténeti érdekűek is. A levéltári irományokon kívül a régi nemesi kúriák könyvtáraiból előkerült kalendáriumok, bibliák és imádságos könyvek tábláin levő feljegyzések mind sok adalékot tartalmaznak a kolerajárvánnyal kapcsolatos hiedelmekről, tanácsokról, orvosi kezelésekről, gyógyszerekről.

A Communicationes Ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 1966. évi 42. kötetéhez csatlakozom, amelyben *Antall József*: „Három levél az 1831. évi kolerajárvány idejéből” című cikke ugyancsak érdekesen foglalkozik a kolerajárvány történetével. Az alábbi irat Vas megye Levéltárából került elő, és azt mutatja, hogy a megye vezetői törődtek a járvány veszedelmével, súlyosságával és gyógyításával, az itt közölt kis verszet pedig Uraiújfaluból (Vas megye) származik, az evangélikus gyülekezet anyakönyvében szunnyadt több mint 100 esztendeig*. Jól mutatja a társadalom, a nép kétségbeesett félelmét, főleg ha tudjuk, hogy ehhez az evangélikus esperesi gyülekezethez 9 község tartozott, körülbelül ezer halálessettel.

*Korella-Korella dögös egy nyavalla,
Gonosz istennyilla a fejünkre hozta,
Itt holnak, ott holnak, garmadára pusztulnak,
Öreg meg fiatal belepusztullanak.*

*Nem köll menni vizitába,
Nem köll kujtorognyi,
Maradj meg a fenekeden, ne menj multságba,
Ne igyál mást, csak jó sert és borockskát.*

*Tested dörgöld finom szesszel,
Szivaszesszel, borockossal,
Jófajta ecettel.*

* Az adat 1910-ből származik, azóta nyoma veszett.

*Kedves Sógor, Ángyomasszony,
Maradjatok otthon,
Ne hijjatok vendégeket,
Tarcсарul, Sárvárrul.*

*Dögös üdő majd a télre,
Elmúlik egészen,
Helyrehozzuk a vizitát,
Legyetek szép csendben.*

A kifejezések közül különösen szemléletes a még ma is használatos „kujtorognyi”, annyit jelent Vas megyében, mint jönni-menni, esetleg rossz értelemben: csavarogni.

A' Cholérának igen hasznos házi orvoslása

A' Cholérával való bánás módjában megkülönböztetik magokat a' Vischnitzi lakosok, mert ezen Városkába, mely Bochniától három negyedrész mértföldnyire vagyon, és a' hol 240 ember betegedett meg a' Cholérába, kettőn kívül, mind meggyógyúlt, és ezen két ember is azért halt meg, mert az orvoslás módját egészen nem tartotta meg. A' ki ezen orvoslás módját közli, az, mint hivatalosan kiküldött egészségügyi biztos, ezen orvoslás módjának szemmel látó Tanúja volt, és az által maga is három tséledjét megmentette.

Az Orvoslás módja következőkben ál:

Kell venni egy meszszely erős borszeszre (erős seprő, vagy törköly pálinkára) még fél meszszely jó bor eczetet, ebbe bele kell tenni egy lat öszvetört kámfort, 1 lat öszvetört mustár magot, vagy is mustár mag lisztet, fél lat öszve törtt jóféle borsot, és egy jó kávéskánállal öszvetörött foghagymát, s még egy negyed rész lat körösfabogár port (pulv. Cantharid.) mind ezeket egy palatzkba kell tenni, jól, és gyakran öszve keverni, és 12 óráig a' napra, vagy valami meleg helyre kell tenni, és az alatt gyakran felzavargatni.

Mihelyest valaki meg betegszik, tüstént minden üdő halasztás nélkül le-kell fektetni, és takarókkal, dunnával jól betakarni, a' takaró alatt kezeit, és lábait izmos emberekkel hathatósan, és félbe szakasztás nélkül dörgölni a' felül megírt megmelegített keverékkel mind addig, mig legfellyebb egy fertály óra mólva a' beteg, kinek egész teste, és feje is, paplanokkal, és dunnákkal egészen betakartatik, izzadásba nem jön, e' közben belsőképpen jó erős (félíg szegfűből (chamomilla) félíg fodormenthából, (mentha crispa) vagy méhfűből, czitromfűből (melissa) készített) herbathét beadni. Ezen izzadásban két, három óráig kell tartani a' beteget, de elaludni nem kell hagyni. Ezután lassan lassan, levéttnek a' betegről a' nehéz takarók, a' mi után a' beteg elalszik, mely álom szakadattanúl 6, vagy 8 órákig tart folyvást való tsendes gözölgés alatt. Ha felébred a' beteg, igen gyenge ugyan, de már tökéllessen meg vagyon mentve, hanem még is vigyázzon egy pár napig magára,

A Cholérának igen hasznos házi orvoslása.

A Cholérával való bánás módjába megkítségült magokat a Viaschittjilakosok, mert ezen Városkában, mely Bochmiától három negyedrészt mértföldnyire van, és a hol 240 ember betegedett meg a Cholérában, kettőn kívül, miud meggyógyult, és ezen két ember is azért halt meg, mert az orvoslás módját egészen nem tartotta meg. A ki ezen orvoslás módját közli, az, mint hivatalosan kiküldött egésségbéli hírtos, ezen orvoslás módjának szemmel látó Tanója volt, és azáltal maga is három társát megmentette.

Az Orvoslás módja következőképpen dli:

Kell venni egy mésszelyt erős borszeszre (erős apró, vagy törköly pálinkára), még fél mésszelyt jó bor ecetet, ebbe kell tenni egy lat öszvetört kámfort, 1 lat öszvetört mustár magot, vagy is mustár mag lisztet, fél lat öszve tört jöfete borsot, és egy jó káves kanállal öszvetört foghagymát, és még egy negyed rész lat körösfahagár port (pulv. Cantbarid.) mind ezeket egy palatkaiba kell tenni, jól, és gyakran öszve keverni, és 12 óráig a napra, vagy valami meleg helyre kell tenni, és az alatt gyakran felzavargatni.

Mihelyest valaki meg betegszik, füstent minden udó balasztás nélkül le kell fektetni, és takarókkal, dunnával jól betakarni, a takaró alatt kezelt, és lábai izmos emberekkel bathatosan, és felbe szakasztás nélkül dorgolni a felül megirt megnelegített keverékkel mind addig, míg legfeljebb egy fertály óra múlva a beteg, kinek egész teste, és feje is, paplásokkal, és dunnakkal egészen betakartatik, izzadáshoz nem jön, e közben belsőképpen jó erős (felig szegfűből (chamomilla) felig fodormenthaból. (mentha crispa) vagy meliból, ezitron-füzből (melissa) készített) herbatát beadni. Ezen izzadáshoz két, három óráig kell tartani a betegét, de elaludni nem kell hagyni. Ezután lassan lassan, levetetnek a betegről a nehez takarók, a mi után a beteg elázik, mely alom szakadtalansúl 6, vagy 8 óráig tart folyvást való tudnia ki közölgés alatt. Ha felebred a beteg, igen gyenge ugyan, de már tökéletesen meg nagyon mentse, hanem meg is vigyázzon egy pár napig magára, hogy tökéletes egészséget víszaza nyerhesse. Legfőképpen arra kell nagyon vigyázni, hogy a bedörögés után a beteg még csak az újat se nyújtsaki a takaró alól, mert ezen izzadáshoz minden legkisebb meghűtés halálos. Ha gyomor görtsők jelentik magokat, korpából, és hamúból száraz borongatásokat kell nagyon melegen a hasra rakni, vagy ha a szükség kívánja a köldök környékre vesicatoriumot, vagy is hólyag húzó flastromot. Ezen betegség gyógyításába leginkább azon főczélt kell szem előtt tartani, hogy a beteg hirtelen nagy izzadásba jöjjön, hogy így a vér ismét forgásba hoztasson, mely a betegség kezdetivel magát a testnek külső részéről halált okozva, a belső részekre vissza húzta.

hogy tökéletes egésségét vissza nyerhesse. Legfőképpen arra kell nagyon vigyázni, hogy a bedörögés után a beteg még csak az újat se nyújtsaki a takaró alól, mert ezen izzadásban minden legkisebb meghűtés halálos. Ha gyomor görtsők jelentik magokat, korpából, és hamúból száraz borongatásokat kell nagyon melegen a hasra rakni, vagy ha a szükség kívánja a köldök környékre vesicatoriumot, vagy is hólyag húzó flastromot. Ezen betegség gyógyításába leginkább azon főczélt kell szem előtt tartani, hogy a beteg hirtelen nagy izzadásba jöjjön, hogy így a vér ismét forgásba hoztasson, mely a betegség kezdetivel magát a testnek külső részéről halált okozva, a belső részekre vissza húzta.

NEDELKO DÖME HALOTTI IRATAI

FÜVES ÖDÖN

A magyar fogászat egyetemi oktatása egyik úttörőjének, *Nedelko Döme* professzornak eddig nem kellően méltatott alakját *Huszár György* emelte ki a feledés homályából az Orvostörténeti Közlemények 27. kötetében megjelent rövid megemlékezésében. Minthogy *Nedelko* professzor erdélyi származású román volt, 1882-ben bekövetkezett halála után a pesti görög-román egyház temette el. Az egyházközség levéltárának rendezése közben megtaláltuk *Nedelko Döme* halottvizsgálati értesítőjét és gyászjelentését. Minthogy ezek az iratok a nagy halottra vonatkozólag számos személyi vonatkozású adatot tartalmaznak, az alábbiakban közöljük azok másolatait.

A.

HALOTTVIZSGÁLATI BIZONYÍVÁNY

<i>A meghalt vezeték és kereszti, illetőleg mellékneve és családi állapota</i>	<i>Kerület: IV Folyó szám: 189</i>
<i>A meghalt állása vagy foglalkozása</i>	<i>Dr. Nedelko Döme, egyet. tanár</i>
<i>Lakása</i>	<i>Giussani Iréne férje</i>
<i>Születéshelye</i>	<i>Szervitater 3</i>
<i>Kora</i>	<i>Lugos</i>
<i>Vallása</i>	<i>69 év</i>
<i>A halál oka</i>	<i>gör.n.e.</i>
<i>A kór neve</i>	<i>aggaszály</i>
<i>A gyógykezelő orvos neve</i>	<i>Dr Künewalder</i>
<i>A halál napja és órája</i>	<i>27/4 reggel 8 óra</i>
<i>Az idő, melyben a halott eltemetendő</i>	<i>29/4 d.u. 4 óra</i>
<i>Észrevételek</i>	
<i>Kelt Budapesten 1882-ik év 27/4 hó. n.</i>	

Dr. Dévay
h. ker. halottkém

B.

GYÁSZJELENTÉS

Alólirottak mélyen szomorodott szívvel jelentik felejthetetlen férj, illetve édesanya, ipa, sógor, és nagyatyja

*Dr. NEDELKO DÖME
m. kir. egyetemi tanár*

úrnak, folyó 1882 ápr. 27-ik napján, reggeli fél 6 órakor, hosszas szenvedés után tevékeny élete 69., boldog házassága 40. évében történt gyászos elhunytát.

A boldogult drága földi maradványai szombaton f. hó 29-én délutáni 4 órakor fognak a görög nemegyesült hitvallás szertartásai szerint a IV. ker. Szervita-tér 3 sz. lakásán beszenteltetni s a kerepesi út melletti sírkertben örök nyugalomra tétetni.

Budapest 1882. ápril. 27-én

Áldás lengjen porai felett!

Ezután következik ugyanennek a szövegnek német változata, amelynek alján találjuk a hozzátartozók neveinek felsorolását:

*Emil Martinovits
Georg Radulescu
als Schwiegersöhne*

*Franz Giussani
Joseph Giussani
als Schwäger*

*Ernest Martinovits
Gustav Martinovits
Emil Martinovits
Iren Martinovits
Iren Radulescu
als Enkeln*

*Irene Nedelko geb. Giussani
als Gattin
Irene Martinovits geb
Nedelko
Helene Radulescu geb.
Nedelko
Damaskin Nedelko
Theodor Nedelko
als Kinder*

ARANY JÁNOS, EÖTVÖS JÓZSEF LEVELEI HIRSCHLER IGNÁCHOZ

ifj. BONNYAI SÁNDOR

*Hirschler Ignác*ot (1823—1891) — az egyik legnagyobb magyar szemészt — 1869. április 14-én a Magyar Tudományos Akadémia 29. nagygyűlésén 23 szavazattal 8 ellenében a természettudományi osztály levelező tagjává választották. *Hirschlert* az előző napon ajánlották a tagságra, elsősorban szemészeti irodalmi munkásságának elismeréséül [1, 2].

A Zsidó Vallási és Történeti Gyűjteményben (Bp. VII., Dohány u. 2.) megtaláltuk *Hirschler Ignác* levelezési hagyatékát, amelyet veje, *Pollák Rezső* ügyvéd 1921-ben adott át a Múzeumnak [3]. Több rendkívül érdekes orvostörténeti dokumentumot találtunk benne, pl. a Semmelweis-irodalomból ismert *Klein* professzornak és *Breit* asszisztensnek igazolását *Hirschler* számára. Irodalomtörténeti szempontból figyelmet érdemel az a két hivatalos levél, amelyet a hagyatékban *Eötvös József* és *Arany János* aláírással találtunk. Mindkét levelet *Arany János* fogalmazta, miként a Magyar Tudományos Akadémia Kézirat-tárában levő levélfogalmazványok tanúsítják [4, 5].

Eötvös József levele így szól:

„Tekintetes Úr!

A Magyar Tudományos Akadémia folyó évi ápril 14-én tartott nagygyűlésében, Tekintetes Urat az orvosi tudományok terén szerzett érdemei tekintetbe vételével, a Természettudományi osztályba Levelező taggá választotta.

Midőn erről tudósítani szerencsém van, egyszersmind őszinte örömemet fejezem ki e választáson és azon reményemet, hogy a székfoglaló előadásnak alapszabályaink 32. §-a értelmében leendő megtartása után akadémiai oklevelét minél előbb megküldhetem.

Maradván tisztelettel
Pesten 1869. ápril 26-án

Tekintetes Úrnak
alázatos szolgálója
B. Eötvös József
elnök

A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályainak 20. §-a szerint: „Minden újonnan megválasztott rendes és levelező tag, osztályába tartozó dolgozattal, egy év alatt, széket foglal, s ez megtörtévé, az elnök és főtitkár által aláírt oklevéllel tiszteltetik meg, mely őt akadémiai jogai gyakorlatába helyezi.” [6]

291
46

Tisztelt úr.

A Magyar Tudományos Akadémia
folyó évi április 14-én tartott nagygyűlési-
ben, Tisztelt úr! az az értekezési jegyzék te-
rén szerzett érdemei tekintetbe vételével, a Sa-
madtudományi osztályba Levélrózsé taggá választotta.
Minden értekezési szövegben van, egy-egy
mind írásra önmagát fejezve ki a választás
és az értekezési jegyzék, hogy a fentfoglalt előadás,
nak alapszabályaink 32. §-a értelmében leendő
megtartása után a Magyar Tudományos Akadémia
előtt megküldhető.

Budapest 1869. április 26-án

Tisztelt úrnak

aláírt polgár
A. Könyves
elérte.

Hirschler megválasztása után nemsokára levelet intézett az Akadémiához, amelyben taggá választását megköszönte, s ígérte, hogy egy éven belül megtartja székfoglalóját [7]. A nagy magyar szemész 1870. február 7-én a természettudományi osztály ülésén székfoglaló értekezéséül felolvasta „Tapasztalatait a szesz italokkal, valamint a dohánnyal való visszaélésekről, mint a látompulat okairól” — miként a jegyzőkönyv írta [8].

A tanulmány megjelent az Akadémia Értekezések a természettudományok köréből c. kiadványában, ill. *Hirschfeld* fordításában az Archiv für Ophthalmologie XVII. kötetében [9]. Azon az akadémiai ülésen, melyen *Hirschler* székfoglalóját tartotta, részt vett többek között *Batizfalvy Samu*, *Toldy Ferenc*, *Gyulai Pál*, *Barabás Miklós*, viszont feltűnő, hogy szintén akadémikus orvosbarátai, pl. *Kovács-Sebestyén Endre*, *Markusovszky Lajos*, *Lenhossék József* nem vettek részt az ülésen [10].

1870. február 16-án *Arany János*, mint az Akadémia főtitkára levelet intézett *Hirschler*hez, amelyben elküldte akadémiai oklevelét [11]. Az oklevél sem a most megtalált hagyatékban, sem Semmelweis Orvostörténeti Múzeum anyagában nincsen.

Arany János levele így szól:

„Tekintetes Úr!

Midőn akadémiai oklevelét, az Alapszabályok 20§-a értelmében, ezennel megküldeni szerencsém van,

Állandó tisztelettel maradok

Pesten 1870. Febr. 16.

Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája

Arany János

főtitkár”

Hirschler korának egyik legképzettebb orvosa volt. 1851-ben vallása miatt nem nevezték ki magántanárnak, az egész tanári karból csak *Balassa* állt ki mellette [12].

Nagy műveltsége, megnyerő modora jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy társadalmi téren szerepet játsszék. Ő volt a vezére a magyar izraeliták pártjának, és egyik alapítója a magyar izraelita egyletnek. 1878-ban harmadosztályú vas-korona rendet kapott, míg a főrendiház újjászervezésekor (1885) annak tagjává nevezték ki. Az egyik korabeli megemlékezés szerint: „*Báró Eötvös József*, *Trefort* és más kitűnőségek barátságukra méltatták s fontos kérdésekben súlyt engedtek szavának” [13, 14].

Hirschler Ignác Arany Jánossal is kapcsoltba került, ugyanis egy ideig ő kezelte a nagy költő szembetegségét. Már 1860-ban, *Tompához* írt egyik levelében *Arany* panaszkodott szemére, de úgy látszik, hogy ez a baj múló természetű volt. 1877-ben azonban szeme állapotában gyors hanyatlás következett be, amely leveleiben és verseiben is tükröződik, miként *Grosz Emil* kimutatta [15]. *Pollák Rezső* közlése szerint *Hirschler* 1877. szeptember és október hónapban gyógyította *Arany Jánost*, míg a legutóbbi kutatások során kiderült, hogy már 1877. május

76
K.K.

Schinncs ur!

Abidőn utolsóimái oklevél, az elapoztatást
s. a írtakban, ezenel megkaldoni szerinsécsény
Abundé tisztellett maradtok

P. sen 1870. Febr 16

Tisztelt es remek

utazatos polgaja

Aranybácsi
Schinncs

1870. Febr 16

comp

9-én véget ért a gyógyítás. *Arany János* ugyanis 1877. szeptember 6-án levelet intézett *Hirschler*hez, amelyben leírja, hogy a szemész már május 9-e óta nem volt nála, megköszönte a gyógyítást, és a tiszteletdíjat mellékelte. *Hirschler* naplójából kitűnik, hogy a nagy magyar személy két ízben küldött *Arany*nak újévi ödvözlőlapot (1876, 1878), míg *Arany János* egy ízben küldött számára újévi kártyát [16].

Hirschler Ignác tevékenyen kivette részét az akadémiai munkában. Ő ajánlotta akadémiai tagságra a világhírű *Rokitanskyt* és a magyar gyermekgyógyászat megajátóját, *Bókayt* [17, 18].

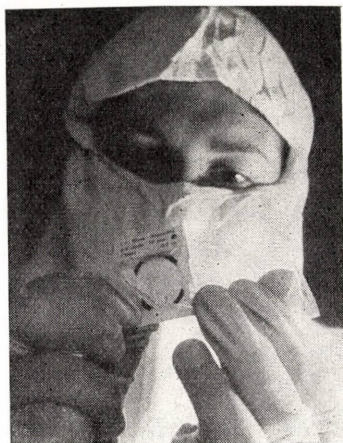
J E G Y Z E T E K

- [1] MTA Kézirattár. Nagygyűlési és elegendő ülési jegyzőkönyvek 1865—1870. — Jelentések a Magyar Tudom. Akadémia MDCCCLXIX. April XIII-ki ... nagygyűlésén eldöntött jutalmazásokról s történt új választásokról. Pest 1869. — Vasárnapi Újság 1869. ápr. 18. 16.
- [2] Vasárnapi Újság 1891. 46. Halálozások c. rovat.
- [3] Zsidó Vallási és Történeti Gyűjtemény. *Hirschler Ignác* Leveli. 1921. évi gyarapodás. Leltári szám: 1289.
- [4] MTA Kézirattár, Régi Akadémiai Levéltár (továbbiakban: RAL) 1400/291. 1869.
- [5] MTA Kézirattár, RAL 1500/76.1870.
- [6] Magyar Tudom. Akadémiai Almanach... MDCCCLXX-re. Pest. 1870. A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai c. fejezet.
- [7] MTA Kézirattár RAL 338/a. 1869. elveszett.
- [8] MTA Kézirattár. Kisgyűlések jegyzőkönyve 1870. évről.
- [9] Magyar Tudom. Akadémia Almanach MDCCCLXXII-re. Pest, 1872.
- [10] Lásd 8. sz. jegyzet.
- [11] Lásd 5. sz. jegyzet.
- [12] Vasárnapi Újság 1875. 40. sz.
- [13] *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. IV. köt. Bp. 1896.
- [14] Vasárnapi Újság 1891. 47. sz. *Hirschler Ignác* (nekrológ).
- [15] *Grosz Emil*: *Arany János* szembeja. = Budapesti Szemle. 1900. 282. 436—442.
- [16] *Scheiber Sándor*: *Arany János* levele *Hirschler Ignác* szemészhez. = Irodalomtörténeti Közlemények 1962. 2.
- [17] MTA Kézirattár RAL 241/1874.
- [18] MTA Kézirattár RAL 293/1876.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Ignác Hirschler (1823—1891), ein hervorragender Ophthalmolog der ungarischen Medizingeschichte wurde am 14. April 1869 mit 23 Stimmen gegen 8 zum korrespondierenden Mitglied der naturwissenschaftlichen Abteilung der Ungarischen Wissenschaftlichen Akademie gewählt. Im seinen Korrespondenznachlass, den seit 1921 die Jüdische Religiöse und Historische Sammlung in Budapest aufbewahrt, finden sich mehrere interessante medizingeschichtliche Dokumente, so z. B. eine Attestation

des von der Lebensgeschichte Semmelweissens gut bekannten Prof. Klein, bzw. Assistenten Breit für Hirschler. Aus literaturgeschichtlicher Sicht sind von Bedeutung jene zwei amtliche Briefe, die die Unterschrift des berühmten ungarischen Epikers, János Arany (1817—1882) und des Schriftstellers und Staatsmannes, Baron József Eötvös (1813—1871) tragen. Die Konzepte beider sind im Archiv der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, deren Generalsekretär ja J. Arany war. Sie beinhalten einerseits die Mitteilung über Hirschlers Mitgliedschaft und die an ihn gerichtete Einladung für eine Antrittsvorlesung, andererseits die Begleitzeilen zur Übersendung einer Urkunde über seine Mitgliedschaft.

Sebészorvosok figyelmébe!

A Medicor atraumatikus sebészeti varrótű olyan egyszerűhasználatos eszköz,

- amelynél a fonállal való egyesítés gyárilag történik,
- a tű és a fonal gyakorlatilag azonos keresztmetszetű,
- rendkívül finom hegygel készíthető,
- könnyen nyitható, megbízhatóan steril csomagolású,
- azonnal felhasználható.

A Medicor Művek atraumatikus sebészeti varrótűje az alkalmazott varróanyagokkal együtt megfelel a modern sebészet követelményeinek.

Gyártja a Medicor Művek, Budapest

SZEMLE

KÖNYVEKRŐL

Hans Hartmann : Georg Agricola 1494—1555. Begründer dreier Wissenschaften: Mineralogie- Geologie- Bergbaukunde. Grosse Naturforscher, Band 13. Stuttgart, Wissenschaftliche Vlg. 1953, 134 l. 13 t.

Agricola halálának négy évszázados fordulója világszerte szinte lelkiismeret-furdalásra visszavezethető ünnepeségekhez, díszkiadásokhoz és megemlékezésekhez vezetett, amelyek révén elégtételt kívántak szolgáltatni a nagy tudós feledésbe ment emlékének. A volt amerikai elnök, a bányamérnök *Hoover*, díszkiadásban jelentette meg *Agricola* nagy művének facsimile kiadását. Minden országban a megemlékező méltatások egész sora került kiadásra, amelyek között szakszerűsége, nagy anyagismerete és kritikai értékelése révén kiemelkedik *Hartmann* biográfiája. *Hartmann* beszámol *Georg Bauer* — latinositott nevén: *Agricola* — életéről, a szász Érchegeységben töltött gyermekkoráról, Lipcsében végzett humanisztikus tanulmányairól. 23 éves korában Zwickauba — a szász bányavidék egyik középpontjába — nevezték ki iskolaigazgatónak. Ezalatt nagy didaktikai érzékről tanúskodó latin nyelvtankönyve jelent meg. Visszatért Lipcsébe, ahol az egyetemen a természettudományokat is magába foglaló orvostudományi tanulmányait folytatta, majd Olaszországban tanult. Érdeklődése maradéktalanul a mineralógia, a geológia és főképpen a bányaművelés felé irányul. Bányavidékeknek lett orvosa, ahol egyúttal geológiai, mineralógiai tanulmányokat is folytatott, és hamarosan tanítójává vált e szakmáknak. Munkáinak egész sora jelent meg, és vált évszázadokra alapvetővé. Munkássága elismeréseként Chemnitz — ma Karl Marx Stadt — város orvosa, majd polgármestere lett. 1531-ben, majd ezt követően több kiadásban: *Oration . . . von Kriegsrüstung und Heerzuge wider den Türcken* címen a mohácsi vész súlytotta Magyarország katonai megsegítésére hívta fel — bár minden eredmény nélkül — Nyugat és Közép-Európa hatalmait.

Hartmann hosszan tárgyalja azt a furcsa helyzetet, hogy *Agricola* nem került kapcsolatba *Paracelsusszal*, és hogy *Paracelsus*t munkáiban egyetlen alkalommal sem említi annak ellenére, hogy *Paracelsus* ugyanezekben a területeken járt, s munkái német nyelven jelentek meg.

Bugyi Balázs

Gustav Scherz : Niels Stensen, Denker und Forscher im Barock (1638—1686) Grosse Naturforscher, Band 28, Stuttgart, Wissenschaftliche Vlg. 1964. 275 l. 17 t.

Nils Stensen (Nicolaus Steno) a barokk kor jellegzetes, színes, sokrétű tudós személyisége, akinek orvosi kutatásai, paleontológiai megállapításai, geológiai megfigyelései és a kristallográfiát megalapító kutatásai egyaránt világszerte elismerést szereztek már életében. Koppenhágai aranyműves gyermekeként bejárta az akkori művelt Európát, számtalan tudós kör elismert tagja, gazdag és nagyhatalmú mecénások — így a *Mediciek* udvarának — elismert szaktudósa volt, szinte mindent felszámoló fordulattal katolizált, pappá szenteltette magát, és hamburgi püspökként fejezte be fiatal életét.

Gustav Scherz, a neves Stensen-kutató nagyszámú részmonográfiában ismertette *Stensen* életművét. Jelen könyve érdekes, tömör összefoglalását és értékelését nyújtja a ma tudománytörténetében mind többet tárgyalt és felidézett tudós életművének.

Stensen életének magyar vonatkozásaként megemlíthető, hogy 1669-ben két hónapig a felvidéki bányákban — Selmecbányán, Körmöcbányán stb. — tanulmányutat végzett, amelynek során dicsérően nyilatkozott a magyar bányaművelés eredményes munkájáról.

Bugyi Balázs

Hansruedi Isler : Thomas Willis, ein Wegbereiter der modernen Medizin (1621—1675) Grosse Naturforscher, Band 29. Stuttgart, Wissenschaftliche Vlg. 1965. 212 l. 11 t.

Alig van orvos, akiről annyira megoszlaná az utókor véleménye, mint éppen *Willis*ről. Egyesek csak divatorvosnak, orvosi honoráriumaiából vagyont szerzőnek, mások a modern orvostudomány egyik megeremtőjének tekintik. Élete — mint a barokk kor oly sok nagy egyéniségéé — a végletek között mozog, alkotásai sokrétűek, és a kor szokásos, nehézkes, túlcizellált nyelvezetével az utókor által valóban nehezen érthetőek. *Hansruedi Isler* zürichi orvostörténész hasznos munkát végzett, amikor igen alapos kortörténeti kutatások, *Willis* valamennyi munkájának kritikai értelmezése és alapos tanulmányozása alapján felméri a barokk kor nagy orvosának életét, tudományos és emberi tevékenységét. *Isler* munkáját olvasva értjük meg *Willis*nek sokak által helytelenül ismert vagy éppen félreismert életművét, amely a jatrochemiának és a klinikai medicinának szerencsés ötvözeteként valóban jelentős lépést jelent az orvostudomány fejlődése terén.

Bugyi Balázs

Heinz Schröer : Carl Ludwig, Begründer der messenden Experimental-Physiologie. Grosse Naturforscher, Band 33. Stuttgart, Wissenschaftliche Vlg. 1967. 340 l. 23 t.

Carl Ludwig a modern kísérletes élettani kutatásnak megalapítója. Zürichben, Bécsben a Josephinumban, majd végül Lipcsében megindította a kísérletes élet-

tannak, bevezetője a kvantitatív biológiai kutatásoknak, feltalálója nagyszámú, a kísérletes élettani kutatást lehetővé tevő mérőműszerek és kísérleti berendezések. Életművének ismertetése szinte egybeesik a kísérleti physiologia ismeretanyagának megbeszélésével, életrajza pedig eseményekben annyira szegény, hogy ezért annak elmondása is szinte felesleges. Hogy *Ludwig* életének és tevékenységének ismertetése mégis és ismételtlen szükséges, az több okra vezethető vissza. *Ludwig* volt az experimentalis physiologiában az iskolateremtő, aki köré egész élete során a kiváló tanítványok tömege sereglett. A nagy mester, *Ludwig* tanította meg őket a kísérletezés methodikájára, a tudományos kutatások iránti elengedhetetlen alázatra és szerénységre. Bevezetője lett a kísérletes medicinában a csoportos — team — munkának, és ezen kutató csoportok révén kifejtett munka során alapozta meg a modern élettant. Tanítványai és később bensőséges barátai között találni *Szecszenovot*, az orosz és szovjet élettan megalapítóját, *Cyont*, a biokibernetika megindítóját és *Pavlovot*, minden idők legkimagaslóbb physiologusát is.

Ludwig magyar tanítványait is felsorolja *Schröer* kitűnően megírt, élvezetes művében. A magyar tanítványok szerinte a következők voltak: *Ajtai Sándor* (Kolozsvár), *Genersich Antal* (Kolozsvár), *Jendrassik András Jenő* (Budapest), *Miháلكovics Győző* (Strassburg) (?). *Ajtai*, *Jendrassik* intézeti tevékenységéről, kutatási köréről nem tesz említést a munka. *Genersich* és *Miháلكovics* a nyirokkeringés területén végeztek a nagy mesterrel közös, eredményes kutató tevékenységet, amelyről a lipcsei élettani intézet tudományos közleményeiben számoltak be. *Genersich*: Die Aufnahme der Lymphe durch Sehnen und Fascien der Skelettmuskeln. Arbeiten aus der Physiologischen Anstalt zu Leipzig. Mitgetheilt durch C. Ludwig. Verlag S. Hirzel. Leipzig 1870. 51 l. és V. v. *Miháلكovics*: Beiträge zur Anatomie und Histologie des Hordens. Arbeiten... 1873 l. l. Ezekről az orvostörténeti tekintetben fontos, a magyar kísérletes orvostudomány kezdeti szakaszát jellemző közleményekről szakirodalmunkban nem történik említés, ezért ezek felsorolását kívánatosnak tartottuk.

Bugyi Balázs

Die Vorträge der Hauptversammlung der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie e. V. während des Internationalen Pharmaziegeschichtlichen Kongresses in Athen vom 8. bis 14. April 1967 (Schriftleit.: *Georg Edmund Dann*). Stuttgart, Wissenschaftliche Vlg. 1969.

A Nemzetközi Gyógyszerészettörténeti Társulat Kiadványainak új sorozatában mint a 32. kötet látott napvilágot ez a *dr. Emmanuel J. Emmanuelnek*, a görög gyógyszerészettörténészek seniorjának ajánlott gyűjtemény.

A könyvben szereplő két ikonográfiai cikk közül (minkettő *Kozmával* és *Damjánnal*, a két beteggyógyító védszenttel kapcsolatos) a másodikban található magyar vonatkozás. *Franz Minarik* (Maribor, Jugoszlávia) a szlovéniai kultuszukat vizsgálva említésre méltónak találja, „*hogy István magyar király koronáját díszíti a két védszent képe. Ezek a medaillonok bizánci munka. — Kozma és Damján a budapesti magyar orvosi karnak is védszentje volt. Ennek a karnak régi pecsét-*

jében megtaláljuk a két ingyen gyógyító testvér képét. — Ez a pecsét függ a Muraköz azon gyógyszerészeinek a mesteroklevelein is, akik még Budapesten szerezték az oklevelüket. — Így vezet az út a bizánci aranyművesektől Jugoszláviába, az észak-szlovéniai Muraközbe.' Mindjárt az első hely, amellyel foglalkozik, a muraközi Kuzma (Kozmadombalja). „Kuzma helység neve Kosmas-t jelent. A két szent tiszteletére emelt egykori filiális templom eredete visszanyúlik a késő középkorba, tehát olyan időbe, amikor a szlovéniai Muraköz még Magyarországhoz tartozott. (Ez esetben védszentjeink tiszteletét talán északi, magyarországi hatás érthette. Szlovénia minden más részében délről jött ez a hatás Itáliából)”. (117. 1.) Az egészoldalas kép barokkosan hat, a két szent (bizonyára az említett templom oltárképe) magyaros öltözékben, csizmában látható (118. 1.).

Rácz, Spielmann és Lázár-Szini „A román népi gyógyászatban a helminthiasis kezelésére használatos növényekről” értekezik a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár ismeretlen szerzőtől származó XVI. századi „Ars medica” c. orvosi kézírata alapján (141—146. 1.).

Rácz és Spielmann még egy tanulmánnyal szerepel: „A romániai népi gyógyászatban használatos néhány növényi termék gyógyászati értéke” (159—164. 1.). Laboratóriumi vizsgálatnak vetették alá a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézetben a romániai (zömében erdélyi) népi gyógyászatban használatos növényi gyógyszereket. Cikkükben közlik vizsgálataik eredményét.

Vida Tivadar

Die Grüenthal-Waage. Hrsg. Chemie Grüenthal GmbH. Schriftleit.: Günther Sievers. Stolberg im Rheinland — Aachen, 1959 — 1969.

Könyvtárunk új beszerzései közé tartozik a Grüenthal-Waage évfolyamainak néhány száma. A Günther Sievers által szerkesztett folyóiratot 1959-ben indította a Chemie Grüenthal GmbH. orvostudományi részlege. Szigorúan véve azonban nem pusztán orvostörténeti, inkább általános kultúr- és művelődéstörténeti folyóiratnak lehet tekinteni. Talán a tanulmányok legfőbb aspektusának mondhatjuk az orvos-, gyógyítás- és gyógyszerésztörténetet. Szinte minden számban találunk egy-egy felsőoktatás-történeti tanulmányt (Padua, Mexiko, Oxford, Zagrab, Sorbonne, Koppenhaga, a dublini Trinity College, Olmütz, Berlin, Ferrara stb.), akad könyvtártörténeti összefoglaló (pl. a waldsasseni Stiftsbibliothekról), sőt számos útibeszámoló is (Ceylon, Thaiföld, Formosa, Indokína, Algériától Timbuktuig stb.). Mellettük nagy kultúrtörténeti témák szerepelnek: Az ókori India és Mezopotámia közös mitológiai, filozófiai és orvosi képzetei, Zene és építészet az „arany Prágában”, A két teremtéstörténet az Ószövetség első két fejezetében. A régi Kína házörző istenei, Az emberi kéz, a kultúrtörténet és a matematika kapcsolatai stb. Igen szép a művészettörténeti tanulmányok száma, s ezeken belül is az iparművészet-történet dominál (Népies hinterglasmalereien, Festett üvegablakok, Festett húsvéti tojások, Zimmermann sziluettgyűjteménye, Afrikai maszkok, A moldvai monostorok stb.). Az orvostörténeti témák is igen széles skálán mozognak. A művészetpatológiai és művésztélektani vonatkozású tanulmányok közül már témájuknál fogva is érdeklődésre tarthatnak számot az Adalbert von Chamissóról, Hemingway halálbűvöletéről, a krimik „elmesport” problémájáról, nagy karmesterek szuggesztivitásáról szóló tanulmányok vagy az az érdekes írás, amely Dürer Philipp Malencton és Egy fiatal asszony portréja című műveit mint Thomas Mann Doktor Faustusából Adrian Leverkühn szüleinek vizuális előképét vizsgálja. Vannak tanulmányok, amelyek az orvostörténelem egy-egy kiemelkedő vagy érdekes alakjának portréját vázolják fel — Nikolaus von Kues, Gilles de Corbeil, Pierre Fauchard, Nagy Péter cár mint orvos, Philipp Franz von Siebold stb. —, s vannak, amelyek már átfogóbb, összefoglalóbb jellegű témák feldolgozására vállalkoznak, mint pl.: A munkaegészségügy kezdetei a középkorban, Az egyiptomi szertartások, A sportorvoslás története, A thrák gyógyászat, A császármetszés története.

A folyóirat nemcsak témáinál fogva internacionális: a tanulmányok szerzői is a világ minden tájáról származnak. Így magyar vonatkozású, ill. magyar kutató tollából származó írásokkal is találkozunk, amelyek éppúgy hasznosak külföldi megismertetésünk, mint a hazai kutatás szempontjából. *Schultheisz Emil* és *Tardy Lajos* még 1963-ban bemutatta a budapesti egyetemet és elődeit, majd ugyanők írtak a magyar orvosok nemesi címereiről. *Kenéz János Semmelweis Ignác* utolsó betegségéről írt, aztán *Kováts Ferenc* értekezett *Leonardo da Vinci* anatómiai művéről, 1968-ban pedig a marosvásárhelyi *Spielmann József Arnold Huttmann*-nal együtt az erdélyi szászok orvostörténetének néhány momentumát dolgozta fel.

A folyóirat érdekességét, színvonalát a témák gazdagságával együtt a nyomdai kivitel is biztosítja: az elegáns tördelés és a színes nyomatok kitűnő technikája azonnal szembetűnik.

Buzinkay Géza

Archiwum Historii Medycyny 1969. XXXII. 1.

Jedziej Sniadecki 1768. november 30-án született a Gnieznotól északra fekvő Zniene faluban. Korán elvesztette szüleit és idősebb bátyja, *Jan Sniadecki* nevelte, aki kora legkiválóbb lengyel matematikusa volt. A Jagelló Egyetem professzora-ként a lengyelországi oktatás és egyetemi képzés megreformálásáért küzdött.

Jedziej Sniadecki gimnáziumi tanulmányait Krakkóban fejezte be, és kiváló eredményéért *Stanislaw August Paniatowski* lengyel király azzal az aranyéremmel tüntette ki, amit a legkiválóbb lengyel ifjak számára alapított. Még ebben az évben beiratkozott a krakkói egyetem orvostudományi karára. Itt a medicinán kívül matematikát, kémiát és filozófiát tanult. Híres professzorok előadásait hallgatta. A Jagelló Egyetem már ekkor híres volt arról, hogy 1780-tól kezdve klinika állt rendelkezésre a medikusképzés elősegítése céljából.

Sniadecki 1791-ben Páduába utazott, és itt folytatta tanulmányait. 1793-ban avatták az orvostudomány és a filozófia doktorává. A páduai egyetem a modern természettudományok oktatása terén követte Párizst. Olyan kiváló professzorok tanítottak itt mint *Sarca* anatómus, *Spallanzani* és *Frank* fiziológusok. *Jedziej Sniadecki* itt is foglalkozott a kémiával és felismerte, hogy a „kémia forradalma” milyen jelentőséggel bír a többi természettudomány történetében is. Meglátta fontosságát nemcsak az orvostudományban, hanem a mezőgazdaság területén is felhasználási lehetőséget sejtett. Ezért tanulmányait Párizsban akarta folytatni *Lavoisier* vezetése alatt, de ebben megakadályozták a francia forradalom viharos eseményei és *Lavoisier* kivégzése. Angliába ment, és Edinburgban *J. Black*, *S. J. Hutton* és *A. Monro* munkatársa lett.

1797-ben Bécsen keresztül visszatért hazájába. Otthon a Wilenski Akadémia tanári állását foglalta el, és orvosi tevékenysége mellett széles körű tudományos tevékenységet fejtett ki. 1800-ban megjelent könyvében — a „Kémia kezdete” — *Lavoisier*, *Dalton* munkásságának méltatásán keresztül saját tudományos tételeit is ismertette. Ezzel a munkájával kora egyik legszínvonalasabb kémiai

könyvét adta ki. Az orvostudomány területén foglalkozott patofiziológiával, antropológiával és biokémiával. Ezen a területen a lengyel orvostudomány egyik megalapozójának tekintik munkásságát.

Mindig foglalkoztatta a szakemberek képzése. Itt bátyja nyomdokait követte és pedagógiai munkájában a kor természettudományos ismereteinek megfelelő oktatási programot adott ki. Érdemei közé tartozik az is, hogy a lengyel szakirodalmi nyelv egyik reformere volt. Munkássága és orvosi tevékenysége óriási hatással volt a XIX. századi lengyel természettudományos gondolkodás kialakítása terén.

Az „Archivum Historii Medycyny” 1969. évi 1. számában *Stanislaw Konopka, Stanislaw Gawenda, Włodzimierz Ostrowski, Bogdan Szukalski, Bronislaw Giedosz, Stanislaw Skorupka, Teodor Kikta, Maciej Demel* és *Czeslaw Miaskiewicz* foglalkozik *Jedziej Sniadecki* munkásságával születésének 200. évfordulója alkalmából.

Kapronczay Károly

Herman L. Kamenetz: A Brief History of the Wheelchair. = Journal of the History of Medicine, Vol. XXIV. Number 2 April 1969.

Bár tolókcocsikról és székekről már a történelem előtti időkből (i. sz. előtt 4 ezer évvel) tudunk, a beteg és mozgásképtelen embereket háton fekvő helyzetben vitték, tehát számukra a hordágy volt a legmegfelelőbb. Így szállították a sebesült katonákat is; Tiberius hadseregében volt egy hordágyvivő osztag is.

A görög és római orvosok előírták számos betegségnél a hordágyon történő szállítást. A lakásban használható tolókcoci legkorábbi ábrázolását egy, az i. e. VI. sz.-ból származó görög vázán láthatjuk, de nem sokkal későbből való egy kőbe vésett, Kínából származó tolókcocsirajz.

Az i. sz. III. sz.-ban találták fel, illetve alkalmazták szállításra az ún. taligát. A XII. sz.-ban, a keresztes háborúk révén került át Európába. *Lucas Cranach* 1546-ból származó híres festményén (Museum Berlin-Dahlem) láthatjuk, amint a beteg, mozgásképtelen embereket vállon, hordágyon, ló vontatta kocsikon és taligákon szállítják a csodatevő Fiatalság Forrásához.

Két nagy kerékkel ellátott, ülő helyzetben szállító székeket először *Hans Burgkmair* korai, XVI. sz.-ból származó rajzain látunk. Egyébként ebben a században jelentősen bővült és gazdagodott a beteg és idős emberek kényelmét szolgáló székek sokasága. Kiemelkedő példaként említhető *II. Fülöp* spanyol király (1527–98) ún. „kőszvény-tolókcocsija”, melyet 1595-ben készített számára *Jehan Lhermite*; ez a kocsi szolgált mintául 300 év múlva is. Négy kis keréken gördült, a háttámla mozgatható volt, és lábtámasz egészítette ki. A kartámlák is mozgathatók voltak. Fából készült a tolószék, lőszőrborítás fedte. Hasonló kocsit használt a Napkirály, *XIV. Lajos* műtete után, szinte egész napját ebben töltötte. Idők folyamán mind praktikusabbá váltak e kocsik, mind inkább törekedtek a forgattyús meghajtás megvalósítására; ilyen fajta kocsi először Angliában jelent meg 1811-ben.

Döntő változást hozott a fából készült kerekek kicserélése fémvázra és a kerék borítása gumival, a bicikli kerekeihez hasonlóan. Meggyorsította a fejlődést az autópálya: kissúlyú, összehajtható tolokocsik tömeges gyártását tette lehetővé. A harmincas évektől különösen Amerikában lendült fel a tolokocsigyártás; az orvosi tudomány előrehaladásával mind több beteg élete megmenthető, és a mind tökéletesebbé váló tolokocsik nélkülözhetetlen eszközei a betegek mobilizációjának.

R. Harkó Viola

David M. Jackson: (Bach, Händel, and the Chevalier Taylor.—*Medical History*, Vol. XII. Number 4 October 1968.

A legújabb kutatási eredmények szerint *John Taylor* angol szemész szemműtétet végzett *Bach*on és valószínűleg *Händelen* is.

John Taylor 1703-ban született, orvosi tanulmányokat végzett, hamar a szemészetre fordította figyelmét. 1727-ben kiadott munkája a szem mechanizmusáról szól. Önéletrajzához írott előszavában is megerősíti pályaválasztását. A címlap mottója: „Qui visum vitam dat”. Élete során sok híres beteget kezelt: operálta *Edward Gibbon*t, ismeretségi köréhez tartozott *Van Swieten* és fia, *Gottfried*, aki a bécsi udvari könyvtár igazgatója volt. Sok neves zenészt segített, köztük *Haydn*t, *Mozart*ot, *Beethoven*t, részt vett hangversenyek rendezésében, ahol *Bach* és *Händel* számos elfelejtett mesterművét adták elő.

Taylor orvosi működése során számos elismerést kapott, *II. György* kinevezte udvari szemészének. Sok könyvet írt, és egész sorát végezte a különböző szemészeti műtéteknek.

1750-ben járt Lipcsében, előadást és demonstrációt tartott itt március 27-én. Április elsején operálta meg *Bach*ot, aki ekkor már igen rossz egészségi állapotban volt, ezen kívül fájdalmas szembetegsége is kínoztta (látása egyébként sem volt jó). A korabeli újsághír szerint a műtét sikerült, *Bach* visszanyerte látását. De a valóság más: *Bach* megvakult, és nem sokkal később, július 28-án meghalt.

Händel több szemoperáción esett keresztül több-kevesebb sikerrel. Tény, hogy 1758-ban ő és *Taylor* Tunbridge Wellsben tartózkodtak. *Taylor* életrajzi adatain kívül egy ismeretlen szerzőtől közölt vers is (*London Chronicle*, aug. 24.) bizonyítja, hogy szemműtétet végzett *Händelen*, akinek bár nem javult látása, de tudott továbbra is vezényelni. Következő évben romlott a zeneszerző egészségi állapota, és április 14-én meghalt.

Ismert zenetörténeti tény, hogy a két nagy zeneszerző háromszor találkozhatott volna személyesen, de valamilyen okból ez a találkozás mindig elmaradt. Némi ironia van abban, hogy a két nagy zeneszerző közötti direkt érintkezést a mindkettőjükön eredménytelenül, de ugyanazon orvos által végzett szemműtét jelentette.

Taylor önéletrajza 1761-ben jelent meg, utána életéről keveset tudunk. Vagy Párizsban vagy egy Prága melletti kolostorban halt meg, és közhit szerint — vakon.

R. Harkó Viola

Stanisław Szpilczyński: Józef Strusiek z Poznania — najwybitniejszy lekarz Polskiego odrodzenia. = *Kwartelnik historii i techniki*, 1968, 13, 4, 759—774. p.

1968-ban volt *Józef Strusiek* halálának 400. évfordulója. *Józef Strusiek* — latinósított nevén *Joseph Strussius* — az egyetemes orvostörténetbe a pulzusról szóló munkájával írta be nevét, amely a kardiológia tudományát megalapozó művek egyike. *Strusiek* 1510-ben született Poznanban. Apja városi polgár volt. Lengyelországi tanulmányait 1531-ben fejezte be a Jagelló Egyetemen. Tanulmányait külföldön folytatta és 1535-ben a pádovai egyetemen medicinát tanult. Itt ismerkedett meg *Galenus* és *Paracelsus* tanításaival. *Strusiek* fordította le először Európában *Galenus* *De decubitus informorum* című könyvét latinra. Ragyogóan beszélt latinul és görögül. A klasszikusok és *Erazmus* munkáit fordítja görögről latinra.

Visszatér Lengyelországba és *Izabella Jagellonskát*, *Zápolyai János* magyar király feleségét kezelte, akit Erdélybe is elkísért. Híre egész Európában elterjedt, és *II. Szulimán* török szultán is meghívta udvarába. A török ajánlatokra sem maradt a szultáni udvarban, hanem *II. Fülöp* hívására Spanyolországba utazott. Később újra visszatért Lengyelországba, és haláláig (1568-ig) Poznanban élt.

Igazi tudományos munkássága itt bontakozik ki, és sorra adja ki híres munkáit. Kora nagy polihisztorai közé tartozott. 1555-ben publikálja az *Artis sphygmicae libri V.* kötetét, majd világhírű munkáját, a *Liber de pulsibus-t*, amelyet még Baselben kezdett el írni. Sokoldalúságát jellemzi, hogy az ő nevéhez fűződik a *De origine et rebus gestis Polonorum* című munka is.

Nevét először *Paschalis Gallus* említette 1590-ben kiadott munkájában. *Strusiek* halálának évfordulójára Poznanban ünnepségeket rendeztek.

Kapronczay Károly

NOTES FOR CONTRIBUTORS

Our COMMUNICATIONES DE HISTORIA ARTIS MEDICINAE (ORVOSTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK) is published quarterly and publishes works relating to all aspects of the history of medicine and pharmacy and the various related sciences.

Manuscripts for publication should be addressed to Dr. phil. József *Antall*, Editor, Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Budapest II., Török u. 12. Hungary. Previously unpublished texts and documents, short papers are invited. The maximum length for original articles is about 25—25 sheets.

Manuscripts should be typewritten on one side of the paper only with double spacing and wide margins; the original typescript and one clear carbon copy should be sent. The Editor reserves the right to make literary corrections.

References: literature cited should be arranged alphabetically by author or number in accordance with the order of their appearance in the text and should contain name(s) and initial(s) of author(s) and full title of paper or work. Journal articles should also include name of journal, year, volume, number and complete pagination. With books, the city of origin, publisher, date, and full pagination should be given.

Illustrations must be numbered, marked lightly on the back with the author's name and provided with a suitable legend which should include particulars of their source and should be typed on a separate sheet in double space. Original articles written in foreign language are also accepted. In this case the Editorial Board will make a summary in Hungarian. If the original article is written in Hungarian, a summary in foreign language on 1—2 sheets should be sent.

A *galley proof*, which should be corrected and returned as quickly as possible to the Editor, will be sent to every contributor of an original article.

Reprints. Twenty-five reprints of main articles are provided to an author free of charge. Further reprint orders must be sent with the corrected galley proofs.

Correspondence relating to the publication of papers or subscriptions, orders, etc., and review copies of books and reprints should be addressed to the Editorial Board, the Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Budapest II., Török u. 12. Hungary.

CONTRIBUTORS TO THIS ISSUE

- ANTALFI, Sándor, Dr. rer. nat., Univ. Adjunct of the Medical University of Szeged, Institut of Medical Biology
(Szegedi Orvostudományi Egyetem Orvosi Biológiai Intézete, Szeged, Kossuth Lajos sgt. 35. Hungary)
- ANTALL, József, M. A., Dr. phil. Historian, Deputy Director of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Editor of the *Communicationes de Historia Artis Medicinae*
(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár, Budapest, I., Apród u. 1/3. or Budapest, II., Török u. 12. Hungary)
- BENCZE, József, Dr. med., Head Physician, Researcher of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library
(Megyei Rendelőintézet, Szombathely, Hungary)
- BONNYAI, Sándor, Jr., Researcher
(Budapest IX., Hámán K. u. 20. Hungary)
- BUGYI, Balázs, Dr. med., Dr. phil., Radiologist, Head Medical Officer
(Ganz-Mávag Üzemi Rendelőintézet, Budapest VIII., Vajda Péter u. 12. Hungary)
- BUZINKAY, Géza, B. A. Librarian of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library, Assistant Editor of the *Communicationes de Historia Artis Medicinae*
(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára, Budapest II., Török u. 12. Hungary)
- FARKAS, Károly, Professor Dr. med., Director of the National Institute of Rheumatism and Physiotherapy
(Orsz. Reuma- és Fizioterápiás Intézet, Budapest II., Frankel Leó u. 17/19. Hungary)
- FEKETE, Sándor, Professor Dr. med., Director of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library
(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest I., Apród u. 1/3. Hungary)
- FRANKL, József, Dr. med., Head Physician
(Kaposvár, Kórház, Hungary)
- FÜVES, ÖDÖN, M. A., Dr. phil., Director of the Linguistic Institut of the Technical University of Budapest
(Budapest VIII., Koltói, A. u. 22. Hungary)
- GORKA, Tivadar, Dr. med., Specialist for Internal Diseases and Radiology
(Budapest VIII., Puskin u. 14/16. Hungary)
- HALMAI, János, Professor Dr. pharm., Director of the Institute of Pharmacognosy at the Medical University of Budapest
(SOTE Gyógynövény és Drogismereti Intézet, Budapest VIII., Üllői út 26. Hungary)
- R. HARKÓ, Viola, Dr. phil., Head of Department of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library
(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára, Budapest II., Török u. 12. Hungary)
- HORÁNSZKY, Nándor, Dr. med., Psychiatrist, Forensic Physicians, Head Medical Officer (Budapest XII., Biró u. 6/c. Hungary)

- KAPRONCZAY, Károly, M. A., Researcher of the Semmelweis Medical Historical Museum
(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest I., Apród u. 1/3. Hungary)
- KATONA, Ibolya, Dr. med., Head of Department in the Ministry of Health
(Egészségügyi Minisztérium, Budapest V., Akadémia u. 10. Hungary)
- KISZELY, György, Professor Dr. med., Director of the Institute of Biology at the Medical University of Szeged
(Szegedi Orvostudományi Egyetem Biológiai Intézete, Szeged, Kossuth Lajos sgt. 35. Hungary)
- KLANICZAY, Gyula, Dr. jur., Librarian of the Semmelweis Medical Historical Museum and Library
(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára, Budapest II., Török u. 12. Hungary)
- KUBINYI, András, Dr. phil., Head of Department of the Budapest Historical Museum
(Budapesti Történeti Múzeum, Budapest I., Szent György u. 2. Hungary)
- NEBENFÜHRER, László, Dr. med., Dermatologist, Head Physician
(Budapest II., Mártírok útja 36. Hungary)
- OSVÁTH, Zsuzsa, writer
(Budapest XIV., Kerepesi út 56/b. Hungary)
- REGÖLY-MÉREI, Gyula, Dr. med., Senior Research Fellow of the Hungarian Academy of Sciences
(Budapest V., Szent István krt. 21. Hungary)
- RÉTI, Endre, Dr. med., Director of the Library of the Medicinal University of Budapest
(Budapesti Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtára, Budapest VIII., Üllői út 26. Hungary)
- RUTTKAY, László, Dr. jur. Researcher
(Budapest I., Attila u. 109. Hungary)
- SCHULTHEISZ, Emil, Dr. med., Specialist for Internal Disease, Deputy Director of the Central State Hospital
(Központi Állami Kórház, Budapest XII., Kútvölgyi út 4. Hungary)
- SIMONOVITS, István, Professor Dr. med., Director of the Department of Social Medicine and Organization of Health Service, Medical University of Budapest
(SOTE Egészségügyi Szervezési Tanszék, Budapest IX., Gyáli út 4. Hungary)
- SÓS, József, Professor Dr. med., Director of the Institute of Pathophysiology, Medical University of Budapest
(SOTE Kórélettani Intézet, Budapest IX., Hőgyes u. 9. Hungary)
- SZILVÁGYI, Irén, Archivist of Budapest Archives
(Budapest Főváros Levéltára, Budapest V., Városháza u. 9/11. Hungary)
- SZODORAY, Lajos, Professor Dr. med., Director of the Institute of Dermatology, Medical University of Debrecen
(DOTE Bőr- és Nemikórtani Klinika, Debrecen, 10. Hungary)
- SZŐKEFALVI-NAGY, Zoltán, Dr. phil., Professor of Chemistry, Teacher's College of Eger
(Egri Tanárképző Főiskola, Eger, Hungary)

- TASNÁDI KUBACSKA, András, Dr. phil., Head of Department, Hungarian State
Institut of Geology
(Magyar Állami Földtani Intézet, Budapest XIV., Népstadion út 14. Hungary)
- TÓTH, Tibor, Researcher of the Archives of Somogy County
(Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, Rippl Rónai tér 1. Hungary)
- VIDA, Tivadar, M. A., Researcher of the Semmelweis Medical Historical Museum
and Library
(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtára, Budapest II., Török u. 12.
Hungary)
- ZALAI, Károly, Dr. pharm., Leader of the University Dispensary
(Egyetemi Gyógyszertár, Budapest IX., Hőgyes Endre u. 79. Hungary)
- ZOLTÁN, Imre, Professor Dr. med., Director of the 2nd Department of Ob-
stetrics and Gynaecology, Rector of the Medical University of Budapest
(SOTE Rektori Hivatala, Budapest VIII., Üllői út 26. Hungary)
- ZSEBŐK, Zoltán, Professor Dr. med., Director of the Department of Radiology,
Medical University of Budapest
(SOTE Radiológiai Klinika, Budapest VIII., Üllői út 78. Hungary)

ERRATUM

Közleményeink 50. számában — Kőhegyi Mihály: A váci járás chirurgusainak és
bábáinak összeírása 1749-ből c. dolgozatban, 119. l. — a következő mondat: „1742-
ben készítette el Farkas János pozsonyi főorvos 'Taxa pharmaceutica Posoniensis...'
helyesen így hangzik: „...Torkos Justus János pozsonyi főorvos 'Taxa...’” stb. (Szerk.)

Therapia Hungarica

ist eine in deutscher, englischer, französischer und russischer Sprache vierteljährlich erscheinende Zeitschrift, die über die neuesten Ergebnisse der pharmakotherapeutischen Forschungsarbeit in Ungarn berichtet.

Sollten Sie an dieser Veröffentlichung interessiert sein, werden Ihnen auf Anfrage kostenlose Musterexemplare zugesandt.

THERAPIA HUNGARICA

Budapest 5 · Postfach 64

Ungarn

medimpex

Budapest 5 · Postfach 126

Arzneispezialitäten · Pharmazeutische Substanzen
Impfstoffe · Arzneimittel für die Veterinärmedizin
Futtermittelergänzungsmittel · Laborchemikalien · Radio-
aktive Produkte · Heilpflanzen · Heil- und Bitterwasser
Ätherische Öle